

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

KRIZA ISLAMSKJE CIVILIZACIJE

KORIJENI U KULTURI I ODGOJU

biblioteka posebna izdanja

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

KRIZA ISLAMSKE CIVILIZACIJE

KORIJENI U KULTURI I ODGOJU

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman

KRIZA ISLAMSKE CIVILIZACIJE

KORIJENI U KULTURI I ODGOJU

Naslov originala:

سقوط الحضارة الإسلامية - الجذور الثقافية والتربوية

Sukut el-hadare el-islamije: el-džuzur es-sekafije ve et-terbevije

S arapskog preveo Ahmed Halilović

Izdavači:

• EL-KALEM – izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u BiH
www.elkalem.com

• CNS – Centar za napredne studije
www.cns.ba

Za izdavače:

Selim Jarkoč
Ahmet Alibašić

Urednici:

Munir Mujić i Mustafa Prljača

Tehnički urednik:

Ismail Ahmetagić

Lektor:

Aida Krzić

Dizajn:

Tarik Jesenković

Štampa:

ARKA Press, Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28:001
37.018.1:28

ABU Sylayman, 'Abdul Hamîd

Kriza islamske civilizacije : korijeni u
kulturi i odgoju / Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman ;
s arapskog preveo Ahmed Halilović. - Sarajevo :
El-Kalem : Centar za napredne studije, 2010. - 287
str. : grafički prikazi ; 20 cm

Prijevod djela: Sukut-el-hadare el-islamije. -
Bibliografske i druge bilješke bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-23-270-1

I. Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed vidi Abu
Sylayman, 'Abdul Hamîd
COBISS.BH-ID 18300678

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

KRIZA ISLAMSKJE CIVILIZACIJE

KORIJENI U KULTURI I ODGOJU

S arapskog preveo Ahmed Halilović

Sarajevo, 1431. po H. / 2010. godine

BESPLATAN PRIMJERAK

Izdanje ove knjige je realizirano zahvaljujući podršci
Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT)
INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT
Herndon, Virginia & London

U ime Allaha, Svemilosnog, Samilosnog!

... Allah zaista ne mijenja stanje (nijednom) narodu dok on ne izmijeni ono što mu je u duši... (Er-Ra'd, 11)

“Ljudi su poput metala; oni koji su bili najbolji u džahilijetu bit će najbolji i u islamu ako shvate bit vjere.” (Hadis)

POSVETA

*Mome ocu i mojoj majci, s ljubavlju i dovom,
mojoj djeci i svoj djeci s nadom i željom,
svakom ocu muslimanu i majci muslimanki,
svim obrazovanim ljudima i odgajateljima muslimanima,
svakom predanom radniku muslimanu,
svima njima: kako bi i muškarci i žene ovoga ummeta
preuzeli inicijativu u svoje ruke
kako bismo ponijeli misiju i izvršili emanet,
kako bismo našoj djeci, ummetu i svakom čovjeku
postavili temelje ispravnijeg i boljeg sutra
te nagovještaje o humanijoj i plemenitijoj budućnosti.
Allaha molimo za pomoć, uputu i uspjeh,
a On uistinu sve može.*

SADRŽAJ

UVOD	9
PRVO POGLAVLJE	13
Problem koji razmatra ova knjiga	13
Šta me je potaklo na ovo istraživanje.....	16
Sveobuhvatnost i partikularnost u metodi.....	18
Sveobuhvatnost u pristupu i postavljanje prioriteta	21
Važnost poznavanja specifičnosti ideološkog i misaonog ustrojstva bića	25
Greške vezane za interakciju ideja nekada i danas.....	26
Odgojna misao i društvena promjena	29
Korijeni krize	31
Poticajna civilizacijska snaga vjerovanja i materijalni civilizacijski napredak	32
Kako je počelo slabljenje snage vjere i morala.....	35
Politika, moral i vjera: Podjela vođstva i stasanje skolastike	37
Posljedice podjele i institucionalnog urušavanja: Odsustvo osjećaja za zajednicu.....	40
DRUGO POGLAVLJE.....	47
Identificiranje bolesti	47
Deformacije i skretanja u načinu mišljenja i kulturi ummeta.....	47
Gorki plodovi i posljedice idejnih skretanja u duhovnoj izgradnji ummeta	100
TREĆE POGLAVLJE.....	105
Dijete: Polazišna baza.....	105

Pokreti islamske reforme i potreba valorizacije	106
Dijete: Neznani junak	109
Kultura masa i kultura elite:	
Bolest koja još uvijek izgriza tkivo ummeta.....	109
Razvoj odgojne svijesti i reforma	
obrazovanja temelji su sveukupne reforme.....	112
Lekcija Musaova, a.s., i društvena promjena	113
Islam je izvor preostalog dobra u ummetu	119
Kolonijalizam usložnjava probleme i predstavlja bolest.....	121
Kako do islamskog jedinstva –	
poređenja s Kinom, Indijom i Evropom.....	122
Vjera, razum i interes nalažu jedinstvo i solidarnost.....	126
Nedostatak osjećaja za zajedništvo u kulturi	
ummeta: Onaj ko nema ne može ni davati drugome	127
Kolektivna svijest u islamskoj misli.....	129
Opasne posljedice nerazvijanja	
društvene svijesti kroz kulturu i obrazovanje.....	133
Neophodnost izgradnje društvene	
odgovornosti kulturom i obrazovanjem	136
Društvena promjena i odgojni diskurs.....	138
Kako shvatamo islamski odgojni diskurs	139
Nedovoljno proučavanje humanističkih	
znanosti dovelo je do pogrešnog pristupa problemima	139
Potrebno je onoliko načina obraćanja koliko	
postoji različitih kategorija onih kojima se obraća	142
Razorne posljedice zlorabotrebne	
diskursa svetosti: Robovska psihologija	144
Odgojni diskurs i normativni	
diskurs: Sistem kazni kao primjer	146
Poslanikov način prenošenja poruke islama kao obrazac.....	150

ČETVRTO POGLAVLJE	155
Temelj rješenja je u pravilnom odgoju u djetinjstvu.....	155
Put reforme i suprotstavljanja izazovima	156
Izazovi	156
Kulturološka dilema:	
Prekinuti imaginarne borbe i korigirati shvatanja	158
Islam je vjera razuma, uvjerenja i znanja	158
Kazna za odmetništvo nije vezana za vjerovanje ili ubjeđenje	159
Staro i novo u metodu: Vjersko i građansko	160
Težnje građanski orijentiranih i njihove metodološke primjedbe.....	165
Savremene mogućnosti i univerzalna metodologija u pitanjima kritike sadržaja teksta i lanca prenosilaca	168
Primjeri upitnosti teksta hadisa:	
Znanje o svijetu nevidljivog i kulturološke natruhe	173
Svijet prije i nakon Muhammedova, a.s., poslanstva	177
Nužnost programske korekcije i kulturnog pročišćavanja	181
Problem odgoja: Metod i polazište.....	182
O odnosu znanstvenog i emocionalno-odgojnog.....	183
Slabljenje odgojne misli	184
Između prošlosti i sadašnjosti: Odgojni temelji i polazišta	186
Lični primjer: Poslanikov metod u odgajanju	186
Ljubav, samopouzdanje i hrabrost polazišta su u Poslanikovom odgojnom djelovanju.....	188
Ljubav daje snagu i motivira	191
Sloboda je snaga: Granice slobode i njene norme.....	192
Bit sistema i reda – navikavanje, osjećaj dostojanstva i odgovornosti	195
Osnovne faze djetinjstva i kako se odnositi prema djetetu	197
Osobine uspješnog odgajatelja.....	200

PETO POGLAVLJE	203
Muslimanska porodica izvor duhovne sposobnosti	203
Tajne šerijata u izgradnji porodice: Temelji i metod.....	206
Uloga pojedinca u porodici i društvu.....	210
Majčinstvo i rad u sistemu savremenog muslimanskog društva....	214
Putokazi na "Sinaju" ovog vremena: Uloga porodice.....	218
Sistemi i ustanove: Podanička uloga	219
Prirodni roditeljski nagon kao ključ društvenih promjena	221
Odgojna i duhovna uloga roditelja	222
Propusti u odgoju i obrazovanju	223
Važnost literature koja je namijenjena roditeljima	227
Djelotvornost poznavanja pedagoških normi: Lično iskustvo	230
Učitelj po svom značaju dolazi odmah iza porodice	235
Svetost vjerskog diskursa:	
Odnos između kognitivnog i emocionalnog	236
ŠESTO POGLAVLJE.....	243
Plan rada.....	243
Pravci djelovanja.....	243
Buđenje svijesti kod obrazovanih.....	244
Razvoj kritičke islamske društvene misli	246
Odgojna reforma i didaktička književnost	249
Reforma visokog obrazovanja.....	251
Plan islamizacije znanja i vraćanja temeljima islamske misli.....	253
Nastanak i putanja kretanja.....	253
Specijalizirane ustanove za izučavanje i brigu o djetinjstvu	258
Fondacija za razvoj djetinjstva	259
Iskustvo s islamizacijom znanja u pripremi alternativnih kadrova..	260
Međunarodne islamske škole.....	264
Potreba za obznanjivanjem programskih i idejnih principa.....	266
ZAKLJUČAK	267
Šta moramo znati i raditi.....	267

U ime Allaha, Svemilosnog, Samilosnog!

UVOD

Ova knjiga nije nastala tek tako, bez velikog razmišljanja, nego je rezultat dugog istraživanja i iskustva. Ona je, uz knjigu *Kriza muslimanskog mišljenja*,¹ pokušaj shvatanja razloga koji su do sada stajali kao prepreka uspjehu islamskog civilizacijskog preporoda i pokretanju potrebnih promjena u ummetu, koje se do danas nisu desile iako je prošlo više od devet stoljeća od poziva Ebu Hamida el-Gazalija upućenog kroz djela *Tehafutu-l-felasife* (Nekonzistentnost filozofa) i *Ihja' 'ulumi-d-din* (Oživljavanje znanosti vjere) te više od jednog cijelog stoljeća otkako je el-Kevakibi u svom poznatom djelu *Ummu-l-kura* (Majka svih gradova) pisao o uzvišenosti principa islama, njegovih nakana, ciljeva i vrijednosti. U svojoj najpoznatijoj knjizi *Tabai'u-l-isti'bdad* (Suština despotizma) el-Kevakibi tvrdi da despotizam predstavlja uzrok bolesti i početak nevolje ovog ummeta.

Ova knjiga pojašnjava to da u projektu islamskog preporoda još uvijek nedostaje jedna dimenzija bez koje civilizacijski

1 Ovdje prevedeni tekst "Sukut el-hadare el-islamijje: el-džuzur es-sekafijje ve et-terbevijje" je sažetak obimnijeg autorovog djela "Ezmet el-irade ve el-vidždan el-muslim: el-bu'd el-ga'ib fi mešru' islah el-umme" (Damask, Dar el-fikr, 2004.), 336. str.

projekat neće moći izazvati potrebnu promjenu koja će dovesti do eksplozije energije ummeta i pokrenuti njegove zapretene duhovne potencijale. Tu dimenziju čini dijete koje predstavlja sjeme, a sjeme je to koje određuje vrstu stabla i okus ploda.

Ova knjiga predstavlja i pokušaj da se razumije zašto je u islamskom odgojnom diskursu, kada se on tiče odgoja djeteta, odsutna duhovno-emocionalna strana. Razumijevanje ovoga pitanja predstavlja osnovu za pokretanje snažne inicijative i kreativnosti u duhovnoj i emocionalnoj izgradnji. Knjiga predstavlja i pokušaj utvrđivanja kulturoloških te razloga koji pripadaju domenu mišljenja, a koji su doveli do spomenute deformacije, kao i iznalaženje polaznih osnova koje će omogućiti ummetu da otkloni taj nedostatak. Reafirmacija te dimenzije je neophodna u procesu društveno-civilizacijskih promjena i treba se odvijati kroz ponovno uspostavljanje jedinstva između epistemiološkog, duhovnog i emocionalnog u izgradnji mentaliteta djeteta. U sami temelj karaktera muslimanskog djeteta i njegovog duhovnog i emocionalnog formiranja mora biti ugrađena inicijativa, naučni duh i kreativnost.

Da bi se taj cilj ostvario, knjiga pojašnjava koja su kulturološko-metodološka sredstva neophodna za odgojno-obrazovnu reformu i jasno ističe najvažnije temelje i polazišta te reforme. Knjiga, također, skreće pažnju na centralnu i prirodnu ulogu porodice koja predstavlja osnovnu bazu u procesu ostvarenja odgojne reforme i društveno-civilizacijske promjene. Porodica u odgojnoj i civilizacijskoj reformi ima istu onu ulogu koju je Sinaj² imao u preodgajanju i osposobljavanju

2 Aluzija na značaj odgoja u Kur'anu.

Izraelićana od strane Musaa, a.s., pod uvjetom da intelektualci, odgajatelji i odgojno-obrazovne ustanove društva obave svoju zadaću u podizanju svijesti porodice i da je podrže neophodnim didaktičkim umijećima. Roditelji vođeni svojim urođenim očinskim i majčinskim motivima žele sve ono što je najbolje za njihovu djecu i što je u njihovom duhovnom i materijalnom interesu, a to čini osnovu za izgradnju sposobnog i dostojanstvenog ummeta.

Nužno je ozbiljno tretirati tri pitanja: krizu mišljenja i metoda, krizu misli i kulture te krizu emocija i odgoja. Bez toga nema načina da se realizira sposobnost ummeta da oslobodi energiju, obnovi svoju konstrukciju i ostvari uzvišene ciljeve. Naponi pokreta za reformu moraju se realizirati u ravnoteži političkog, idejnog i odgojnog kako bi se zadobila moć, oslobodila duša muslimana i aktivirale njegove emocije.

Odgovornost za ovo leži na misliocima i odgajateljima, a najvažniji ključ za pokretanje mirne emocionalne promjene predstavlja prirodni nagon koji se nalazi u srcima očeva i majki te njihovom spontanom nagonu koji ništa ne štedi da bi ostvario ono u čemu je dobrobit njihove djece. A djeca su zalog budućnosti i "materijal" od koga se kroji društvo i buduće generacije.

Nadam se da će ova knjiga otvoriti ozbiljan i konstruktivan dijalog koji će krasiti predanost i hrabrost, bez straha od neznanja neznalica i licitiranja zlonamjernih i bolesnih, te da će se zagledati u dubine misaonog, kulturnog i odgojnog bića ummeta kako bi se misleći i umni ljudi ummeta upoznali s uzrokom bolesti. Nadam se, također, da će ova knjiga otvoriti oči sljedbenicima ummeta i njegovim vođama da iznađu metode liječenja bolesti duša, deformacije misli, pogrešnu

praksu. Misleći i umni ljudi ummeta moraju iscertati glavna obilježja zdravog naučnog, idejnog i odgojnog pristupa koji će sljedbenicima ummeta ponovo vratiti sposobnost i inicijativu.

To je misija ove knjige i krajni cilj pitanja i razmišljanja koja se u njoj iznose u nadi da će, makar malo, doprinijeti vođenju dijaloga i zaokruživanju elemenata potrebnih za uspjeh projekta islamske civilizacijske reforme koja se odavno očekuje i za koju čovječanstvo ima sve više potrebe što su veće nepravde materijalne globalizacije i što je veća njena arogancija. Molim Allaha da podari uspjeh ummetu, da mislećim ljudima i onima koji se trude pomogne da postignu uspjeh. Također, molim Allaha da ih podrži i da i nas i njih uputi na Pravi put. Na Njega se oslanjamo, u Njega se uzdamo, Njemu se sve vraća.

Konačnica pripada bogobojaznima
a zahvala Allahu, Gospodaru svjetova.

PRVO POGLAVLJE

Problem koji razmatra ova knjiga

Tema ove knjige je upoznavanje s uzrocima koji su doveli do pogoršanja stanja ummeta i njegove neefikasnosti, a nakon toga upoznavanje s metodama koje će pokrenuti oživljavanja poleta i vraćanja snage ummetu. Središnju ulogu u projektu reforme imaju djeca. Isključivanje uloge djeteta i njeno nerazumijevanje predstavlja jedan od ključnih uzroka krize ummeta, njegove neefikasnosti i nesposobnosti da pokrene unutarnje pritajene potencijale. Fenomen isključivanja djeteta iz projekta reforme ummeta desio se zbog dvije stvari:

Prvo: Došlo je do određenih slabosti i nedosljednosti u načinu razmišljanja muslimana, u smislu odsustva razumijevanja *božanskih zakona*³ na sveobuhvatan i analitičko-spoznajni način te vođenja računa o njihovom kompleksnom uzajamnom djelovanju – vertikalnom i horizontalnom – u zavisnosti o vremenu i mjestu.

Ovi božanski zakoni (prirodni zakoni) upravo su ono na što ukazuju riječi Vjerovjesnika, s.a.v.s.: "... Najbolji u džahilijetu bit će najbolji i u islamu ako shvate bit vjere."⁴ To

3 Pod *božanskim zakonima* koji upravljaju živim stvorenjima i mrtvom materijom misli se na ono što je danas poznato u materijalsitičkoj zapadnoj misli pod *prirodnim zakonima*.

4 *Sahihu-l-Buhari*, 3123.

znači da odgoj i odrastanje imaju svoje duhovne osnove koje ustvari predstavljaju božanske zakone i norme. Način kako se prema njima odnosimo određuje kakva će biti duhovna izgradnja pojedinca i na toj osnovi kristalizira se kvalitet pojedinca i oblikuje njegov karakter, energija, hrabrost, kukavičluk, povjerljivost, nepovjerljivost... itd. Te energije se usmjeravaju u jednom ili drugom pravcu prema tome kako svaki narod i zajednica gledaju na svijet i društvo. I vojnika i pripadnika neke bande mora krasiti odanost i hrabrost kako bi mogli izvršiti svoju funkciju, ali vojnik svoju odanost i hrabrost stavlja u funkciju odbrane zajednice, dok pripadnik kriminalne bande svoju odanost i hrabrost stavlja u funkciju uznemiravanja i nanošenja štete ljudima.

Rezultat manjkavosti u metodu islamske misli doveo je do nepostojanja jake svijesti o značaju naučnog, teoretskog i praktičnog proučavanja psihološkog formiranja čovjeka i uloge djetinjstva u tom procesu, te do nepostojanja odgovarajućeg psihološko-odgojnog pristupa djetetu u svim fazama njegovog djetinjstva. Općenito promatrano, nije postojala svijest o značaju odgoja u duhovnoj izgradnji muslimana pojedinca. Pravilan odgoj osigurava emocionalno-psihološke činioce neophodne da mladu generaciju učine djelotvornim sudionikom reforme, promjene i kreiranja zdrave, sveobuhvatne vizije društva. To pomaže uklanjanju devijacija u društvu i vraćanju sposobnosti da se kvalitetno radi i suprotstavi izazovima na pozitivan i djelotvoran način.

Drugo: Odsustvo valjanog, naučno utemeljenog, psihološko-pedagoškog diskursa neophodnog u izgradnji karaktera muslimanskog djeteta rezultiralo je time da djeca rastu lišena emocionalne dimenzije koja im pruža poticaje

nužne za pokretanje energije, ulaganja truda i osiguravanja pozitivnog djelovanja. A sve to predstavlja neophodan uvjet za posjedovanje sposobnosti odupiranju izazovima pred kojima stoji ummet i to na uspješan i efikasan način.

Ispravan naučni, psihološko-pedagoški, diskurs nameće se kao nužan u cilju korigiranja postojećih devijacija koje pogađaju pojedinca i društvo. Pod spomenutim devijacijama mislimo na manjkavosti u načinu razmišljanja. Samo se time može objasniti nesposobnost muslimana pojedinca i muslimanskog ummeta da ni danas nisu u stanju odgovoriti potrebama projekta islamske civilizacijske reforme, da nisu u stanju korigirati deformacije, zbiti redove i poboljšati efikasnost – uprkos ispravnosti i uzvišenosti ciljeva projekta civilizacijske reforme i uprkos činjenici da su pripadnici ummeta svjesni toga šta su ciljevi i zahtjevi projekta reforme.

Stoga je veoma važno da shvatimo kako ovaj drugi razlog neuspjeha islamskog civilizacijskog preporoda – koga smo definirali kao *odsustvo valjanog naučnog, psihološko-pedagoškog pristupa* – proizilazi iz prvog razloga koji se ogleda u *pogrešnom načinu razmišljanja muslimana*, odnosno u metodološkom sakaćenju islamske misli. Ovaj nedostatak nastao je usljed izolacije ili samoizolacije onih koji su nosili misiju islama i vodećih mislilaca ummeta do koje je došlo usljed njihovog neučestvovanja u javnom političkom i društvenom životu, prakticiranju, teoretskom promišljanju i izučavanju. Ovo je nadalje dovelo do slabljenja i odsustva drugog izvora islamske epistemologije koji se ogleda u razumijevanju prirode i zakonitosti što vladaju kosmosom i čovjekom, zatim vremenske i prostorne dimenzije zbivanja, te uočavanja načina na koje se ti zakoni mogu na praktičan i djelotvoran način staviti u

funkciju vođenja ummeta i rješavanja njegovih problema kako bi se ostvarili ciljevi univerzalne božanske upute.

Odsustvo ljudskih saznanja o Božanskim zakonima i njihovom funkcioniranju stvorilo je mentalitet slijepog oponašanja prethodnih generacija a time i nesposobnosti da se shvati priroda promjena. To je nadalje značilo gubitak sposobnosti da se sama ličnost još u toku razvoja osposobi za sučeljavanja s promjenama.

Tokom formiranja ličnosti uobličavaju se raznovrsni psihološko-emocionalni motivi i epistemološko-metodološka shvatanja koja oblikuju način razmišljanja članova zajednice, njihovu psihologiju i emocije. Ta shvatanja i motivi predstavljaju temeljni duh društva. Taj duh određuje način na koji će društvo shvatati i reagirati na ono što ga okružuje te način na koji će se suprotstaviti izazovima.

Šta me je potaklo na ovo istraživanje

Motiv bavljenja ovim epistemološko-pedagoškim problemom jeste osjećaj da je sada prioritet ponovno izgraditi identitet muslimana, povratiti tom identitetu njegovu civilizacijsku moralnu i kreativnu snagu i energiju kako bi islamski civilizacijski projekat mogao uspjeti i kako bi se mogli ostvariti njegovi uzvišeni ciljevi. Ovo pitanje je višedimenzionalno. Neke su dimenzije ovog pitanja vezane za islam kao uzvišenu Allahovu objavu, neke za izmučeno, zbunjeno i sukobima isprepadano čovječanstvo, neke za muslimane koji su, općenito uzevši, slabi – bore se s drugima i međusobno, ugnjetavani su i porobljeni.

Štete od zaostalosti, slabosti, pocijepanosti, nemoći i neefikasnosti ummeta ne trpe samo muslimani, već to

onemogućava da svjetlo svjetske misije islama i njegove sveukupne duhovno-moralne upute, svjetlo vjere u jednog Boga postane svjetlom čovjekova namjesništva na Zemlji, bratstva, mira, pravednosti i milosti, okrilje stvarne civilizacije, duhovne i materijalne sreće i dobra ovog svijeta i ahireta.

Onemogućavanje univerzalne, islamske, muhamedanske, civilizacijske misije da se u potpunosti potvrdi u vremenu velikih dostignuća i mogućnosti čovjekovih ubraja se u teško nedjelo čiji teret pada na islamski ummet u cjelini, a posebno na obrazovane ljude, odnosno intelektualce.

Ono što već pogađa čovječanstvo usljed uspona rasističke, neznabožačke, materijalističke, tzv. univerzalne vizije svijeta – a kroz svjetske ratove i sukobe, nepravde i nedaće *kolonijalizma* – postat će još gore i okrutnije. Te nepravde će biti sve veće razvojem sredstava za primjenu sile u svijetu segregacije, nezajažljivosti materije, žestoke konkurencije i oholosti moćnih. Stoga spašavanje islamskog ummeta ne predstavlja samo spašavanje važne petine ljudske zajednice i njene historije, nego znači i spašavanje budućnosti čovječanstva kome prijeti divljina džungle, truhlež rasizma i sve veće jačanje snaga sklonih destrukciji i uništenju. Spas islamskog ummeta nije samo pitanje emocija i želja, već je to pitanje znanstvenog, planskog, kontinuiranog, organiziranog rada i napora koji vodi pročišćenju razumijevnja islama od onoga što je pomutilo njegovo razumijevanje i kulturu kroz historiju muslimanskih naroda, te nasljedstva njihove istrošene tradicije, skretanja u praksi, praznovjerja koje su u islam unosili njihovi preci i gatki njihovih bivših vračeva.

Da bismo pročistili shvatanje islama, islamske kulture i njihovih temeljnih značenja, moramo razumjeti Kur'an iznova

i shvatiti njegov put kroz historiju ummeta, moramo shvatiti faktore i zaokrete koji su utjecali na sudbinu ummeta te na tok islamske misli i kulture. Na taj način ummet će shvatiti uzroke koji su doveli do devijacija u kulturi i skretanju u njegovom hodu, shvatit će kuda su ga odvele i kuda ga dalje vode te devijacije i skretanja i bit će u stanju korigirati kurs vlastitoga hoda.

Sveobuhvatnost i partikularnost u metodi

Cilj ove studije je objektivno razmatranje božanskih zakona u kosmosu i u stvorenjima. To je islamski metod koji podrazumijeva sveobuhvatna duhovna i moralna stremljenja. Stoga je taj metod univerzalan, analitičan, sistematičan i pridržava se plemenitih islamskih ciljeva bitisanja čovjekovog na Zemlji kao Božijeg namjesnika.

U analizi društva nužno je imati sveobuhvatan pristup ako se žele razumjeti pojave i shvatiti njihovi osnovni skriveni uzroci. Partikularno gledanje na društveno komplicirane pojave, koje imaju više uzroka, često istraživača dovodi u zabludu da ne odvaga pravilno pojave, njihov utjecaj i posljedice, pa ih stoga nedopustivo pojednostavi, što rezultira shvatanjima koja su bliža maštarijama i zabludama, nego činjenicama i istini.

Onaj ko ima partikularan pristup u društvenim analizama sliči nekome ko uzme komad papira, na njega nasumice prospe mastilo pa stane ispred njega i počne zamišljati koji bi to mogao biti crtež, forma ili slika koja ustvari i ne postoji. Takvom ne treba zamjerati sve dok ima na umu da je to samo nasumice proliveno mastilo.

Partikularan metod razmišljanja i neutemeljena traganja za rješenjima često dovode do nestvarnih predodžbi i

nepromišljenih zaključaka koji nemaju nikakve veze s realnošću. Dešava se da se oni koji tako razmišljaju uzrujaju i s nevjericom gledaju kako se slušaoci okreću od onoga što im se iznosi. Takvi osuđuju slušaoce što ne prihvataju njihova nagađanja za koja su uvjereni da su utemeljene istine.

Partikularni metod mišljenja razlikuje se od sveobuhvatnog metoda mišljenja po tome što se u partikularnom metodu mišljenja donosi sud o pojavama bez uzimanja u obzir vremena i prostora u kojima su se te pojave desile, što se prihvataju lični utisci bez gledanja na događaje iz svih aspekata te što se ne uzimaju u obzir okolnosti i drugi faktori koji su imali aktivnog udjela na te pojave.

Ovo se, primjerice, može uporediti s tvrdnjom da je iznos od milion dolara mali ili velik iznos. Ako je to iznos mjesečne plaće nekoga, onda je to veliki iznos, ali ako je to budžet neke ustanove ili države, onda je to neznatan iznos.

Stoga rješavanje krize opstojnosti ummeta, slaba efikasnost njegovih naroda i pripadnika te neuspjeh njegovog civilizacijskog projekta da ostvari svoje uzvišene ciljeve kroz više stoljeća, obavezuju istraživača da u obzir uzme sve faktore u analizi pojava razjedinjenosti, nemoći i zaostalosti od kojih pati ummet.

Nedostatak moralne hrabrosti i kritičkog mišljenja, te postojanje straha koji je ovladao pripadnicima ummeta učinili su najveći broj ponuđenih rješenja površnim, subjektivnim i blijedim. Ovo su faktori koji onemogućavaju temeljito istraživanje i ozbiljnu analizu, i dovode islamsku misao i savremenog islamskog mislioca do toga da sliče dresiranim životinjama koje služe za izvođenje cirkuskih predstava i koje

strah što su ga pretrpile usljed dresure dovodi u takvo stanje da potiskuju vlastitu prirodu. Tako su muslimanski razum i misao po zapovijedi tih kulturnih kočnica postali čuvari vlastitog zatvora i vračevi u hramu zaostalosti i nemoći. Upravo u kočnicama kulture i hinduističkim vjerovanjima, te u strahovima i duševnim strepnjama koja su u duše onih što pripadaju kasti nedodirljivih u Indiji usađivana kroz stoljeća leži objašnjenje zašto su stotine miliona ljudi iz te klase sami čuvari svoga očaja i patnje.

Kolika tuga, žalost i bol obuzmu dušu kada vidi brojne islamske mislioce kako se sustežu da iznesu mišljenje izvan granica onoga što je uobičajeno i tradicionalno zato što su ih kočnice kulturnog tradicionalizma uspjele sputati. Oni tako rade iz bojazni od psihološke reakcije koja nije racionalna, ali je vremenom uspjela ovladati mentalitetom masa njihovog ummeta. Ta psihološka reakcija ne dopušta ozbiljan dijalog koji otvara prostor za kritičku obnoviteljsku misao utemeljenu na autentičnim principima i vrijednostima u vjerovanju i nakanama Šerijata, nego dopušta samo govor o naslijeđu prethodnih stoljeća koji je u mnogo čemu neutemeljen i pristrasan.

Muslimanski mislilac se mora naoružati hrabrošću u iznošenju mišljenja i obnoviteljski razmišljati i prosuđivati kako bi bio u stanju pratiti promjene koje se dešavaju u realnosti života i u onome što pruža akumulacija znanja i različita iskustva. On mora biti sposoban da odgovori izazovima i promjenama koje životna realnost nalaže kako bi principi i vrijednosti islama na praktičan i efikasan način ušli u živote ljudi, u tkivo njihovih odnosa, poslovanja i institucija.

Sveobuhvatnost u pristupu i postavljanje prioriteta

Sveobuhvatno analitičko istraživanje po svojoj prirodi ne može bez argumenata prihvatati jednostrano djelovanje faktora na bilo koji društveni fenomen. Osnovu u sveobuhvatnom analitičkom pristupu predstavlja uzimanje u obzir mnoštva faktora. Stoga je nedopustivo pojednostavljivanje i oslanjanje na samo neke faktore zbog kulturoloških ili emocionalnih razloga, zbog nasumice uzetog jednog faktora ili grupe faktora i uzroka, a zanemarivanje ostalih važnih objektivnih faktora koji su vezani za različite aspekte te pojave. Prihvatanje rezultata partikularnog gledanja na pojave koje su, obično, pune naslijeđenih emocionalnih simbola kako bi se oduševili um i srce onih kojima se obraća postavlja metodološke zapreke i onemogućava ozbiljno kritičko promišljanje te smiren i utemeljen dijalog. To onemogućava dolaženje do suštine problema, prosvjetljavanje razuma, rješavanje problema i odupiranje izazovima.

Jedan od najvažnijih elemenata za razumijevanje društvenih fenomena, praćenje njihovih posljedica i postavljanje efikasnih rješenja predstavlja poznavanje važnih faktora, koji imaju svoj utjecaj na bilo koje pitanje i u bilo kom području, te poznavanje njihove vertikalne i horizontalne isprepletenosti. Usto, nužno je postaviti prioritete u tretiranju problema i redoslijed u rješavanju dilema. I ne samo to, nego je veoma važno u proučavanju bilo kog problema i društvene pojave ne gledati samo na zbir faktora koji utječu na određeni problem i znati kako se s njima boriti, nego se moraju znati osnovni uzročnici i problemi koje su ti faktori proizveli. To stoga jer se mnogi mislioci bave posljedicama, a ne obraćaju dovoljno pažnje na osnovne uzročnike tako da sav njihov trud

bude potrošen u začaranom krugu bezgraničnih, površnih, klimavih i бесплодних terapija koje se samo ponavljaju. Oni sličie onima koji ulažu sav svoj trud u liječenju bilharzije ne obraćajući pažnju da je uzrok i nastanak bolesti u zagađenoj vodi. Način borbe protiv te bolesti je da se voda očisti od nečistoća i da se u nju ne baca otpad koji je onečišćava, jer će zagađena voda iznova biti izvor bolesti i širenja infekcije.

Otklanjanje posljedica nije dovoljno ako se ne otklone temeljni uzroci bolesti. Suprotstavljanje kolonijalizmu, globalizaciji i tiranskoj dominaciji cijelim svijetom koja uz njih ide podrazumijeva da mi s naše strane uradimo sve ono što će otkloniti uzroke koji dovode do kolonijalizma. To podrazumijeva i hrabro suprotstavljanje uzrocima nedovoljne efikasnosti, nemoći i zaostalosti koji postoje u samome ummetu. Stoga nam je veoma važno da u ovom istraživanju dobijemo cjelovitu sliku i shvatimo osnovne faktore koji utječu na krizu zaostalosti ummeta, njegove rascjepkanosti i nemoći, da shvatimo u kojoj su mjeri ti faktori isprepleteni, kako međusobno utječu jedni na druge po vertikali i horizontali kroz vrijeme i prostor, te da utvrdimo koje su to unutarnje i vanjske komplikacije koje su proizveli ti faktori i koje su još više pogoršale krizu.

Ispravno sveobuhvatno razumijevanje svih ovih faktora uzima u obzir i stvarni utjecaj sporednih faktora, koji ne mijenjaju osnovni pravac, ali kao prolazni potresi služe, u dosta slučajeva, da pokažu snagu i ispravnost sveukupnog pristupa. Ove oscilacije i obraćanje pažnje na njih imaju svoje mjesto u primjeni na terenu, ali se ne dovode u vezu s ovom vrstom naučnih radova, radova koji promatraju smjer kretanja civilizacija u smislu uspona ili pada.

Zaranjanje u okean detalja ovih oscilacija zamračuje pogled, pomućuje razumijevanje i uvlači misao u živi pijesak i pogrešne pokrete što onoga ko promišlja o problemu uvodi u besplodno istraživanje koje sličí trci luđaka sa svojom sjenom ili mačkinom lovu sopstvenog repa.

Nećemo pogriješiti ili kazati neistinu ako kažemo da se jaz između “moćne” civilizacije i njene “efikasnosti” – kako vrijeme prolazi – sve više širi na račun muslimanskog ummeta i to zbog ubrzanog razvoja mogućnosti savremene znanosti i tehnologija koje posjeduju drugi narodi. To omogućava drugima da iz dana u dan sve više učvršćuju vlast u muslimanskom ummetu, ugnjetavaju ga, drže u zaostalosti, pljačkaju njegova dobra te tako povećavaju udio gladnih, neznanje, bolesti i zaostalosti među pripadnicima islama.

U stoljećú zapadnog izazova i dekadencije Osmanske države, jedne od posljednjih velikih islamskih država, nalazimo mnogobrojne i raznovrsne pokušaje reforme i preporoda u islamskom svijetu. Ti pokušaji koji, ustvari, traju blizu tri stoljeća – počevši od pokreta vjerske reforme koju je na Arapskom poluotoku predvodio Muhammed ibn Abdulvehhab (umro 1792. god.), zatim pokreta Šaha Velijjullaha (umro 1736. god.) u Indiji do nastojanja osmanskog sultana Selima III (umro 1807. god.). Iza toga su uslijedili pokreti vjerske reforme koje su predvodili Ebu Abdullah Muhammed ibn Ali es-Senusi (umro 1859. god.) u Libiji, zatim Muhammed el-Mehdi (umro 1885. god.) u Sudanu, vladar Egipta Muhammed Ali-paša (umro 1849. god.), osmanski ministar Hajruddin-paša et-Tunisi (umro 1890. god.), Sejjid Ahmed Han u Indiji (umro 1898. god.), Džemaluddin el-Afgani (umro 1879. god.), Šejh Muhammed Abduhu (umro 1905. god.), šejh Abdurrahman el-Kevakibi

(umro 1902. god.), Sejjid Muhammed Rešid Rida (umro 1935. god.), Abdulhamid ibn Badis (umro 1940. god.), Hasan el-Benna (umro 1949. god.) i Tahir ibn 'Ašur (umro 1973. god.).

Od sredine dvadesetog stoljeća u mnogim islamskim zemljama pokrete za neovisnost prate naponi na razvoju i urbainizaciji. Zatim su došli nacionalni sekularni pokreti. Te ideje, pokreti i nastojanja doveli su do idejnih, kulturnih i razvojnih promjena koje u konačnici nisu uspjele identicirati stvarne bolesti ummeta i propisati neophodne lijekove kako bi se ummet izvukao iz sivila zaostalosti i suprotstavio se rastućim, strašnim izazovima vremena.

Na nama je – ako želimo to ostvariti – da shvatimo polazišta ove ideje u sadašnjem vremenu. Ta polazišta u osnovi se naslanjaju na polazišta Šejha Abdurrahmana el-Kevakibija koja je iznio u svoje dvije knjige *Ummu-l-kura* (Majka svih gradova) i *Tabai'u-l-istibdad* (Priroda despotizma). U knjizi *Ummu-l-kura* on iznosi niz velikih principa islama i njegovih osnovnih univerzalnih vrijednosti a na prvom mjestu princip vjerovanja u jednog Boga i vrijednosti pravednosti, solidarnosti i šure (konsultiranja i dogovaranja). U djelu *Tabai'u-l-istibdad* on svoju kritiku za zaostalost i dekadencu ummeta upućuje vladama i njihovim vođstvima koje karakterizira despotizam, rasipništvo i iskvarenost.

Veoma je važno s metodološke strane primijetiti da, iako je prošlo više od stotinu godina od iznošenja teza sadržanih u ove dvije knjige i više od tri četvrtine stoljeća od izbijanja masovnih, reformatorskih, političkih pokreta koji se oslanjaju na stavove iz te dvije knjige te pored stalnih nastojanja civilnih vlada i sekluranih pokreta, ummet nije bliže svome cilju nego što je bio prije pojave tih pokreta.

Nameće se sljedeće metodološko pitanje: Zašto ti pokreti nisu uspjeli i zašto uloženi naponi za svo ovo vrijeme nisu ostvarili glavni dio ciljeva koji su se od njih očekivali? Nadati se da će naučno sistematično istraživanje, uz Allahovu pomoć, dovesti do toga da se upotpune rješenja, prevaziđu prepreke i isprave propusti kako bi se ostvario željeni cilj. To ne znači da je sve što je do danas ostvareno bilo pogrešno, ali sasvim sigurno nije bilo dovoljno da izazove željenu promjenu i reformu.

Naponi na istraživanju, promatranju i metodološkoj analizi moraju se nastaviti još temeljitije, s većim naporom, hrabrije i bez pretjerivanja kako bi istraživač bio načisto s time šta su konstante, a šta su promjenljivi elementi, bivajući pritom daleko od fiktivnih tvrdnji, koristoljublja ili zle namjere.

To metodološki znači da, kada govorimo o ovom pitanju, postoji još jedan ili više faktora koji su još uvijek nepoznati a od kojih ovisi aktiviranje ostalih napora i efikasnost ostalih faktora. To također znači da je nužno dati intelektualnim nastojanjima potrebnu slobodu za istraživanje i ovo pitanje postaviti kao prioritet u naporima istraživača i drugih koji rade na ovom polju i bave se ovim važnim pitanjem ummeta.

Važnost poznavanja specifičnosti ideološkog i misaonog ustrojstva bića

Prvo što će istraživač primijetiti, a što je vezano za veliki broj projekata preporoda i reforme – neovisno od razloga i motiva koji im služi kao polazište – jeste da su ti projekti od početka utemeljeni na slijeđenju i oponašanju već viđenog historijskog iskustva s puno emocionalnih simbola ili da su utemeljeni na

oponašanju nekog stranog subjekta koji ima dominaciju. Jasno je da slijepo slijeđenje, skrpljene konstrukcije i oponašanje nisu uspjeli aktivirati energiju, nisu uspjeli motivirati muslimane, niti su ih uspjeli aktivirati i pokrenuti. Efikasnost muslimana će ostati nepotpuna a muslimansko biće slabo, nemoćno, potlačeno i potčinjeno sve dok smjernice projekta njegove reforme polaze od slijepog slijeđenja i oponašanja. To slijeđenje i oponašanje neće povratiti historiju niti pokrenuti pritajenu energiju.

Greške vezane za interakciju ideja nekada i danas

Ummet u svojim ranim počecima nije uspio osigurati ogroman ali nužan napor u kulturološkom i odgojnom pročišćenju naroda koji su prihvatili islam zbog velikog broja tih naroda, velike brzine kojom su ulazili u islam i mnoštva dešavanja prouzrokovanih širenjem teritorija.

U mnogim slučajevima islamska misao je pogriješila ili nije uspjela procijeniti šta su prioriteti i nije uspjela osigurati ono što je bilo neophodno u toj ranoj fazi kada je u pitanju naslijeđe različitih plemena i naroda, mitovi i teološka vjerovanja.

Na kraju je to moralo imati najgore posljedice koje će iscrpljivati snagu ummeta, iskrivljivati njegova gledanja i u nasljedstvo mu ostaviti sofizam, panteizam, rascjepkanost, smutnje i devijacije u organizacionom ustrojstvu. To je na kraju dovelo do slabljenja ideološke i misaone snage ummeta, do gubljenja ideološkog vodiča i idejnog programskog okvira koji su muslimanima davali osobenost, specifičnost i sposobnost obnove i korekcije pravca kretanja društva te omogućavali organizaciona poboljšanja.

Kako bismo pojasnili u čemu se ogledaju specifičnosti različitih zajednica i koje su civilizacijske dimenzije tih specifičnosti, moramo shvatiti da sve što postoji postoji kao sistem – počevši od ćelije, preko atoma do galaksije. Svaki sistem ima svoje specifičnosti, pravila funkcioniranja i granice mogućnosti, i ako se ne vodi računa o tim specifičnostima, pravilima funkcioniranja i granicama mogućnosti, sistem se urušava i pada. Najbliži primjer jeste ljudsko tijelo. Ono čini sistem koji ima svoje specifičnosti, principe, limite i jasno je šta se podrazumijeva pod tijelom. Kada čovjek, naprimjer, prima kiseonik na nos, to na njega djeluje spasonosno, ali kada bi kiseonik uzeo kroz injekciju, makar jedan centimetar u venu, taj kiseonik bi ga u momentu ubio. Stoga nije sva mudrost šta sistem prihvata ili ne, nego je mudrost i u tome kako sistem prihvata određene stvari. Tako je i s kulturama i civilizacijama te se stoga mora voditi računa o specifičnostima, vrijednostima i ciljevima onog što se prihvata i onoga što se ne prihvata te načina na koji se nešto prihvata ili odbacuje. Muslimanski misleći ljudi nisu temeljito proučili ovo pitanje na precizan, naučnoistraživački način, nisu mu posvetili pažnju koju zaslužuje i nisu ga dovoljno objasnili.

Ummet danas, kada se njegova atrofirana misao i sistem susreću sa borbenom stranom mišlju i razvijenim i konstantno unapređivanim ustanovama drugih, u velikoj mjeri ne poznaje naučno i objektivno sistem svoje misli i specifičnosti svog bića.⁵ To što je postao očaran moću svojih neprijatelja i pokoritelja onemogućava ga da shvati prirodu sistema njihova mišljenja i specifičnosti njihovog načina življenja.

5 Vidi: Abdulhamid Ebu Sulejman, "El-Ummu bejne šeri'atejn", *Islamijjetu-l-ma'rife*, br. 28, str. 123-148.

Da bi došlo do eksplozije energije i do pokretanja zanosa u dušama pripadnika muslimanskog ummeta, neophodni su harmonija i sklad između savjesti i emocija ummeta s jedne strane i prirode njegova mišljenja, ciljeva i pravca kojim ide s druge strane. Početak misije islama i prvo doba hulefai-rašidina predstavljaju svijetao primjer i duhovni vodič u historiji ummeta.

Savremenoj islamskoj misli nedostaje jasna vizija. Ona se u odnosu prema zapadnoj civilizaciji koprcu u kaljuži zbrkanih reakcija bez jasnih polazišta, nešto slično kako je zbrkano i neplanski djelovala u emevijskom i abbasijском periodu kada se sustav islamske misli i civilizacije susreo sa sustavom grčke misli i civilizacije, koja je već bila doživjela pad i čija je uloga bila iscrpljena.

Taj susret s grčkom misli i civilizacijom, iako je pomogao islamskoj civilizaciji da nauči naslijeđe starih vještina i dostignuća iz oblasti fizike, audio je duhovno i ideološki duhu islamske civilizacije kada se radi o vjerovanju u jednog Boga, o poimanju čovjekova namjesništva na Zemlji te o uvjetovanosti uzroka i posljedica. Ovaj susret usporio je i kretanje islamske misli da bi na kraju doveo do zamagljenosti islamskog viđenja kosmosa, sofističkog pristupa teologiji, formalnoj logici i gubitku islamskog, naučnog, eksperimentalnog pristupa. Israilijati i ideje praznovjerja, mitovi i vraćanje zauzimaju dominantno mjesto u ummetu, što je vodilo zamiranj u gašenju islamske misli. Sve nabrojano se danas ponavlja u drugom obliku: islamska misao i civilizacija pod dominantnim su utjecajem zapadne materijalističke misli i civilizacije, jer nismo shvatili počinjenu tešku metodološku grešku i nismo iz toga izvukli odgovarajuću pouku.

Odgojna misao i društvena promjena

Cilj ove studije jeste da se pozabavi pitanjem djetinjstva i ulogom odgojne misli, jer djetinjstvo predstavlja osnovno polazište za realiziranje promjena u društvu. Nameće se potreba da se krene putem reforme islamskog obrazovanja i redefiniranja odgoja te da se islamsko mišljenje opskrbi potrebnom metodološkom aparaturom. Islamska misao mora biti usmjerena na proučavanje Božijih zakonitosti i realnosti u skladu s vremenom i mjestom. Ona mora biti sposobna da shvati poruke Teksta i historije, također mora shvatiti usmjerenja, lekcije i pouke koje nam Tekst i historija upućuju za naše vrijeme i mjesto.

Na taj način ove studije mogu na pozitivan i djelotvoran način doprinijeti formiranju mentaliteta muslimanskog djeteta i izgradnji njegovog duhovnog i emocionalnog bića. Ono će tako biti oslobođeno iskrivljavanja, devijacija i vradžbina koje kvare gledanje muslimana na univerzum, slabe njegovu želju za naukom, slabe kreativne snage u njemu te u njegovoj duši i svijesti uništavaju osjećaj ponosa, plemenitosti, bratstva i pomaganja.

Pravilan odgoj u djetinjstvu, zaista, predstavlja temeljnu dimenziju koja nedostaje da bi došlo do kolektivne duhovne promjene, da bi se reafirmirao islamski pogled na svijet, pokrenula emocionalna energija i da bi se moglo suprotstaviti izazovima.

Zadaća ovog istraživanja jeste da osvijetli tu nedostajuću dimenziju, da objasni njen dalekosežan značaj i njeno uzajmno djelovanje s ostalim faktorima te da utvrdi koji su to praktični naučni putevi za otklanjanje postojećih manjakavosti i

zatvaranje pukotina. Cilj je da se zaokruže naponi koji se ulažu u izgradnji projekta reforme i preporoda ummeta za dobro ummeta i čovječanstva te da se uputa i poruka islama predstave savremenom svijetu koji sve više sliči na jedno globalno selo.

Elementi naše nesposobnosti ovladali su našim dušama i učinili su da budemo na začelju karavane. Stoga se nadam da će čitalac na pravilan način shvatiti kritike koje ću iznijeti. Ovo istraživanje ima za cilj otkloniti nedostatke i da upotpuni nastojanja koja se ulažu na planu reforme ummeta. Veličanje naše prošlosti, te veličanje naših predaka ili naša želja za jačanjem naše odlučnosti i lijepo iznošenje onoga što imamo ponuditi mora biti praćeno iznošenjem nedostataka kojih je također bilo, jer će se jedino na taj način otkloniti propusti i nedostaci te ostvariti željeno, ako Bog da.

Kako bi procjena bila istinska i uravnotežena, o prošlosti moramo prosuđivati kroz sagledavanje sadašnjosti i onoga do čega je ta prošlost dovela. Na nama je da s puno uvažavanja cijenimo doprinos islamske civilizacije i onoga što je ona dala razvoju historije čovječanstva vodeći računa o realnosti i okolnostima u kojima je nastajala i djelovala, ali i da se kritički osvrnemo na sve ono čime nismo zadovoljni te da jasno govorimo šta danas od nje očekujemo i šta ona može ponuditi čovječanstvu.

Islamska civilizacija predstavlja po svim standardima svijetao period i gigantski skok u historiji čovječanstva. Svjedoci su tome tragovi te civilizacije i promjene koje je izazvala u životu muslimanskih naroda te doprinosi baštini savremene ljudske civilizacije kada se radi o postavljanju temelja, metoda i polazišta. Pukotine slabosti i nemoći u izgradnji islamske civilizacije desile su se zbog skretanja ove civilizacije s puta

islamskog poimanja duha, morala i društva, a to je ono što danas nastojimo otkloniti i ispraviti.

Korijeni krize

Ummet je zaista u krizi iako mu ne nedostaje ni materijalnih ni ljudskih resursa. Islamski ummet broji milijardu i dvjesta miliona osoba ili petinu ukupnog čovječanstva. Ummetu ne nedostaju vrijednosti i principi niti uzvišeni ciljevi i nakane kojima islam obiluje.

Šta je onda pogodilo ummet? Kako je skrenuo sa svoga puta? Kako je spriječeno pogonsko djelovanje duha islama u njemu i šta je dovelo do ovog stanja nemoći, zaostalosti i slabosti u kojem se nalazi? Zašto već stoljećima ne uspijevaju pokušaji reforme i projekti promjene, vraćanja životne snage i korigiranja hoda? Odgovor je da se to nije desilo zato što ne postoji želja za dobrim stanjem i reformom, jer je uloženo mnogo i još uvijek se ulaže, ali je očito da su faktori koji koč i vode ustranu mnogobrojni i imaju duboke korijene, da su se događaji odvijali velikom brzinom i da su bili jači od uložene energije koja ih nije bila u stanju slijediti, a kamoli ih prevazilaziti i učestvovati u zacrtavanju njihova toka. Stoga je djelovanje ummeta bilo bliže reakcijama koje su znak da se događaji ne kontroliraju, da se ne promišlja o problemima, da se ne razumije njihova priroda i da ne postoji sposobnost da se na njih adekvatno odgovori.

Ako uputa islama nije poslata jednom određenom narodu i jednom određenom vremenu, nego je to uputa za cijelo čovječanstvo do kraja ljudskog bitisanja na Zemlji, onda svaki pojedinac, svaki narod i svaka generacija imaju pravo da se

islamom napajaju onoliko koliko mogu i koliko su se spremni okoristiti. Doba poslanstva predstavljalo je otjelovljenje te upute, primjenu njenih principa i vrijednosti u realnosti života ljudi te argument za sve ljude da je primjena islama moguća i da je moguće uspostaviti njegove principe i vrijednosti u bratstvu, istini, pravednosti i solidarnosti u životu svih ljudi. Nisu to samo ideje, filozofiranja, snovi, viđenja, maštanja, kakve nam nude filozofi i mudraci, nego se radi o misiji istine i upute za cijelo čovječanstvo, upute koja čovječanstvu objašnjava univerzalna pitanja, pokazuje vrijednosti i principe, uči ljude kako njima težiti, osvjetljava put i daje orijentire. Misija islama ima za cilj dobro i činjenje dobra i to vrijedi za sve ljude i sve generacije.

Poticajna civilizacijska snaga vjerovanja i materijalni civilizacijski napredak

Ako analiziramo kako se desio prvi islamski bum i do čega je dovelo islamsko viđenje i prva generacija misije islama u biću muslimanskog ummeta i islamske civilizacije, a zatim kako je došlo do zaostajanja i posrtanja hoda misije – koji još traje – steći ćemo dojam da vrijednosti misije islama, njegova vizija, duh bratstva, pravednost, požrtvovanost, temeljitost u izvršavanju zadataka, ne postoji ili gotovo ne postoji u današnjoj stvarnosti islamskog ummeta.

U razumijevanju naše historije ne smijemo pobrkati šta je osebujna snaga poticaja, a šta je postizanje rezultata na planu materijalnih tekovina. I pored toga što snaga poticaja može biti u slabljenju, jedno vrijeme materijalni aspekt civilizacije može biti u usponu, ali se to dešava, u većini slučajeva, pod utjecajem vremena, truda i naslijeđa.

Ova varljiva slika u razumijevanju historije nastavlja se sve dok slabosti, nepravde, devijacije i iskvarenosti u biću ummeta ne iscrpe dno izvora i ne dokrajče polazišta duha inicijative, kreativnosti i obnove, a onda se uruši struktura, nestane sjaja, uruše se organizacijski oblici i tek onda promatraču – bez velika truda – postaje jasna veza između slabosti duha koji potiče, gradi i obnavlja s jedne strane, i skretanja s puta, iskvarene prakse i pada civilizacije s druge strane.

Skretanje hoda islamskog ummeta s najprimjerenije linije koju je zacrtao u praksi sam Poslanik, a.s., počelo je rano, odmah nakon njegovog odlaska s ovoga svijeta, završetka perioda Objave i odlaska generacije ashaba. Razlog leži u tome što su ljudi – nakon generacije koja je živjela dok je Poslanik bio živ i dok je dolazila Objava – bili ostavljeni da sami svojim trudom otjelovljuju misiju islama, a svaka generacija je uvjetovana snagom njenih jedinki shodno onome što nudi njihovo vrijeme, mjesto, mogućnosti, promjene i izazovi tog vremena. Sve ovo se jasno potvrdilo u historijskom hodu misije islama. Odnos između snage poticaja islama i načina interpretacije bio je obrnuto proporcionalan napretku ummeta, njegovoj tradiciji i zatečenim manifestacijama civilizacije u njemu. Kada kažemo obrnuto proporcionalan, želimo ukazati na to da snaga bilo koje strane i njen razvoj znači slabljenje i povlačenje druge strane, što će reći da dok slabi duh islama, vlast jača i širi se te dolazi do procvata materijalnog aspekta civilizacije.

Objava islama je spuštana među Arape, neuke beduine koji nisu imali ni države, ni sistema, niti su do tada bili postigli zapaženiji razvoj. Beduini nisu imali razvijenu znanost niti su imali razvijeno zanatstvo – za razliku od njihova okruženja – perzijske i rimske civilizacije, Indije i civilizacija Mesopotamije,

Egipta i Šama. Ali, u to vrijeme Perzija, Rim i Indija doživljavaju propast i guše se u iskvarenosti, nepravdama, raspadanju i pogoršanju općeg stanja. U takve okolnosti dolazi misija islama upućena svim svjetovima, s vjerom u jednog Boga, sa svojim univerzalnim, uzvišenim i čistim viđenjem i civilizacijskim vrijednostima, principima i shvatanjima. Ona uspostavlja široke vidike i čvrste vječno važeće metode koje u svojoj cjelini predstavljaju snažne osnove za poticaj ljudskog društva i otvaranje novih kreativnih vrata na poljima znanosti i saznanja o čovjeku i kosmosu. Misija islama izvodi Arape, a s njima i cijelo čovječanstvo, iz neznanja i primitivizma te iz iskvarnosti i nepravdi u novu fazu civilizacije u historiji čovječanstva, civilizaciju u kojoj se kroz integraciju i harmoniju susreću duh, materija, razum, emocije i znanje, svijet nevidljivog i vidljivog.

Stoga je prirodno što je zamajac duha islamske misije u vrijeme dolaska Objave i u generaciji ashaba bio tako snažan da je islamskoj državi omogućio da zauzme veliki dio civiliziranog svijeta za manje od tri desetljeća.

Islam je promijenio stanje narodâ kojima je upravljao na način kakav prije nije zabilježen. Čak je došlo i do promjene jezika na sjeveru Arapskog poluotoka te na sjeveru i istoku Afrike tako da su narodi tih područja prihvatili arapski jezik kao svoj maternji.

Ako su islamski poticaj i promjena duha, mišljenja i emocija bili toliko veliki, prirodno je što je na primitivnom Arapskom poluotoku utjecaj blagostanja u početku bio ograničen. On se vremenom i ulaskom pripadnika drugih imperija i civilizacija povećavao. Vlast se teritorijalno širila a zanatstvo i blagostanje doživljavali procvat.

Kako je vrijeme prolazilo, a pod utjecajem naslijeđa, običaja, filozofija i vjerovanja narodâ koji su ulazili u islam, prirodno je bilo da dođe do slabljenja islamskog duha, do zamagljivanja i idejnog natrunjivanja čistog islamskog vjerovanja, njegovog univerzalnog viđenja, kulture, načina mišljenja, sistema vlasti i društvenih odnosa usljed čega su se nad islamom nagomilali oblaci nepravde, nasilja, tiranije, mita i zabluda. Na taj način misao narodâ koji su pripadali islamskom ummetu, sistemi upravljanja i praksa postali su neka vrsta mješavine onoga što čini osnove islama i kulture, prakse, tradicije, običaja, mržnje i pristrasnosti koje su ti narodi imali prije ulaska u islam.

Kako je počelo slabljenje snage vjere i morala

Historija nas, na način koji ne ostavlja nikakvu mogućnost da u to posumnjamo, uči da su se počeci skretanja pojavili odmah u dobu koje je uslijedilo nakon završetka Objave, znači u doba kada ashabi Allahovog Poslanika, a.s., čije su duše, ciljevi i nakane bili najuzvišeniji i najčišći, prestali imati dominantnu ulogu u vojsci države *hulefai-rašidina* (pravovjernih halifa) i kada su prestali biti čuvari sistema države i njene političke baze.

Ova suštinska promjena u kojoj su pridošli Arapi s Arapskog poluotoka, koji nisu bili ashabi Poslanikovi, počeli predstavljati dominantnu ulogu u vojsci i političkoj bazi a dovelo je do toga da se hilafet nakon hulefai-rašidina pretvori u despotsku vlast koja je u mnogim segmentima bila bazirana na pljački i snazi plemenskog srodstva.

Stanje ummeta i njegove kulture pogoršale su vremenom različite tendencije utemeljene na glorificiranju određenog

naroda, te na utjecaju različitih filozofija i mitova. Stoga je bilo prirodno da su neke generacije nakon perioda Objave bile različite – u ovisnosti od toga koliko su se držale duha islama, koliko su u sebi imale energije za nošenje misije islama i koliko su se okoristile islamom. Sve to zavisilo je i od okolnosti kroz koje su prošle i sposobnosti za promjene, adaptiranje, idžtihad i obnovu.

Jedan od najvažnijih razloga brzog skretanja s puta univerzalne islamske vizije, njegovih uzvišenih vrijednosti i principa – a što je na kraju dovelo i do rušenja sistema pravovjernog hilafeta – bio je nedostatak napora u predgajanju sinova beduinskih plemena koji su činili većinu u oslobodilačkoj, pobjedonosnoj vojsci (*džejšu-l-feth*). U toj vojsci je vremenom bilo sve manje onih iz generacije Objave i ashaba pa je i njihov utjecaj na državnu vojsku oslabio. Uslijedili su krupni događaji i promjene kao posljedica ulasku mnogih naroda i plemena u islam – i to velikom brzinom i snagom, većom od one kojom su ulazili ashabi – pa se o svemu tome moralo dobro promisliti da bi se udovoljilo zahtjevima “odgoja” i promjena.

Vojnike koji su dolazili iz beduinskih arapskih plemena krasila je snaga, hrabrost i požrtvovanost u odbrani ummeta, ali nisu imali prilike za predgoj. S njihovim ulaskom u vojsku promijenila se priroda same te vojske, priroda naroda i priroda političke baze, da bi dani koji su uslijedili donijeli prevrate koji su završeni okončanjem perioda pravovjernog hilafeta te njegovim načinom vladanja i organizacije. Na kraju je vlast prešla u ruke rukovodstava koja su u strukturi izgradnje islamskog društva i njegovih institucija prakticirala plemenska naslijeđa, običaje, nepravde, nepotizme i nacionalnu

pristrasnost. U tom duhu su kasnija rukovodstva odrastala i bivala odgajana. Tako su zbog promjene političke i vojne baze na vlast došli kraljevi Beni Umeje. Veoma su neuvjerljive tvrdnje o skretanjima i greškama koje su počinili pravovjerne halife Osman ibn Affan, r.a., i Ali ibn Ebi Talib, r.a. Način i sistem vladanja Muavije te greške koje je on počinio puno su veće od grešaka koje se pripisuju pravovjernim halifama, ali je i pored toga vlast završila u rukama Muavije. Jedino objašnjenje za prestanak vladavine hulefai-rašidina je promjena političke i vojne baze koja je u pobjedonosnu vojsku regrutirala beduine i plemenske mase.

Pad sistema pravovjernih halifa – uz druga događanja toga doba – doveo je do pojave prve pukotine u islamskoj državi i sistemu koji je bio uspostavljen, sa svim ideološkim, političkim, društvenim i ekonomskim konsekvencama koje su se odrazile na duh islama i islamsku viziju. Sve je to zamutilo principe i vrijednosti islama u vremenu kada se teritorij islamske države širio osvajanjima i kada se povećavao broj njegovih podanika koji su poznavali zanatstvo i bili nosioci zanimanja u civilizacijama i imperijama koje su iščezavale na sjeveru Arapskog poluotoka, te u Perziji, Indiji i Rimskome carstvu.

Politika, moral i vjera:

Podjela vođstva i stasanje skolastike⁶

Ako pratimo misaoni i ideološki put kretanja ummeta kroz razvoj događaja, vidjet ćemo da je prvu generaciju odgajao i podučavao Poslanik, s.a.v.s., a da ju je Allahova

6 Formalno-teoretsko umovanje otrgnuto od života.

objava usmjeravala i osvještavala. Stoga je ta generacija imala jasnu viziju i visok civilizacijski duh i sposobnosti – uz hrabrost, velikodušnost i plemenitost koji su postojali među arapskim plemenima. Sve je to izrodilo djelotvornu generaciju koja je u tom periodu islamske civilizacije bila u stanju da izvrši ono što je željela. Veličina njenih dostignuća bila je onolika kolika je bila ispravna njena odgojna struktura i koliko su bila uzvišena njena ideološka, politička i moralna shvatanja. Padom pravovjernog hilafeta i preuzimanjem vođstva od strane plemenskih vojskovođa, vodeća uloga ashaba iz škole misije počela je slabiti dok su njihovi glavni centri postali metom napada i rušenja. Malo-pomalo, tokom sto godina krvavog trvenja u periodu vladanja Emevija, došlo je do marginalizacije političke uloge ashaba. Oni su vremenom postali grupa skolastičara izolirana po džamijama, zavijama i školama a odlikovala ih je čistota i asketizam. U isto vrijeme širili su se plemenska i etnonacionalna praksa i običaji, rasla je mržnja i rasističke uvrede. Kroz to je jačao duh dominacije i tiranije a područja rasipništva i smutnje bila su sve šira.

Što je ulema išla više u izolaciju, bilo je prirodno da je slabila njihova veza s realnošću društva i njegovim promjenama a time i sposobnost utjecaja na tok politike i prakse društva te na stalnu obnovu njegovih institucija. I ne samo to, nego dolazi do očitog utjecaja društva na ideje i načine razmišljanja uleme nakon čega slijedi slabljenje sposobnosti obnove i stalnog iznalaženja novih rješenja u duhu temeljnih islamskih učenja. Na taj način su škole znanja i prakse prerasle u škole mišljenja. U kasnijoj fazi škole mišljenja pretvorile su se u škole doslovnog teksta da bi na kraju škole doslovnog teksta postale škole mrtvila i oponašanja.

Kako bi bile kadre oponirati ulemi i obrazovanim ljudima i držati ih u izolaciji, određene grupe iz reda učene elite okreću se filozofiji kao alternativni, i to onoj filozofiji kojom su se napajale kulture s kojima je islamska kultura došla u dodir. Pritom to čine bez pravilnog sveobuhvatnog metoda koji će uvažavati specifičnosti muslimanskog ummeta, osnove njegovog ideološkog i civilizacijskog viđenja, načina razmišljanja i psihologije. Na taj način su oni, a s njima i jedan znatan dio islamskih masa, zaronili kroz filozofiju, dogmatiku, razne sekte i misticizam preuzet od drugih u bespuća metafizičke grčke teologije i njenih zabluda, skretanja, dilema i formalne logike.

U isto vrijeme, ulema i oni kojima je povjereno čuvanje misije islama doveli su do zastoja u razumijevanju fikhsko-šerijatskih tekstova i znanosti. Nesreću ummeta produbljivala je iskvarenost vladajuće elite, njeno neznanje i tiranija. Tako je političko vođstvo – što izoliranjem, što povlačenjem ljudi od znanja i Šerijata u samoizolaciju – izgubilo svoj oslonac i temelj te svoju idejnu i kulturnu bazu koja će ga podržavati i osvjetljivati mu put. Na taj način je ummet utonuo u dekadenciju, apatiju i despotizam. Običan svijet predao se filozofskom, panteističkom, praznovjernom sufizmu koji je ugasio većinu onoga što je u njemu preostalo od civilizacijske energije. To je, na kraju, dovelo ummet u stanje u kojem nije pokazivao osvijestjenost, već apatiju.

Despotiski odnos vođa ummeta i politička, vladajuća elita doveli su do sve izraženije tiranije. Ummet je postao nemoćan da prihvata promjene i da se suprotstavlja izazovima. Stoga je tiranija, ponižavanje i uništavanje bilo kakve opozicije postao jedini način vladajućim garniturama da se održe na vlasti i da osiguraju red.

Vjerski obrazovana elita je saslabljenjem svojih sposobnosti, sa slabim praktičnim djelovanjem i nesposobnošću da spozna božanske zakone i prirodne nauke, te nesposobnošću da pravilno tumači događaje, postala sporedna zanatska škola. U društvu joj je jedino preostalo da daje upute za pojedinačna pitanja određenih osoba i da bude u službi muftija, kadija i imama džamija. Kako bi mogli vršiti svoju funkciju, i oni su se okrenuli duhovnoj tiraniji, zastrašivanju i pripisivanju svetosti formulacija koje su punili simbolima i neobičnim tekstovima, tako da je postalo nemoguće podići mali prst ili napraviti jedan korak bez argumenta iz teksta i bez dokaza da je to neko prije uradio, fetvom odborio ili za to dao dozvolu.

Posljedice podjele i institucionalnog urušavanja: Odsustvo osjećaja za zajednicu

Naprijed navedeno je dovelo do institucionalnog urušavanja i dominacije elita a musliman je postao jedinka koju pritišće – psihički i materijalno, i to sa svake strane – teror političkog despotizma i vjerski diskurs koji uliva strah. Tako je musliman kao jedinka, a s njim i ummet, bivao potisnut, zatvarao se u sebe i postajao pasivan. Postepeno se tako iz njegove i iz svijesti ummeta brisao osjećaj pripadnosti islamskom ummetu koji je nekada imao svoju razvijenu kulturu i civilizaciju.

Situacija je bila tim gora što elite koje razmišljaju u muslimanskom ummetu nisu na djelotvoran naučni način obratile pažnju na činjenicu da uspješan put reforme i promjene dolazi prije svega iznutra, iz ummeta i društva, ali je za to potreban preodgoj. Kada su pomislili da je put reforme put borbe, sukoba i nasilja, oni su pogriješili put i to je samo

uzdrimalo stabilnost ummeta, rastrgalo njegovo društveno tkivo i povećalo razloge za nepravdu, nasilje, ugnjetavanje i rascjepkanost.⁷

Ovo je globalna slika toka historije ummeta i njegovih odnosa koji su doveli do toga da ummet postane indiferentan, da negativistički misli, da je rascjepkan i ponižen.

Uprkos tome, ne smijemo smetnuti s uma činjenicu da stanje ummeta u mnogim momentima njegove historije – kao i stanje mnogih naših zemalja – nije bilo uvijek podjednako loše. Ako je bilo loše u jednom kraju, u drugom kraju je često bilo bolje.

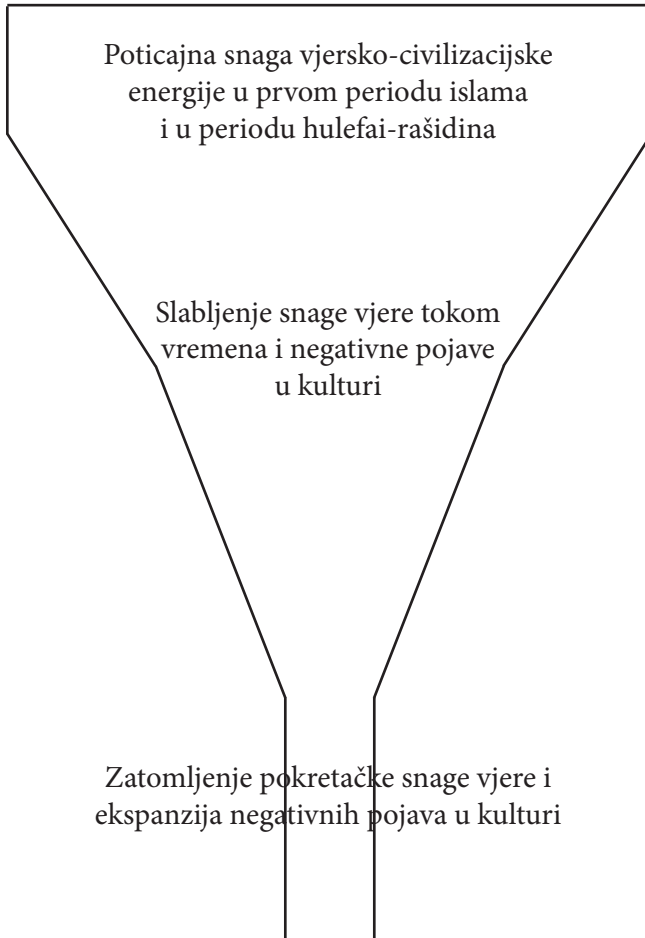
U vremenu u kojem je došlo do gašenja baklje duha Arapa i gubitka Endelusa, energija islama iznova se rađala među turskim plemenima. Turska plemena, koja su krasili odlučnost, hrabrost i duh slobode i gordosti, ulaskom u islam učvršćuju islam u Anadoliji i iz njih izbijaju pupoljci Osmanske države.

Kada je dolazilo do nazadovanja energije mišljenja i kreativnosti u ummetu, dolazilo je i do nazadovanja duha civilizacije u njemu, ali to nije spriječilo da se – čak i u periodima zaoštavanja sukoba, rascjepkanosti i dekadencije, možda čak i zbog svega toga i izazova koje predstavljaju – pojave izuzetni idejni, naučni i reformatorski geniji kakvi su bili el-Gazali, Ibn Hazm, Ibn Rušd, Ibn Tejmije i Ibn Haldun na poljima vjerskih znanosti, Šerijata i društva, te mnogi drugi slični njima u filozofiji, fizici i drugim znanostima. To su tragovi onoga što je preostalo od izvorne pokretačke snage islama, to je odgovor

7 Abdulhamid Ebu Sulejman, *El-‘Unf ve idare es-sira‘ es-sijasi fi el-fikr el-islami: ru‘je islamije* (Nasilje i upravljanje političkim sukobom u islamskoj političkoj misli: islamsko viđenje), Damask, Međunarodni institut za islamsku misao i Daru-l-fikr, 2002.

na izazove i suprotstavljanje pošastima i bolestima, to je onaj poticaj za činjenje dobra i za civilizacijsku kreativnost koje je Svemogući ugradio u ljude njihovim stvaranjem. To su pojave čije tragove postojanja osjećamo i danas u duhu ummeta, u njegovim težnjama, u izlivima bijesa i pokušajima reforme.

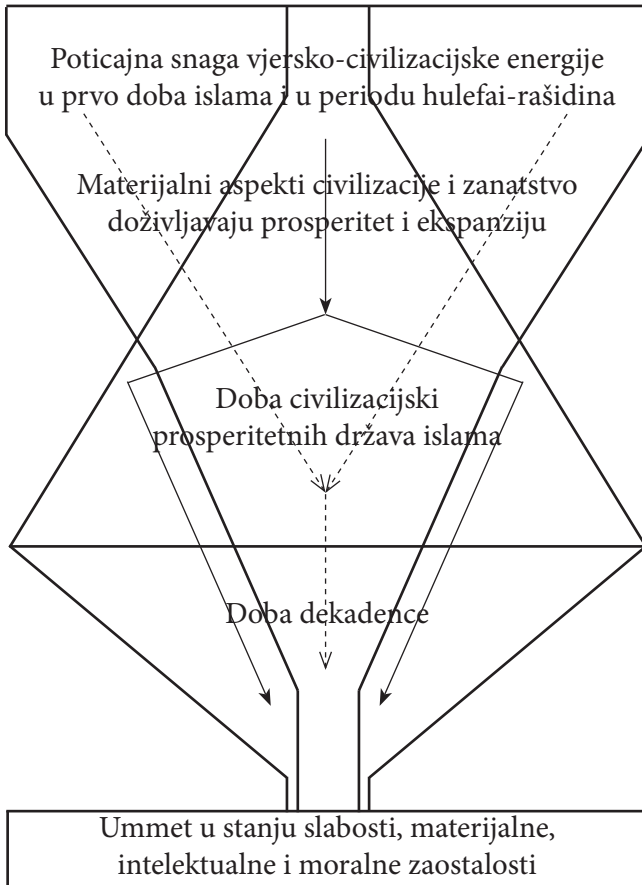
Ali sve ovo ne mijenja prirodu opće slike historije ummeta i njegova civilizacijskog hoda tokom kojeg je došlo do slabljenja poticaja duha islama, do gašenja njegove energije i zatamnjenja čistote univerzalnog civilizacijskog gledanja. Sve ovo je pocijepalo ummet, omogućilo smutnju i tiraniju u njemu, nalijepilo na narode koji pripadaju ovom ummetu etiketu da su lijeni i pasivni, mase pretvorilo u stada, potisnulo inicijativu i učinilo da muslimanski narodi žele samo koru kruha i da ih niko ne dira. Ali, ummet se morao probuditi, moralo mu se ukazati na njegove mahane i na to koliko je duhovno razoren. Desilo se to onda kada su se pojavili neprijatelji koji ga poriču, narodi koji imaju civilizacijske moći, materijalne vještine i tehniku, iza kojih stoje naučna metodičnost i kreativna duhovna snaga, te kada su zavojevači i kolonijalizatori, a i vođe ummeta, počeli tlačiti muslimanske narode različitim oblicima poniženja, nepravde i omalovažavanja.

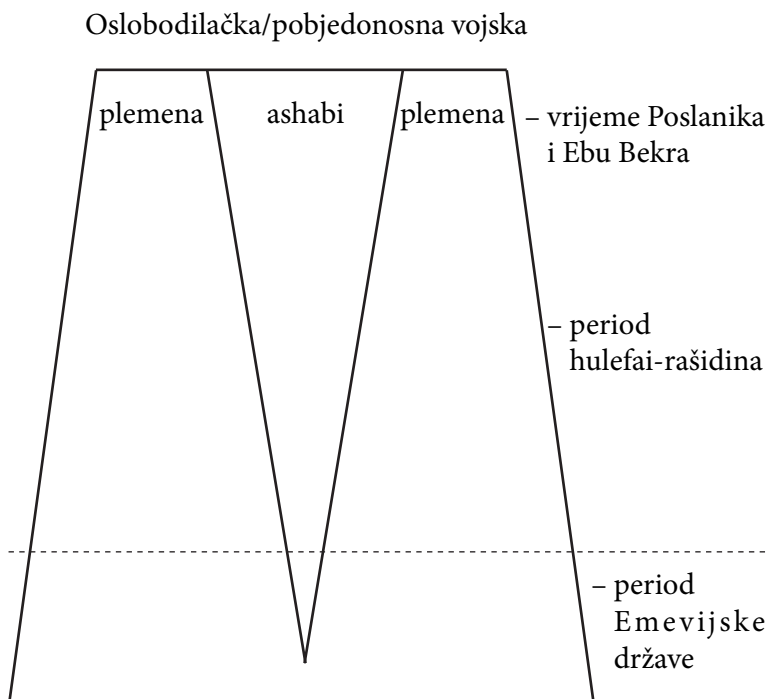
Skica broj 1. Tok slabljenja pokretačke snage vjere, izvitoperenje sveobuhvatne islamske vizije svijeta i utjecaj plemenskog, rasnog i nacionalnog duha

Skica broj 2. *Materijalni aspekti civilizacije i zanatstvo na Arapskom poluotoku u vremenu neposredno nakon pojave islama bili su neznatni, ali su vremenom doživljavali prosperitet i ekspanziju uprkos slabljenju vjersko-civilizacijskog duha i uprkos iskrivljavanju sveobuhvatne islamske vizije i pojavi devijacija u kulturi.*

Skica broj 3. Obrnut srazmjer: snažna poticajna civilizacijska snaga vjere u ranom periodu islama stoji nasuprot neznatnim mogućnostima za postizanje napretka u materijalnim aspektima civilizacije – vremenom materijalni aspekti civilizacije i zanatstvo doživljavaju prosperitet i ekspanziju uprkos slabljenju poticajne snage vjersko-civilizacijske energije.

Skica broj 4. Politička baza
*u vremenu Poslanika, s.a.v.s., i hulefai-rašidina
i politička baza u doba Emevijske države.*

DRUGO POGLAVLJE

Identificiranje bolesti

Na prethodnim stranicama iznijeli smo jednu općenitu sliku kako se odvijao tok uzmicanja i potiskivanja u stranu islamskog civilizacijskog duha u ummetu, uprkos bljesaka i blagostanja koje je taj duh ostvario u prethodnim stoljećima. Danas je potrebno da precizno shvatimo koje su se to promjene i skretanja desila u mišljenju ummeta, u njegovom mentalitetu i osjećajima te koliko je to utjecalo na muslimana kao pojedinca i na muslimane kao zajednicu. Potrebno je, također, da shvatimo šta je kočilo napore reforme da bi ovo istraživanje, na kraju, moglo doprinijeti iznalaženju lijeka i kompletiranju sredstava za reformu i preporod kako bi ummet zadobio poštivanje i uvažavanje čovječanstva te našao one koji će pažljivo saslušati uzvišene vrijednosti i moralne izazove koje nudi.

Deformacije i skretanja u načinu mišljenja i kulturi ummeta

Važno pitanje koje se sada nameće jeste: Koje su to najbitnije deformacije i iskrivljavanja u načinu mišljenja i kulturi ummeta? U odgovoru na ovo pitanje navodimo šest vrsta tih deformacija i skretanja koje ćemo na narednim stranicama nešto detaljnije obraditi.

Prva deformacija: Deformacija sveobuhvatne vizije

Prva i najopasnija deformacija bila je deformacija sveobuhvatne islamske vizije koja čini okvir mišljenja i kulture ummeta. Kada je došlo do navedene deformacije, sveobuhvatna islamska vizija utemeljena na vjeri u jednog Boga nije više bila sposobna ponuditi argument i cjelovit putokaz muslimanskom mišljenju, poimanju, odnosima i sistematskim pristupima.

Sveobuhvatna islamska vizija, najkraće rečeno, gleda čovjeka kroz tri osnovna pitanja:

1. Pitanje vjerovanja u nevidljivo – vjerovanje u Allaha kao jedinog stvoritelja Koji nema saučesnika.
2. Pitanje odnosa prema životu – osjećaj odgovornosti, namjera da se čini dobro i da se bude pravedan te nastojanje da se stvari čine boljima i da se uvijek radi na izgradnji onoga što je bolje.
3. Pitanje odnosa prema ahiretu i onome šta čovjeka čeka – suočavanje s posljedicama vlastitih djela i u konačnici pravedno vrednovanje po Allahovoj milosti – *ako čovjekova djela budu dobra, bit će nagrađen dobrim, a ako budu loša, bit će kažnjen zlim.*

Stoga su vjerovanje i valjano djelovanje – u univerzalnoj Kur'anskoj viziji – nerazdvojni. Svrha vjerovanja je valjano djelovanje, a valjano djelovanje podrazumijeva djelovanje svih čovjekovih organa i vrednovanja svakoga djela – makar bilo kao najmanji trun. Vrsta djela i njegova duhovna dimenzija cijene se po tome da li je bilo namjere da se tim djelom učini dobro i koliki trud je bio u to uložen. Stoga je Allahovo obećanje Svojim robovima da će im dati moć uvjetovano vjerovanjem koga prati predan rad praćen željom da se njime

čini dobro i da se djeluje na najbolji način. Namjere same nisu dovoljne da bi se zaslužilo namjesništvo i moć na Zemlji. Za to postoji ahiretska nagrada, ali namjesništvo i davanje moći na Zemlji i pomoć od Boga sa sretnim ishodom uvjetovani su dobročinstvom, perfekcijom u poslu i nastojanjem da se svaki put iznova bude bolji (*idžtihad*). To je put koji vodi – uz Allahovu pomoć – Njegovim zakonima u djelovanju, uspjehu u poslu i dobru u konačnici (kada sve bude završeno). *Allah je obećao onima koji vjeruju i dobra djela čine da će ih sigurno postaviti namjesnicima na Zemlji, kao što je učinio namjesnicima i one prije njih, i da će im posigurno njihovu vjeru učvrstiti, onu kojom je on zadovoljan da im je vjera ...* (En-Nur, 55)

Ovo jasno, univerzalno, sveobuhvatno viđenje snašle su opasne deformacije od strane mase mislilaca skolastika koje su drugi izolirali i koji su se i sami izolirali i posvetili teoretskom studiranju, promatranju i istraživanju te se koncentrirali na stanja i potrebe pojedinaca u društvu. Te deformacije su doprinijele – uz najljepše namjere – da dugoročno uvehne duh islama, njegova pokretačka snaga i duh ummeta. One su omogućile elementima zaostalosti u biću ummeta da učine svoje – da ugase obnoviteljsku energiju u njemu i ummet dovedu u stanje pasivizma i neuravnoteženosti. Također su uspjele ubiti u njemu svaku volju za istraživanjem, ispitivanjem, obnavljanjem i poticanjem, pa su se mentalitet i biće ummeta predali oponašanju u slijeđenju. Tako je uništen smisao za zajedništvo i solidarnost ummeta a došlo je i do urušavanja društvenih institucija te cijepanja njegovog jedinstva.

To jasno možemo zapaziti u viđenju koje nude *fikh* i *ilmul-kelam* (dogmatika) kojima se postavljaju temelji odgojnog i psihološkog formiranja pojedinca muslimana. Oni u biti

nude viđenje pojedinca, a ne viđenje zajednice. To viđenje je odraz prirode odnosa između uleme i masa. Vezano je za lična pitanja, a ne za pitanja kolektiviteta niti za sisteme i principe njegovog funkcioniranja i prirodu njegovih sastavnih komponenti ili njihovih međusobnih odnosa. U ovakvom viđenju odgoj, političko aktiviranje, društveni odnosi, pitanja vlasti, mjerila bratstva, pravednosti i međusobnog dogovaranja nisu doprinosili tome da život običnog čovjeka bude lakši. To je na kraju krajeva pasivno viđenje koje ne komunicira sa svim dimenzijama života, ne reagira na životne potrebe, ne prati tok stvarnog života i promjena niti pokreće točak civilizacije naprijed.

Zanimanje i najveća preokupacija onoga ko se povukao u džamiju je ono što Kur'an naziva *zikr* i *obredi*, koji se, u logici ovih ljudi posvećenih zikru i dersu u džamiji, svode na *ibadete* – kako je to definirano u fikhu. Oni opširno idu u detalje kada se radi o tome kako i gdje stati, kako napraviti svaki pokret – po tome se dijele na škole, mezhebe i sljedbe. Ovo viđenje je usmjereno na život pojedinca i ne dotiče pitanja javnog ili političkog života koji se u fikhu terminološki označava riječju *mu'amelat*. Ono što potpada pod *mu'amelat* čini zbir fikskih zakonskih procedura i normi koje se tiču načina postupanja u životu vjernika muslimana a vezana su za pravila (*kava'id*) i ugovore. Te norme su gotovo odvojene od duhovne dimenzije. Naime, činjenje bilo kog djela koje je predmet ugovora ili njegovo nečinjenje tretira se kao dunjalučka stvar. Uz izvršavanje toga djela ne vezujemo *sewab* (nagradu) niti uz izostavljanje vezujemo kaznu. Ovakvo fikhsko viđenje i njegove preokupacije u cjelini se razlikuju od kur'anskog viđenja koje na čovjeka gleda sveobuhvatno ne praveći razliku

između njegovih odgovornosti kao jedinke u čuvanju života i njegove zajedničke odgovornosti u očuvanju kolektiva i ummeta. Kur'ansko viđenje obuhvata svaki čovjekov postupak i ono znači da su svi njegovi postupci, bez podvajanja, *'ibadeti* – zavisno od cilja i namjere – pa čak i oni koji se tiču njegovih strasti. Život muslimana po kur'anskom viđenju sav je *zikr* i *džihad* – u cjelini je pobožnost (*te'abbud*) i obredoslovlje (*'ibadet*). Namaz, dova, post, zekat, učenje Kur'ana i obavljanje hadža oživljavaju svijest muslimana i pomažu mu da izvrši svoje dužnosti i ispuni obaveze. *Ja sam Allah, nema sumnje, nikakvog boga nema osim Mene i zato obožavaj Me, i namaz obavlja radi sjećanja na Mene.* (Taha, 14) *Pa Allaha spominjite kod svetih mjesta. Spominjite Ga kako vas je naputio, iako ste prije toga bili baš zastranili.* (El-Bekare, 198) *Allaha spominjite u određenim danima (u vrijeme hadža). Ko zbog žurbe ostane dva dana nije griješan zbog toga, ali ni onaj ko duže ostane nema za to grijeha ukoliko se boji Boga. Bojte se Allaha i znajte da ćete biti sakupljeni pred Njega.* (El-Bekare, 203) *Spasit će se ko se očisti. I ime Gospodara svoga spominje pa namaz obavi.* (El-A'la, 14-15) *A ukoliko ste sigurni, onda spominjite Allaha onako kako vas je naučio.* (El-Bekare, 239) *Zaista namaz odvraća od razvrata i od svega što je pokuđeno, a sjećanje na Allaha je najveće.* (El-'Ankebut, 45) *I onima koji, kada dopadnu grijeha ili sami sebi nasilje učine, sjete se Allaha pa za svoje grijeha zatraže oprost.* *A ko oprašta grijeha osim Allaha.* (Alu 'Imran, 135)

Prema kur'anskom viđenju smisao života muslimana je u radu i ulaganju truda u svim pitanjima privatnog i društvenog života. Sav život je borba (*džihad*) i nastojanje (*idžtihad*) u svemu što čovjek čini: borba u stjecanju znanja, u traženju nafake, u popravljanju sebe, u pravednom postupanju, u zaštiti

nemoćnih i doprinosu u onome što su potrebe ummeta, u odbrani muslimanskih ognjišta te širenju istine i vjere.

Ovakva borba (*džihad*) i nastojanje (*idžtihad*) u pitanjima islamskog življenja predstavljaju najvažnije ciljeve svijesti o Allahovom sveprisustvu (*zikru*) u životu muslimana. To stoga jer je život muslimana jedna nedjeljiva cjelina čiji je cilj težnja dobru i činjenje dobra iz poslušnosti i pokornosti istini Uzvišenog. Reci: *“Mene je moj Gospodar napatio Putu pravome – vjeri valjanoj, čistoj vjeri Ibrahimovoj. I on nije bio od mnogobožaca”. Reci: “Moj namaz i moje bogoslužjenje, moje življenje i moje umiranje pripadaju Allahu, Gospodaru svjetova. On nema ravna Sebi. To mi je naređeno i ja sam prvi musliman.”* (Alu ‘Imran, 161-163)

U onoj mjeri u kojoj je islamska univerzalna vizija bila čista, djelotvorna, sveobuhvatna i realna, u tolikoj mjeri je vizija doba izolacije i skolastike u praksi bila, u najvećem dijelu: krnjava, parcijalna i negativna. U praksi i u životu ljudi ova posljednja vizija svodila se na plemensko, rasno, lično i sebično djelovanje. Kasnije ćemo vidjeti posljedice ovih opasnih deformacija u kulturološkim poimanjima ummeta, u njegovoj psihološkoj izgradnji i civilizacijskom djelovanju. To je na kraju ummet dovelo do stanja nemoći, zaostalosti i poniženja u kojem je i sada.

Drua deformacija: Deformacija u pristupu

Drua deformacija, koja je rezultirala izoliranjem i samoizoliranjem učenih i mislećih ljudi, bila je epistemološko-metodološka deformacija. Ta deformacija je dovela islamsku misao do teoretske misli utonule u teoretska sofistika

razmatranja. Takva misao nije mogla naći put ka društvenom životu kroz preispitivanje, zapažanje i praktičnu primjenu. Ona je dovela do opasne metodološke neproduktivnosti i pretvorila je spoznaju u učenje napamet, tradicijsko slijedenje i oponašanje u kojima nema nikakvog djelotvornog utjecaja elemenata vremena i mjesta niti poznavanja božanskih zakona u stvorenjima i bićima. Nastanku ove deformacije u pristupu – pored izolacije – pomogao je metafizički, teoretski karakter grčke filozofije i logike pune fikcija. Oduševljenost grčkom filozofijom i logikom te njihov utjecaj na intelektualnu klimu ummeta doprinijeli su slabljenju naučne praktične misli i naučne radoznalosti kojoj poziva učenje islama i koja nas podstiče na nužnost promatranja, putovanja po svijetu, razmišljanja, pažljivog proučavanja, uočavanje analogije i poređenja. Sve to je dovelo do intelektualne nemoći, do sve većeg traganja za tekstovima te do pridavanja svetog značenja tim tekstovima kako bi se prikrla intelektualna nemoć. Došlo je, također, do slabljenja neophodnih sredstava za idžtiħad, potrebnih za nastajanje ljudskih saznanja koja zajedno sa saznanjima i uputama objave čine cjelinu. Ta saznanja su neophodna za razvoj ummeta, za kontroliranje promjena te kao podrška ideji sposobnoj da se odupre izazovima i iskoristi mogućnosti.

Zbog ove metodološke deformacije u pristupu, polazišta društvenih znanosti u islamskoj misli ostala su na nivou golih naslova i principa te u obliku drugorazrednih izvora na području fikhskih znanosti i temelja fikha. Interes tih znanosti i njihova teoretska opredjeljenja sveli su se na život pojedinca.

Kada je jedan od velikih malikijskih učenjaka, koji se naširoko bavio politikom i javnim životom, otvorio pred

islamskom misli vrata znanosti o društvu i otkrio mnoge dragocjene tajne funkcioniranja društva, uočio čudi i faktore koji međusobno utječu jedni na druge te uočio promjenljive kategorije u društvu i shvatio kako se na njih može utjecati pa to onda objasni u svojoj znamenitoj *Mukaddimi*,⁸ ta kreativna ideja, zbog mentaliteta uzmicanja, bila je marginalizirana – kao što je bila marginalizirana misao mnogih drugih kreativnih ljudi. Djelo Ibn Haldunovo nije bilo djelo koje je čitala ulema i teme tog djela nisu bile predmet njihova interesovanja tako da je projekat istraživanja o rezultatima nauke i živoj spoznaji božanskih zakona ostao zanemaren. Ovo djelo u teoretskom skolastičnom naučnom životu nije imalo šansu da zaživi sve dok se ummet nije probudio – zahvaljujući rezultatima do kojih je došla društvena znanost na Zapadu na bazi polazišta Ibn Haldunovih i njegovom metodu razumijevanja božanskih zakona na poljima društvenih znanosti: historije, filozofije, sociologije, ekonomije i odgoja. Treba znati da su ta polazišta široko otvorila vrata i vidike Zapadu te omogućila zapadnim narodima da u svoje mlade generacije usade duh inicijative i kreativne snage, te da uspostave društveno funkcioniranje, nose se s promjenama i uspješno suprotstave izazovima.

Ovdje ćemo navedesti primjer kojim ćemo pokazati utjecaj metodološke deformacije u pristupu studenata društvenim problemima te njihovom interesu za te probleme i načinima tretiranja problema. Ta deformacija jasno pokazuje do čega dovodi učenje napamet.

Jedan od čestitih muftija u jednoj arapskoj zemlji držao je petkom hutbu o čistoći. Njegov način obrađivanja teme bio je

8 Ibn Haldun (732-808. god. po H. / 1332-1406. god.)

tečan i rječit. Objasnio je slušaocima šta znači vjerska čistoća. Objasnio je propise vezane za čistoću, objasnio je šta kvari čistoću i šta je ne kvari na najbolji način – kako to izlažu fikhski propisi. Nakon završetka namaza – a po lijepom običaju tog čovjeka da prima svijet u svom uredu u džamiji – otišao sam kod njega, poselamio ga i s njim posjedio. Na sasvim pristojan način – i uz odgovarajući uvod kakav ide uz njegovu titulu, funkciju i plemenitost – izrazio sam zadovoljstvo njegovom hutbom, njegovom rječitošću, tečnim izlaganjem i iznošenjem svih fikhskih propisa o ovoj temi. Kazao sam mu da hutbi, po mom mišljenju, nedostaje zaokružen pristup o temi čistoće i zdravstvene preventive. Neobjašnjavanje te strane čistoće i njeno zanemarivanje može dovesti do toga da običan svijet potcijeni značaj čistoće, da nema dovoljno svijesti o njenoj važnosti i da na nju gleda kao na drugorazredan lični problem koji nas bez potrebe pritiska. I ne samo to, nego neka pitanja, na način kako su izložena, mogu navesti slušaoca na shvatanje da su neke nečistoće prihvatljive i da za njih nema šerijatske zapreke – kao naprimjer ispljuvak koji u sebi može sadržavati uzročnike infektivne bolesti ili uprljanost odjeće nekim nečistoćama koje po fikhu neće pokvariti čistoću, ali će negativno djelovati na zdravlje. Ako na taj način učimo ljude čistoći, to može značiti da ih učimo da ne vode računa o prljavštini i da omalovažavaju čistoću i ono što je potrebno za zaštitu javnog zdravlja (zdravlja drugih). Bio je to profesionalni, prijateljski razgovor koga je uvaženi muftija prihvatio s odobravanjem. To dokazuje našu potrebu da razmjenjujemo mišljenja i širimo vidokrug znanja, da shvatimo višedimenzionalnost naših života i kulture, te da uklanjamo izolacije i klonimo se jednostranog znanja.

Ovdje je važno ukazati i na to da kada neki govore o čistoći u ovakvim situacijama, da pod čistoćom podrazumijevaju da se čovjek lijepo obuče samo kada ide u džamiju petkom ili kada su kakvi skupovi. Širenje svijesti o pitanjima čistoće i zdravstvene preventive važan je dio svrhe čistoće kako ju je Poslanik, s.a.v.s., kao uzor provodio u društvu u kome je živio. Tako je jedanput, kada je vidio dvorište jedne muslimanske kuće u neredu, naredio da se dvorište očisti i da se vodi računa o njegovoj čistoći i redu. Čini se kao da je veliki dio ummeta danas u stanju u kojem su bili Židovi kada su u pitanju duhovne i društvene bolesti u kojima su bili u doba Poslanika, s.a.v.s.⁹

Zbog deformacije u metodu znanje je postalo tekstualno, zanatsko, parcijalno, bazirano na oponašanju, slijeđenju, imitiranju i učenju napamet. Uz to, ono se gušilo u kompliciranosti, pravljenju komentara i sažetaka djela. Znanje je parcijalizirano i udaljeno od vjerovanja i prakse života. Tako se nauka o vjerovanju u jednog Boga (*et-tevhid*) bavila samim vjerovanjima, ili nečim što se zove dogmatika (*'ilmu-l-kelam*) pri čemu su je u mnogim elementima karakterizirale polemike i teološke mudrolije. Nauka o fikhu odvojena je od nauke o vjerovanju (*akaid*). Počela se baviti detaljima životne prakse pojedinca nastojeći u svojim proučavanjima doći do odgovora (*idžtihad*) oslanjajući se na metod koji je baziran na parcijalnoj

9 U jednom hadisu koga prenosi Muhammed ibn Beššar od Ebu Amira el-Ka'adija, on od Halida ibn Ijasa a on od Saliha ibn Ebi Hassana stoji da je čuo od Seida ibn el-Musejjeba da kaže: "Allah je zaista fin i voli finoću, čist i voli čistoću, plemenit i voli plemenitost, velikodušan i voli velikodušnost, pa stoga očistite vaša – mislim da je rekao – dvorišta i nemojte ličiti na Jehudije." Ovu sam predaju spomenuo Muhadžiru ibn Mismaru koji mi je rekao: Isto to mi je prenio i Amir ibn Sead ibn Ebi Vekkas od svoga oca a on od Poslanika, ali je on samo rekao: "Očistite vaša dvorišta." Trimizi, *Sunen*, hadis br. 2723.

analogiji s različitim već viđenim slučajevima, bez uzimanja u obzir cjelokupne slike. Većinu onoga na što se oslanjaju kasnije generacije počela su činiti jezička shvatanja teksta. Najviše truda ulagano je u iznalaženje teksta, čak i po cijenu zanemarivanja slabosti nekih predaja ili nevjerovatnosti samoga teksta.

Tako je znanje teksta u vremenima nemoći, beživotnosti i slijepog oponašanja postalo cilj. Znanje teksta se tražilo da bi se neupitnom svetošću teksta prikrila nemoć spoznaje. Tim tekstovima su se punile glave učenika bez namjere da se tekst shvati ili da se skrene pažnja na važnost poruka koje on nosi. Nije se vodilo računa o tome koliko su tekstovi primjereni uzrastu onoga ko uči, niti tome kakav je utjecaj tih tekstova na svijest učenika i izgradnju njegove ličnosti.¹⁰ Zaista se čudim kada se neki ponose i hvališu kako su njihovi sinovi i učenici naučili napamet desetine hiljada patvorenih tekstova kako bi mogli znati koji su hadisi lažni. Oni ne shvataju da učenje lažnih i slabih hadisa ima negativan psihološki efekat na onoga ko ih uči i da je bilo mnogo važnije da učenici ulože

10 Poslanikova praksa predstavlja bogat i važan izvor, i ona je praktičan živi obrazac primjene Božijih propisa u svakodnevnom životu društva u doba Allahova Poslanika, s.a.v.s., što znači da je njihova primjena u realnosti ljudskog života moguća. Ali se, također, mora shvatiti vremenski i prostorni kontekst primjene kako bi se shvatila njena suština i ono što ona znači za buduće generacije. Također je neophodno biti nasigurno da je to doista Poslanikova praksa. Da bi se za nešto tvrdilo da je to stvarno Poslanikova praksa, treba se koristiti svim naučnim metodama: kritikom lanca prenosilaca i samog teksta i što je najvažnije propitivanjem usklađenosti teksta hadisa sa principima Kur'ana, smislom i ciljem onoga što je u Kur'anu kazano. Kada se radi o tekstovima čije je značenje ispravno, ali im predaja nije vjerodostojna oni se mogu tretirati kao mudre izreke i koristiti njihovim sadržajem bez potrebe da im se pripisuje status svetosti. Njihovo prihvatanje će u tom slučaju biti zasnovano na poruci koju nose i to je sasvim dovoljno.

trud u saznavanju koje su to vjerodostojne predaje i da njih zapamte, a to znači da sve ono što je van tog vjerodostojnog nevjerodostojno. Ono šta je nevjerodostojno i što je lažno tome nema kraja i to se povećava u nedogled. Kada se radi o slabim i patvorenim hadisima, dovoljno je da shvatimo kakva je njihova namjera i cilj te na koji način i kojim sredstvima se nastoje uvući u islamsku misao – uz navođenje primjera lažnih i patvorenih hadisa, suprotstavljanje njihovom širenju i njihovo opovrgavanje.

Koliko smo mi samo nepažljivi kada se radi o psihološkim efektima učenja i insistiranja na količini najbolji pokazatelj danas je vjersko obrazovanje. Glave dječice se pune informacijama koje nisu u skladu s intelektualnim uzrastom niti s psihičkom konstitucijom djeteta. Šteta nanescena takvim učenjem ne svodi se samo na to da glave dječice punimo onim za što nema potrebe, nego to znači da im uskraćujemo metode učenja i izlaganja koje doprinose njihovoj psihološkoj izgradnji u različitim fazama odrastanja i adaptiranja na fleksibilan način. Kada prođe ta prilika za odgoj koja se temelji na emocijama – a to je period ranog djetinjstva – onda više nema nikakve šanse za pravilnim psihološkim izgrađivanjem. Uzmimo kao primjer onoga čime se pune glave dječice – a od čega imaju malo koristi – obavezu da dijete u osnovnoj školi nauči koliko iznosi zekat na deve, krave, sitnu stoku, usjeve. Mnogo djece nije ni vidjelo devu i možda nikada u životu neće imati kravu, sitnu stoku ili usjeve. Zašto im onda puniti glave ovim suhim fikhskim detaljima i stvarima koja nisu vezana za životnu realnost djeteta? Isti slučaj je i kad se djeca obavezuju da znaju napamet koliko treba dati zekata na profitabilnu trgovinu dionicama, nekretninama i industrijskim proizvodima. Koliko

će ove djece raditi na ukupljanju zekata i da li će djetetu koristiti kad odraste i bude imalo dionice i nekretnine podsjećanje na procenle i količine koje je nekad znalo napamet ili će tražiti od stručnih ljudi da mu tačno kažu koliko šta iznosi?

Šteta nije samo u tome što se dječije glave pune onim od čega ima malo koristi. Mnogo gore i pogubnije od toga je što se to čini u periodu kada se dijete psihološki i emocionalno izgrađuje, stječe određenu narav. Također, u tom periodu razvijaju se osjećaji i oblikuju shvatanja djeteta. Stoga je prioritetnije u fazama odrastanja da se djetetu, kada ga učimo o zekatu, naučimo smislu za solidarnost, samilost, žrtvu i ljubav prema drugima. To učenje ne smije biti diktiranjem, nego se treba prakticirati korištenjem svih audiovizuelnih sredstava i odgojno-naučnih metoda kao što su naprimjer: posjete siromašnima, nemoćnima i invalidima, pružanje pomoći takvim osobama, shvatanje njihovih potreba i osjećanje veličine njihovih muka.

Propuštanje prilike da se dijete duhovno formira i zamjenjivanje ispravnog duhovnog formiranja znanjem koje je samo sebi cilj, znak je nemara prema djetetu i neshvatanja koliki utjecaj imaju informacije koje mu se nude u izgradnji i razvoju njegove ličnosti na psihološkom i emocionalnom planu. To je jedno od naslijeđa deformacije u pristupu koja je pogodila islamsku misao i islamsku civilizaciju u kasnijim periodima.

Treća deformacija: Deformacija shvatanja

Treća opasna deformacija koja je pogodila islamsku misao i muslimanski način razmišljanja zbog izolacije učenjaka

bila je deformacija u shvatanjima a ona je za posljedicu imala intelektualnu nemoć, mrtvilo i govor pun prijetnji i zastrašivanja kako bi se na taj način ugasio duh kritike i mase prisilile da se usljed intelektualne nemoći predaju i prihvate ono što se od njih traži. To se desilo stoga što nije bilo moguće ugasiti duh kritičkog promišljanja i traženja argumenata, te stoga što se mase nisu mogle podvrći diktatu sve dok iskrivljena shvatanja nisu prodrli u osnovna islamska shvatanja – što je onda olakšalo zadaću i pripremilo razum i dušu da se pokore, okrenu sijedenju i oponašanju i, konačno, da se predaju.

Iskrivljeno shvatanja pojma *obožavanja*

Pojam *obožavanja* spada u osnovne islamske pojmove. Njegovo iskrivljeno shvatanje dovelo je do deformacije mnogih drugih islamskih shvatanja. Iskrivljena shvatanja su se međusobno ispreplela i uspjela potlačiti dušu, eliminirati kritičko shvatanje, ukočiti razmišljanje, istraživanje i precizno ispitivanje. Ona su dovela do toga da se muslimani počnu zadovoljavati dovama i prežvakavanjem snova, umjesto traženjem rezultata i temeljitim istraživanjem tradicije.

Musliman – kako ga uči islam – mora biti dostojanstven, jer je on Allahov namjesnik na Zemlji kome je ukazana posebna čast. Njegovo obožavanje Allaha je ishodište njegovog dostojanstva i plemenitosti, jer je ono izraz slobodne volje u spoznaji istine i slijeđenja ispravnog puta. Muslimani su predani Allahovi robovi i nije slučajno što Uzvišeni Allah, kada god se obraća ljudima u Kur'anu časnom, imenuje ih kao *'ibad*. Ta riječ je izvedena iz riječi pokoravati se (*ta'bid*), a ne iz riječi podjarmljivati ili porobljavati (*isti'bad*) iz koje

je izvedena riječ *‘abid* u značenju porobljeni ili podjarmljeni ljudi. Slično se u Kur’anu časnom koristi riječ poniznost (*zull*). Čovjekova poniznost roditeljima (*zull*) po prirodi njegovog odnosa prema njima u Kur’anu časnom izvedena je iz riječi *tezlil* (potčinjenost), a ne iz riječi poniženje (*mezelle*). Uzvišeni Allah kaže: *Spusti prema njima krilo poniznosti iz milosti i reci: “Gospodaru moj, smiluj im se, kao što su oni prema meni bili milostivi kada su me odgajali dok sam bio dijete.”* (El-Isra’, 24).

Miješanje pojmova pokoravanje (*ta’bid*) s pojmovima podjarmljivanje i porobljavanje (*isti’bad*) nema nikakvog utemeljenja niti potrebe. To se čini onda kada se žele opravdati sve vrste podjarmljivanja, zastrašivanja, prijetnji, gušenja savjesti, ponižavanja, oduzimanja ljudskog dostojanstva, zauzdavanja razuma i postavljanja barijere između stvorenja i Stvoritelja. Čovjek je ograničeno stvorenje a Allah je apsolutni stvoritelj i uopće nema prostora za poređenje stvorenja i Stvoritelja, kao što nema nikakvog smisla raspirivanje takvih tvrdnji i poređenja.

Iskrivljeno shvatanje pojma *obožavanje* i širenje različitih naklapanja o tome šta sve znači taj pojam dovelo je do omalovažavanja pozicije razuma. Ta naklapanja izazvala su sumnjičenja, osporavanja i pobune. Ona su doprinijela potčinjavanju svijesti muslimana, uzurpirala mu pravo na razmišljanje, procjenjivanje i kritiku.

Takav nadmen odnos onih koji su izučavali vjerske znanosti odveo je mnoge mislioce u filozofije strane islamu. To se dešavalo zato što su mnogi malo toga znali o antropološkim znanostima i o načinima kako saznanja koja nudi Objava silaze u realnost života ljudi. Te filozofije predstavljale su naslijeđe

civilizacija i kultura koje su ušle u islam i mnogi koji su se u njih upuštali nisu imali jasne vizije. Usto treba znati da su većinu tih filozofija i naslijeđa činila metafizička zaludivanja koja su bila bez ikakve božanske upute. To je dovelo do borbe i izmišljenog sukoba u islamskoj misli između *razuma* i *predaje*, što je otupilo oštricu ummeta, oslabilo njegovu misao i razjedinilo napore. Ovaj sukob je završen iskrivljavanjem shvatanja islama kako bi se prikrla nemoć misli te ukrotio i degradirao mislilac i kritičar.

Veoma je važno shvatiti odnos između osnovnih islamskih shvatanja koja se ogledaju u razumijevanju vjere u jednog Boga, shvatanju šta znači volja, shvatanju šta podrazumijeva pojam obožavanja, šta znači čovjekovo namjesništvo na Zemlji, šta podrazumijeva pojam civilizacijskog napretka (*‘umran*).

Shvatanje vjere u jednog Boga nije svećeničko pitanje koje se završava golim opisom božanskih svojstava i nije pitanje o kojem određene grupe ljudi govore u ime Boga, nego je to vjerski princip i islamsko razumijevanje koje smisao zadobiva u životu ljudi, u shvatanju smisla dunjalučkog života i njegovoga cilja.

Centralna uloga shvatanja vjere u jednog Boga i smisao vjere u čovjekovom životu

Važnost principa vjerovanja u jednog Boga ogleda se u tome što vjerovanje predstavlja okvir za razumijevanje života i kosmosa te utvrđuje principe ljudskih odnosa i temelje na kojima stoje ti principi. Bilo kakav poremećaj ovog principa ili shvatanja ima svoje opasne posljedice po smisao islamskog života, njegovu osebnost i cilj.

Princip vjerovanja u jednog Boga podrazumijeva da je Stvoritelj jedan, a ta činjenica znači jedinstvo svih stvorenja u kosmosu, jedinstvo života i čovjeka, svrsishodnost stvorenja i kosmosa te njihovo činjenje cjeline, a ne suprotstavljenosti jednoga drugome, također, podrazumijeva namjeru da se čini dobro. Stoga nema mjesta uzdizanju, nepravdi i potčinjavanju ljudi jednih od strane drugih. Princip vjerovanja u jednog Boga nužno nalaže pridržavanje principa pravednosti, međusobnog dogovaranja i jednakosti u pravima, kao što nalaže i uvažavanju ljudskog dostojanstva, slobode volje i ljudske odgovornosti.

Srž pobožnosti je činjenje dobra, sloboda volje i ljudska odgovornost koja se ogleda u principu vjerovanja u jednog Boga te u principu namjesništva čovjeka na Zemlji. Na tome se gradi poimanje civilizacijskog napretka (*‘umran*). Na čovjeku kao pojedincu i na društvu kao zajednici dužnost je da nastoje ostvariti plemenite ciljeve stvaranja shodno zakonima koje je Allah postavio u dušu čovjeka i u svijet koji ga okružuje a na temelju upute objave i zakona prirode koje je Allah ugradio u stvorenja.

S ovim razumijevanjem, koje je u harmoniji sa sustavom univerzalnih islamskih principa, shvatanja i viđenja, poimanje *obožavanja* – kako ga Kur’an imenuje – postaje izvor dostojanstva, moći, pouzdanja muslimana i njegove duhovne i emocionalne izgradnje. Obožavanje u ovom značenju niukom slučaju ne predstavlja porobljavanje ljudske duše, niti izvor osjećaja poniženja, omalovažavanja, puzavosti i pasivizma.

Korisno je da ovdje navedemo neke kur’anske ajete koji će uputiti cijenjenog čitaoca na osnovne izvore islama, učenje o vjeri u jednog Boga, obožavanje, čovjekovo namjesništvo na Zemlji, humanizam i civilizacijski napredak (*‘umrân*).

Nekoliko ajeta koji govore o vjeri u jednog Boga i pokoravanju Bogu

Kur'anski ajeti princip vjerovanja u jednog Boga postavljaju kao osnovni princip postojanja kosmosa i osnovu za dobro stanje i čuvanje kosmosa, jer Allah je jedan i On je Stvoritelj i da nije tako sudbina kosmosa bi bila nered. On je izvor znanja o tome šta je kosmos i On upućuje stvorenja i čovjeka svojim putokazima i stazama. On jedini ima pravo da mu se bude pokorno kada se radi o kosmosu. On jedini upućuje na put vjerovanja. U pravilnom izvršavanju svega toga krije se ispravnost, dostojanstvo i ispunjenje težnji ovog svijeta i ahireta.

Uzvišeni Allah u utvrđivanju principa jedinstva kaže: *Kad bi osim Allaha bilo više bogova na Nebesima i na Zemlji oboje bi zasigurno propali – zato neka je slava Allahu, Gospodaru el-Arša u odnosu na ono kako Ga opisuju.* (El-Enbija, 22).

Uzvišeni Allah daje da dobročinstvo i pokornost ljudske duše Njemu budu uzrokom dobra: *... pa ko se nada susretu Gospodara svoga, neka radi dobra djela i neka Mu nikoga u 'ibadetu (pokornosti) ne pridružuje.* (El-Kehf, 110).

Put dobra je put dostojanstva i na ovom svijetu i na ahiretu: *Zar da postupamo prema onima koji vjeruju i dobra djela čine kao prema onima što po Zemlji smutnju siju, zar da postupamo prema bogobojažnima kao prema grješnicima.* (Sad, 28)

Ajeti koji govore o namjesništvu čovjeka na Zemlji, činjenju dobra i napretku ('umran)

Korisno je, također, da navedemo neke ajete u kojima Kur'an časni detaljnije govori o putu upute i čestitosti i o tome do kakvih rezultata dovode djela Allahovog namjesnika na zemlji

koji je čestit i temeljit vjernik i koji teži dobru. Kur'an detaljnije govori i o putu poricanja Stvoritelja i o zabludi i o tome do čega oni dovode. *Allah je obećao onima koji vjeruju i dobra djela čine da će ih sigurno postaviti na Zemlji za namjesnike, kao što je učinio i namjesnicima i one prije njih.* (En-Nur, 55). *Zatim smo vas namjesnicima na Zemlji učinili poslije njih, da vidimo kako postupate.* (Junus, 14). *O narode moj, obožavajte Allaha, vi drugog boga osim Njega nemate. On vas je od zemlje stvorio i dao vam da na njoj živite. Zato Ga molite da vam oprost, i pokajte Mu se, jer moj Gospodar je, zaista, blizu i odaziva se.* (Hud, 61). *O narode moj, obožavajte Allaha, vi drugog boga osim Njega nemate. Već vam je došao jasan dokaz od Gospodara vašeg, zato pravo na litri i na vagi mjerite i ljudima stvari njihove ne zakidajte, i nemojte činiti nered na zemlji kad je već na njoj uspostavljen red. To vam je bolje ako ste vjernici.* (El-A'raf, 85). *I žudi sa onim što ti je Allah dao da stekneš onaj svijet, a ne zaboravi ni svoj udio na ovom svijetu i čini dobro kao što Allah tebi čini dobro, i ne teži za smutnjom na zemlji, jer Allah ne voli smutljivce.* (El-Kasas, 77). *Čim zavlada nastoji da na zemlji nered čini i uništava usjeve i porod, a Allah ne voli nered.* (El-Bekare, 205). *I Mi smo uništavali naselja samo kada bi njihovi žitelji postali nasilnici.* (El-Kasas, 59). *Gospodar tvoj nikada nije uništavao naselja nepravedno i dok su stanovnici njihovi činili dobro.* (Hud, 117).

U Allahovoj Knjizi se može naći još ajeta o ovoj temi, a i u vjerдостojnom sunetu – kako u riječima tako i u praksi – postoje riznice upute. Mnogo toga još uvijek očekuje naučnu valorizaciju da bi se moglo iskoristiti u odgoju mlade generacije.

Četvrta deformacija: Deformacija diskursa

Četvrta opasna deformacija, koja je nanijela štete muslimanskom načinu mišljenja, osjećajima i psihologiji, bila je deformacija u samome diskursu, nastala u doba kad je došlo do podvajanja između islamske intelektualne elite i političke elite. To podvajanje i izolacija učenih doveli su do intelektualne nemoći koja je praktičnu misao, rasuđivanje (*idžtihad*), modernizaciju i kreativnost preokrenula u skolastičnu, zatvorenu misao koju zanimaju samo tekstovi. Nakon prvih stoljeća islama gotovo da nije bilo slobodnog rasuđivanja. Sve se pretvorilo u puko oponašanje u kojem je slabi tekst, ponekad i netačan, postao pojedinim učenjacima važniji od samog mišljenja.

Deformacija diskursa u tim okolnostima došla je kao neminovan rezultat mišljenja koje je definirala izoliranost i podvojenosti između intelektualnog i političkog vođstva pri čemu namjere, uglavnom, nisu imale neke naročite veze. Diskurs s puno misli, opažanja, promišljanja, uvjerenja i sposobnosti za rasuđivanje, obnovu i savladavanje promjena koje donosi vrijeme i mjesto pretvorio se u diskurs koji obiluje zastrašivanjem, potčinjavanjem i gušenjem. Takav diskurs, u mnogim slučajevima, oslanja se na gomile predaja koje prenosi samo jedna osoba, počesto ona iz grupe *nemarnih, varalica, brbljivaca i zlonamjernih*. Također, takav diskurs oslanja se i na pogrešno tumačenje koje i tekstove namijenjene poricateljima Stvoritelja, nevjernicima, silnicima i onima koji se bore protiv islama primjenjuje na vjernike. Vjerski diskurs zastrašivanja dodatno je potiskivao duh masa.

Nisu tek tako bile izgovorene riječi Ebu Zerra el-Gifarija, čovjeka koji je učio neposredno od Vjerovjesnika, s.a.v.s., a koje je uputio utemeljitelju tiranske vlasti Muaviji ibn Ebi Sufjanu.

Kada se Muavija ibn Ebi Sufjan popeo na minber da govori o prihodima ummeta i o državnoj blagajni muslimana i kada je tu imovinu nazvao Allahovom imovinom (*malullah*) nastojeći tom terminu pridodati određenu svetost, ustao je Ebu Zerr el-Gifari, usprotivio mu se, korigirao ga i podsjetio da ummet ima pravo na ta dobra i bogatstva i da ima pravo da poziva na odgovornost one koji vladaju i one koji rade s tim dobrima te da ima pravo na uvid kako se troše i da li se dijele onima kojima pripadaju. Ebu Zerr el-Gifari je na riječi Muavije koji je nazvao dobra i bogatstva Allahovom imovinom (*malullah*) odgovorio: “Ne, to je imovina muslimana (*malu-l-muslimin*).”

Nije čudo što je ummet dospio do ovog stepena rascjepkanosti, nemoći i zaostalosti ako se musliman u društvu osjeća slabim kao jedinka, ako nema osjećaja društvene solidarnosti, ako ima negativan pristup prema radu, ako mu nedostaje civilizacijska i graditeljska dimenzija i ako rad za njega nema duhovni značaj. Kada se shvatanja muslimana deformiraju, onda ona postaju sredstvom degradacije njegova uma i sredstvom rušenja samopouzdanja.

Nije čudo što je ummet dospio u ovu fazu pasivizma i zaostalosti kada ga tiranizira vladajuća struktura koja se ne zna ophoditi prema političkoj opoziciji i onima koji imaju drukčije mišljenje niti zna izgraditi društveni dogovor. Vladajuće strukture ummeta znaju samo sprečavati, gušiti, pokazivati bič, sablju, gubilišta i otvarati vrata zatvora opoziciji. Čine to jer se ne umiju nositi s promjenama te zato što im nedostaje idejna baza koja će im pomoći u društvenom napretku, u nošenju s promjenama, efikasnosti u obnašanju društvenih poslova i zaustavljanju iskvarivosti.

Kada se političkom teroru i njegovim okovima i zatvorima pridoda “teroriziranje” kroz vjerski diskurs – koje se ogleda u Džehennemu, u plamenovima paklene vatre, u strahotama kabura i Sudnjeg dana, koji očekuju vjernike kao kazna za male i velike grijeha počinjene prilikom oblačenja, jela ili pića – mogu se shvatiti razlozi indiferentnosti duha ummeta, njegove odsutnosti, pasivizma i nemoći te razlozi kojekakvih nekontroliranih dešavanja.

Konkretnim primjerom približit ću čitaocu neke od deformacija koje karakteriziraju iskrivljeni način vjerskog diskursa. Navest ću događaj kojem sam bio svjedokom na svjetskom islamskom skupu posvećenom islamskom jedinstvu. Predavanje je bilo javno i sala je bila puna učesnika i slušalaca. S obzirom da govornik, kako se činilo, nije dobro poznavao temu i nije je bio sposoban izložiti na kvalitetan način, u sali je došlo do mrmljanja. Govornik je uzrujano, sasvim neočekivano i neprilično, počeo govoriti o smrti i susretu s njom te o tome šta čeka one koji čine loša djela. Gledao sam živu, zapanjujuću sliku pogrešnog načina podsjećanja ljudi na smrt te nastojanja da se slušaoci njome zastraše. U takvom načinu obraćanja govornik pokušava isključiti razum onih kojima se obraća u očajničkom pokušaju da vlada masama slušalaca paralizirajući njihovu sposobnost kritičkog gledanja i svjesnog prosuđivanja onoga o čemu im govori.

Uzet ću još jedan primjer korištenja intelektualnog zastrašivanja i loše upotrebe simbola svetosti. To je jedna hutba koju sam slušao a koja je bila posvećena nošenju brade – kao jednom od detalja koji se tiču izgleda muslimana. Hatib nije znao pojasniti prisutnima smisao puštanja brade pa je pribjegao nametanju svoga mišljenja kroz zastrašivanje.

On je na taj način pretvorio ovo sporedno pitanje u pitanje vjerovanja, nevjerovanja i neposlušnosti. Zaključio je da oni koji briju bradu niječu sunnet – a onaj ko niječe ono što je Poslanik, s.a.v.s., naredio niječe vjeru, a ako niječe vjeru, nevjernik je.

Problem je ovdje u načinu mišljenja i pristupu koji i danas dopušta ovu vrstu obraćanja na javnim mjestima i u školama, mišljenju i pristupu što dopuštaju korištenje tekstova kojima se nasumce pririče karakter svetosti, bez naučnog valoriziranja tih tekstova i bez sveobuhvatnog epistemološkog pristupa u kojem se različite znanosti nadopunjuju. Ovakav diskurs neće ni odgovoriti ni obrazovati svjesne glave i zrele duše koje shvataju domete problema što stoje pred pojedincem i društvom.

S obzirom da su odgoj i poučavanje vjeri i kulturi vršeni na ovakav način, utjecaj vjerskog poučavanja najčešće je bio slab i negativan. To je moguće iščitati i primijetiti kroz slab odziv većine pripadnika ummeta onome u šta pozivaju takvi govori. Može se to vidjeti i u osjećajima djece naspram takvih znanja i načina na koji im se serviraju. Dovoljno je ukazati, kada je u pitanju ova tema, da je Poslanik, s.a.v.s., bio otac, djed i uspješan odgajatelj, da nikada nije udario dijete te da je bio ljubazan i pažljiv prema djeci i mladima. Jedan od primjera koji pokazuju koliko je Vjerovjesnik bio pažljiv prema mladima i koliko je znao ući u njihove duše je događaj koji se desio između njega, s.a.v.s., i jednog mladića. Taj mladić nakon punoljetstva i buđenja nagona nije mogao spavati pa je otišao Poslaniku i tražio od njega odobrenje za blud. Poslanik, s.a.v.s., je prvo umirio bijes onih koji su bili s njim i koji su vidjeli u traženju mladića nedostatak odgoja u načinu obraćanja Allahovom poslaniku, s.a.v.s., a zatim im naredio da ga puste da govori.

Prišao je potom pažljivo mjestu gdje je sjedio mladić. Ono što nas ovdje u vezi s *odgojem* zanima jeste taj pažljiv odnos u kojem nema zastrašivanja i prijetnji, niti priče o haramu i paklu. Mladić nije došao pitati kakvi su šerijatski propisi u vezi s bludom, nego je došao potražiti rješenje i izlaz iz stanja u kojem se našao. Poslanik, s.a.v.s., je razumijevajući naravi duša proniknuo u dubinu duše i narav mladića i pomogao je mladiću da postane sam svoj čuvar te da mu savjest postane zapreka i norma. Nastojeći pobuditi plemenitost mladićeve duše i njegovo dostojanstvo, upitao ga da li bi pristao da neko čini blud s njegovom majkom ili s njegovom sestrom. Potom je upitao mladića da li bi pristao da neko čini blud s njegovim tetkama s očeve i majčine strane. Mladićeva plamenita i ponosna duša odbijala je takvo poniženje i sramotu. Na taj način Allahov Poslanik, s.a.v.s., je skrenuo pažnju mladićeve na činjenicu koju ne bi smjela zanemariti plemenita duša, a ta činjenica je da nije moguće činiti nešto drugome što ne bi bio zadovoljan da neko čini tebi. Potom mu je s puno ljubavi i uz uvažavanje njegovih duševnih muka rekao: Sve su žene nečije majke, sestre, tetke. Na kraju je zamolio Allaha da pomogne tom mladiću. Takav Poslanikov postupak dao je mladiću duhovnu snagu i odvratio ga i udaljio od bluda.

Zaista je neophodno, uz analitički discipliniran i sveobuhvatan metod i spajanje u cjelinu saznanja iz islamskog odgoja, iznaći mehanizam utemeljen na izabranoj i stručnoj *šuri* (dogovornom tijelu), koji će vršiti selekciju mišljenja i odabirati ono mišljenje za koje članovi *šure* – na osnovu poznavanja temeljnih šerijatskih postavki, intencija Šerijata i stanja ljudi – smatraju najboljim za ummet, a da, pritom, zadovoljava potrebe i prirodu ljudske duše i bude u skladu

je s novonastalim okolnostima. U svemu tome oni se moraju oslanjati na znanje, spoznaju i jasan islamski put. Takav diskurs bi bio upečatljiviji i sa svojim šerijatskim i političkim kvalifikacijama lakše bi pridobijao narod, zbijao njegove redove, dovodio do erupcije energije i čvrsto gradio tkivo društvenih odnosa.

Ova vrsta epistemološkog islamskog metoda zajedno s mehanizmom *šure* osigurala bi klimu koja bi otvorila put idžtihadu i obnovi te ne bi imala negativne posljedice koje idžtiħad pretvaraju u sredstvo razbijanja, daljih podjela i zbrke. Na taj način bi šerijatski propisi postali vodič kretanju ummeta koji bi napredovao shodno novonastalim prilikama a na osnovu uputa temeljnih islamskih učenja, ljudske prirode te potreba i mogućnosti društva.

Tragovi zastrašivanja koji su primijetni u muslimanskom diskursu nisu se ograničili samo na obraćanje punoljetnim, nego su prisutni u svim vrstama diskursa, posebno u obraćanju učenicima u obrazovnom sistemu. Uz takve načine obraćanja idu diktat, učenje napamet, oponašanje, materijalno i duhovno ugnjetavanje, pri čemu se svemu tome daje etiketa svetosti. To je uništilo kritički duh, istraživanje i razumijevanje i dovelo do slijepe pokornosti u razumijevanju izreke: "Onaj ko me naučio jednom slovu učinio me svojim robom."

Peta deformacija: Svijest magije i praznovjerja

Čudno je to da su se praznovjerje i magija raširili u ummetu Kur'ana, Božije objave koja poziva na zalaganje, promišljanje, promatranje, pažljivo proučavanje, marljivost, preciznost u poslu, te na dobročinstvo, idžtiħad, borbu, slijeđenje Božijih

zakonitosti i prihvatanje stvari uz uvažavanje principa odnosa uzroka i posljedice.

Uistinu je čudno da svijest praznovjerja i magije raste u ummetu poslanika Muhammeda, poslanog da svojim životnim putem i praksom u vođenju poslova ummeta ne ostavlja prostora za bilo kakvu sumnju u to, Poslanika koji je najozbiljnije vodio računa o uzrocima i posljedicama, Poslanika koji je dobro promišljao stvari i s punom ozbiljnošću i marljivošću suprotstavljao se svakom vidu magije i praznovjerja na koji je nailazio. Usto, njegov životni put bio je životni put čovjeka, podložen zakonitostima prirode. Kur'an jasno i nedvosmisleno ističe tu njegovu ljudsku dimenziju. Doživljavao je i pobjede i poraze. Bio je bolestan, gladan i žedan. Kada su u pitanju stavovi koji se ne tiču Objave, bio je u pravu, ali i u krivu.

Poslanik je bio kreativan u promišljanju, planiranju i vođenju u pitanjima mira i rata. Recí: *"Ja ne mogu ni za se pribaviti kakve koristi niti štete, osim ako to Allah hoće, a da znam nevidljivo, stekao bih mnoga dobra, a zlo bi bilo daleko od mene. Ja sam samo opominjač i donosilac radosne vijesti ljudima koji vjeruju."* (El-A'raf, 188) Recí: *"Ne govorim vam da su Allahove riznice u mene, niti da znam neviđeno. Niti vam govorim da sam melek, ja samo slijedim ono što mi se objavljuje ..."* (El-En'am, 50) Recí: *"Ja sam samo čovjek kao i vi, objavljuje mi se da ..."* (El-(Kehf, 110) Muhammed je samo poslanik. Prije njega je bilo poslanika. Ako bi on umro ili ubijen bio, zar biste se stopama svojim vratili? ... (Alu 'Imran, 144)

Kako se onda moglo desiti da mnogi sljedbenici ove Objave i sljedbenici ovog časnog Poslanika završe u lahkomislenosti i praznovjerju te da njihovim umom i mislima ovladaju gatke?

Istinsko oslanjanje na Allaha i lahkomslenost

Kur'an se u velikom broju ajeta obraća srcu i razumu, iznosi argumente i poziva radu, obavezuje na odgovornost, naređuje ummetu Muhammedovom marljivost, zalaganje, borbu i vođenje računa o uzrocima i posljedicama. Muhammed, a.s., kaže: "Sveži devu pa se onda osloni na Allaha."¹¹ Kur'an naglašava da je Uzvišeni Allah: *Onaj Koji stvara a zatim čini skladnim. Koji određuje a zatim upućuje.* (El-A'la, 2-3) *I da je čovjekovo samo ono za šta se potruđi.* (En-Nedžm, 39) Radom i zalaganjem u skladu s mogućnostima i istraživanjem Allahovih univerzalnih zakona ostvaruju se pretpostavke za ubiranje plodova i u tome nema nikakva mjesta iluzijama, praznovjerju i gatanju niti bilo čega što je u suprotnosti s istinskim oslanjanjem na Allaha i slijeđenjem univerzalnih Božijih zakona, koji nemaju alternative u uređenju životnih pitanja.

Stvarno značenje istinskog oslanjanja na Allaha, učenja dova i očekivanja koristi od njih imaju smisla nakon što čovjek uradi ono što je do njega – uloži trud i napor i s oslanjanjem na Allaha dovom Ga moli da pomogne u onome na šta on nema utjecaja, jer znanje i načine odvijanja zna samo On, Svemogućí. Nemoć, lijenost, zanemarivanje Božijih zakona, neuvažavanje uzroka i posljedica uz sjedenje i učenje dova znak je lahkomslenosti i skretanja s puta islama te zanemarivanja božanskih zakona po kojima se odvija sve što postoji na Zemlji. Takva osoba je ista kao i ona koja se bavi magijom i kuca na vrata varalica i vračara. Znak je to skretanja s Pravoga puta na put zablude i zapadanja u opasnosti nevjerovanja i idolatrije.

11 Tirmizi, *Sunen*, 1441.

Prije nego što iznesemo probleme vezane za praznovjerja i gatanja, važno je da objasnimo odnos između truda i uvažavanja uzroka i posljedica te dove Allahu i istinskog oslanjanja na Njega. Student kome se drže predavanja dužan je učiti, razumijevati, savladavati gradivo i ponavljati ga. Inače, shodno zakonu uzroka i posljedica, neće proći.

Takav je Allahov zakon. Stoga se mora raditi, nastojati i tragati za putevima koji vode uspjehu. Same dove nisu dovoljne da bi se postigao uspjeh, ali su bitne nakon što čovjek uloži sav svoj trud, jer uspjeh ne zavisi samo o direktnim uzrocima, nego je vezan i za univerzalne zakonitosti koje su iznad naših znanja i mnogo su šire i općenitije. Tako, naprimjer, i studenta koji uči može spriječiti udes pa da ne ode na ispit, može biti na ispitu, ali mu se može desiti da nakon što preda test, konstatira da je zaboravio odgovoriti na neko pitanje ili da je odgovorio, ali pogrešno. Sve su to neke opće stvari na koje čovjek unaprijed ne može računati i ne može na njih utjecati, pa je uz rad nužno čvrsto oslanjanje na Allaha Koji upravlja kosmosom i u čijoj ruci je sve. Čovjek svojom dovom moli Allaha za njegovu providnost i moli Ga da mu pomogne u onome što radi i da mu to bude kako treba u svakom pogledu. To je islamski put u životu, u tome se ogleda smisao pravilnog oslanjanja na Allaha i smisao iskrene dove.

Zastrašivanje, despotizam i zaostalost
predstavljaju plodno tlo za praznovjerje i gatanje

Ove deformacije koje su oduzele pamet muslimanu osigurale su plodno tlo praznovjerju i gatanju. Muslimanske mase postale su žrtvom nepravdi despotizma, političkog terora

i idejnog zastrašivanja pa su ih počeli obuzimati snishodljivost i pasivizam. Postepeno su se udaljavale od zalaženja u prostranstva istraživanja, ispitivanja, gradnje i kreativnih poslova tonući u bespuća siromaštva, praznovjerja i neznanja. Na toj tački čovjek gubi samopouzdanje u sebe, gubi inicijativu u životnim pitanjima, gubi sposobnost realiziranja mogućnosti koje mu se pružaju.

Prirodno je onda da takva osoba, kada se nađe u bespućima nemoći naginje praznovjerju i gatanju. Postaje sklona obmanama, bajkama i mitovima. Nevoljnik traži spas u jeftinim opijajućim fikcijama protiv pošasti koje ga okružuju a kojima – zbog svoje neukosti – ne zna uzroke niti ima snage da im se odupre. Njegovo obrazovanje – ako ga i ima – psiha i sposobnosti uveliko budu rezoreni nevoljama i mukama. On nema duhovne snage, kreativnosti i inicijative, nema sposobnosti da temeljito istražuje i propituje. Također, on ne zna ili previđa da za posjedovanje duhovne snage, kreativnosti, inicijative i podsticaja za temeljito istraživanje i traganje sljedbenici Kur'ana veličanstvenog i sunneta Muhammedovog imaju više pretpostavki od bilo koje druge zajednice na Zemlji.

Tragedija je što je vjera i ono
što je sveto angažirano u funkciji praznovjerja

To što je jedna bolest postala pošast, što je groznica postala kuga, što je čir postao rak, što je izobličenosť postala sakatosť, što su se korijeni zla razvili, što se bolest ukorijenila i izliječenje postalo veoma teško – pored svih izazova, nesreća i tragedija koje su zadesile ummet u kojem se nauci ne poklanja dovoljno pažnje i u kojem nema kreativnosti i preciznosti u

poslu – bilo je posljedica činjenice da su mnoga praznovjerja i gatanja dobila status svetosti i da su brojne patvorene predaje, legende i israilijati počeli kružiti među muslimanima. Tome treba pridodati i pogrešno tumačenje kur'anskih aluzija na historijske događaje.

Kada je završeno sazrijevanje čovječanstva i objavljen Kur'an, čije svjetlo kazuje ljudskom razumu o tome kakav odnos treba imati prema svijetu i prema tajnama koje je Allah postavio u svijetu, situacija se promijenila. Također, promijenila se i pozicija čovjeka. On sa svojim razumom i znanjem postaje taj koji raspolaže u svom svijetu, i nijedan drugi svijet nema nad njim vlasti, niti njim raspolaže. Stoga Uzvišeni Allah kaže: ... *pa ko sada prisluškuje, na zvijezdu vrebalicu naići će*. (El-Džinn, 9). I ne samo to, nego Kur'an časni pojašnjava da je ono što su radili vračevi i gatar i bila opsjena i zavaravanje duše i očiju. "*Bacajte!*", reče (Musa), *pa kad magi baciše, poglede ljudima općiniše tako da ih prestrašiše ...* (El-Araf, 116). Reče (Musa): "*Vi bacite!*", a onda mu se učini, zbog vradžbine njihove, da njihova užad i štapovi gmižu. (Taha, 66) ... *Ono što su oni (čarobnjaci) napravili samo je varka, a čarobnjak neće uspjeti ma gdje došao*. (Taha, 69). Čarobnjaci nikome nisu mogli pribaviti korist, niti štetu bez Allahova odobrenja. Njihovo štetno djelovanje dolazi iz spletki i varki kojima se do dana današnjega služe.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., koji je poslan svjetovima, a među tim svjetovima i svijetu džina i drugim nevidljivim svjetovima u kosmosu, ni sam nije vidio džine, ali je obaviješten da ga slušaju. Njegov svijet nije se spojio s njihovim svijetom. Reci: "*Objavljeno je meni da je nekoliko džina slušalo Kur'an ...*" (El-Džinn,1). I Iblis, iako – kao što Kur'an kaže i kao što svi osjećamo u našim dušama – može navraćati čovjeka, nema

moći niti vlasti nad njim, osim ako čovjek sluša njegova nagovaranja i pokorava im se po svome izboru, dobrovoljno. *Zaista nad mojim robovima nikakve moći nemaš, osim nad onima koji te slijede od zalutalih.* (El-Hidžr, 42). *On sigurno nema moći nikakve nad onima koji vjeruju i na Gospodara svoga se oslanjaju.* (En-Nahl, 99).¹²

Uzvišeni je oslobodio – Svojim određenjem – čovjeka od bilo koje vlasti osim Njegove vlasti i onoga što podrazumijeva čovjekovo namjesništvo na Zemlji. Svijet čovjekov Allah je odredio samo za njega, da čovjek u njemu pokazuje svoju volju. Nema drugih svjetova i utvara koji vladaju čovjekovim svijetom s namjerom da ga paraliziraju ili dokidaju njegovu volju, lišavaju ga njegove uloge, negiraju njegovu odgovornost, poigravaju se s njim i ostavljaju ga nemoćnim i lišenim sopstvene volje. Nakon zadnje objave ničega toga više nema; čovjek sam svojom voljom

12 Među pogreške u koje zapadaju neki koji proučavaju ovu temu i kroz koje se uvlače gatar i jeste pitanje dodira (*mess*) džina. Kur'an časni govori o dodiru šejtana (*messu-š-šejtan*) kada govori o onima koji uzimaju kamatu. *Oni koji kamatu jedu stajat će upravo onako kako će stajati onaj koga šejtan svojim dodirom izbezumljuju zato što su govorili: "Kamata je isto što i trgovina."* (El-Bekare, 275). Očito je da je ovo kazano metaforički i da se ovim riječima želi opisati zabluda, izbezumljenost i odstupanje od istine onoga ko se bavi kamatom i ne sluša Allahovu naredbu. To nema veze s mentalnim i psihičkim bolestima, jer su oni koji se bave kamatom na dunjaluku, iako su odstupili od istine, razboriti i odgovorni. Njihovo ideološka izbezumljenost nema veze s mentalnim, nervnim i psihičkim bolestima. Ovo je također očito kod poređenja plodova Džehennema, vezano za njihovu štetnost, odvratnost i ružan izgled. *Plod mu je kao glave šejtanske.* (Es-Sâffât, 65). Ono s čim se nešto poredi obično je poznato slušaocu. Međutim, kako izgledaju glave šejtana, niko ne zna. Očito je da se radi o poređenju s ružnoćom i zlom šejtana – kako ga ljudske duše zamišljaju. Onaj ko tvrdi da je uzrok bilo koje bolesti dodir džina (*messu-l-džinn*) laže i obmanjuje i za to nema nikakva argumenta niti dokaza.

odlučuje šta će činiti, njegovo djelo je njegovo i odgovornost samo njegova. *Pa ko trun dobra učini, vidjet će ga. I ko trun zla uradi vidjet će ga.* (Ez-Zilzal, 7-8). ... *Šta god ko uradi, samo sebi uradi, i svaki grješnik će samo svoje breme nositi...*" (El-En'am, 164). ... *I svaka duša dobije ono što je zaradila, i njima se neće učiniti nepravda.* (Ali 'Imran, 25). *A što vas od nevolja zadesi, to ste vlastitim rukama zaradili ...* (Eš-Šura, 30).

Ali ova kur'anska vizija, vizija nauke, promišljanja i analiziranja, vizija koje je vodič trudu, radu, borbi i naprezanju, vizija koje svojom vagom mjeri težinu trunke bilo je poremećena onda kada je njenu čistotu pomutilo ugnjetavanje i zaostalost te mentalitet oponašanja. Takva misao i takva pamet počeli su – na vješalicu na kojoj su bili malobrojni kur'anski znakovi i vjerodostojni Poslanikovi hadisi i njihova pravilna i pogrešna tumačenja – kačiti hrpe slabih i patvorenih tekstova koje prenosi samo jedna osoba. Desilo se to zahvaljujući neoprezu "dobrih" i podvalama šarlatana, zlonamjernih i prenosilaca mitova i israilijata, kako bi se dao legitimitet praznovjerju i gatanju, opio islamski kur'anski osjećaj i ummet gurnuo u još veću zaostalost i neznanje.

Bilo je bolje onima koji su se upuštali u svijetove džina i onoga što se ljudskim osjetilima ne može vidjeti niti čulima i umom dokučiti (svijet gajba) da su se zadržali na vjerodostojnim predajama, da su radili na njihovom odvajanju od bezvrijednih predaja i da su ostali u granicama kur'anskih ukazivanja te onoga na što ajeti upućuju u kur'anskom kontekstu. Da su se pri tome još držali metoda ispravnog promatranja, da su uvažavali nakane Šerijata i vodili računa o zahtjevima mjesta i vremena, stvarnim izazovima ummeta i problemima koji ga muče, posljedice bi bile sasvim drukčije.

Među osnovna metodološka pravila, koja se – po našem mišljenju – moraju uvažavati kada je u pitanju svijet gajba, jeste zadržavanje na vjerodostojnim predajama u koje nema nikakve sumnje. To stoga što su pitanja gajba nešto o čemu se ne može suditi na osnovu pameti, iskustva ili eksperimenta kakvog poznaju ljudski osjećaji i relacije. Stoga je nužno da njihovo prihvatanje bude iz vjerodostojnih izvora. Da su se istraživači pridržavali nakana i principa u razumijevanju sadržaja i u njihovoj kritici, da su bili precizni u vrednovanju teksta i kritici lanca prenosilaca, pošteditelj bi ummet velike opasnosti i ubitačnog posrnuća. Pošteditelj bi ga potčinjavanja mnogim lažima, iskrivljivanjima, dodavanjima i israilijatima koji su uzdignuti na nivo svetog teksta. Također, pošteditelj bi ga pogrešnih tumačenja koja su dovela do toga da ummet usljed nemoći, zastrašivanja i despotske vlasti bude uveden u praznovjerje, da njegov razum postane okupiran, da se preda utjecaju kojekakvih gatara lažljivaca. A upravo to je odvelo ummet u kolonu nemoćnih, zaostalostih i poniženih.

Dova i rukja su stvar emotivnog
odnosa, a ne zanimanje i uzdizanje iznad Boga

Jedna od žalosnih stvari jeste i činjenica da su dova i učenje Kur'ana časnog u cilju liječenja (*rukja*) postali nešto čime neki ljudi otvaraju vrata praznovjerja i profesionalnog bavljenja gatanjem. Dešava se to onda kada se dova pretvori u zanimanje, zanat i sredstvo za stjecanje imetka i ugleda, koje neki ljudi prisvoje za sebe, ili im drugi – svjesno ili nesvjesno – počnu pripisivati sposobnosti raspolaganja Božijom moći i posredništva između Boga i Njegovih robova u ozdravljenju i

ispunjavanju potreba. Na taj način ljudi takvim osobama daju satatus dobrih i bliskih Uzvišenom Allahu pa se obraćaju njima da bi riješili svoje potrebe. Te osobe praktično – neovisno o tome šta pričaju – hoće pokazati da, tobože, upravljaju Allahovom milošću i potčinjavaju je svojoj vlasti. Učenje dova i rukje postaje njihovo zanimanje, i daje im svojevrsnu poziciju i vlast među ljudima, a Uzvišeni Allah kaže: *A kada te robovi Moji za Mene pitaju, Ja sam, sigurno, blizu; odazivam se molbi molitelja kad Mi se obrati...* (El-Bekare, 186).

Nema sumnje da Uzvišeni Allah čuje dove Svojih robova, da zna njihove tajne i ono što je u njihovim dušama i da im se Svojom mudrošću odaziva koliko zaslužuju. Osobe koje imaju neku brigu prirodno je da se dovom obraćaju Stvoritelju. *Čovjeka smo stvorili i znamo šta mu duša njegova došaptava, i Mi smo mu bliži od vratne žile kucavice.* (Kaf, 16). *Gospodar vaš je rekao: "Pozovite Me i zamolite, Ja ću vam se odazvati..."* (Gafir, 60). Dova roditelja ili dova onih za koje ljudi iz svog roda i iz susjedstva smatraju čestitim, poželjna je – ako dolazi spontano, ako je potaknuta motivima čvršće međusobne povezanosti, dobra i ljubavi, ali je neprihvatljiva ako je potaknuta iz šarlatanskih pobuda i tvrdnji o posjedovanju posebnih sposobnosti koje su na nivou upravljanja Allahovom milošću.

Važno je da, kada se od nekoga za koga se smatra da je čestit traži da uči dovu, to ne bude sredstvo za oslobađanje samoga sebe od pokajanja (*tevbe*) i čvrste odluke da se bude čestit i blizak Allahu – što je uvjet da dova bude uslišana. Traženje od čestite osobe da učini dovu mora biti praćeno nastojanjem da sami budemo bolji. Na taj način dova postaje sredstvo približavanja Allahu, a ne sredstvo nipodaštavanja i odsustva svijesti.

Traženje da dove uče roditelji ili oni za koje čovjek zna da su potpuno odani vjeri i čestiti, neće ostvariti svoj cilj ako nije spontano i ako ne postoji emocionalna veza. Kada se radi o nesrećama i velikim nevaljama, dova mora biti upućivana za spas svih ljudi jer je to jedan od uvjeta da bi dova Allahovom voljom bila uslišana. Dova u tim slučajevima jača veze i predstavlja vid društvene brige i međusobnog pomaganja među članovima zajednice. *Molite se Gospodaru svome ponizno i tiho ...* (El-A'raf, 55)

Nastavljanje napora na redakturi tekstova,
shvatanja i tumačenja te njihovo prečišćavanje

Islamska misao u ummetu danas je jezički iscjepkana – dio tekstova je upitan, njihovo shvatanje je doslovno, tumačenje tradicionalističko i oslonjeno na određena mišljenja i historijske okolnosti bez uvažavanja realnosti u kojoj živimo te izazova i problema s kojima se susrećemo. Sve to dovodi do toga da misao ummeta danas sličí zagonetki u kojoj je jedna složena slika iscjepkana na mnoštvo podjednakih komadića i može se uporediti s papirom koga je isjeckale mašina za siječenje papira. Veoma je teško onome ko nije dobro upućen u cjelinu onoga što se traži da od tih istrvanih komadića sastavi originalnu i vjerodostojnu sliku. Oni koji pokušavaju riješiti zagonetku, ako nisu dobro upućeni, dobiju na kraju mnogo iskrivljenih slika različitih jedna od druge. Svaku tu sliku čini zbir neusklađenih komadića i veoma je teško sklopiti cjelovitu istinu. Upravo se to dešava danas. U svakom propisu i o svakom pitanju dignu se nebrojeni glasovi s različitim suprotstavljenim mišljenjima tako da svijet ne zna gdje je istina i ko je u pravu. Svako ima

nešto kazati i iza svakog stoji tekst, koga, po drugima, pobija drugi tekst.

Pravilna metodologija ne dopušta događajima, praksi, vremenskim i prostornim okolnostima da zamagle ciljeve, konstante i univerzalna značenja, te da na pogrešan put odvedu napore za rješavanje problema i izazova. Pravilna metodologija i tumačenja onemogućili bi ulazak pogrešnih shvatanja, iskrivljenih i lažnih tekstova, bajki, legendi i israilijata u misao ummeta, u njegova temeljna i univerzalna učenja te u njegovu kulturu i praksu.

Propagiranje praznovjerja, gatki
i knjiga iz te oblasti je vjerski kriminal

Kriminal je prema ummetu Kur'ana te vjerskoj, idejnoj i društvenoj poziciji čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji da se u ovom vremenu i pred ovolikim izazovima s kojima se susreće ummet širi bilo šta što predstavlja prepreku znanju, radu, zalaganju, idžtihadu, uvažavanju odnosa između uzroka i posljedica te nošenju odgovornosti.

Kriminal je širiti neke knjige iz prethodnih stoljeća, koje su se odnosile na okolnosti, izazove i znanstvene domete tih stoljeća. Mnoge od tih knjiga – koje tretiraju pitanja praznovjerja, zaostalosti i propadanja – lažno se lijepe na vjeru i tradiciju. Širenje ovakvih knjiga, bez njihovog temeljitog pregledanja i pročišćavanja, te propagiranje njihovog sadržaja u ime vjere spada u kriminal i zločin prema svim pripadnicima ummeta.

Najviše što muslimanski zdrav razum može uraditi, kada su u pitanju ove knjige, je stručno istraživanje tih

knjiga, razmatranje okolnosti i motiva njihovog nastajanja, te sprečavanje njihovog propagiranja širokim masama. Njihovo reklamiranje predstavlja varanje u ime tradicije i u ime vjere, čak i onda kada se pripisuju nekim učenjacima prema kojima gajimo poštovanje, jer su pogriješili – ako su tačne tvrdnje da su ih oni napisali¹³ – u shvatanju nekih pitanja. Uostalom, ima mnogo pojava koje u prošlosti nisu bile shvatljive, ali je naučno istraživanje i proučavanje u današnjem vremenu omogućilo njihovo razumijevanje i rješavanje. Također, i mnoge tvrdnje pokazale su se lažnim i bez osnova.

Vezanje za praznovjerje, priče o kojekakvim čudesima i lažnim nadnaravnim sposobnostima, nekritičko miješanje izmišljenih događajakoji se vezuju za prošlost čovječanstva sa sadašnjošću u kojoj postoji uputa objave i metode nauke i racija, u službi je neprijatelja ummeta. Rezultat svega toga su razaranja duha nauke i sposobnosti ummeta i produžavanje njegove slabosti i nemoći.

Ummet i mladi moraju se zaštititi i učvrstiti oslanjajući se na ispravno vjerovanje i pravu nauku od ovakvog načina poimanja stvari. Takvi tekstovi moraju ostati daleko od svega što je vezano za odgoj, obrazovanje i informiranje, daleko od očiju i ušiju mladih naraštaja i obična svijeta. Otrovn i štetni tekstovi moraju se čuvati kod ljudi od struke daleko od ruku djece i neznalica.

13 Poznato nam je da se nekim učenim ljudim iz prošlosti pripisuju stotine knjiga koje nije mogao napisati jedan čovjek u svome životu. To se može protumačiti time da su neki ljudi pripisivali svoje knjige velikim ljudima kako bi mogli proturati svoje ideje. To nam daje za pravo da odbijemo sve tvrdnje o pripisivanju određenih knjiga nekim učenim ljudima ako te knjige nisu generalno u skladu s njihovim idejama.

Narodi napreduju zahvaljujući znanju i spoznajama a ne zahvaljujući praznovjerju i gatanju

Narodi nisu ostvarili napredak zahvaljujući čarobnjacima i trudu gataru niti uz pomoć njihovih umišljenih pomoćnika, neposlušnih džina i šejtana, nego onim čime je Allah obdario čovjeka: znanjem, spoznajama, sposobnošću i trudom u skladu s njegovom naravi i mogućnostima.

Mi smo dužni shvatiti suštinu pozitivnih i negativnih okolnosti i perioda kroz koje je prošao islamski ummet te prirodu njegovog mentaliteta i mogućnosti diskursa u prošlosti. To stoga što su mogućnosti diskursa – čak i onog koji se smatra valjanim – odgovarale određenom vremenu, mjestu, kulturi i mogućnostima. Njihovo ponavljanje u okolnostima današnjeg svijeta i njegovim izazovima ili prihvatanje u izvornom obliku – bez razumijevanja njegovih specifičnosti – pod izgovorom da se radi o pravoj baštini koju želimo usvojiti u njenoj originalnosti, spada u najveće neznanje i glupost. Takav diskurs uzrokuje velike štete. Ne kaže se uzalud da je pogrešno “prenositi” sve što se kaže jer “svakoj situaciji priliči drukčija priča”. Neke riječi koje su prihvatili naši prethodnici pogrešno je prenositi, širiti, upotrebljavati i tretirati kao svetu tradiciju.

Misleći i učenici ljudi ummeta ne smiju upadati u zamke parcijalnih i devijantnih metodologija ako žele izvršiti svoju zadaću u buđenju ummeta. Oni u ispravljanju deformacija u ummetu moraju polaziti od univerzalnih polazišta i ciljeva Šerijata, moraju biti naoružani saznanjima i naučnim istraživanjima iz domena historije, sociologije, psihologije i pedagogije na sveobuhvatan, analitički i sistematičan način. To

će im omogućiti jasno sagledavanje prirode ispravne islamske vizije i puteve njene realizacije u savremenom svijetu. To će im pomoći i da shvate značenja vjerodostojnih događaja i tekstova koji se moraju provjeriti i odvojiti, uz korištenje najpreciznijih i najispravnih metodoloških mjerila, kako bi se utvrdilo šta im je pridodavano od strane onih koji su se njima služili u ovisnosti o kulturi, shvatanju, odnosima, običajima i društvenim tradicijama.

Često se tekstovi shvate pogrešno ako se na njih gleda izolirano od vremena i prostora. Treba znati da se narodni učitelj i vođa, kada se obraća svome narodu i govori o njegovoj realnosti, ne obraća cijelom čovječanstvu, niti čovjek u svakom vremenu i prostoru; ne obraća se ni svim kategorijama društva, zajednicama i pojedincima, jer su sposobnosti, shvatanja, kulture, temperamenti, običaji, tradicija i ono što je u njihovim dušama različiti. Diskurs se često razlikuje ovisno o mjestu i vremenu. Razlike se ogledaju i u obraćanju različitim kategorijama društva. Različito je i tumačenje pojava. Obraćanje zavisi i od toga u kakvom je stanju onaj kome se obraća, kakvi su mu prioriteti, interesi, potrebe i mogućnosti – a sve to onaj koji se obraća drugima mora uzeti u obzir. O čemu tek sve treba voditi računa kada smo od određenih tekstova udaljeni stoljećima?!

Svijest roditelja predstavlja temelj izgradnje

Vjerujem da će ovdje biti korisno navesti jedan primjer različitog realiziranja istog diskursa čiji je uzrok priroda kulture i mogućnosti te priroda onoga ko se obraća. Taj primjer treba pokazati značaj razumijevanja mnogih specifičnosti tekstova

kao i to zašto pristaše parcijalnih metodologija i tradicionalnog doslovnog tumačenja ne shvataju zašto oni kojima se obraćaju ne odgovaraju pozitivno. Oni ne shvataju da su riječi koje oni upućuju neodmjerene a upute neprimjerene.

Majke su se u časnoj Mekki – a koliko znam i u drugim zemljama kad smo bili djeca i generacijma prije – služile mnogim tradicionalnim shvatanjima i metodama od kojih su mnoge vremenom nestale promjenom okolnosti, mogućnosti i kulture. Tako su nam, recimo, nastojale uliti u glavu da svako zrnce nara predstavlja *zrnce iz Dženneta*, a nara – kao što čitaoci znaju – ima izuzetnog kvaliteta u području Taifa po hidžaskim brežuljcima. Narova zrnca ostavljaju na odjeći teško odstranjive crvene mrlje, a veoma je teško jesti nar a ne rasipati zrnca. Ta priča da je svako zrnce nara iz Dženneta bila je korisna izmišljena priča koja je trebala podstaknuti dijete da stalno bere zrnca koja bi mu ispala, a što je olakšavalo majkama posao čuvanja dječije odjeće i namještaja od zamazivanja. Kad pređemo fazu djetinjstva, postane nam jasno da je priča o *zrcima iz Dženneta* bila izmišljena.

Nastojanje majke da zaštiti dijete i da – iz neznanja – pribjegne praznovjerju kako bi ostvarila svoj primarni cilj, može imati pogubne posljedice.

Tako su naprimjer mnoge majke, posvuda u svijetu, ne poznavajući psihologiju djeteta, često pribjegavale različitim izmišljotinama kako bi zaplašile dijete i zadržale ga pod kontrolom bojeći se neke nesreće, posebno noću i u opasnim sredinama. One su govorile djeci da se po mraku kreću “skitnice”, “lopovi”, “pokvarenjaci” i “drumski razbojnici”, šejtani i džin po imenu Dedžira koji izlazi noću u ženskoj odjeći. Čovjek ne može razlikovati njega i stvarne žene, osim

po tome što mu je noga u obliku magarećeg kopita. Možemo samo zamisliti kakav je bio strah djeteta koje je bilo prisiljeno da izađe noću i sretne ženu koja mu ide u susret po mraku u nekom tijesnom sokaku.

Ovo zastrašujuće praznovjerje i trag koji je ostavljalo u mašti djeteta bili su dovoljni da ga odvrate od prelaska kućnog praga po mraku. Dijete je moglo imati i psihološke probleme i pojačan osjećaj straha od samoće i mraka. Takvo dijete je i svijet shvatalo kao mjesto puno skrivenih strašnih stvorenja koja se po njemu motaju i njim vladaju. Takav način odgoja predstavlja jedan od faktora koji utječu da dušom djeteta ovlada strah i kukavičluk s kojima dijete odrasta. Ne treba se onda čuditi što moramo čekati stranca da obiđe naša nenaseljena mjesta, brda, doline i pećine, nacрта nam kartu naših bogatstva u tim mjestima i onda konstatiramo da on bolje poznaje ta mjesta od nas samih.

Zaista je žalosno što mnogi propovjednici i pisci šire direktno ili indirektno tekstove koji imaju negativan utjecaj, posebno kada se radi o vjerskim tekstovima, ponekad netačnim i iskrivljenim, jer nisu shvaćene okolnosti njihova nastajanja i njihova značenja ili su pogrešno shvaćeni i protumačeni.

Mora se uložiti više truda
u oslobađanju temeljnih shvatanja

U novijoj historiji profesor Muhammed Abduhu počeo je čistiti islamsko naslijeđe od tragova praznovjerja koje se javilo kao rezultat načina mišljenja. To je učinio nakon što se našao pred evropskim naučnim izazovom, a u tome ga je slijedio i jedan dio uleme i mislilaca. Radio je to na način

preispitivanja shvanja tekstova i tradicije iz ugla dostignuća, shvatanja, spoznaja, mogućnosti i izazova vremena. Zalagao se za preispitivanje tekstova tradicije – kada je u pitanju njihova vjerodostojnost i načini razumijevanja. Zalagao se za kritičan odnos prema njima i za njihovo tumačenje u formi i na način koji će biti u skladu s promjenama, potrebama i mogućnostima vremena.

I pored napora ovih prvih pionira koji predstavljaju važan početak, još uvijek postoji velika potreba da se uloži još više sistematičnog napora kako bi se ustanovili opći temelji i shvatanja koji su nužni u oslobađanju muslimanskog uma od ideja praznovjerja i gatanja. To se mora raditi na čvrstim temeljima, dostojnim *ummetu-l-‘aleka* – ugruška, *el-kalema* – olovke i *el-hadida* – željeza (pojavama o kojima Kur’an govori znatno prije svih drugih) i u dobu o kojem se tako jasno pokazalo koliki značaj ima poznavanje božanskih zakonitosti koje se ne mijenjaju i koje nemaju alternative. Pravilnim naučnim pristupom doći ćemo do jedinstvenog viđenja i do šire zajedničke osnove. Bez pravilnog naučnog pristupa ummet neće moći doći do zajedničke ispravne vizije niti do oslobađanja ideja, kulture i stajališta na objektivan, uvjerljiv i djelotvoran način.

Stoga ne vrijedi voditi dijalog o nekom važnom suštinskom pitanju kao što je borba protiv ideja praznovjerja i gatanja uz jačanje naučne svijesti na temelju parcijalnog pristupa u kojem nisu uspostavljene metode za dijalog mišljenja i različite pristupe. Takav dijalog mora završiti u bespućima parcijalnih pitanja kojima nema kraja i koja jedino vode u idejni kaos, u zaoštavanje imaginarnih razlika i radikalizaciju nebitnih stavova. Također, to omogućava i bježanje od

naučnog promatranja, uz suđenje o namjerama, te razmjenu međusobnih optužbi, uz rađanje neprijateljstava. I, konačno, sve to skupa cijepa redove, slabi odlučnost, razara osjećaj za zajednicu i uspostavlja barijere izolacije i nebrige između masa ummeta i njihove kulturne elite.

Ja pozivam naše učene ljude i mislioce da posvete pažnju problemu metodologije te da rade na čišćenju kulture od deformacija koje su je zadesile. Posebno ih pozivam da obrate pažnju na praznovjerja, gatanja i laži. Pozivam ih na metodološko proučavanje tekstova i tradicije radi njene verifikacije – kako u tekstu tako i u lancu prenosilaca, kako u formi tako i u sadržaju. Pozivam ih da se u tom poslu oslone na temeljna polazišta, intencije Šerijata i izazove koji stoje pred nama kako ne bismo ostavili prostora određenim riječima i tekstovima da postanu izvorima smutnji ili podlogom za uvlačenje pasivizma i praznovjerja.

Želim na taj način cijenjenog čitaoca podsjetiti na najvažnije oslonce, polazišta i mjerila vrednovanja rezultata te da sve to mora biti u skladu sa porukom islama i sa osnovnim islamskim učenjima: vjerovanjem u jednog Boga, čovjekovim namjesništvo na Zemlji, činjenjem dobra i principom ljudske odgovornosti na osnovama rada i zalaganja na Zemlji shodno univerzalnim zakonima uzročnosti.

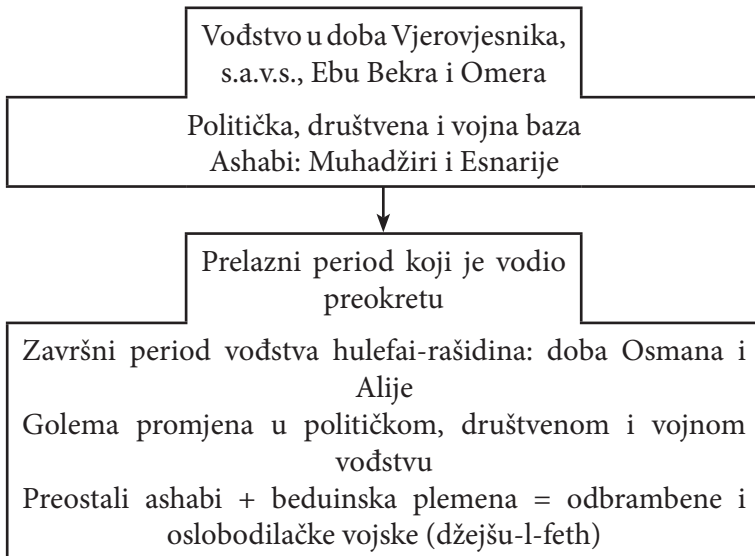
Najvažniji akcenti u onome što je donio islam i što su univerzalna učenja Kur'ana i sunneta su:

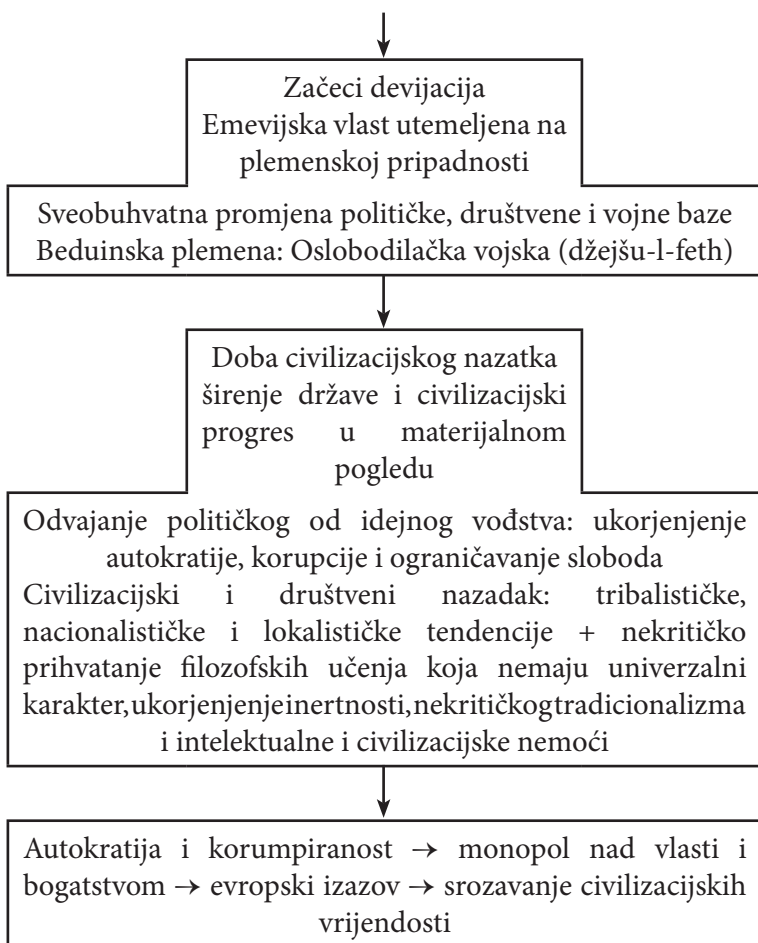
1. Pitanje u osnovi nije da li postoje ili ne postoje drugi svjetovi u kosmosu. Ono što nas zanima jeste odnos ovih svjetova i bića – bila kakva da je njihova narav – sa svijetom u kojem živi čovjek i njihov utjecaj na njega. Jasno je da

princip odgovornosti i princip prihvatanja uzročnosti (uzrok – posljedica) ne ostavljaju nikakvog prostora drugim svjetovima da vladaju čovjekom i njegovim svijetom. Također je važno da razlikujemo različite nevidljive i skrivene svjetove. O nekim od tih svjetova ne znamo ništa. Neki pripadaju sićušnim bićima, koja su nevidljiva golim okom, a uzročnici su mnogih bolesti i katastrofa. Neki su korisni za ljude i savremena znanost otkriva njihove tajne i utjecaj.

2. Šejtan spada u nevidljivi svijet. Ni šejtani ni džini nemaju nad čovjekom nikakve vlasti.
3. Sihir i gatanje spadaju u kategoriju opsjena i privida.
4. Čovječanstvo je početkom svjetske misije Muhammeda, s.a.v.s., ušlo u novu fazu zrelosti u kojoj čovjek ima zaokruženu viziju i postaje odgovoran. Čovječanstvo je prešlo iz faze ranog doba čovječanstva, iz svijeta neznanja i nadnaravnih dešavanja u svijet Knjige, razuma, znanja, spoznaje, rada i traganja za uzrocima. Snagom razuma i rada čovjek je otkrio i još uvijek otkriva tajne nevidljivog svijeta sićušnih stvorenja. Na taj način čovjek je uklonio mnoge uzroke svoje nemoći, straha i zaprepaštenja. Nauka je svojim otkrićima razjasnila mnoge obmane nadriljekara, gatar i sihirbaza kroz otkrivanje fizičkih zakonitosti i specifičnosti materijala, te mnoge tajne ljudske psihe, njenih slabosti i onoga što na nju utječe.
5. Da su gatar, nadriljekari i sihirbazi bili u bilo čemu u pravu, pomogli bi sebi. Oni, međutim, spletkare kako bi se domogli imetka naivnih, da bi njima ovladali i da bi im nanijeli materijalnu i moralnu štetu.

6. To što je čovjeku ukazana čast slanjem Objave i namjesništvo na Zemlji, to što mu je okruženje potčinjeno i što je postao odgovoran, znači da upravlja svojim svijetom i da snosi odgovornost za svoja djela – a sve to znači da njime ne upravlja nevidljivi i skriveni svijet.
7. Konačan zaključak do kojeg će doći svako istraživanje, razumijevanje i tumačenje mora dovesti do neosporne istine, koja glasi: Sve što rade gatar, nadriljekari i sihirbazi šteti čovjeku i on od toga nema koristi. Slijeđenje toga što oni rade ili saučesništvo s njima spada u glupost i skretanje s Pravoga puta, a bavljenje tim obmanama predstavlja činjenje zla i nevjerovanje.

Skica broj 5 (a). *Politički tok islamske civilizacije*

Skica broj 5 (b). *Idejni tok islamske civilizacije*

Šesta deformacija: Etnocentrizam

“Manite se etnocentrizma jer on izaziva smrad”

Odrastao sam u časnoj Mekki. Tu sam upoznao sve boje ljudi, rase i fizionomije – u vlastitoj kući, u komšiluku, u prostorima oko Kabe, u natkrivenim dijelovima oko Božije kuće. Oni su moji i ja sam njihov – mi smo ljudska stvorenja, zajednička nam je pripadnost muslimanskom svijetu i vjeri islamu. Nema razlike između jednog i drugog, osim po svojstvima koje svako nosi u svojiim grudima.

Kao dijete čitao sam u svojoj kući, u školi, u drevnoj Allahovoj kući Knjigu Uzvišenog Stvoritelja i učio mnoštvo izvornih tekstova sunneta Allahova Poslanika, s.a.v.s. Iščitavao sam srcem punim života i bujnom maštom Allahove ajete i njihova značenja o ljudskom biću, bratstvu muslimana, dobročinstvu prema roditeljima. *O ljudi, bojte se vašeg Gospodara Koji vas je od jedne duše stvorio i od nje stvorio par i od njih dvoje rasijao mnoge muškarce i žene. I bojte se Allaha s imenom Čijim jedni druge molite. I rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdije.* (En-Nisa', 1). *O ljudi, Mi smo vas od jednog čovjeka i jedne žene stvorili i učinili vas narodima i plemenima da bi ste se međusobno upoznavali. Najplemenitiji među vama je onaj ko je najbogobojazniji. Zaista Allah sve zna i nije mu ništa skriveno.* (El-Hudžurat, 13). ... *Budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, makar i protiv samih sebe, roditelja ili rodbine ...* (En-Nisa', 4) ... *Neka vas mržnja prema nekim ljudima nikako ne navede da nepravedni budete. Pravedni budite, to je najbliže bogobojaznosti, i Allaha se bojte ...* (El-Ma'ide, 8)

“Svi ste vi od Adema a Adem je od zemlje. Nema prednosti Arap nad nearapom i nearap nad Arapom, osim

po bogobožnosti.” “Neće mi, valjda, drugi ljudi dolaziti sa svojim djelima, a vi mi doći sa time ko je kojeg roda.” “O Fatima, kćeri Muhammedova, ja te od Allaha niućemu ne mogu zaštiti” “Kada bi Fatima, kći Muhammedova ukrala, odsjekao bih joj ruku.” “Musliman je brat muslimanu i ne može mu činiti nepravdu niti ga ostaviti na cjedilu, a Allah će biti na pomoći Svom robu dok je Njegov rob na pomoći svom bratu.” “Muslimani su jedni prema drugima kao građevina u kojoj jedni dijelovi podupiru druge.” “Muslimani su u međusobnoj ljubavi i samilosti kao jedno tijelo. Ako jedan organ oboli, ostatak tijela ne može spavati i ima groznicu.” (hadis)

Dijete je čitalo dok je njegov duh u magnovenju i nedoumici putovao kroz historiju ummeta, njegova trvenja, trvenja njegovih plemena, naroda, rasa i boja, nešto slično onome što se dešavalo u Andaluziji. Njegova mašta nije mogla shvatiti ove plemenske i klanovske zagriženosti i podvojenosti naroda i rasa sve dok se nije zamomčilo pa mu je sunce djetinjstva i čednosti počelo zalaziti. Onda je otišlo iz okruženja mekanskog harema u prostranstva Arapskog poluotoka. Potom u druge arapske zemlje, a zatim diljem svijeta, na istok i zapad. Nailazilo je na ljude različitih rasa, plemena, nacija i nacionalnosti, različitih zagriženosti, jezika, boja, granica, ograničenja, tuđine, strahova, mržnje i tek tad je to dijete shvatilo dubinu tragedije islamskog ummeta.

Islam je došao s misijom o jedinstvenosti čovjeka i njegovim kosmopolitizmom. On je ustrojio zajednicu baziranu na uvažavanju čovjeka kao čovjeka, baziranu na vrijednosti, pravednosti, međusobnom pomaganju i saosjećanju. To je zajednica vjere u jednog Boga, bratstva, pravednosti i milosti. To je zajednica u kojoj nema “smrada” rasnog, plemenskog

i etnonacionalnog “neznaboštva – džahilijjeta”. U ummetu muslimana svi su braća, imaju jednu domovinu i podjedanko su važni za društvo. To je temeljna stvar da bi čovjek bio siguran i stabilan psihički i fizički. U toj zajednici jedina razlika među ljudima je u pobožnosti, u odgovornosti i povjerenju.

U misiji islama, u njegovim vrijednostima i kulturi dotiču se i miješaju različiti vidovi pripadnosti čovječanstvu – počevši od čovjeka kao jedinke, preko porodice, rodbine, pripadnosti vjeri i cijelom čovječanstvu. Prema svima njima čovjek mora biti pravedan i činiti dobro – i to prema svakome čovjeku. Stoga nema ničeg čudnog u tome što se pripadnici misije islama i ashabi Allahova Poslanika navode kao primjer ljubavi i nesebičnosti: *I oni koji su dom (Medinu) za življenje izabrali i domom prave vjere još prije njih je učinili; oni vole one koji im se dosele i nemaju u grudima nikakve tegobe od onoga što im je dato. I više vole njima nego sebi, mada im je i samima potrebno...* (El-Hašr, 9).

Rasizam predstavlja čin opasnog
ideološkog, kulturološkog i društvenog zagađenja

Važno je ukazati na razliku između predislamskih, neznabožackih zagriženosti i rasizama i između islamskih rodbinskih veza. Fanatizam i rasizam su životinjska svojstva koja podstiču na grupašenje i nasilje. Za razliku od fanatizma i rasizma rodbinske veze podstiču međusobno povezivanje i pomaganje – jači pomaže slabijem a stariji mlađem. Tako islam vidi rodbinske veze. One su milost.

Koliko islam zabranjuje fanatizam i rasizam toliko ističe smisao pravednosti i ljudskog bratstva – čovjek mora pravedno

svjedočiti makar to bilo i protiv njega samoga ili protiv njemu najrođenijeg. Islam naređuje održavanje rodbinskih veza i činjenje dobra bližnjima radi jačanja humanih odnosa, širenja ljubavi, brige jednih o drugima i međusobne povezanosti. Islam te veze širi i tako što se po islamu djeca koja doje jednu majku smatraju braćom i sestrama po mlijeku i što brigu i pažnju prema bližnjima prenosi i na komšije. Ove veze bratstva i međusobne samilosti ne može pomutiti nepravda, tiranija i neprijateljstvo.

Nije uzaludno jedan od temelja islama hadž koji je u svojoj suštini simbol jednakosti i bratstva ljudi. To se znakovito pokazuje kada se muslimani odvoje od svega što ih čini različitim i što ih razdvaja i kada gologlavi stoje na Arefatu obučeni u dva komada bijelog platna – i stari i mladi, i bogati i siromašni. Neovisno kojim jezikom govore i koje su boje, svi su braća i svi su potomci Ademovi. Svaki od njih je prije svega i poslije svega čovjek.

Ako želimo povratiti duh islama i jedinstvo ummeta, moramo raditi na kulturnom preobražaju pripadnika ummeta, njihovih vjerovanja i vrijednosti od smrada i prljavštine rasizma. *O vjernici, neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni bolji od njih, a ni žene drugim ženama, možda su one bolje od njih ...* (El-Hudžurat, 11) Moramo ponovo preispitati stvarnost u kojoj živimo na temelju shvatanja i prakse iz doba poslanstva. Moramo tu stvarnost osloboditi od onoga što je u njoj loše shvaćeno i protumačeno, moramo je osloboditi od zamki zlonamjernih i obmana bolesnih.

Rasizam predstavlja zlo za čovječanstvo i u potpunoj je suprotnosti s islamskim viđenjem i njegovim vrijednostima koje uče jednakosti, bratstvu, pomaganju i solidarnosti. Islam

nas uči da se sila mora staviti u funkciju istine i suprotstaviti zakonu džungle po kojem životinjsko i materijalističko vlada čovjekom, u kojem je istina potčinjena sili, u kojem dominiraju podvajanja, proturječnosti, surovost i divljaštvo bazirani na snazi politike sile i nacionalnih interesa.

Svijet istine i svjetla i svijet divljine i mraka

Razlika između svijeta istine i svjetla i svijeta divljine i mraka je u tome kako koji svijet koristi silu, odnosno snagu: Da li je koristi za ostvarenje onoga što je istina ili za ostvarenje onoga što je neistina? Da li je koristi za dobro ili zlo, za pravdu ili nasilje, za solidarnost ili za otimačinu, za bratstvo ili za podvajanje, za to da ljudi budu robovi Stvoritelja ili da ih porobljavaju i ponižavaju druga Božija stvorenja.

Ako svako drvo ima plod, plod vjere u jednog Boga je bratstvo među ljudima, pravda i solidarnost. I ako sve ima svoju suprotnost, onda je suprotnost vjeri u jednog Boga rasno podvajanje, uzdizanje po pripadnosti određenom etnosu te tiranija i ugnjetavanje na osnovu posjedovanja sile.

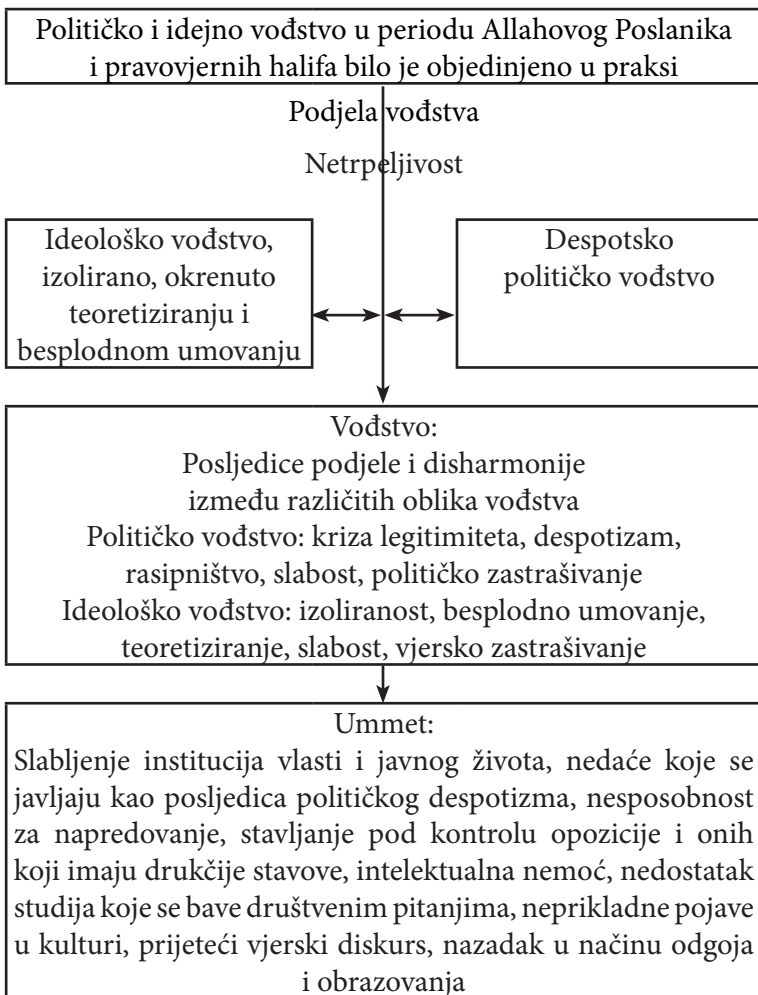
Nema dobra, prevednosti, mira, posebno u muslimanskim zemljama a i u cijelom svijetu, bez bratstva i međuljudske solidarnosti. Nažalost, bratstvo i solidarnost su gotovo iščezli u svijetu u kojem su društva i civilizacije ukaljane i u kojem su generacije odrasle na truhleži rasne podvojenosti i fanatizma. *Doista, ova vaša vjera jedna je vjera, a Ja sam vaš Gospodar, pa robujte Meni!* (El-Enbija, 92) *Zaista su vjernici braća.* (El-Hudžurat, 10). *I čvrsto se za Allahovo uže svi držite i nemojte se razilaziti...* (Ali 'Imran, 103). A Allahov Poslanik, s.a.v.s, kaže: "Ne pripada nama ko poziva na razlikovanje po plemenskoj

pripadnosti, ne pripada nama ko se bori u ime plemenske pripadnosti i ne pripada nama ko umre zadojen plemenskom zagriženošću.”¹⁴

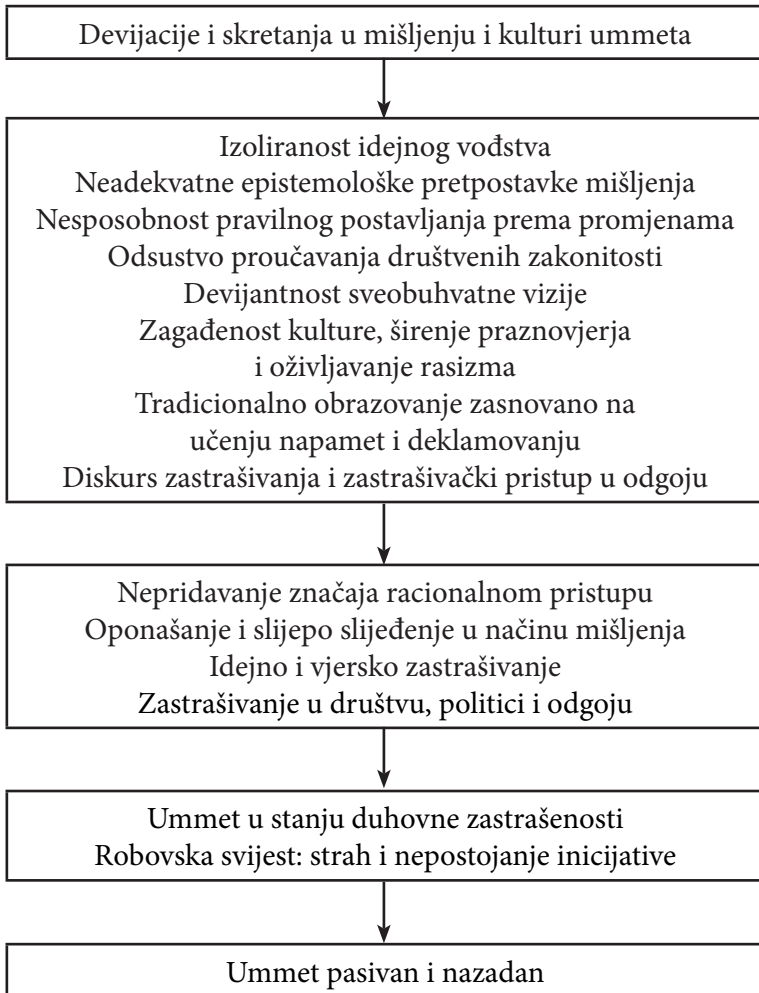
Ako uistinu želimo povratiti ispravno razumijevanje ummeta, i ako hoćemo stati ukraj razlozima dijeljenja, cijepanja i sukobljavanja, ako želimo da iman, vjerovanje u jednog Boga, pravednost i pomaganje budu temeljem naše građevine i izvor naših osjećaja, moramo početi čistiti kulturu i odgoj od otrova podvajanja i rasizma te njihovih nadmenosti i nepravdi. Da bi ummet bio snažna i koherentna cjelina, počevši od pojedinca preko porodice, rodbine, naroda i ummeta pa sve do čovječanstva, mora u sebi gajiti ideje o međusobnoj povezanosti, saosjećanju, solidarnosti i pomaganju bilo “kada se nekome čini nepravda” ili “kada neko čini nepravdu”.¹⁵

14 Ebu Davud, *Sunen*, 4456.

15 Buharija prenosi: “Allahov Poslanik, s.a.v.s., je rekao: ‘Pomozi svom bratu i kad mu se čini nepravda i kada on čini nepravdu.’ Ashabi su upitali: ‘Allahov Poslaniče, da ga pomognemo ako mu se čini nepravda to je uredu, ali kako da mu pomognemo ako on čini nepravdu?’ ‘Spriječite ga’, odgovorio je.” (*Sahihu-l-Buhari*, 2264).

Skica broj 6. Podvajanje vođstva ummeta u skladu sa političkim, plemenskim, vjerskim i skolastičko-teoretskim obrascima i posljedice koje je to podvajanje imalo

Skica broj 7. Posljedice inertnosti i intelektualne nemoći

Gorki plodovi i posljedice idejnih skretanja u duhovnoj izgradnji ummeta

Posljedice sukoba između intelektualne i političke elite i izolacija intelektualne elite do koje je doveo taj sukob nisu se zaustavile samo na udaljavanju intelektualne elite iz praktičnog djelovanja i gušenju u formalnim i teoretskim aspektima političkih pitanja vezanih za društvo i njegovo socijalno uređenje niti na svođenju pažnje samo na pitanja pojedinaca ummeta, nego su dovele i do suštinskih promjena u misli intelektualne elite i u prirodi njenog viđenja društva. Usto, odnos između političke i intelektualne elite dobiva neprijateljski kakarakter u vidu borbe za utjecaj na mase ummeta. To je intelektualnom i vjerskom diskursu dalo dimenziju stalnog političkog hrvanja i borbe za pridobijanje naklonosti i simpatija ummeta. Vremenom ummet gubi, zbog različitih razloga, povjerenje u politička vodstva i njegove društvene sisteme koji su bili postavljeni na rasnoj pripadnosti, nepravdi i despotizmu.

Gorke posljedice sukoba između intelektualne i političke elite odrazile su se na islamsku misao i na interesiranja učenih. Dovedi su do izostanka pravilne odgojne dimenzije i do odsustva metodoloških pristupa te dimenzije – kako onih teoretskih tako i praktičnih – te do zaostajanja odgojnih i obrazovnih institucija. To je dovelo do takve spoznajne i odgojne prakse koja je imala velikog udjela u razbijanju duhovnih temelja na kojima opstoji društvena i civilizacijska građevina ummeta i njegovo blagostanje.

Diskurs koji sadrži zastrašivanje te politika zastrašivanja predstavljaju gorke plodove nemoći koja je zadesila muslimansku intelektualnu i političku elitu. Nasilje kao oličenje

takvog diskursa služi kao sredstvo nemoćnog da dirigira situacijama čije zakonitosti kretanja ne shvata i nije kadar proniknuti kuda one vode. Obični pripadnici ummeta postali su gorivo političkog sukoba između intelektualne i političke elite pri čemu je ova posljedna imala za cilj zadržavanje pozicija razdvojenih strana, pridobijanje naklonosti i vladanje masama.

Osnovni uzrok skretanja zajednice s Pravoga puta bio je slabljenje odgojnog islamskog faktora u formiranju beduina regrutiranih u vojsku. Slaba odgojna priprema i usmjeravanje postali su izvorom zla koje je izazvalo smutnje, dovelo do pada hilafeta pravovjernih halifa te omogućilo plemenskoj i rasističkoj misli da uspostavi despotsku vlast sa svim ideološkim utjecajima i političkim, društvenim i ekonomskim promjenama koje nosi plemenska, a kasnije i nacionalna misao.

Tako, naprimjer, svi dokumenti o dodjeli zemljišta u doba poslanstva potvrđuju da su zemljišta i posjedi dodijeljivani samo na korištenje, a ne i u vlasništvo. Međutim, u emevijskom periodu ta zemljišta su pretvorena u apsolutno privatno vlasništvo pojedinaca, vođstava i porodica¹⁶. To jasno pokazuje koliko su bili duboki zaokreti i skretanja i koliko su bili udaljeni od politike pravovjernog Poslanikovog perioda.

Kur'an časni objašnjava na kojem je civilizacijski primitivnom stepenu i slabosti, u ideološkom i odgojnom

16 Pogledaj: "A Historical Survey of Land Tenure and Land Revenue Administration" in: Habibul Sayed, *Some Muslim Countries, with Special Reference to Persia, in the Contemporary Aspects of Economic and Social Thinking in Islam*, The Muslim Students Associations of USA and Canada, Planfield, Ind., 1970.

smislu, bila većina Arapa prije početka Objave. Takvo stanje predislamskih Arapa iziskivalo je potrebu za njihovim preodgojem i ponovnim duhovnim, društvenim i civilizacijskim formiranjem kako bi mogli ući u društvo islama. "Mi vjerujemo!" vele beduini. *Reci: Niste vi uzvjerovali, ali kažite: Islam smo primili, jer još nije vjera u vaša srca ušla...* (El-Hudžurat, 49). *Beduini su veći nevjernici i licemjeri, i njima više priliči da ne poznaju granice koje je objavio Allah Svome poslaniku.* (Et-Tevbe, 97). Stoga je islam nastojao, u početku, raditi na njihovom odgoju i obrazovanju slanjem obrazovnih misija u mjesta njihova boravka. Te napore i politiku kočili su ogromni vojni izazovi od strane Perzijskog i Rimskog carstva koji su visili nad državom islama – i sa istoka, i sa zapada. Ta carstva su zlostavljala muslimane i sprečavala narod da primi poruku islama. Također, bila su prigrabila pogranične oblasti islamske države, vrebala su priliku i spremala se da vojno razore državu i društvo, Arape vrate neznaboštvu i potčine ih svojoj vlasti.

Politički vanjski i unutrašnji sukobi doveli su do zanemarivanja odgojne komponente od strane islamske države, te do zanemarivanja značaja epistemološke, ljudske i društvene dimenzije u proučavanju naravi, događaja i promjenljivih kategorija u ovisnosti o mjestu i vremenu, a time i do neshvatanja važnosti djeteta i njegovog odgoja kao osnove za promjenu i korigiranje njegovoga puta.

Zbog svega toga se muslimanskom umu, koji je muku mučio s despotizmom i zastrašivanjem i koji je bio utonuo u parcijalna teoretska pitanja, nije pružila prilika da se bavi sve većim izopačavanju ličnosti čovjeka muslimana i skretanjima u njegovoj društvenoj praksi. Muslimanski ummet nije

posvećivao i još uvijek ne posvećuje potrebnu pažnju razvoju znanosti koje pomažu u razumijevanju društvenih zakonitosti. Također, ne shvata značaj djetinjstva i potrebu posvećivanja veće pažnje djetetu. Zanemaruje odgojne znanosti, ne proučava psihologiju djeteta i ne prati razvoj njegove ličnosti, mentaliteta i sposobnosti. Odgoj u djetinjstvu mora postati centralni naučni problem i njegovom istraživanju, proučavanju i promatranju mora se posvetiti puna pažnja kako bi se shvatila njegova priroda, zakonitosti, ključevi tajni i mogućnosti. Moraju se znati jasni ciljevi. Moraju se iznaći odgovarajući modeli praćenja potreba djece i izazova pred kojima djeca stoje.

Propusti u odgoju spadaju u najvažnije stvarne razloge kojima se tumači zaostajanje ummeta i nemogućnost njegove reforme i preporoda sve do danas. U isto vrijeme, odgojem i obrazovanjem djece moguće je objasniti uspjeh savremenog evropskog preporoda, koji je u svjetlu nove univerzalne naučne liberalne vizije i u programima izučavanja prirodno-matematičkih i društvenih znanosti pitanje odgoja postavio na naučne i eksperimentalne temelje i uzeo ga za osnovu svog preporoda i razvijanja vlastitih potencijala.

TREĆE POGLAVLJE

Dijete: Polazišna baza

U našem ispitivanju nedostataka i propusta u hodu islamskog ummeta te o skretanjima i deformacijama koje su ga snašle, ne smijemo zaboraviti da su doprinos islama čovječanstvu i djelovanje na čovječanstvo trajali stoljećima, uprkos svim okolnostima. U širokoj muslimanskoj bazi uvijek je bilo duha islama, njegovih vjerovanja, vrijednosti i uzvišenih principa – doduše, u različitoj mjeri, gledajući na vrijeme i prostor.

Taj duh islama davao je biću i identitetu ummeta snagu, energiju, vrijednosti i uzvišene ciljeve stoljećima. To je učinilo da je islamska civilizacija, u poređenju s neznabožackim i idolopokloničkim civilizacijama koje su je okruživale, bila stoljećima najjača civilizacija, uprkos svim deformacijama i skretanjima koja su zadesila ummet. Tokom tih stoljeća znanstvenici ummeta, mislioci, filozofi i različiti djelatnici dali su nove oblike i vidike napretku i naučnom stvaralaštvu. Ljudska civilizacija ne bi se odvijala tokom kojim se odvijala i ne bi došla do ovog stepena na kojem je danas bez civilizacijske baštine muslimana.

Ali sve to ne smije odvratiti naše kritičko gledanje niti nas omesti u traženje razloga koji su doveli do slabljenja pokretačke snage islama i dopustili zaostajanje ummeta i pad njegove efikasnosti u vremenu u kojem su drugi narodi pretekli muslimane i ovladali njihovim dobrima. I danas smo tužni svjedoci tom zaostajanju.

Pokreti islamske reforme i potreba valorizacije

Ako pažljivo pogledamo historiju islama, vidjet ćemo da je pokušaj reforme bilo mnogo i da su se tog posla prihvatili mnogi učenjaci, mislioci, vođe i vladari tokom stoljeća, na vjerskim, političkim i građanskim osnovama. Najvažniji pokušaj bio je pokušaj Ebu Hamida el-Gazalija koji je svu svoju brigu posvetio korigiranju puta islamske misli i njenom oslobađanju od obmana metafizičke grčke filozofske misli koja je odvela u zabludu islamsku misao i iscrpila njenu snagu oko pitanja od kojih, prema islamskom viđenju, nema nikakve koristi.

Dok djelo *Tehafutu-l-felasife* (Nekonzistentnost filozofa) otkriva tu dimenziju, djelo *Ihja 'ulumi-d-din* (Oživljavanje vjerskih nauka) je posvećeno radu na vraćanju ummetu njegove duhovne energije kroz vraćanje pozitivnog odnosa i spajanja epistemološkog i emocionalnog islamskog pristupa te oslobađanju svijesti od deformacija i iskrivljivanja grčke metafizičke filozofije. Gazali se u ovom djelu zalaže za pridržavanje šerijatskog islamskog učenja sjedinjenog – po njegovom viđenju – s islamskim asketizmom, ali oslobođenog sufijskih filozofskih panteističkih skretanja koja su muslimani naslijedili iz metafizičke grčke filozofije. Nažalost, el-Gazalijeva nastojanja nisu uspjela jer nisu podrazumijevala korjenitu metodološku reformu polazišta islamske spoznaje. Njegova pionirska reformska nastojanja ostala su u okviru teoretskih idejnih razmatranja koja nisu ostvarila zahtijeve za korjenitom idejnom promjenom islamskog društva.

Nakon Gazalija došli su mnogi mislioci i reformatori. Među njima su bili i šejhu-l-islam Tekijjuddin Ahmed ibn Tejmiije, imam Ali ibn Ahmed ibn Hazm i učenjak Abdurrahman ibn

Haldun. U te napore spadaju i političke, administrativne i vojne reforme koje su poduzimali vladari iz loze Alu Zenki i Salahuddin el-Ejjubi. Te reforme doprinijele su obnovi velike količine duhovne i materijalne energije ummeta a to je ovim velikim vojskovođama omogućilo da poraze osvajačke krstaške vojske, oslobode zemlju i povrate svetinje.

Ulaskom u islam turskih nomadskih plemena, koje je krasila snaga i gordost, obnovljena je krv ummeta a zatim je uslijedila uspostava države Osmanlija i njenog administrativnog i vojnog ustrojstva. Ta država je podigla zastavu islama na istoku Evrope mada je arapske i druge susjedne zemlje držala u stanju stagnacije i letargije. Islamska država u Španiji nastavila se cijepati a plemena, rase, emiri i kraljevi različitih skupina međusobno boriti dok ih Španci nisu razorili. Nakon osamnaestog stoljeća islamski svijet tone u zaostalost, nemoć i propadanje i počinje se povlačiti pred rastućom evropskom silom.

Gotovo u isto vrijeme u islamskom ummetu počinju težnje za reformom i pokreti otpora. U te težnje spada pokušaj oživljavanja misli Ibn Tejmije od strane šejha Muhammeda Abdulvehhaba (1703-1792), pokret Muhammeda ibn Alija es-Senusija u Libiji (1787-1859), pokret imama Muhammeda el-Mehdija u Sudanu (1843-1885) i islamistički reformatorski pokret Abdulhamida ibn Badisa el-Džezairija (1889-1940) koji je osnovan s ciljem oslobađanja Alžira. Tu su i civilne i vojne reforme osmanlijskih sultana koje je započeo sultan Selim III (1789-1807) a završio sultan Abdulhamid II (1842-1918); zatim reforme koje je po evropskom modelu u Egiptu uveo namjesnik Egipta Muhammed Ali-paša (1769-1849) na ekonomskom, poljoprivrednom, industrijskom, obrazovanom i vojnom sektoru. Potom je uslijedio reformatorski idejni i politički

pokret Džemaluddina el-Afganija (1838-1897), te škola šejha Muhammeda Abduhua (1849-1905) na polju vjerske i kulturne reforme. Slijede laicističke mjere generala Kemal-paše Atatürka (1881-1938) koje su imale za cilj modernizaciju Turske po uzoru na Evropu. On je dokinuo osmanski hilafet, proglasio Tursku Republiku 1923. god. i umjesto Šerijata uveo švicarski zakon. Treba spomenuti i islamski reformistički politički društveni pokret imama Hasana el-Benna-a (1906-1949), zatim islamski reformistički pokret na Indijskom potkontinentu šejha Ebu-l-A'ala el-Mevdudija (umro 1979. god.). Pored nabrojanog postoji duga lista mislilaca i reformatora među koje spadaju šah Velijjullah ed-Dihlevi (umro 1763. god.), mislilac Muhammed Ikbāl (umro 1938. god.), Hajruddin et-Tunisi (umro 1890. god.), Abdurrahman el-Kevakibi (umro 1902. god.), Rešid Rida (umro 1935. god.), Sejjid Kutb (umro 1966. god.), Malik ibn Nebi i mnogi drugi.

I pored toga što je većina ovih raznovrsnih napora, koji su pokrili sve islamske i svjetovne pravce na poljima vjerovanja, politike, društva i ekonomije, imala ispravna polazišta, očito je da stvari nisu postavljene tako da obuhvataju srž problema i izvor nevolje. Nije ostvaren željeni cilj, nisu na efikasan način pokrenute prikrivene energije ummeta, nije reformirana njegova idejna i psihološka struktura niti je premošten jaz između ummeta i naprednih naroda na polju efikasnosti, sposobnosti i civilizacijskog napretka.¹⁷

Pred ovakvim stanjem ummeta istraživač i mislilac mora nastaviti istraživati i tragati sve dok ne dođe do uzroka

17 Radi boljeg razumijevanja ovog problema pogledaj knjigu *Ezmetu-l-'akl el-muslim* (Kriza muslimanskog mišljenja), Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, Rijad, Međunarodni institut za islamsku misao, 1994. god.

bolesti. A kada utvrdi uzrok ili uzroke bolesti ummeta, onda mora raditi na njihovom otklanjanju kako bi tijelo ummeta ozdravilo i ummet postao efikasan i sposoban da se s uspjehom suprotstavi izazovima, kako bi mogao ponuditi čovječanstvu svoje blagodati, kako bi mogao povratiti vitalnost, prava i dostojanstvo te doprinijeti izgradnji vlastite civilizacije.

Dijete: Neznani junak

Smatramo da nije preostalo mnogo toga čime se nisu na ozbiljan način pozabavili reformatorska misao i islamski reformatorski pokreti. Međutim, najvažnije na što treba obratiti pažnju jeste pitanje odgoja i obrazovanja djeteta kao osnove za pokretanje reforme i željene promjene, jer dijete može pratiti promjene na koje pozivaju reformatorski pokreti. To će dovesti do ponovnog osposobljavanja muslimana pojedinca i muslimanskog društva da se nosi s izazovima.

Kada bi islamska misao dobro proučila procese promjene, rasta i opipljivog fizičkog i duhovnog napredovanja djeteta, okrenula bi se razumijevanju dimenzije promjene u ljudskoj duši i razumijevanju stanja i potreba djeteta. To bi bio najbolji uvod u pokretanje planske reforme islamske spoznaje i ponovne izgradnje muslimanske ličnosti kao jedinke i kolektiviteta.

Kultura masa i kultura elite:

Bolest koja još uvijek izgriza tkivo ummeta

Da se primijetiti da je ono malo pažnje koje je ummet posvećivao djetetu u odgoju i obrazovanju u prethodnim stoljećima bilo podijeljeno u dva rukavca.

Prvi rukavac bio je usmjeren prema djeci elite i ogledao se u formi savjeta i uputa odgajateljima koji su tu djecu podučavali u njihovim kućama. Ti savjeti i upute sadrže upute kako treba biti blag, plemenit i imati lijep pristup – tim manirima su učena djeca gospode i odabrane elite. Na taj način su se ta djeca spremala za upravljačke pozicije, vlast i dominaciju u društvu. U te savjete i upute spadaju *Savjeti* Muavije ibn Ebi Sufjana, Abdulmelika ibn Mervana, El-Hadždžadža es-Sekafija, Haruna er-Rešida i drugih starješina i vlastodršaca. Te savjete za nas su sačuvala knjige iz historije i baštine. U podučavanju ove djece radili su najodabraniji znalci koji su ih odgajali i učili znanostima vjere, književnosti, kulture i upravljanja.

Drugi rukavac bio je usmjeren prema djeci puka. Obrazovanje te djece odvijalo se u *mektebima* i tamo su djeca učena da znaju nešto iz Kur'ana časnog i osnovne principe računa koje su potrebne za vođenje svakodnevnih potreba pojedinca. Stanje mekteba, sposobnost učitelja i stanje nastavnih sredstava u njima bilo je – kako nam kazuje historija – u velikoj mjeri loše i ponižavajuće a zasnivalo se na učenju napamet uz korištenje fizičke kazne. Obrazovanje ove djece vršeno je uz neznatnu novčanu podršku roditelja od kojih su mnogi bili u stanju potrebe, neimaštine i krajnjeg siromaštva. Rijetki su bili intelektualci i učenjaci poput imama El-Gazalija i učenjaka Ibn Halduna koji su vodili računa o tome u kakvom su stanju ovi mektebi i kakvo je obrazovanje u njima. Oni su upućivali kritiku na stanje tih mekteba, na način podučavanja u njima i na obrazovni nivo učitelja. Neki od njih su savjetovali roditelje da muallimi u mektebima ne uče bilo šta njihovu djecu po pitanju vjerovanja. Bilo je to jedino iz razloga što je nivo znanja ovih muallima bio nizak i što su im vjerovanja bila iskrivljena.

Rezultat je bio slabo obrazovanje djece narodnih masa, pad njihove kulture i sredstava odgoja. Jasno je da je tome doprinijelo i postojanje dvije vrste kulture i obrazovanja.

Uz ove dvije vrste obrazovanja bila je i treća vrsta čiji je zadatak bio podučavanje državnih službenika. To je vršeno u ograničenom broju škola i obrazovnih kružoka a te ustanove bile su finansirane iz vakufa. Mali je bio broj odabranih učenika i oni su činili vjerski obrazovanu elitu koja je radila posao pisara, pružala usluge uredima (divanima) na dvorovima, izdavala fetve i radila u sudstvu. Oni koji su pohađali te škole podučavani su vjeri, književnosti i jeziku, a posebno fikhu i usuli-fikhu. Te škole su bile na glasu zbog potrebe za onima koji su izdavali fetve i radili u sudstvu.

Takvo je bilo stanja obrazovanja ummeta u prošlosti, i još je uvijek takvo u mnogim, ako ne i u svim, islamskim zemljama u kojima vidimo da se djeca elite školuju o trošku svojih roditelja u privatnim i stranim školama u kojima su obezbijeđene obrazovne i odgojne mogućnosti, sredstva i metode kojih nema u školama u kojima uče djeca muslimanskih masa. Te škole doprinose otuđivanju svijesti učenika, slabe veze mnogih od njih sa svojim narodom, vjerom i kulturom, te onemogućavaju shvatanje stvarnih osjećaja ummeta, potencionalnih energija u njemu i načina njihova pokretanja. Svršenici tih škola, u najviše slučajeva, postaju lideri i nadređene despotske iskvarene i rasipne vođe koje uspijevaju sredstvima nasilja, uz pomoć stranaca i njihovih spletki, čvrsto držati vlast u muslimanskim zemljama. Takvi lideri i vođe gasu sve napredne snage koje posjeduju inicijativu i kreativnost. U tome im idu naruku kulturna zagađenost i duhovne bolesti pripadnika ummeta. Sve to je dovelo do toga da je stanje nemoći, siromaštva, neznanja,

zaostalosti, uz eksploataciju od strane nezajažljivih stranaca koji troše naša bogatstva i gaze naše svetinje, došlo do stepena kojem smo sami svjedoci.

Razvoj odgojne svijesti i reforma obrazovanja temelji su sveukupne reforme

Najveća greška u koju upadamo jeste u tome što se veoma trudimo kada je posrijedi diskurs koji je namijenjen odraslima, dok u isto vrijeme ne posvećujemo dovoljnu pažnju onima koji odrastaju niti nastojimo izazvati potrebne promjene u njihovoj duhovnoj i emocionalnoj izgradnji u pravcu koji će ostvariti težnje ummeta. Djeca su ta koja su u fazi odgajanja, obrazovanja i mogućeg utjecaja, a ne odrasli. I tako se nastavlja skretanje i nemoć do u nedogled. Sočno svježe mlado stablo se zanemaruje i odrasta krivo, a mi se bavimo suhim, krivim stablom koga ništa ne može ispraviti i kome nijedan lijek ne koristi.

Racionalno shvatanje kod odraslih nije dovoljno efikasno da pokrene njihove duhovne sposobnosti a ne vodi ni do pokretanja emocija i reakcija. Mnogo je strašljivaca koji znaju napamet najpoznatije junačke pjesme a da nikada nisu pokazali nijedan znak hrabrosti – istovremeno mnogi hrabri ne znaju nijednu od tih pjesama. Mnogo je doktora koji znaju štetnosti pušenja, ali su strastveni pušači – istovremeno mnogi koji ne znaju mnogo o tim štetnostima nikada nisu pušili. Jeza čovjeka hvata kada vidi mnoge muslimane – obrazovane ljude i običan svijet – koliko prate vijesti na mnogim radio i tv-kanalima te koliko “gutaju” novina i analiza iz svih izvora. Njima ne nedostaje racionalnog shvatanja o tome koji sve propusti postoje u ummetu i šta mu je sve potrebno, ali smo svjedoci da to sve ne utječe na njihova djela, doprinose i način ponašanja i

postupanja. Musliman je postao kao radioaparat ili televizija – ne prestaje naklapati i brbljati o mnogo čemu, ali nema udjela u akciji, žrtvovanju i doprinosu.

Najvažniji razlozi ove devijantne pojave su zanemarene opće dimenzije u izgradnji muslimanske ličnosti u fazama ranog formiranja i upropaštene prilike za njihovu izgradnju. Priča o tima dimenzijama odraslima neće koristiti. Sve što će proizvesti podsjećanje, savjetovanje i pojašnjavanje odraslim svodi se na racionalno shvatanje i nema veze s buđenjem emocija – ako one stvarno nisu usađene čovjeku u djetinjstvu. To je slično snazi utjecaja maternjeg jezika na dušu i emocije te snazi drugog jezika koji čovjek nauči.

Emocije i kreativnost ponajbolje se iskazuju maternjim jezikom. Stoga izuzetno veliki značaj za svaki narod ima bogaćenje maternjeg jezika. Drugi jezik u duši čovjeka obično je oslonjen na prevođenje i ne može lahko pokrenuti emocije. U maternjem jeziku izraz i njegov sadržaj su nedjeljivi, nemoguće je zamisliti nešto a da nam odmah u mislima ne dođe i izraz kojim se to nešto imenuje, odnosno da dođe i do sjedinjenja simbola i sadržaja – u tome je tajna pokretanja emocija i reakcije u maternjem jeziku.

Lekcija Musaova, a.s., i društvena promjena

Ovdje je potrebno, radi pouke, navesti kur'ansko kazivanje o Musau, a.s., o vraćanju na Pravi put Israelićana. Israelićani su bili poniženi i porobljeni u faraonskom Egiptu. Allah im je ukazao Svoju milost i pružio priliku da isprave ono što su nepravda, ugnjetavanje i porobljenost učinili u njihovim dušama. Kada ih je Allahov poslanik Musa, a.s., izveo iz Egipta

u Sinajsku pustinju, na putu ka Obećanoj zemlji tražio je od njih da se pripreme za zauzimanja zemlje, uspostavu države i društva, vraćanje slobode i prihvatanje odgovornosti.

Međutim, kako su stariji bili odgajani da budu robovi, oni nisu mogli nositi ono što sa sobom donosi izgradnja – žrtve i inicijativu. Oni mu odgovaraju onako kako odgovaraju oni koji robuju nekome drugome, a ne Bogu, kao oni koji su prestrašeni i nemaju inicijative. Evo šta Kur'an o tome kazuje: *O narode moj, uđite u Svetu zemlju koju je odredio Allah vama, i ne uzmičite jer ćete se preobratiti u gubitnike. Oni rekoše: "O Musa! U njoj je nemilosrdan narod i mi u nju nećemo ulaziti dok god oni ne izađu iz nje, pa, ako oni izađu iz nje, mi ćemo onda sigurno ući."* (El-Ma'ide, 22-23). Oni izražavaju pasivizam i nemaju inicijativu a to je drugo svojstvo psihologije onih koji su robovi ljudima. Takvi sa sebe skidaju odgovornost i teret prevaljuju na drugoga – u ovom slučaju na Allahovog poslanika, Musaa, a.s. A Musa, a.s., se u današnjem jeziku može usporediti s vladom, *Ujedinjenim narodima ili međunarodnom zajednicom*. To je stoga što rob usljed svoje pozicije i načina formiranja psihologije postaje pasivan, bez interesa i i bez svijesti o tome da ima pravo na poduzimanje inicijative. Sve što on može jeste da sluša naređenja jer je *rob kome se samo naređuje*.

Takav je i odgovor Izraelićana Musau, a.s., malodušan, bez odgovornosti. *Rekoše: "O Musa, mi u nju nećemo ući nikad, dok god su oni u njoj. Idi ti i tvoj Gospodar pa se bijte, mi ćemo ovdje ostati."* (El-Ma'ide, 24). S obzirom da Musa zna da prekoravanje, pozivanje i savjetovanje, neće niučem bitnom promijeniti narav ovih punoljetnih *robova* i neće im dati neophodnu energiju, snagu i hrabrost koje zahtijeva građenje i odbrana. On svoje napore usmjerava prema mladima kako

bi njih pripremio i usadio im svojstva potrebna za građenje civilizacije, uspostavu društva i suprotstavljanje izazovima.

Važno je da shvatimo da postoji razlika između usmjeravanja emocija i duhovne snage i njihove prirode. Emocije i duhovna snaga mogu se usmjeravati i preusmjeravati na bazi uvjerenja koja se mogu mijenjati u ovisnosti o čovjekovim shvatanjima i iskustvima. Nevjernik može postati vjernik, nasilnik može odustati od daljeg činjenja nasilja, onaj ko je na stranputici može se vratiti Pravome putu. Međutim, osnova prirode emocija i duhovnog ustrojstva jeste da ne prihvataju promjene na način da hrabar može postati kukavica, škrt darežljiv a slobodan i plemenit nitkov i pokvarenjak.

Dobar vojnik u vojsci i član neke kriminalne bande imaju dva zajednička temeljna svojstva duhovne konstrukcije: hrabrost i odanost, ali se razlikuju po tome u kojem pravcu su ta svojstva usmjerena. Vojnik u vojsci je čovjek dobra i on štiti narod i državu. Pripadnik kriminalne bande je čovjek zla i on svoju hrabrost potčinjava kriminalu i nanošenju nevolje. Zalutali čovjek, pripadnik kriminalne bande, može se povratiti i prestati činiti grijeh i zlodjelo. Čovjek u vojsci, onaj koji obezbjeđuje mir i red, može, također, zalutati i početi činiti zlo i nered. Dva čovjeka u džahilijetu, Omer ibn el-Hattab (el-Faruk) i Amr ibn Hišam (Ebu Džehl) bili su veoma hrabri i bili su vođe. Jedan je bio heroj upute i islama, drugi je bio simbol nevjerstva i neznaboštva.

Stoga je odluka poslanika Musaa, a.s., po uputi Onoga Koji najbolje poznaje ljudsku prirodu, bila da pristupi duhovnoj izgradnji ljudi i da temeljito radi na njihovom preporodu i izazivanju promjene u srcima i emocijama te da ne žuri s ubiranjem plodova svoga rada. On pristupa preodgoju svog

naroda usmjeravajući svoje napore na mlade i na njihovu izgradnju na pravilnim temeljima – u kulturi, načinu razmišljanja i osjećajima.

Tako je Musa, a.s., po Božijoj uputi, primorao generaciju robova Izraelićana da ostanu u Sinajskoj pustinji – uz sve poteškoće i patnje koje je taj boravak u pustinji nosio sa sobom – kako bi se izgradila spremna generacija, oslobođena izobličenosti uma i duše iz doba kada su robovali ljudima. *Reče (Bog): "Ta zemlja za njih je zabranjena četrdeset godina. Lutat će zemljom, a ti ne tuguj za narodom grješnim."* (El-Ma'ide, 26). Rezultat je bio izgradnja generacije slobodnih ljudi. ... *A oni koji su vjerovali da će se s Allahom sresti rekoše: "Koliko su puta malobrojne čete, Allahovom voljom, nadjačale mnogobrojnije čete."* A Allah je uz strpljive. (El-Bekare, 249). *Pa ih poraziše, uz Allahovo dopuštenje, i Davud ubi Džaluta, pa mu Allah dade vlast i vjerovjesništvo i nauči ga onome što On hoće. A da Allah ne suzbija jedne ljude drugima, Zemlja bi se, doista, iskvarila...* (El-Bekare, 251). U ovom božanskom iskušenju nalazi se lekcija, opomena i pouka za svakog ko shvata ljudske naravi i ko zna – posebice je važno imati znanje iz psihologije, pedagogije i sociologije.

Dakle, usmjeravanje pažnje prema odraslim i zanemarivanje odgoja djeteta i pomjeranje djeteta iz centra odgoja i obrazovanja u projektu reforme ummeta – s ciljem da se što prije uberu plodovi – predstavlja svojevrsni znak krize mišljenja u ummetu. To je i znak nemara prema ulozi spoznaje, istraživanja, proučavanja, analogije i praktičnog iskustva u poznavanju ljudskih naravi i posljedica nedovođenja svega pobrojanog u vezu sa onim o čemu govori Objava.

Skica broj 8. Posljedice zastrašivanja na psihi ummeta i njegovu efikasnost

Kako razmišljati o velikim problemima ummeta

Nema sumnje da su problemi i krize koji muče ummet mnogobrojni i veliki, a također i uzroci koji ih proizvode i hrane. U većini slučajeva postoje krucijalni problemi koji se smatraju izvorom ostalih problema. Postoje i mnogi uzroci koji proizvode i hrane te probleme, ali je važno u gomili međusobno isprepletnih problema i njihovih uzroka obratiti pažnju na osnovne bez čijeg otklanjanja nema ni njihovog efikasnog rješavanja. Otklanjanje tih osnovnih uzroka mora biti osnovom za savladavanje preostalih uzroka.

Jasno je da se islamski svijet rasprostire na širokom području, da je bogat ljudskim i materijalnim resursima, da ima svoje historijske i civilizacijske korijene, da je pun težnji, da ima obećavajuće vrijednosti i principe, ali je i pored toga zaostao, rascjepkan i opterećen neprijateljstvima i sukobima. To je omogućilo mnogim silama, koje nisu ni približno njegovog obima, nemaju njegove resurse ni uzvišene ciljeve i namjere, da njim ovladaju, potčine ga i zavladaju njegovim potencijalima.

Neke od narodnih izreka rječitije govore o stanju ummeta nego desetine članaka. Jednu od takvih izreka izrekao je i jedan beduin koji je, kada su ga upitali da li voli tog i tog čovjeka, odgovorio: “Da, volim ga, jer mi nije ni komšija ni bližnji!” Zamislite u kakvom je stanju rascjepkanosti i trvenja ummet kada su odnosi u njemu u potpunoj suprotnosti od onoga kakvi bi trebali biti. Odnosi i veze koji razvijaju korijene solidarnosti i jačaju motive međusobne ljubavi gotovo i ne postoje.

Kako možemo objasniti ovo loše stanje ummeta, odnosno činjenicu da je ono potpuno suprotno od učenja po kojem: “Musliman je brat muslimanu i ne može mu činiti nepravdu,

niti ga ostaviti na cjedilu”; “Ko se nađe na pomoći svome bratu Allah će njemu biti na pomoći”;¹⁸ “Vjernici su jedni prema drugima kao građevina u kojoj jedni dijelovi podupiru druge.”¹⁹ “Muslimani su u međusobnoj ljubavi i samilosti kao jedno tijelo. Ako jedan organ oboli, ostatak tijela ne može spavati ili ima groznicu.”²⁰ Kojom vjerom i ubjeđenjem, kojom pameću i logikom, kojom koristi ili interesom možemo razumijeti ovo stanje i opravdati njegovu stvarnost?!

Mnogo je viđenja u razumijevanju ove pojave, ali su sva ponuđena rješenja na osnovu tih viđenja – kako vidimo – bila neuspješna. Stoga se ova pojava mora sveobuhvatnije i dublje razmotriti kako bismo mogli razumjeti njene duboke suštinske uzroke. Pritom moramo voditi računa da sa suštinskim uzrocima ne miješamo sekundarne uzroke i simptome bolesti.

Islam je izvor preostalog dobra u ummetu

Žalosno je da renesansu ummeta otežava to što većina savremenih vladajućih krugova i onih koji imaju utjecaja u muslimanskom svijetu svoje ideje i poglede na ummet, njegov identitet i historiju crpi iz viđenja kolonizatorskog gramzivog Zapada i njegove literature. To je neshvatljivo kada je općepoznato da zapadno viđenje i zapadna literatura odišu krstaškim iskustvom s islamskim svijetom i Osmanskom državom te borbama s crkvom srednjeg vijeka i njenom mitskom klerikalističkom misli, koja je podredila svetinje da bi prigrabila vlast i bogatstvo te omogućila despotizam i

18 Muslim, *Sahih*, 4677.

19 *Sahihu-l-Buhari*, 459.

20 Muslim, *Sahih*, 4685.

izopačenost. Također, je ta crkva sahranjivala pupoljke znanja i nauke te onemogućavala promjene i kreativnosti u društvu. Vladajuće strukture islamskog ummeta ne shvataju prirodu svojih civilizacijskih temelja i vlastite pozitivne humanističke civilizacijske vrijednosti. Oni ne shvataju da su te vrijednosti unakazile različite politike, tribalizmi i etnocentrizmi koji su, u cilju zadržavanja vlasti i bogatstva, stavili u funkciju svetinje i pokopali kreativne i misleće snage, te iskrivili poimanje vjere u jednog Boga, pravilno shvatanje čovjekovog namjesništva na Zemlji, njegovu odgovornost, slobodu, dogovaranje te vrijednosti pomaganja i solidarnosti. Takvi – u zabludi i neznanju, bez objektivnog studioznog i kritičkog odnosa – pripisuju svaki problem i sve što zadesi muslimane u muslimanskom svijetu islamu – ne uzimajući u obzir čistotu islama i njegov pozitivni doprinosi tekovinama civilizacije.

Ono što je kristalno jasno i što nas ovdje posebno zanima, kada se radi o jedinstvu i solidarnosti u historiji muslimana, jeste da su islam i njegove vrijednosti podupirali i pozivali jedinstvu i solidarnosti. Islam je bio taj koji je ujedinio plemena i narode, izjednačio ih i pobratimio. Islam je negativne i rasističke pojave u plemenima i narodima zamijenio pozivima na jednakost, bratstvo i solidarnost. Po islamu, svi ljudi su stvoreni od jedne duše i njihova podijeljenost na narode i plemena treba biti razlogom za upoznavanje, saradnju i pomaganje. Različitost jezika i boja je pojava koja svjedoči o čudima Allahovog stvaranja, Njegovim znamenjima, ljepoti i savršenstvu stvorenja. Ništa od toga ne smije poslužiti kao sredstvo uzdizanja, oholosti, međusobnog trvenja i neprijateljstva, jer je kod Allaha najbolji (najplemenitiji) onaj ko je najbogobojazniji (ko u Njegovo ime radi ono što je On

naredio i kloni se onoga što je On zabranio), a najdraži Mu je onaj ko najviše koristi Njegovim stvorenjima.

Eho Kur'ana časnog i sunneta Poslanikovog, te historija perioda Objave u izgradnji ummeta, njegovoj politici pravednosti, solidarnosti, pomaganju, zbližavanju ljudskih srca, širenju temelja sveopćeg mira i kolektivne sigurnosti u društvu nastaviti će izazivati u dušama muslimana sjetu, bol, kajanje i neprestanu težnju za jedinstvom na koje poziva islam.

Ako islam, njegove vrijednosti i univerzalno gledanje nisu bili uzrokom rascjepkanosti i sukoba u redovima ummeta, da li je uzrok tome mnoštvo rasa, nacija, jezika, običaja te udaljenost jednih područja od drugih? Da li kolonijalizam i strane zavjere, spletke, zamke i neprijateljstva predstavljaju razloge rascjepkanosti, međusobne mržnje, neprijateljstva i sukobljavanja između muslimanskih država i njihovih naroda?

Kolonijalizam usložnjava probleme i predstavlja bolest

Znamo da je kolonijalizam sa svojim politikama, planovima, smutnjama i neprijateljstvima bio i da je još uvijek jedan od uzroka jasnog stanja u kojem se muslimani nalaze. Ipak, vjerujemo da su uspjesi njegovih tiranskih, neprijateljskih politika samo simptomi koji pokazuju da je biće ummeta pogođeno mnogo opasnijim i dubljim bolestima. Te bolesti uništavaju njegov imunitet i omogućavaju politiku kolonijalizma. Treba biti duboko svjestan da je nemoguće osloboditi se politike kolonijalizma i njegove moći i u isto vrijeme cijepati jedinstvo ummeta, izazivati neprijateljstvo u njegovim redovima te ratove i sukobe između muslimanskih

država i naroda. Treba iskorijeniti te opasne bolesti koje se nalaze u biću ummeta jer slabe njegov imunitet i čine ga pogodnim za prodor politika kolonijalizma i njegovih zavjera.

Kako bismo shvatili koji su primarni a koji su sekundarni uzroci bolesti, moramo šire i dublje razumijeti efekte bolesti na dubinu našeg bića i moždane vijuge. Kako bismo pojasnili ovaj problem bilo bi korisno da navedemo tri obrasca kako druga društva rješavaju probleme koji sliče našim problemima. S obzirom da su i ta društva iskusila pošasti despotizma i kolonijalizma biće od koristi da vidimo kako su im se suprotstavila i da uporedimo kakve su efekte despotizam i kolonijalizam imali na njih a kakav na nas. Biće od koristi da vidimo da li su ti uzroci sami po sebi dovoljni da objasne simptome bolesti i njihov utjecaj na naše biće. Odabrat ćemo tri primjera koji ilustriraju stanje islamskog svijeta. Ti primjeri su Kina, Indija i Evropa.

Kako do islamskog jedinstva – poređenja s Kinom, Indijom i Evropom

Kina

Počinjemo s Kinom stoga što se ona po mnogo čemu podudara s islamskim svijetom kada je u pitanju broj stanovnika, prostranstvo, raznolikost i historija.

Kina predstavlja svijet koji obuhvata – kao i islamski svijet – više od jedne petine čovječanstva. Teritorijalno, Kina obuhvata široko područje snježnih i ledenih oblasti, Mandžurije, područje pustinja i šuma te rubove ekvatorijanog pojasa. U Kini žive mnogi narodi različitih običaja i porijekla. Govore različitim jezicima. Kineski narodi koriste slikovno

pismo slično staroeegipatskim hijeroglifima. Desi se da se dva Kineza susretnu i da se teško mogu sporazumijevati zbog razlike u govornom jeziku, ali zahvaljujući slikovnom pismu, svi obrazovani Kinezi mogu se sporazumjeti. To slikovno pismo je sredstvo zajedničke komunikacije među Kinezima.

Kina ima dugu i bogatu historiju. Njenim narodima su vladali carevi i feudalci između kojih su vođeni ratovi i sukobi. Kineski narodi su preživjeli mnoga zla i nepravde. Kolonijalizam je u Kini razapeo svoje kandže i Kinezi su osjetili kolonijalnu vlast, okrutnost i pohlepu. Isto to su i muslimani preživjeli pod vlašću sultana, emira, feudalaca i kolonijalista.

Ali, Kina je opstala zahvaljujući kulturi njenih naroda i njihovom osjećaju pripadnosti istom društvu, biću i državi. Sukob koji se danas vodi između Kine i Tajvana nema ustvari cilj odvajanje i cijepanje jedinstva Kine, nego predstavlja borbu između različitih grupacija i interesa pod izgovorom legitimiteta. Ovaj sukob i nastojanja da se ostrvo Tajvan odvoji od jedinstvene države produžuju, pomažu i raspiruju interesi stranaca i moć savremenog oružja.

Indija

Drugi primjer je primjer Indije. I Indija, također, predstavlja ogroman konglomerat ljudi koji po svojoj brojnosti predstavlja gotovo petinu čovječanstva. Indija ima više od jedne milijarde stanovnika i proteže se na Indijskom potkontinentu od snježnih vrhova Himalaja do ekvatora. U Indiji živi mnoštvo naroda različitih rasa, boja, jezika i vjerovanja. I Indija je prošla kroz ono kroz što su prošli Kina i islamski svijet – despotizam, careve, feudalce, ugnjetavanje kolonijalista.

Teritorija muslimanske države Pakistan bila je dio svijeta Indije. Rasni, jezički, vjerski, socijalni i ekonomski problemi koji muče Indiju višestruko su veći od onih koji muče Pakistan. I dok je Indija ostala jedinstvenom državom nakon odvajanja Pakistana, nacionalni praznik muslimanskog Bangladeša je dan kada se Bangladeš odvojio od države Pakistan, koja je u osnovi nastala u ime islama. Sukobi između pokrajina države Pakistan izazivaju zabrinutost za buduće jedinstvo ove muslimanske zemlje.

Ono na što je važno ovdje ukazati jeste da politički analitičari indijsko-pakistanske sukobe ustvari dovode u vezu s odbijanjem Hindusa, da prihvate princip otcjepljenja bilo kojeg dijela Indijskog potkontinenta od države – svijeta “Velike Indije”. To neprihvatanje dio je njihove kulture, emocija i osjećaja za kolektivitet.

Evropa

Treći primjer je primjer evropskog kontinenta i njegovog uspješnog ekonomskog, vojnog i političkog udruživanja.

Svako ko zna historiju Evrope poznaje kolonijalističke i nacionalne sukobe između evropskih država i naroda koji su trajali stoljećima. Evropski sukobi su izazvali varnice svjetskih ratova u kojima su stradali milioni ljudi.

Ovaj kontinent, sa dugom historijom sukoba, mnoštvom kultura, tradicija, rasa i jezika njegovih naroda shvatio je da njegov interes nije u sukobu i suprotstavljanju, nego u jedinstvu, solidarnosti i pomaganju, u izgradnji i razvoju, što će mu omogućiti da s velikim svjetskim ekonomskim i političkim grupacijama učestvuje u podjeli bogatstva, tržišta i prihoda na nivou cijeloga svijeta. I doista je uspio, u cilju

ostvarivanja svojih interesa, izgraditi jedinstvene evropske sisteme, ustanove, grupacije i jedinstvenu valutu koja je uz dolar svjetska valuta u kojoj mnogi žele čuvati svoju ušteđevinu. Na taj način euro preuzima bogatstva koja se odlijevaju iz zemalja malih i siromašnih naroda, a tu su na prvom mjestu države islamskog svijeta. Razlog je u činjenici što garanciju euru čine velike privrede koje je priliv ogromnih sredstava koštao koliko košta papir na kojem je štampan euro.

Kako je uspelo dojučerašnjim neprijateljima u Evropi da se ujedine radi ovih interesa i da zaliječe rane koje su jedni drugima nanosili? Kako je moguće da interesi spoje neprijateljstva koja su bila između njih i izbrišu osvete?! Jedino objašnjenje za ovu pojavu jeste da su u ovim narodima proradili osjećaji i kultura zajedništva. To je Evropi omogućilo da se ujedini i da tako ostvari svoje opće interese, unatoč svega što je bilo među njenim narodima i zemljama.

Ujedinjavanjem Evrope formiran je zastrašujući srp velikih svjetskih saveza koji okružuju slabi i rascjepkani islamski svijet i Afriku. To su savezi Kine, Indije, Rusije, Evrope i Amerike. Islamski i afrički svijet te zemlje i narodi Južne Amerike predstavljaju područje utjecaja, sukobljavanja i žrtve oko koje se hijene otimaju.

Ovo je žalosno stanje islamskog i afričkog svijeta koji krvare. A u mjeri u kojoj krvare i predstavljaju ljudsku tragediju taj svijet predstavlja i žarište konkurencije i sukoba svjetskih sila. Za čovječanstvo je važno da se ta praznina popuni i da se uspostave savezi islamskog i afričkog svijeta kako bi mogli biti partneri svjetskim silama. Na taj način svijet bi izbjegao opasnosti razornih ratova i oružja čije je posljedice po budućnost čovječanstva i ljudske civilizacije nemoguće predvidjeti.

Iz primjera koje smo upravo naveli jasno je da razlozi razjedinjenosti i rascjepkanosti muslimanskog svijeta, međusobni sukobi u tom svijetu i ovladavanje neprijatelja ovim svijetom nisu dovoljni da sami objasne stanje u kojem se nalazimo. I pored toga što ti isti razlozi postoje kod drugih, oni su kod muslimana završili sukobima i cijepanjima. Jedna od nevjerojatnih razlika je u tome što su ekonomski i politički ugovori, koji su ujedinili Evropu, potpisani i između arapskih država. To su ugovori o formiranju zajedničkih tržišta, smanjenju carinskih stopa, ohrabrivanju trgovine i trgovinske razmjene, zajedničkoj odbrani, ali se ništa od tih sporazuma u stvarnom životu nije ostvarilo. Prepreke između arapskih zemalja i njihovih naroda su i dalje ostale iste, njihovi zidovi su sve višoj, sve je veći broj sukoba i oštiri su – i kao da je svakom dogovoru koji se potpiše nije suđeno da ugleda svjetlo dana i svoju realizaciju u stvarnosti arapskog svijeta!

Vjera, razum i interes nalažu jedinstvo i solidarnost

Ako nam vjera ne nalaže podjele i sukobe, nego nas podstiče na jedinstvo i bratimljenje, ako nam razum i interes ne nalažu podjele i sukobe, nego nam nalažu da se ujedinito i pomažemo, zašto onda međusobno radimo suprotno od onoga što nam nalažu vjera, razum i interes.

Podjele i sukobi spadaju u društvene bolesti koje su vezane za kolektivnu svijest ljudske ličnosti. Ta strana mora biti predmet istraživanja, tačnog ispitivanja i spoznavanja razloga koji su doveli do deformacije kolektivne svijesti muslimana.

Svi znamo da su jedinstvo, pomaganje i solidarnost najvažniji odlike kolektivne svijesti i humane ličnosti. Pravilno formiranje različitih strana ljudske ličnosti – svijest pojedinca

o samome sebi i kolektivna svijest – podjednako su važne za ispravnost i ravnotežu ljudske ličnosti a time i za ispravnost i ravnotežu društva.

Čovjek kao biće u osnovi svoje ljudske prirode predstavlja jedinku čiji su postupci vezani za volju i nošenje odgovornosti za svoje postojanje i izvršavanje duhovnih i materijalnih obaveza. To izvršavanje materijalnih i duhovnih obaveza moguće je samo kroz kolektivnu svijest. Stoga je formiranje društva nužno da bi čovjek mogao opstojati i osigurati materijalni kontinuitet – počevši od porodice, pa šire preko društva.

Kroz društvo i odnose u njemu članovi društva osiguravaju svoj materijalni opstanak te duhovno i materijalno uzdizanje. Ljudsko biće ne postoji niti se može razvijati i opstati kao jedinka po prirodi svojih sposobnosti i potreba. Stoga mora imati društvo pod čijom zaštitom i brigom će rasti i sazrijevati. Ljudsko biće kroz svoje društvene odnose izražava svoju volju i ostvaruje osjećaje, vrijednosti i ciljeve koji su u njemu. Tim međusobnim djelovanjem pojedinca na društvo i društva na pojedinca ljudsko biće otklanja nedostatke svoje duše i ostvaruje različitim načinima svrhu svog postojanja u društvu.

Nedostatak osjećaja za zajedništvo u kulturi ummeta: Onaj ko nema ne može ni davati drugome

Bilo koji propust u vođenju računa o kolektivnoj svijesti u formiranju ličnosti pojedinca mora imati svoje dalekosežne negativne posljedice na to kako će taj pojedinac djelovati i kakav će biti kvalitet njegova života i njegovog bitisanja – kako duhovno tako i materijalno. Na taj način priroda kolektivne svijesti u ličnosti pojedinca određuje dobru ili lošu

stranu prirode društva i kvalitet odnosa u društvu i njegovim ustanovama te utječe na to koliko će društvo biti uravnoteženo, stabilno i sposobno da izvršava svoje zadatke u brizi za život i napredovanje pripadnika ummeta.

Ako primijetimo propuste u izvršavanju obaveza prema kolektivu od strane jednog dijela članova društva i primjetimo da oni ne vode računa o društvenim odnosima i ustanovama kroz aktivno uključivanje i pozitivno konstruktivno djelovanje u svemu što su potrebe i zahtjevi društva, moramo dobro pogledati kakva to ideja vodi to društvo, kakva mu je kultura i obrazovanje. Dijete stječe svijest o sebi i odnosima u društvu i svojim obavezama prema sebi i prema društvu iz dva izvora. Prvi izvor je prirodan i on je rezultat osjećaja šta mu treba i onoga što shvata po naravi svog razuma. Drugi izvor su opća poimanja kulture društva. U ovisnosti o ispravnosti ovih općih poimanja i kulture te njihove uravnoteženosti i harmoničnog odnosa s realnošću društva, njegovim potrebama, mogućnostima, promjenama i izazovima, ovisit će i uravnotežen odnos pojedinca prema onome što je njegovo lično i prema onome što je kolektivno, ovisit će njegov način djelovanja i sposobnost za uspjeh u suprotstavljanju izazovima, a time i sposobnost da sebe i svoje društvo materijalno i duhovno obogati.

Psihološka, emocionalna i duhovna strana u djetinjstvu, po prirodi svoje temeljne uloge u izgradnji ljudske ličnosti, mnogo je sveobuhvatnija i važnija od kognitivne (saznajne) strane. Kognitivna strana u fazi djetinjstva predstavlja samo jedno od sredstava izgradnje psihološko-emocionalne strane. Stoga se psihološko-emocionalno-duhovnoj strani u izgradnji odgojno-obrazovnog sistema bilo koje zajednice mora posvetiti najveća pažnja.

Kolektivna svijest u islamskoj misli

Ako pažljivo pogledamo historiju misli ummeta, posebno mjesto kolektivne svijesti u izgradnji ličnosti muslimana, uočićemo zadivljujuću harmoničnost po pitanju uravnoteženosti njegova bića i pravilnog ljudskog civilizacijskog djelovanja. Osjećaj za kolektiv u doba objave bio je na najvećem nivou. Evo kako Kur'an opisuje osjećaj članova društva da pripadaju jednom društvu i njihovu odgovornost i solidarnost kao dijelova u tijelu ummeta i zajednice: *I onima koji su Medinu za življenje izabrali i domom prave vjere još prije njih je učinili; oni vole one koji su im se doselili i u grudima svojim nikakvu tegobu ne osjećaju za onim što su dali. I više vole njima, nego sebi, mada im je i samima potrebno. A oni koji se ušćuvaju lakomosti, oni su ti koji su uistinu uspjeli.* (El-Hašr, 9).

Ovaj snažan i djelotvoran osjećaj za kolektivitet nije došao niotkuda. On izvire iz temelja arapskog slobodnog i jednostavnog plemenskog odrastanja koga nisu sputali sistemi nasilja i despotizma. Te temelje je još ojačao, produbio i učinio djelotvornijim duh vjerovanja u jednog Boga, islamsko gledanje na čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji i sistem baziran na pravednosti i solidarnosti.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., koji je stajao na čelu vlasti islamskog društva čvrsto je postavio temelje pravednog društva koje vodi brigu o njegovim pripadnicima i čuva njihovo ljudsko dostojanstvo i prava – bilo da su muslimani ili nisu. On je išao dotle da je ustanovio garanciju države za dugove kako bi ohrabrio saradnju među članovima društva. Ako bi dužnik umro a ono što je iza njega ostalo nije bilo dovoljno da podmiri dug, to je činila država: "Ko umre i ostavi imetak on pripada njegovim nasljednicima, a ko umre i ostavi dug na meni je da

ga izmirim.” I zato su muslimani bili spremni na žrtvu u korist ummeta dajući svoj imetak čak i kada je njima samima bio potreban. Stoga se nije čuditi što su, kada je Allahov Poslanik, s.a.v.s., tražio od njih da žrtvuju svoj imetak u momentima potrebe dobrovoljno davali mnoga dobra. Po prirodi stvari na čelu tih dobrotvora bio je Ebu Bekr es-Sidik, r.a., razborit čovjek koji je ispravno i dalekosežno mislio.²¹

I kao što su i drugi muslimani davali, davao je i Ebu Bekr, r.a., ali on nije davao samo kada je bilo potrebno i u teškim trenucima ono što bi mu preostalo nakon njegovih potreba i nije davao mnogo, nego je dao sav svoj imetak ne ostavivši ništa svojim sinovima! Zašto je to radio Ebu Bekr pri punoj pameti?

- 21 Korisno je da čitaocu kažemo nešto o ličnosti Ebu Bekra i njegovoj mudrosti kako bi mogli razumjeti smisao onoga što je on uradio i kako bi mogli razumjeti duh zajedništva u doba poslanstva. Allahov Poslanik, s.a.v.s., odabrao je Ebu Bekra zbog njegove mudrosti i čvrstog stava da bude s njim na putu opasnosti, straha i potrebe za razumom i lukavstvom, a nije odabrao nekog od velikih boraca iz borbenih okršaja. Ebu Bekr je bio čovjek koji je svojim čistim razumom bio potpuno uvjeren u Poslanikov Isra' i Mi'radž. On je čovjek koji je, kako to prenose Ebu Davud i Ahmed, hrabra srca, jasne vjere i čiste pameti u času tuge i strašnog gubitka, koji su se desili nakon smrti Poslanika, s.a.v.s., njegovog najdražeg i najbližeg druga, kako bi povratio ummet na ispravan način rezoniranja, rekao: “Ko je obožavao Allaha, Allah je živ i ne umire, a ko je obožavao Muhammeda, Muhammed je umro”; a zatim je proučio ajet: *Muhammed je samo poslanik. Prije njega je prošlo (mnogo) poslanika. Ako bi on umro ili ubijen bio, zar biste se stopama svojim vratili? Onaj ko se stopama svojim vrati neće Allahu nimalo nauditi, a Allah će nagraditi zahvalne.* (Alu 'Imran, 144). Omer je sa zaprepaštenjem i bolom potrešenim muslimanima rekao, kako to prenosi Ibn Mađždže: “I kao da sam prvi put čuo ovaj ajet toga dana.” Ebu Bekr je bio čovjek koji je s uspjehom zakormilario islamskom državom iste večeri kada je Allahov Poslanik, s.a.v.s., preselio na ahiret. On je islamsku državu vodio vješto, odlučno i pronicljivo usred političke pobune beduina protiv države donijevši čvrstu odluku da ih obuzda i vrati na temelje ljudskog i civilizacijskog zajedništva.

Kada je Allahov Poslanik, s.a.v.s., upitao Ebu Bekra: "Šta si ostavio svojim sinovima?" Ebu Bekr, r.a., mu je odgovorio: "Ostavio sam im Allaha i Njegovoga Poslanika" – prenosi Ahmed. U tih nekoliko riječi Ebu Bekr jasno i dalekovido objašnjava prirodu društvenog sistema muslimana, potrebu za brigu o zajednici i način kako taj sistem može funkcionirati.

Oni koji ne shvataju značaj brige o zajednici mogu pomisliti da je odgovor Ebu Bekra izraz samo njegove duboke vjere u Allaha. I nema sumnje da je to tako i da su i drugi ashabi imali čvrstu vjeru u Allaha, ali odgovor Ebu Bekra odražava, također, njegovu duboku svijest o prirodi islamskog sistema kojem on pripada. To je sistem jedinstva i solidarnosti u kojem se siromašan i slab ne mogu izgubiti. U tom sistemu nema potrebe za škrotošću, pohlepom, gomilanjem. Pojedinač pripada društvu u cjelini i cjelokupno društvo mora brinuti o pojedincu – oni su u tome solidarni kao braća i obavezni su dijeliti imetak i pomagati jedni drugima.

Iz iznesenog se može vidjeti kolika je bitna razlika između društva iz doba Objave – njegovih shvatanja i načina funkcioniranja i društva i shvatanja iz perioda ugnjetavanja i izolacije u kojima je oslabio osjećaj za zajednicu. Intelektualna elita nije shvatila značaj i dalekosežne posljedice nebrige o društvu. Društvo u kojem su ljudi ugnjetavani, u kojem se rasipa, u kojem se pojedinci despotski ponašaju, društvo koje nema osjećaja za pravdu, dostojanstvo i solidarnost – ili kome nije objašnjeno kako društvo pravde, dostojanstva i solidarnosti izgleda – ne može ni shvatiti jedno pravedno i razvijeno društvo, ne može shvatiti tekstove Kur'ana i hadisa niti značenja i poruke koje oni nose. Jedna arapska izreka kaže: "Svaka posuda miriše na ono što je u njoj."

Mislioci iz doba izolacije odgovor Ebu Bekra razumjeli su kao znak njegove vjere i oslanjanja na Allaha. Oni nisu shvatili da je odluka koju je donio bila svjesna, ispravna i pomno razmotrena, a nije bila odluka donesena tek tako ili nakon neke emotivne eksplozije iza koje slijedi kajanje i žaljenje. On je imao apsolutnu vjeru u Allaha, na Njega se prije svega i poslije svega oslanjao, ali je, također, imao vjeru i u vlast muslimana i njenu brigu za one kojima je od njenih podanika potrebna pomoć.

Bez razumijevanja tog sistema i njegove prirode, razumijevanja načina funkcioniranja društva (poznavanja sociologije društva) i velikog iskustva nije moguće razumijeti kratki i znakoviti razgovor koji je vođen između Poslanika, s.a.v.s., i Ebu Bekra.

Kada dođe do gubljenja društvene svijesti i društvo posrne putem otuđivanja i prisvajanja imovine i njenog dijeljenja podobnim, kada dođe do rušenja prava i činjenja nepravdi prema onima koji su siromašni i potrebni, kada građani izgube vjeru i povjerenje u društvo i njegov sistem, kada svako postane garant opstanka samoga sebe i svoje djece pa se prestane brinuti o drugome i dođe u situaciju da se ne može osloniti na društvo niti se društvo može osloniti na njega, onda se ne treba čuditi zašto svako namjerno bježi od izvršenja zajedničkih (općih) obaveza i zašto neće, i kada može, pomoći bilo kakvu opću akciju. Tada dolazi do urušavanja institucija i nemogućnosti ostvarivanja prava i potreba pa se svako ponaša kao promatrač koga ne zanima šta se dešava. Bolno je poređenje između jednog takvog društva i društva u kojem se vodi računa o razvijanju osjećaja za zajednicu i u kojem se jača osjećaj za žrtvovanje i davanje.

Opasne posljedice nerazvijanja društvene svijesti kroz kulturu i obrazovanje

Nije (nikakvo) čudo što je slabljenjem društvene svijesti u ličnosti muslimana došlo do urušavanja javnih (zajedničkih) ustanova ummeta, što je došlo do cijepanja tkiva ummeta, urušavanja njegove strukture, slabljenja izvršavanja općih obaveza, neplaćanja poreza, što su dobrovoljni prilozi bili neznatni i što nije bilo spremnosti na žrtvu. Kada je pojedinac uvjeren da je on jedina garancija za sebe i svoju porodicu, kada joj nešto zatreba, i kada nema nadu u pomoć društva, on će nastojati osigurati samo za sebe i za svoju djecu sve što im je potrebno i neće obraćati pažnju na potrebe ummeta niti na potrebe siromašnih, nemoćnih i njihove djece.

Stoga ne iznenađuje što je zanemarivanje društvene dimenzije u izgradnji ličnosti kod mnogih pripadnika islamskih naroda u doba dekadence dovelo do širenja pojave prosjačenja. Da su društvo i njegov sistem zagarantirali potrebnima i siromašnima minimum potreba koje će zaštititi njihovo ljudsko dostojanstvo, nestalo bi poniženja prosjačenja i skitanja djece što predstavlja plodno tlo za kriminal i poroke. Širenje ovih pojava i sve češće njihovo prešućivanje jasan su i bolan pokazatelj i potvrda slabog osjećaja za zajednicu te očit pokazatelj da društveni sistem ne funkcionira i ne vrši svoju ulogu.

I nije čudo što je uz slabljenje društvene svijesti u odgoju muslimanske ličnosti došlo do širenja društvenih poroka koji prate širenje siromaštva i neznanja, do lošeg vršenja javnih usluga i bježanja od izvršavanja javnih dužnosti i obaveza. Na javno dobro počelo se gledati kao na nešto što

je dozvoljeno prisvojiti samo za sebe. Uz te društvene bolesti ide nezainteresiranost za zaštitu interesa ummeta, odbranu njegovog bića i predan odnos prema radu. Bolest se dalje širi što dovodi do iznevjeravanja povjerenja, gaženja svetinja, cijepanja veza i borbe za otimačinu dobara društva.

Rušenjem pravovjernog hilafeta na vlast i političku scenu dolazi džahilijetski (neznabožački) plemenski duh u kome prevladava ono nekultivirano u čovjeku, ono što je daleko od principa istine, pravde i reforme. Manifestiranje oholosti, drskosti, lažne veličine i nepoštivanje prava drugog dovelo je – različitom brzinom – do slabljenja pokretačke snage islamskog duha. Došlo je do širenja sukoba, krv je potekla i islamski duh i osjećaj za društvo dovedeni su u jedno stanje. Duh ummeta se raspršio na rase, plemena, narode, kraljevstva, emirate. Time je poražen duh zajedništva i ljudi od pouzdanja i povjerenja povukli su se u ćoške i izolaciju, daleko od politike ummeta, daleko od smutnje, nasilja i prolijevanja krvi. Posvetili su se učenju i ibadetu po džamijama, školama i tekijama.

Poraz ostataka pouzdanih i povjerljivih ljudi iz doba poslanstva i učenika medinske škole pred plemenskom i rasnom zagriženošću nije značio gubljenje jedne bitke, nego je – na veliku žalost – značio razbijanje mehanizma poleta i sposobnosti za obnovu projekta reforme na principima upute iz doba poslanstva.

Nažalost, nastojanja ashaba iz medinske škole i nasljednika doba poslanstva da ummet vrata na Pravi put tokom emevijske vlasti završena su njihovom izolacijom od strane vlasti i samoizolacijom – izuzev rijetkih izuzetaka – koja više sličí predaji usljed nemoći i slabosti, nego svjesnom povlačenju.

Ova predaja dovela je do ukorjenjivanja društvenog negativizma u misli i savjesti ummeta, zanemarivanja izgradnje društvene svijesti u mladim generacijama te razaranja njenih temelja i principa. Tako su ustanove vlasti i politike u poimanju masa postale predmetom sumnje i nepovjerenja i prestale među masama ummeta uživati bilo kakav legitimitet.

I umjesto da ljudi iz medinske škole, kojima je bliža mudrost i ispravno rezoniranje, uvide da su izolacija i upotreba sile pogrešni u borbi za reformu i promjenu, došlo je do nastavljanja izolacije i konfrontacija u različitim oblicima. Oni nisu shvatili da moraju tragati za metodama koje su po posljedicama ispravnije i korisnije, mada su bili svjesni prirode problema i puteva koji vode ponovnoj izgradnji islamske ličnosti, korigiranju usmjerenja i jačanju elemenata koji vode jačanju društvene svijesti. Ulema i mislioci nisu shvatili ulogu djetinjstva u ponovnom ustrojstvu ličnosti ummeta, njenog mentaliteta i duhovne izgradnje na prirodan i miroljubiv način. Odgajanje djece svodilo se na učenje napamet vjerskog teksta kome je davana određena lična forma.

Trud je usmjeravan u nastavljanje sukoba i neslaganja i svaka strana je nastavila utvrđivati svoje pozicije, obezbjeđivati sredstva i regrutirati pristaše kako bi što više očuvala svoje pozicije. Ti sukobi su nastavljeni a s njima je nastavljan i pad sposobnosti ummeta te je stanje bivalo sve gore.

Vlast, politika, opća društvena pitanja i materijalna dobra pripala su plemenskoj političkoj eliti koja je upravljala po principu feuda, rase i vojne moći. Ono što se iz domena prava odnosi na lična pitanja pojedinca i na uzajamno postupanje bilo je područje utjecaja intelektualne vjerske elite. Tjelesni

stražari, vojska i materijalna dobra bili su sredstva vladajuće političke elite, a džamije, tekije (zavije) i kružoci na kojima se vazilo i izdavale fetve sredstva intelektualne vjerske elite. Mase su u sukobu elita bile žrtve nepravdi, nasilja, neznanja i siromaštva. Tako je muslimansko društvo postalo plodno tlo za gatanje, praznovjerje i opojno predavanje dervišluku koji je imao snažan pečat mističkog i panteističkog.

Neophodnost izgradnje društvene odgovornosti kulturom i obrazovanjem

Tragično je što se vremenom uz pomoć intelektualne elite ukorijenilo bolesno stanje nepostojanja društvene svijesti. Izolacija i povlačenje u sebe postali su odlika društvenog života. Cilj društvenog života postao je “ibadet” kako ga fikh shvata, a musliman je počeo graditi negativan stav prema životu – nakon što je iz njega isključio duhovnu dimenziju. Život više nije činilo nastojanje, kvalitetno djelovanje, građenje, pomaganje i nošenje odgovornosti Božijeg namjesništva na Zemlji, nego se sveo na međusobni odnos pojedinaca (*muamelat*) i na zakonske norme kod sklapanja ugovora.

Islamski fikh je postao kopča koja je vezala kulturu intelektualne elite i kulturu masa. Ustvari, fikh je postao vodič za formiranje svijesti muslimana i temelj njegove duhovne izgradnje. Zauzimao je centralno mjesto u kulturi muslimana kasnijih stoljeća. Time što je u centar svog interesiranja stavio obrede i proglasio ih “ibadetom” i “duhovnom dimenzijom” u životu ljudi, a zanemario izgradnju društvene svijesti, fikh je nanio veliku štetu mentalitetu i psihologiji muslimana te ih dugoročno osakatio. Život je reduciran i čovjekovo

namjesništvo na Zemlji svedeno je na međusobni odnos pojedinaca (*muamelat*).

Ne postoji ni nada, ni mogućnost izgradnje islamske ličnosti, koja će biti snažna i solidarna, ličnosti koja će imati inicijativu, biti kreativna i sposobna da *ummet upute* odvede na proćelje naroda napretka, istraživanja i vođenja svijeta, sve dok ne dođe do reforme fikhskih djela i islamske kulture i odgoja. Kada fikhska djela postanu vodič za razumijevanje i shvatanje suštine stvari te sveobuhvatne pravilne kulture i odgoja, ona će predstavljati bazu pozitivne civilizacijske svijesti i proizvodit će ideje, kulturu i civilizacijsko shvatanje. Takvo shvatanje vodit će računa o formiranju intelekta, duše i ličnosti muslimana pojedinca i društva, također, pedagoški će ih razvijati i unapređivati kroz različite faze odrastanja već od ranog djetinjstva.²²

22 Ako pogledamo šta je ulema pisala o pitanjima vlasti i politike, vidjet ćemo da je većina napisanog teoretske naravi ili je vezano za administrativne procedure a u obliku je pouka i savjeta vladaru i njemu je upućeno, često i posvećeno. Malo je toga napisanog što je upućeno ummetu iako je ummet osnova vlasti i svega što je vezano za pitanja šure, prava i obaveza svih članova ummeta i njihovih političkih interesa. U takva djela spada i djelo imama el-Maverdija, vrhovnog sudije iz perioda Abbasija, koji u svojoj knjizi *El-Ahkamu-s-sultanije* pokoravajući se realnosti nametnutoj od vojnih turskih zapovjednika, koji su se osilili i uzurpirali vlast – a da bi sačuvao formu hilafeta, koja je još jedino preostala i zakon Šerijata, ustvrđuje da je *bej'at* (izbor vladara prisegom) valjan ako ga priznaju dvojica, analogno uvjetu koji je potrebno ispuniti kod sklapanja braka.

Radi daljih pojašnjenja pogledaj knjigu *Nasilje i upravljanje političkim sukobom u islamskoj misli između principa i izbora – islamski pogled*, autora Abdulahamida Ebu Sulejmana. Knjiga pojašnjava važnost pridržavanja šure u vođenju politike društva i neophodnost korištenja građanskih i mirnih sredstava u korigiranju političkog hoda društva. Šura štiti društveni okvir od cijepanja, dovodi do sazrijevanja reformskih pokreta i, na kraju, dovodi do političke stabilnosti društva.

Društvena promjena i odgojni diskurs

Ako prihvatimo činjenicu da je ummet u ovom vremenu zaostao, pocijepan i potlačen, ako prihvatimo činjenicu da je ummet bogat materijalnim resursima i uzvišenim moralnim i duhovnim principima i vrijednostima, ako se složimo da je zaostajanje i nazadovanje ummeta u svojoj biti vezano za atrofiju i nemoć misli čiji su uzrok stoljeća podvojenosti i sukoba između političke elite i intelektualne elite te iskrivljivanja univerzalnog poimanja islamske misli, što je dovleo do razmimoilaženja, površnosti, apatije i parcijalnosti u planovima, znanostima i ljudskim spoznajama, ako pogledamo kako kroz stoljeća nisu uspjeli pokušaji reforme i preporoda u ostvarivanju uzvišenih ciljeva, obnovi snaga ummeta i korigiranju njegova hoda, neizbježno će nam se nametnuti pitanje: Gdje je izlaz i kako je moguće obnoviti energiju, korigirati hod i izazvati promjenu? U kojem to reformskom važnom obrascu na efikasan način do sada nije istupio projekat islamske obnove u pogledu metoda i sredstava kojima se služio?

Dužni smo krenuti od početka, a početak je da shvatimo: a) u čemu je problem, b) šta se hoće i c) suštinu izazova koji stoji pred ummetom. Ako je srž problema u nesposobnosti, u nepostojanju inicijative i kreativnosti, u pasivnosti i puzavosti, u slabo emocionalnoj snazi i nedostatku hrabrosti, u slabosti ljudskog dostojanstva, u odsustvu naučne kreativne svijesti, radnog duha i inicijative, ako je problem, na koncu, u odsustvu čovjeka dostojanstva, hrabrosti, darežljivosti, solidarnosti i sposobnosti da izučava i otkriva, onda je odgovor da je neophodno izvršiti promjenu u prirodi duhovne i emocionalne izgradnje takvog čovjeka. Zapravo mora doći do formiranja naučne, kreativne, pozitivne, graditeljske muslimanske svijesti

sa svim principima, vrijednostima, shvatanjima i poimanjima vjere u jednog Boga i čovjekovog uzvišenog namjesništva na Zemlji.

Stvarna promjena je nemoguća i propast će ambiciozni planovi reforme u ostvarenju zadatih ciljeva ako se bude obraćalo (samo) starijima, jer obraćanje starijima neće promijeniti temelje strukture njihovih duša. Moramo biti duboko svjesni da nećemo izazvati neophodnu odgojnu promjenu u dušama mladih ako naš odiskurs budemo sveli na populaciju odraslih.

Kako shvatamo islamski odgojni diskurs

Islamski diskurs u doba poslanstva razlikovao se od mjesta do mjesta, u pogledu toga ko su oni kojima je namijenjen i u pogledu situacija i ciljeva. Zbog toga je sam diskurs bio djelotvoran i efikasan. Neke od najvažnijih slabosti kasnijeg prenošenja islamske poruke bile su nedovoljno iskustvo onih koji su poruku islama prenosili, njihovo slabo shvatanje dalekosežnosti onoga što govore te slabo poznavanje stanja i potreba onih kojima govore. Sve to je, često, utjecalo da njihov govor ne bude shvaćen, da ne bude shvaćena suština i ciljevi onoga što su htjeli reći te da govor ne ostvari svoju funkciju. Vremenom su ti govori pretvoreni u teoretiziranje koje je donosilo više štete nego koristi.

Nedovoljno proučavanje humanističkih znanosti dovelo je do pogrešnog pristupa problemima

Nedovoljno proučavanje humanističkih znanosti u kasnijim stoljećima ummeta dovelo je do slabosti islamske misli i do brkanja različitih dimenzija i oblasti. U mnogim

pitanjima sam primijetio posljedice brkanja dimenzija, oblasti i situacija. Jedno od posljednjih pitanja koja sam proučavao bilo je problem nasilja i upravljanje političkim sukobom s islamskog stanovišta. Studija je objavljena u posebnoj knjizi u izdanju Međunarodnog instituta za islamsku misao.

U toj knjizi naveo sam da je jedan od najvažnijih razloga koji koči tok reforme i islamskog uspravljanja problem nerazumijevanja u upravljanju političkim sukobom unutar društva i sukobom između država ili, drugim riječima kazano, brkanje shvatanja unutarnje i vanjske politike. Muslimani tim brkanjem slične nekome ko izvlači sablju na nemjestu i problem usmjerava u pogrešnom pravcu.

Taj metodološki nesporazum u islamskoj misli objašnjavao sam i u studiji "Ekonomska viđenje islama". U toj studiji bavio sam se pitanjem islamske ekonomije i njenih osnovnih principa i politike koju je vodio Poslanik, s.a.v.s., u primjeni tih principa u okolnostima i mogućnostima njegova vremena. Bavio sam se i onim šta je utjecalo na takve politike i njihove ciljeve nastojeći pronaći način da se mi danas okoristimo njima u postavljanju politika koje odgovaraju okolnostima i mogućnostima našeg vremena. U tom istraživanju objasnio sam da su najčešći razlozi grešaka u razumijevanju nakana islamske ekonomije i uzroci iskrivljivanja u kasnijoj primjeni bili u brkanju principa unutarnje ekonomije i njenih regulativa te principa vanjske ekonomije i njenih regulativa. Stoga nije čudo što je i jedan prosvijetljeni um kakav je bio Ibn Hazm el-Endelusi donio fetvu po kojoj hadis o davanju zemlje za sijanje na pola uroda Jehudijama Hajbera od strane Allahova Poslanika, s.a.v.s., derogira sve druge hadise o zabrani davanja zemlje za sijanje na pola uroda (napoličarstvo) u Medini, a u

kojima je takvo davanja zemlje na obradu okarakterizirao kao kamatu. Razlog derogiranja prethodnih hadisa po Ibn Hazmu je taj da je zadnje što je Poslanik, s.a.v.s, radio sa Jehudijama Hajbera u pogledu davanja zemlje za sijanje na pola uroda bio baš taj slučaj. Ibn Hazm ne primjećuje da miješa unutarnju i vanjsku dimenziju ekonomije.

Pravila i obziri koji se uzimaju u vanjskoj ekonomiji drugačiji su od pravila i principa koji se uzimaju u unutarnjoj ekonomiji. Brkanje između pravila i obzira vanjske i unutarnje ekonomije dovodi do pogrešnog razumijevanja.²³ Istraživačima koji nemaju iskustvo i ne poznaju kako se vrši upravljanje pitanjima zajednica i država te planiranja i vođenja ekonomija teško je shvatiti ove suptilne razlike. Filozofska teoretska misao u okolnostima u kojima je živio Ibn Hazm, priroda znanosti i njena jednodimenzionalnost učinili su da čak i prosvijećeni um kakav je bio Ibn Hazmov izgubi iz vida činjenicu da jedan izdvojen postupak koji se odnosi na nemuslimansku zajednicu neprijateljski raspoloženu prema muslimanima, a čiji pripadnici traže korištenje muslimanske zemlje ne može dokinuti jednu konsekvantnu politiku koja se godinama vodila unutar zajednice muslimana u Medini. Taj postupak učinjen u

23 Abdulhamid Ebu Ahmed Ebu Sulejman, *Nasilje i upravljanje političkim sukobom u islamskoj misli između principa i izbora, Islamsko viđenje* (El-‘Unf ve idaret es-sirā’ es-sijāsī el-islāmī bejne el-mebde’ ve el-hijār: ru’je islāmijje), Damask, Međunarodni institut za islamsku misao, 2002.

Pogledati također knjigu: Abdulhamid Ebu Ahmed Ebu Sulejman, *Ekonomska teorija islama, filozofija i savremena sredstva* (Nazarijjet el-islām el-iktisādijje: el-felsefe ve el-vesail el-mu’āsire), Kairo, Mektebetu-l-Handži, 1960 god. I

Abdul Hamid Ahmad Abu Sulayman, “The Theory of the Economics of Islam”, *Journal of Economics and Managment*, 6, No. 1&2 (1998), International Islamic University IIUM, Kuala Lumpur.

okolnostima drugačijim od uobičajenih ne može se uzeti kao osnova da se nešto što je zabranjeno počne smatrati halalom – niti da se kamata iznenada i neosnovano učini halalom i nečim što je prihvatljivo.

Potrebno je onoliko načina obraćanja koliko postoji različitih kategorija onih kojima se obraća

Ako dobro pogledamo, uočiti ćemo da je način obraćanja u Objavi bio različit u ovisnosti o tome ko su bili oni kojima se obraćalo, kakav je bio cilj obraćanja i kakve su bile potrebe. Neki ajeti Objave su opći i upućeni su svim ljudima, neki govore o univerzalnim pitanjima, neki se odnose na određeno mjesto i vrijeme, u nekima je govor upućen razumu, u nekima duši. Pojedini ajeti su u formi savjeta vjernicima, pojedini u formi prijetnje oholima i neposlušnima, pojedini su misionarskog karaktera i upućeni su vjerniku koji radi dobra djela. Neki ajeti su odgojnog karaktera i u njima je govor upućen djeci i mladima. U nekim ajetima daje se prostora za postupanje na različite načine, neki ajeti govore o tome kako raditi u *normalnim* uvjetima, a neki kako raditi u *vanrednim* uvjetima. Neki ajeti se odnose na politiku i vlast. U pojedinim ajetima Allah, dž.š., se obraća običnim ljudima, a u drugim vođama i onima koji su na vlasti. Neki ajeti govore o narodnim masama, a neki o poslanicima i objavama.

Svako obraćanje ima svoj način i ciljeve. Za njegovo razumijevanje nužno je uzeti u obzir okolnosti i bitne faktore i njih pravilno razumijeti. Stoga, gledanje iz jednog ugla na različite načine obraćanja različitim stranama predstavlja znak površnosti i slabog razumijevanja.

Površnost u diskursu i mišljenju u izgradnji društva predstavlja jednu od najopasnijih zamki. Već smo govorili ponešto o tome šta se dešava kada se pomiješaju različite dimenzije i kada iz govora nestane konstruktivne i djelotvorne energije a umjesto nje uslijedi psihološko vjersko zastrašivanje, koje je karakteriziralo islamsku misao u periodu izolacije uleme i podvojenosti elita – uz koje je išlo materijalno političko teroriziranje od strane moćnika na vlasti. Bio je to rezultat slabosti i propasti u segmentima mišljenja i upravljanja, podvojenosti ideje i politike te odsustva mudrosti u onome što se radi.

U atmosferi izolacije i podvojenosti islamska misao je upala u zbrku te pomiješala mjesto i vrijeme poruke iz doba poslanstva s vječnom božanskom porukom – što znači da je pobrkala on što je vječna konstanta s onim što je promjenljivo. Stoga je zbog intelektualne nemoći nužno došlo do brkanja prijekora i prijetnji s uputama i usmjeravanjima. Došlo je i do brkanja riječi upućenih nevjernicima s riječima upućenim vjernicima te do brkanja riječi koje se odnose na poslanstvo i pozivanje u islam s riječima koje se odnose na vlast. Brkale su se i riječi koje su upućen vođama i mudracima s riječima koje su upućene prostodušnim, također, i riječi koje se odnose na situacije kada je stanje normalno i uobičajeno s riječima koje se odnose na vanredne situacije i stanja. Bilo je i brkanja riječi koje se odnosi na brigu o djetetu s riječima koje se odnose na odgovornost punoljetnih i njihovo pravilno ponašanje. To brkanje predstavljalo je nužno sredstvo koje je nametnula intelektualna nemoć, atrofija naučne vizije, metodološka parcijalnost, strogo uvažavanje jezičkog značenja teksta koje nije imalo neku naročitu vezu sa sveobuhvatnim naučnim izučavanjem društva i božanskih zakona koji vladaju u njemu.

Rađeno je to i s ciljem da intelektualna elita zadrži svoje pozicije uprkos svojoj nemoći i odigra svoju makar minimalnu ulogu u zaštiti društva od opće anarhije i potpunog urušavanja.

Razorne posljedice zloupotrebe diskursa svetosti: Robovska psihologija

Nedosljednost u diskursu i pridavanje svetosti takvom diskursu omogućilo je intelektualnom teroriziranju da se nametne kao nešto što se mora slijediti, omogućilo je da se drugi ušutkaju, da zavlada mrtvilo i da ljudi prihvate ovu vrstu mišljenja, takav kulturni obrazac i elitu koja ga promiče. Ovakva vrsta obraćanja i njegove razorne psihološke posljedice dobro su došle i nemoćnoj despotskoj političkoj vlasti kako bi ih mase prihvatile i šutjele pred nepravdama i spletkama koje ih snađu od takve vlasti. Tako se kod masa formirala *psihologija robova* koji su postali poslušni i koji su kleknuli pred zlostavljanjem svojih gospodara. *Ti robovi* sami su postali čuvari svog zatvora i oplakivali su smrt svojih krvnika. Tako smo nakon kraja kolonijalizma usljed opšteg haosa imali i one koji su žalili za bivšim *gospodarem* kolonijalizatorom. Mase koje gledamo dok žureći i uplakano idu uz silnu buku laži sredstava informisanja na sahrane svoje *velike* gospode i krvnika odaju vlastitu izgubljenost i nemoć.

Diskurs duhovnog terorisanja, ušutkivanje pameti, gašenje misli, osporavanje prava na izbor, nametanje mišljenja i uvjerenja, glumljenje svetosti, serviranje jeftinih mudrolija, pozivanje na imaginarne interese, sve to, neovisno na namjere, na kraju predstavlja ograničenje razuma, nijekanje znanosti, podjarmljivanje savjesti, duhovno vraćanje i, posve pouzdano, čuvanje zaostalosti.

Islamsko tradicionalno obraćanje išlo je za tim da kroz psihološko zastrašivanje otkloni mogući kolaps i kaos u društvu i imalo je za cilj upravljanje elite nad masama i njihovo upokoravanje pred datom realnosti i objesti sile. Pažnja je bila okrenuta masama punoljetnih a djeca i mladi su zanemareni i marginalizirani. U svakom slučaju govor je imao formu prijetnji i zastrašivanja. Najvažnija njegova sredstva bila su brkanje obraćanja vjerniku sa obraćanjem nevjerniku, brkanje vječnih i promjenljivih kategorija, stavljanje u funkciju svetosti teksta iznad svega kako bi se muslimanski racio prisilio da pređe preko gledanja stvarnosti i raspitivanja o Božijim zakonitostima. Išlo se za tim da muslimanske duše i pameti prihvate proturječnosti a da se muslimani predaju praznovjerjima i bajkama koje im “štete a ne koriste”. Tako se, između ostalog, izgubio i interes za Poslanikov ljubazni, emocionalni i psihološko-odgojni način obraćanja djeci. Izgubilo se razumijevanje i shvatanje sredstava i ciljeva takvog pristupa kojim se u djeci odgaja vjera, hrabrost i duh borbe i inicijative. Interesi za Poslanikov život²⁴ i riječi svedeni su na ono što se može podvesti pod lične stvari, dove i opis vojnih pohoda.

24 Knjige o Poslanikovom životnom putu moraju se ponovo ispisati radi obrazovanja mladih i to tako da se posveti veća pažnja samoj misiji islama, njegovim nakanama i metodama odgoja u svjetlu realnosti muslimanskog društva, njegovih mogućnosti, potreba i izazova kako bi se pred mlade postavio živi obrazac. Mekka predstavlja etapu učvršćivanja načela, shvatanja, pripreme vođstva i kaljenja, a Medina predstavlja etapu izgradnje društva, ummeta i ustanova. U toj etapi desili su se mnogi događaji i muke, bilo je ratova, borbi, pohoda. Životni put Poslanikov u tom slučaju neće biti puko navođenje serije sukoba, borbi i pohoda i neće sličiti na životni put ratnika i zavojevača. Orijentalisti stoga neće moći propagirati kako se islam širio osvajanjima i sabljom. Šireći takve priče, orijentalisti su dosada marginalizirali misiju islama a u prvi plan isticali borbe i čarke, koje su ustvari bile sporedne i koje su diktirale okolnosti i historijske nužde.

Odgojni diskurs i normativni diskurs: Sistem kazni kao primjer

Odabrat ćemo islamski sistem kazni kao obrazac da pokažemo uravnoteženost islamskog diskursa, mnoštvo njegovih dimenzija i pozitivne strane njegovih ciljeva u pomaganju čovjeku muslimanu da kao jedinka i dio zajednice na pozitivan način, u sigurnosti i miru, vodi život u granicama svoje ljudske prirode i da se razvija, ispunjava svoje obaveze, čini dobro i bude plemenit.

Upravo islamski sistem kazni, posebno u zadnjim stoljećima, više nego bilo koji drugi segment, doveo je podjednako, i kod prijatelja, i kod neprijatelja, do mnogo zbrke, nerazumijevanja i propusta u shvatanju značenja tekstova.

Onaj ko razmišlja o prirodi ljudske duše, istražuje njene tajne i razmišlja o tome kako islam govori o kaznama, uistinu, će shvatiti smisao islamskog diskursa, njegovu raznovrsnost i cilj svake vrste – u što spada i diskurs o kaznama. Islamski diskurs je diskurs sigurnosti i smirenosti, a ne diskurs zastrašivanja i teroriziranja dat vlasti da bi sjedila za vratom naroda i u dušama izazivala jezu, da bi lovila njihove greške i otkrivala poroke za koje će im suditi, terorizirati ih i formirati u njihovim dušama psihologiju robova. Islam nije uzaludno posvetio dosta pažnje ustanovljavanju ovakvog diskursa s ciljem da osigura pravednost i smiraj u dušama ljudi.

On ne uvjetuje tek tako postojanje svjedoka u seksualnom zlodjelu i kaznu ako ono ne bude dokazano. To je stoga što je kazna za seksualno zlodjelo ustvari kazna za razglašavanje zlodjela više nego za samo zlodjelo i ima isti tretman kao i ostala zlodjela kojima teži duša, strasti i naravi a za koje duše nemaju garancije da mogu njima uvijek vladati. Na kraju

krajeva, pitanje težnji duše, tijela i strasti za grijehom je pitanje odgoja i svijesti i ono je drukčije od pitanja krivičnih prijestupa i građanskih prijestupa, kada se jasno može kontrolirati šta se može i smije činiti, a šta ne smije.²⁵

Odsustvorazmišljanja i discipliniranog naučnog proučavanja božanskih zakona, stvarnosti i događaja dovelo je do zbrke u samom diskursu, do nemarnog odnosa kod obraćanja mlađima i do neshvatanja značaja odgojnih dimenzija poruke. To znači da se preko djetinjstva olahko prelazilo, da se nije razumijevalo, da se nije razumijevala njegova priroda, različite faze, da se nije shvatala uloga djetinjstva u osposobljavanju djeteta i uloga koju dijete ima u željenoj promjeni. To znači da nisu shvaćena ni Poslanikova metodologija, ono što je govorio, nastojanje da se sačuvaju prava djeteta i da se dijete pravilno odgaja.

Diskurs duhovnog teroriziranja koji je bio dominantan u mišljenju ummeta išao je dotle da u svijesti ummeta gotovo da nije postojalo ništa drugo do kazni i prijetnji djetetu. Za prijetnje i teroriziranje iznalažena su opravdanja i na djeci je iskaljivana sva nemoć, dominacija i zlostavljanje. Opravdanje se nalazilo u tekstu hadisa koji ima za cilj – ako je vjerodostojan – pokazati kako postupati u slučaju koji je rijedak i predstavlja izuzetak a po kome staratelj može kazniti jednom vrstom fizičke kazne dijete koje uporno neće da klanja – i pored nastojanja porodice da ga navikne i privoli na klanjanje. “Učite djecu da klanjaju kada budu imala sedam godina, a natjerajte ih da klanjaju kada budu imala deset godina.”²⁶ Ali i ovaj hadis pokazuje da djecu nije dozvoljeno fizički kažnjavati, neovisno

25 Pogledaj također: Abdulhamid Ebu Sulejman, *Savremena islamska reforma* (El-Islāh el-islāmī el-mu’āsir), Daru-s-selam, Kairo 1427/2006. god.

26 Tirmizi, *Sunen*, 372.

o čemu se radilo, prije nego što počnu razlikovati i shvatati dimenzije odgovornosti – kada budu imala deset godina – uz napomenu da i to kažnjavanje mora biti u formi podsticanja djeteta da klanja, a da mu se ne naškodi. Cilj tog kažnjavanja je ukazati djetetu koje je počelo shvatati na ozbiljnost i važnost namaza i može se koristiti samo ako sva druga moguća odgojna sredstva nisu djelovala.

Ovaj specifični tekst, koji se odnosi – ako je tačno i vjerodostojno prenesen – na poseban slučaj, poslužio je u atmosferi diskursa zastrašivanja kao argument da se kažnjavanje prihvati kao sveopće osnovno sredstvo odgoja i sredstvo koje dominira shvatanjem ummeta kako se treba odnositi prema djeci. To je utjecalo da se period djetinjstva olahko shvati, da se smatra nečim nebitnim, da se zanemari, da se nježne dječije duše mogu zastrašivati, da se djeca mogu i fizički kažnjavati. Također, poslužilo je kao jedan opći uvod u shvatanje da je spoznaja bezvrijedna. S druge strane, to je utjecalo na potpuno smetanje s uma jedne od velikih istina poslanstva: Allahov Poslanik, s.a.v.s., je bio uspješan otac, djed i odgajatelj a u svom životu nikada nije udario dijete, jer je bio milostiv i prema djeci je postupao s ljubavlju i strpljenjem. Vodio je računa o djeci, imao je osjećaj za njihove potrebe, shvatao je prirodu njihovih duša, mogućnosti i faze kroz koje prolaze. Obraćao im se s ljubavlju i razumijevanjem.²⁷

27 Buharija prenosi od Enesa, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., bio najbolji čovjek po svom moralu. Enes, r.a., imao je brata koji je bio kako se on sjeća prestao dojeti i koga su zvali Ebu Umejr. Kada bi dolazio, Poslanik, s.a.v.s., bi govorio: “*Ja Eba Umejr, ma fe’ale nugajr* / Ebu Umejre šta je uradila ptičica?” Ako bi nastupilo vrijeme namaza i on se zatekao u našoj kući, naredio bi da se čilim pod njim pomete i porpska a zatim bi on zanijetio namaz a mi za njim u džematu. (*Sahihu-l-Buhari*, 5735).

Islam nikada ne zastrašuje ljudske duše niti u njima oblikuje robovsku svijest prema ljudima. Kazne nemaju za cilj utjerivanje straha u duše ljudi i brojanje njihovih propusta, nego predstavljaju jedan od faktora koji jačaju osjećaj ummeta za sigurnost, brigu, čuvanje prava i podršku silama dobra u dušama te odvrćanje od zla i zlodjela. Cilj kazne je odvrćanje od zlodjela, a ne sami čin kažnjavanja, niti lovljenje propusta. Stoga se ljudi podstiču da oprostite, da se ne vrši poravnanje (*kisas*) čak i kada je u pitanju ubitstvo, s tim da oprost bude dobrovoljan i da nema bojazni od osvete. Historija sudstva iz perioda poslantva i perioda pravovjernih halifa najbolji je argument za to. I pokajanje kradljivca koji ne ustraje u svom zlodjelu se prima. U slučajevima kada dolazi do širenja poroka na zemlji kazna može biti i progonstvo (zatvor) i nepuštanje iz zatvora – sve dok ne budu postojale garancije da se počinjeno zlodjelo neće ponoviti.

– Ahmed u svom *Musnedu* prenosi od Abdullaha ibn el-Harisa da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., znao poredati Abdullaha, Ubejdullaha i mnogu djecu Ibn Abbasa a zatim bi rekao: Ko prvi dođe do mene dobit će to i to. Oni bi trčali a onda popadali po njegovim leđima i prsima a on bi dao ono što bi im obećao. (Ahmedov *Musned*, 1739).

– Ahmed u svom *Musnedu* prenosi od Rafia ibn Amra el-Gifarija da je dok je bio dijete kamenjem gađao plodove hurmi koje su pripadale ensarijama. Kada je došao Poslanik, s.a.v.s., neko mu je rekao: “Ovdje ima dječak koji kamenjem gađa plodove naših hurmi.” Dovedi su me pred Poslanika, s.a.v.s., a on je rekao: “Dječake, zašto bacaš kamenje na hurme?” Rekao sam: “Jedem ih”, a on je rekao: “Nemoj hurme gađati kamenjem, već jedi što opadne.” Zatim me je pomilovao po glavi i rekao: “Allahu moj, zasiti njegov stomak.”

– Tirmizi u svom *Sunenu* prenosi od Enesa da je rekao: “Služio sam Poslanika, s.a.v.s., deset godina i nikad mi nije rekao ni ‘uh’. I nije mi rekao nizašto što sam uradio zašto sam to uradio, niti za nešto što nisam uradio zašto to nisam uradio. Allahov Poslanik, s.a.v.s., bio je čovjek najboljeg morala.” (Ahmed, *Musned*, 19453).

Poslanikov način prenošenja poruke islama kao obrazac

Hajde da pogledamo kako je Allahov Poslanik, s.a.v.s., postupio prema svom malom unuku Husejnu sinu Alijinom. Poslanik, s.a.v.s., predvodio je džemat u džamiji. S njim je u džamiju išao i njegov unuk. Kada se dijete popelo na leđa djeda dok je bio na sedždi, Poslanik, s.a.v.s., ga je ostavio da jedan časak ostane na njegovim leđima a zatim ga je skinuo prije nego što je ustao sa sedžde. Kada su ga ashabi upitali zašto je oduljio sa sedždom odgovorio im je na veoma uvjerljiv način kratkom ali misaono dubokom rečenicom: “Sin me pojahao pa mi je bilo neugodno da ga požurujem ‘dok ne provede svoje.’²⁸ U dobu u kojem je misao bila izolovana a djetinjstvo marginalizirano ovaj hadis je shvatan površno i svodio se na to da je Poslanik volio djecu, i da njegov, s.a.v.s., osjećaj ljubavi prema unuku ne opravdava – sam po sebi – dulje ostajanje na sedždi i ne uzimanje u obzir ostalih ljudi iza sebe.

Sve što dijete shvaća u toj situaciji je da se njegov dragi i dobri djed spustio na zemlju. Ono je samo radosno požurilo da se popne na njegova leđa kako bi se igralo i mazilo. Ovdje je došla do izražaja mudrost Allahova Poslanika, s.a.v.s., njegovo razumijevanje prirode i svijeta djeteta, dječijih shvatanja i pažljiv odnos prema djetinjstvu. Ovo je bila i praktična prilika kroz koju Allahov Poslanik, s.a.v.s., uči svoje ashabe na veoma djelotvoran način. On nije požurio da brzo snese dijete koje se igralo na njegovim leđima jer bi dijete iz takvog odnosa razumjelo da ga je djed otjerao i udaljio, posebno što je bio u situaciji kada mu nije mogao govoriti i objašnjavati.

28 En-Nesai, *Sunen*, 1129.

Kada je el-Akre' ibn el-Haris rekao Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., dok ga je gledao kako ljubi svoga unuka Hasana da nikada nije poljubio nijedno od svoje desetero djece, Allahov Poslanik, s.a.v.s., mu je kazao: "Onaj ko nije milostiv ni prema njemu se neće biti milostivo."²⁹ Možda će neko pomisliti da se ovo odnosi samo na Allahovu milost, ali je ovdje jasno sa psihološke i odgojne strane da onaj ko je grub prema djetetu dok je dijete malo i dijete će prema njemu biti grubo kada ostari i onemoća. Bolesti i duhovne slabosti se ponavljaju iz generacije u generaciju usljed neznanja i strogosti.

Poslušajmo Allahova Poslanika, s.a.v.s., kako se obraća dječaku Abdullahu, sinu njegovog amidže Abbasa: "Dječake, zapamti, ako budeš čuvao Allaha, i On će tebe čuvati, čuvaj Allah i uvijek će ti biti na pomoći. Kada nešto tražiš, traži od Allaha, kada trebaš pomoć, traži da ti Allah pomogne i znaj da kad bi se svi ljudi skupili da ti nešto pomognu, ne bi ti mogli pomoći ako ti to Allah nije propisao, a i kad bi se skupili da ti neku štetu nanesu, ne bi ti mogli nauditi ako ti to Allah nije propisao. Pera su odložena a listovi su se osušili (tako je zapisano i tako će zauvijek ostati)."³⁰

Šta nalazimo u ovom načinu obraćanja? Nalazimo dva osnovna pedagoška polazišta koja predstavljaju osnov svakog pravilnog odgoja slobodnog čovjeka vjernika koji teži dobru i napretku. Prvo je uspostavljanje ljubavi i odanosti između dječaka i njegovog Uzvišenog Stvoritelja koji motri na muslimana, čuva ga i brine o njemu, a drugo je razvijanje duha hrabrosti i odvažnosti na osnovu osjećaja srca, uvjerenja

29 *Sahihu -l-Buhari*, 5538).

30 Bilježi Tirmizi u svom *Sunenu*, 2440 i kaže da je ovaj hadis dobar i vjerodostojan.

razuma, odgovornosti savjesti, odgovornosti čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji, “makar ti ljudi pričali drukčije.”³¹

Poslanikovo obraćanje djetetu odiše ljubavlju i poštovanjem prema njemu i ima odgojni karakter. Poslanik ne bi prolazio pored djece a da im ne bi nazvao selam.³² Punoljetan i plemenit čovjek i žena su i sami u principu u djetinjstvu bili poštovani, cijenjeni i ukazivano im je povjerenje. Ako onda želiš da vidiš punoljetnu osobu da je plemenita odgajaj dijete na plemenit način, odnosi se prema njemu s poštovanjem i uvažavanjem i ukaži mu povjerenje.

Ovakva je odgojna priroda Poslanikovog obraćanja djetetu. On poziva da pokažemo brigu, pažnju, ljubav, naklonost i blagost prema djetetu. Pažnja Allahova Poslanika, s.a.v.s., prema djetetu i interes za dijete počinje i prije nego dječije oči ugledaju svjetlo dunjaluka. Oni se ogledaju u lijepom izboru roditelja (odabiru čestitog zeta i snahe) koji će biti spremni da lijepo odgajaju svoju djecu. “Vjenčajite čestite muškarce i čestite žene.”³³ “Izaberite čestitu ženu za vaše potomstvo...”³⁴ “Ženite one koje su vam umiljate i za rađanje sposobne.”³⁵

31 Ahmed u svom *Musnedu* prenosi od Vabise ibn Ma'beda, ashaba Poslanika, s.a.v.s., koji kaže: “Došao sam Allahovu Poslaniku, s.a.v.s., da ga pitam šta je dobročinstvo a šta je grijeh (šta je uredu a šta nije), pa mi je on rekao: ‘Došao si da pitaš šta je dobročinstvo a šta je grijeh (šta je uredu a šta nije)’. Rekao sam: ‘Tako mi Onoga Koji te s istinom poslao, nisam te došao pitati o nečem drugom!’ On onda reče: ‘Dobročinstvo je ono čemu se obrađuje tvoja duša, a grijeh je ono zbog čeg ti je tijesno u duši – makar ti ljudi pričali drukčije.’” Ahmedov *Musned*, knjiga četvrta, strana 227. Hadis prenosi i Ed-Darimi u knjizi *Er-Rekaik*, Poglavlje o dobročinstvu i grijehu., knjiga druga, strana 322.

32 *Sahihu-l-Buhari*, 40, prenosi Enes, r.a., Hadis spada u kategoriju hadisa o čijoj se vjerodostojnosti slažu svi učenjaci hadisa (*muttefekun alejhi*).

33 ed-Darimi, *Sunen*, 2086.

34 Ibn Madždže, *Sunen*, 1958.

35 En-Nesai, *Sunen*, 3175.

Muslimani su izgubili Poslanikov pažljivi odgojni način obraćanja djetetu i zamijenili ga govorom poniženja, tjeranja i zastrašivanja. Nisu se proslavili u proučavanjima djetinjstva i njegovih osobnosti, nisu se proslavili u istraživanju sposobnosti i psihofizičkih snaga koje se nalaze u djetetu i angažiranju tih snaga u ostvarenju promjena i vraćanju snage. I zbog toga su muslimanski narodi poniženi a potencijalna snaga u njima je ugašena. Oni koji su na vlasti u muslimanskim narodima doveli su druge, pa i svoje neprijatelje, da ih brane, štite integritet njihovih država i guše njihove narode. Upravo će takvi vlastodršci i muslimanske narode i njih same, nakon svih poniženja, pretvoriti u žrtvu oružja njihovih vojnika.

ČETVRTO POGLAVLJE

Temelj rješenja je u pravilnom odgoju u djetinjstvu

Već smo spomenuli da su faktori koji djeluju na krucijalna pitanja mnogobrojni pa naponi za rješavanje složenih problema moraju biti raznovrsni. I u jednom i u drugom slučaju na nama je da shvatimo da se svaki faktor i svaki napor po svojoj težini i prioritetu razlikuje od prirode situacije, okolnosti, izazova i odnosa koji ga okružuju. Stoga viđenja i rješenja koja nudi ovo istraživanje radi aktiviranja projekta islamske obnove ne umanjuje značaj mnogobrojnih drugih faktora koji utječu na krizu bića ummeta i njegovu neefikasnost. Također, ne umanjuju značaj napora, djelovanja i reformi koja se poduzimaju na različitim političkim, ekonomskim, društvenim, misionarskim i drugim poljima. Cilj istraživanja je upotpuniti znanstvene, idejne, kulturne i odgojne elemente kako bi se suprotstavilo svim faktorima koji utječu na situaciju i učiniti sve što je potrebno da bi se uspješno riješila kriza, povratila snaga ummeta i njena vodeća civilizacijska uloga – neovisno koliko je gorak okus samokritike.

Pitanje kojim se ovo istraživanje namjerava baviti je djetinjstvo koje je bilo i još uvijek jeste važna dimenzija koja nedostaje u islamskoj misli. Ta dimenzija je kočila aktiviranje projekta reforme ummeta i pokretanje potencijalnih snaga promjene u njemu.

Podvojenost između intelektualne i političke elite – i nemoć koja je rezultat te podvojenosti – doveli su do dominacije literalističke misli koja je nadalje dovela do prevlasti skolasticizma u kulturi elite, do površnosti i praznovjerja u kulturi masa, do pridavanja apsolutne važnosti tekstu i njegovom učenju napamet u metodi obrazovanja, do postavljanja u poziciju ohole usiljene vlasti u metodi odgoja, do despotizma, rasipništva i prisile u vođenju vlasti i upravljanju, do razjedinjenosti i sukoba u društvenim odnosima, do propusta i pada efikasnosti pojedinca i društva, do uzmicanja i civilizacijskog pada.

Put reforme i suprotstavljanja izazovima

I pored toga što je kriza ummeta u osnovi bila političko-društvena i što je proistekla iz sukoba različitih orijentacija, grupa i fanatizama, ona se pretvorila u idejno-kulturnu civilizacijsku krizu s kojom je deformirano viđenje i kultura te ugašena misao. Katastrofa je nastala kada se ta kriza pretvorila u psihološko-emocionalno-odgojnu krizu koja se produbljavala i prenosila s generacije na generaciju čineći ummet nesposobnim za reformu, obnovu, inicijativu i suprotstavljanje izazovima.

Da bi se riješila kriza, izvršila reforma i ummet mogao preći prepreke i suprotstaviti se izazovima, moramo istraživati, proučavati i analizirati da bismo spoznali srž izazova, područja neefikasnosti ummeta, pravce promjena i željene reforme.

Izazovi

Da bi napori bili djelotvorni i reforme produktivne, moramo znati suštinu velikih izazova koji stoje pred muslimanskim umom i muslimanskim ummetom kako bi

nam to bio orijentir koji će nas upućivati i usmjeravati šta treba mijenjati i ispravljati i mjerilo stvarnih znanstvenih rezultata, a ne samo potkrepljivanje tvrdnji i priželjkivanja naučne i tehnološke moći.

Najveći izazov danas pred islamskim svijetom koji se mora prevladati prije bilo čega drugog i koji je uvjet uspjeha u svemu drugom jeste “naučno-tehnološka sposobnost” pomoću koje su stranci pokorili i potčinili narode islamskog svijeta. Sredstva globalizacije³⁶ daju strancima mogućnost – zahvaljujući njegovim naučnim i tehnološkim mogućnostima – da još više zaposjednu resurse ummeta, da ga ugnjetavaju i eksploatiraju marginalizujući njegovu ulogu i kulturu i cijepajući njegovo biće.

Posjedovanje naučno-tehnološke moći neće se postići uvozom sredstava i opreme i tjeranjem mnoštva mladih u sobe za obuku, nego će se ostvariti unapređenjem naučne svijesti te razvijanjem duhovne i kreativne sposobnosti. Uvezli smo sva sredstva i opremu a rezultat je bio bjesomučno jačanje potrošačkog duha, upropaštavanje prihoda dohotka i okupljanje grupa tehničkih poznavalaca i održavatelja tih sredstava i opreme koji se besposleno motaju po uredima. To je stoga što je problem u biti prije svega intelektualno-obrazovno-odgojni, pa tek onda materijalni i količinski.

36 Moramo razlikovati kosmopolitizam od globalizacije jer je kosmopolitizam – po našem mišljenju – istinska forma rješenja odnosa u svijetu. Kosmopolitizam u svojoj jezičkoj strukturi podrazumijeva naučne sposobnosti i sredstva koja omogućavaju čovjeku kontinuitet, međusobno upoznavanje, razmjenu i saradnju, dok globalizacija podrazumijeva ono što se danas dešava a to je upotreba naučnih kapaciteta i mogućnosti od strane sila dominacije i ugnjetavnja kako bi se ovladalo slabim narodima, kako bi se oni upokorili, ovladalo njihovim resursima i ti resursi bezočno eksploatisali.

Svaki narod koji teži naučno-tehnološkoj i civilizacijskoj moći mora posjedovati živu društvenu humanističku misao, žive humanističke društvene znanosti, naučne planove i programe utemeljene na uvažavanju božanskih zakona i sposobne ljude da sve to nose. Ta naučno-tehnološka i civilizacijska moć bit će istinski humana ako bude bazirana na temeljnim učenjima vjerovanja, moralnim principima vjere u jednog Boga, principima pravednosti, solidarnosti i mira, te ako joj motiv ne bude *daj što više* te oholost i proizvodnja oružja za stvaranje nevolja i uništenje. Kako bi se ummet mogao suprotstaviti izazovu nauke i tehnologije, mora odgovoriti na svoje kulturološke i pedagoške dileme i ispuniti metodološke i odgojne uvjete neophodne za uspješno ovladavanje naukom i tehnikom.

**Kulturološka dilema: Prekinuti
imaginarne borbe i korigirati shvatanja
Islam je vjera razuma, uvjerenja i znanja**

Prva dilema je kulturološka dilema i zbog toga se moraju otkloniti sva iskrivljivanja i manjkavosti koje su nastale iz te dileme a koje zadiru u temelje naučne svijesti, unose zbrku i slabe duhovnu snagu.

Objava se obraća razumu, savjesti i osjećaju i slijedi put znanstvenog uvjeravanja boreći se protiv neznanja i slijepog slijeđenja. To je ona vrsta diskursa u okviru kojega ashabi pitaju Poslanika o nečem, raspravljaju, suprotstavljaju se i prihvataju vjeru iz uvjerenja i ubjeđenja, a ne iz straha niti zato što su se predali, zaplašeni i isprepadani. Zbog toga su oni bili ti koji su upućivali druge, koji su radili, borili se i bili snažni.

Poštivanje razuma čovjeka i poštivanje uvjerenja njegove duše predstavljali su čvrst oslonac na kojem je građeno doba poslanstva. Oslobođanje čovjeka i oslobođanje njegove svijesti predstavljali su cilj islama i cilj osvajanja koja su muslimani poduzimali. *Reci: "Istina je od vašeg Gospodara, pa ko hoće neka vjeruje, a ko hoće neka ne vjeruje..."* (El-Kehf, 29). *Šta vam je pa se na Allahovom Putu ne borite za potlačene muškarce, žene i djecu koji mole: "Gospodaru naš izvedi nas iz ovog naselja čiji su stanovnici zulumčari. I daj nam od Sebe zaštitnika i daj nam od sebe pomagača."* (En-Nisa, 75). *I borite se na Allahovu putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne pokazujte neprijateljstvo. Zaista Allah ne voli agresivne.* (El-Bekare, 190). *...Onome ko vas napadne istom mjerom uzvratite, i Allaha se bojte. Allah je zaista uz bogobojazne.* (El-Bekare, 194).

Kazna za odmetništvo nije vezana za vjerovanje ili ubjeđenje

Niko se u doba Allahova Poslanika, s.a.v.s., nije prepao prijetnje smrću onome ko se odmetne, jer su shvatali da vjerovanje dolazi samo iz uvjerenja – to jedan od temelja, nakana i polazišta vjere i zbog toga nije moguće niti je ispravno nametati ga čovjeku. Ta prijetnja nije vezana za vjerovanje i srce, nego je taj govor bio upućen Jevrejima koji su pravili zavjeru tako što bi formalno ušli u islam pa izašli kako bi stvorili smutnju u narodu. Stoga je ta prijetnja pitanje zavjere i spletke, a nije pitanje vjerovanja i uvjerenja. *I jedna skupina sljedbenika Knjige zagovara: "Vjerujte u ono što je objavljeno onima što su uzvjerovali s početka dana, a pri kraju dana porecite, ne bi li i oni svoju vjeru porekli."* (Ali 'Imran, 72).

Stoga niko u prijetnji zavjernicima nije vidio ukidanje prava čovjeku na uvjerenje i vjerovanje niti je iko od sljedbenika Knjige i pripadnika različitih civilizacija nasilno i protiv svoje volje pristao na sistem života i vjerovanja muslimana. Nije to bilo samo stoga što su znali da onaj ko povjeruje iz uvjerenja i svijesti neće vjeru u jednog Boga, namjesništvo koje mu je On odredio na Zemlji i odgovornost za činjenje dobra zamijeniti za praznovjerje mnogoboštva i idolopoklonstva te glupost nevjerstva i poricanja Boga. Svijest koja povjeruje u Boga povjerovat će i u čovjeka i u njegovo pravo da odluči o svom životnom putu.

To se ljudski i civilizacijski nije odnosilo na arabljanska idolopoklonička plemena čiji je društveni sistem bio primitivan. Odnos prema tim plemenima po principu “ili rat ili islam” predstavljao je u slučaju ovih primitivnih idolopokloničkih plemena njihovo uvođenje u društvo civilizacije, društvenog sazrijevanja i ljudske plemenitosti, a nije predstavljao nepriznavanje principa slobode vjerovanja.

Staro i novo u metodi: Vjersko i građansko

Ova nas dilema vodi do nesporazuma koji nastaje zbog parcijalnog i doslovnog promatranja stvari i slabosti da planski poredamo prioritete, principe i polazišta vodeći računa o detaljima i događajima u historiji ummeta te njihovoj ulozi u deformaciji znanstvene svijesti. Ako o ovom nesporazumu ne budemo govorili otvoreno i argumentirano, intelektualni dijalog će biti uzaludan, vrtit će se u praznim krugovima i sve će se svesti na sučeljavanje i polariziranje među intelektualcima ummeta i podjele na tradicionalno i moderno, na vjersko,

građansko i sekularno. I dok bude trajalo kukurijekanje obrazovanih muslimana, ummet će i dalje nastaviti odsutno i nepomično tavoriti.

Mnogi vjerski “kadrovi” imaju osjećaj straha od opasnosti koja prijeti od kulturnih nasrtaja sa strane. S obzirom na unutarnju nesposobnost da se suprotstavi toj kulturi, dominantna karakteristika u obraćanju tih “kadrova” jeste *zastašivanje* od te kulture i kontranapad na sve što je građansko i sekularno te karakteriziranje onih koji imaju drugačija mišljenja izdajnicima i otpadnicima. S druge strane, oni s građanskim opredjeljenjem, zbog toga što nisu uvjereni u ono što govore vjernici i što se ne slažu sa načinom njihovog razmišljanja i nastupanja, pristupaju agresivnoj retorici i nasumice kakarakteriziraju vjernike kao zaostale i neznalice, jer ne oponašaju i slijepo slijede druge.

Ovaj sudar doveo je do pogubne polarizacije koja je građanski i sekularno opredijeljene odvratila od spoznaje biti njihove vjere, identiteta i civilizacije i dovela ih u poziciju da, kada je u pitanju vjera i historija, zauzmu stav koji se kreće od neprijateljstva do nezainteresiranosti. S druge strane, ta polarizacija je u isto vrijeme odvratila vjernike od dostignuća u znanosti ljudske civilizacije. Razlog tome je bio strah za vjeru, tradiciju i historiju, odnosno duh poraza i predaje pred uvezenim humanističkim i prirodnim znanostima. Na taj način ummet je paraliziran i podijeljen između vjerske doslovne tradicionalne škole i ideološke sekularne otuđene škole. Suština neefikasnosti i suprotstavljenosti i jedne i druge škole u mnogim stvarima bazirana je na strahu, nemoći i neznanju.

Neophodno je ukloniti fitilj intelektualnog teroriziranja u diskursu svake od strana i neophodno je ukloniti neznanje koje postoji u određenim segmentima suprotstavljenih strana. To je put otvaranja vrata dijaloga i poticanja na razmišljanje o pitanjima i zazovima koji danas stoje pred ummetom. Umjesto duha sučeljavanja, mora zavladata duh saradnje u izgradnji islamskog civilizacijskog projekta baziranog na temeljima vjere u jednog Boga, na temeljima čovjekovog namjesništva na Zemlji i principima pravednosti, solidarnosti i mira čije su sredstvo ostvarenja znanje, efikasno djelovanje i dobročinstvo. To su uzvišeni principi, vrijednosti i iskrene želje svakog odanog pripadnika ummeta i cilj koji je iznad rodbinskih ili bilo kojih drugih veza. Zahtjev građanski opredijeljenih muslimanskih “kadrova” u principu ogleda se u potrebi ovladavanja znanošću. Stav vjerski orijentiranih muslimanskih “kadrova” nije u suprotnosti s opredjeljenjem građanski opredijeljenih muslimana. Zahtjev vjerski opredijeljenih u principu su uzvišene islamske vrijednosti. Građanski opredijeljeni muslimani se ne suprotstavljaju ovim uzvišenim ciljevima i težnjama. Do nesporazuma dolazi kada dvije strane krenu u dijalog s metodološki neispravnih pozicija te s iskrivljenim i nepotpunim shvatanjima i predrasudama, što sve skupa ne čini valjan temelj međusobnog razumijevanja i konstruktivnog dijaloga.

Prvo se mora pripremiti platforma za dijalog, zatim dogovoriti principijelne stvari (konstante) dijaloga i na koncu ciljevi. Potom se pristupa iznošenju osnovnih dilema koju ima svaka strana – što omogućava razmjenu viđenja i informacija o pitanjima vezanim za razmimoilaženja, shvatanje suštine razmimoilaženja i iznalaženje odgovarajućih prihvatljivih

rješenja za prevazilaženje nesporazuma. U dijalog se mora ući uz puno uvažavanja drugog. Dijalog mora biti kontinuiran i plodan a strane moraju pokazati kooperativnost u svemu što predstavlja zajedničke ljudske i civilizacijske vrijednosti.

Vjerski opredijeljeni muslimani i veliki broj građanski opredijeljenih obrazovanih muslimana slažu se u vjerovanju u Allaha, jedinog Stvoritelja, prihvataju uputu Objave i vrijednosti pravednosti, dobra, ljudskog dostojanstva i odgovornosti za djela koje Objava promiče. Slažu se da je nužno tragati za božanskim (prirodnim) zakonitostima i da je obaveza čovjeka da se trudi i radi te da svoje obaveze ispunjava na najbolji način snoseći odgovornost za ono što radi.

Jedinstveni su u stavu da je neophodno posjedovati znanje i tehnologiju te izvore materijalne i političke moći. jedinstveni su i u stavu da je reforma nužna, da je nužno pokrenuti potencionalne snage u ummetu pridržajući se moralnih normi.

Ali to njihovo slaganje i jednstveno gledanje na mnoga pitanja više sliči željama i priželjkivanjima ako se svi nisu pripremili na dijalog na uzajmno povezivanje u cilju ostvarnja svega navedenog na temelju znanja i spoznaje šta svaka strana posjeduje – bilo da se radi o području vjere, tradicije i islamske historije ili na polju sveukupne ljudske baštine u prirodnim i društvenim znanostima, načinima promatranja i naučnog proučavanja.

Islamski ummet muči čudan sekularizam u kojem se jednako ponašaju i oni sekularno i oni vjerski orijentirani, a to je stoga što je i jedna i druga strana uporna u svom nepoznavanju druge strane, uporna u neznanju šta ta druga strana naučava i

kakve su joj misli i mogućnosti. To čini dijalog nemogućim, dovodi do produbljivanja razlika među stranama i zatvara mogućnosti približavanja. Sve na kraju vodi obeshrabrivanju i slabljenju ummeta.

Počnimosiznalaženjemnovegeneracijeulemeiobrazovanih ljudi koji posjeduju znanje o Objavi, koji su vjernici, koji shvataju nakane i vrijednosti Šerijata, blaga tradicije te lekcije i pouke iz te tradicije, koji poznaju humanističke znanosti i eksperimentalne prirodno-matematičke znanosti. Zalažimo se da svako radi na širenju svog kruga djelovanja, ali i da se svi uključimo u dijalog i plodniju saradnju. Na univerzitetima i istraživačkim centrima je obaveza da ponude metode, da upućuju na izvore i da unapređuju neophodne materijale za obrazovanje muslimana kako na spoznajno-vjerskom planu tako i na poljima prirodnih, tehničkih i društvenih znanosti. Na naučnom polju uloženi su ozbiljni pionirski naponi koji su uspostavljanje čvrstih temelja, islamizaciju znanja i reformu misli postavili kao najozbiljnije pitanje na naučno-obrazovnoj areni u islamskom svijetu. Na tim osnovama mora se kristalizirati jedinstvo kulture i obrazovanja ummeta, programi i metode odgoja. Ti naponi se moraju razvijati i unapređivati.

Potrebno je da različite strane sjednu skupa i u duhu nakana vjere i njenih vrijednosti te uz puno uvažavanje dostignuća u poznavanju božanskih zakonitosti sagledaju razloge zbog kojih se velike mase ummeta ne pridržavaju vrijednosti i ciljeva vjere. Također treba sagledati i razloge neefikasnosti i neposjedovanja moći znanja i tehnologije. Nužno je sagledati načine na koje će se očistiti kultura ummeta od gatanja, praznovjerja i lakdrija te se suprotstaviti širenju negativizma, puzavosti i opće slabosti u izgradnji ličnosti pripadnika ummeta.

Težnje građanski orijentiranih i njihove metodološke primjedbe

Najvažnija pitanja oko kojih se razlikuju tradicionalno orijentirani muslimani i građanski orijentirani muslimani su: Da li to što se građanski orijentirani muslimani i studenati drže znanstvenog prirodnjačkog pristupa znači nužno nijekanje nevidljivih svjetova i božansko upravljanje pitanjima kosmosa u skladu s Njegovom mudrošću čije dimenzije ne može u potpunosti dokučiti ljudska logika i shvatanje? Da li racionalni pristup i istraživanje kauzalnosti predstavljaju nijekanje nevidljivog i Božijeg određenja u upravljanju tokovima kosmosa?

Ova zbrka na obje strane dovodi do sljedećeg:

Prvo: Kada tradicionalno orijentirani muslimani govore o dovi, oslanjanju na Allaha, predanosti Allahu i nevidljivoj mudrosti u Allahovim određenjima u upravljanju pitanjima stvorenja, obično citiraju tekstove i primjere u formi savjeta (vazova) nudeći ih istrgnute iz konteksta, bez spoznajnih okvira, izvan vremenskih i prostornih dimenzija te bez obraćanja pažnje na božanske (prirodne) zakone koje je postavio u svemu stvorenom i o njihovom utjecaju na stvarnost. To oni čine stoga što većina njihovih razmišljanja nema veze s onim šta se dešava u društvu a ono što pričaju slušaocima zvuči kao odsustvo svijesti i odvrćanje pažnje od stvarnog stanja. Tradicionalno orijentirani muslimani, kada se obraćaju muslimanskim narodima i kada ih – onako, otprilike – žele podstaći na to šta moraju raditi kako bi promijenili svoje stanje i suprotstavili se izazovima, ili u drugim slučajevima, kada govore kao da žele povladiti osjećajima masa zahvaćenih krizom, dovode samo do eksplozije nezadovoljstva masa bez razumijevanja i

shvatanja njihove situacije i njihovih mogućnosti. To dovodi do nepromišljene eksplozije kriza, patnje naroda se povećavaju, mase se iscrpljuju, energija uzalud rasipa a naponi za izgradnju i reformu propadaju.

Drugo: Kada građanski, laicistički i prozapadno orijentirani muslimani govore, njihov govor, dileme i prihvatanje onoga što dolazi sa strane u ušima vjerski orijentiranih muslimana zvuči kao nijekanje svetosti vjerskih tekstova, nijekanje *gajba* (nevidljivoga svijeta), nijekanje Allahove moći i bdijenja u upravljanju pitanjima Njegovih stvorenja.

Ako se i jedna i druga strana u najvećem broju – i iz različitih uglova – slaže s principima i polazištima vjere u jednog Boga, vjeruje u Njegove zakonitosti te poziva na promišljanje i aktivno djelovanje – trudi se u onome što ti koristi, traži pomoć od Allaha i ne osjećaj se nemoćno³⁷ – kako je onda moguće da dođe do ove zbrke? Ovo pitanje je još intrigantnije kada se zna da postoji toliko toga zajedničkog između pripadnika jednog ummeta – iako jedni smatraju da oni drugi nemaju svijest o realnosti, a ovi opet smatraju da su sekularisti i prozapadno orijentirani muslimani nevjernici i poricatelji istine.

Ova zbrka i galama dolazi otuda što je smisao mnogo toga što se govori u ime vjere i s polazišta vjere izgubljen u gomilama doslovnih predaja koje su vezane za događaje i situacije koje su se desile u periodu od oko pola stoljeća, a to je period poslanstva i pravovjernih halifa. Te predaje su bazirane na pojavi velikog broja prenosilaca čiji su svijest, shvatanje, uglovi gledanja i ispravnost motiva u periodu koji je trajao dva stoljeća³⁸ različiti. Usto, oni dolaze iz različitih krajeva, različitih su osobina,

37 Bilježi Muslim u *Sahihu*, 4816.

38 Period zapisivanja i verifikacije hadisa.

različito su bili odgajani, različito opredijeljeni – uz sve sukobe i ratove kojima su oni i generacije koje su dolazile bili izloženi. Ne treba zaboraviti ni njihove interese, stranačke pripadnosti, centrizme, mišljenja i ciljeve. Sve to je utjecalo da su zadaća zapisivanja i verifikacije, objektivnost te svjesni i nesvjesni utjecaji predstavljali jedan od najtežih zadataka – nakon što su prošle sve ove decenije i stoljeća. Uz sve to, rijetko se može vidjeti toliko drskosti kao u nasrtajima na poslanstvo, koji se ogledaju u iskrivljavanju, laganju i patvorenju, što sve skupa otežava utvrđivanje potpune tačnosti i precizne pouzdanosti.

Ono što je važno za one koji se bave naukom i koji su zainteresirani za utvrđivanje atentičnosti tekstova je da shvate da pitanje promatranja tekstova, posebno tekstova iz prakse Poslanika, s.a.v.s., poklanjanje pažnje ovim tekstovima, istraživanje pitanja koja ti tekstovi tretiraju i konsekvenci koje iz njih proizilaze nije samo stvar stručanjaka koji se bave prenošenjem hadisa, fikhom i zakonom, nego je to stvar još dvije skupine koje to zanima i za šta imaju interese.

Prvu skupinu čine mase muslimanskog ummeta koje su zbog širenja kulture i svijesti o onome šta se dešava u njihovom životu i šta na njega utječe sve više upoznaju s tim tekstovima, sve više čitaju i sve ih više zanimaju ti tekstovi u različitim formama.

Drugu skupinu čine oni koji su se u nauci specijalizirali za različita pitanja materijalnog, humanističkog i društvenog života, koji sude o tekstovima na osnovu svojih iskustava, znanja i ukupnog poznavanja božanskih zakonitosti. Stoga se njihovo preispitivanje teksta vrši na znanstvenim zakonitostima i ne zadržava se samo na formalnostima i doslovnosti predaje, nego prelazi i na sam tekst, njegov sadržaj i značenja. Tekst

se vraća svojim korijenima, proučavaju se okolnosti u kojima je izrečen, istine koje sadrži i mogućnost njihovog dešavanja, otkrivaju se druge okolnosti i povodi njegova nastanka.

Interesi masa za pitanja života i onoga što na njega utječe te interes onih koji proučavaju božanske zakone nalažu pročišćavanje misli i to treba cijeniti i razvijati, a ne osporavati i osuđivati pod izgovorom da je pitanje hadisa stvar uskog kruga onih koji su za to specijalizirani. Također, područje i metodi naučnog istraživanja su se proširili i postali raznovrsniji, a mnogi koji proučavaju vjeru i tradiciju ne poznaju te metode i sredstva.

Savremene mogućnosti i univerzalna metodologija u pitanjima kritike sadržaja teksta i lanca prenosilaca

Relevantnim se smatra oko stotinu hiljada hadisa iz Poslanikove prakse. Mnogi od njih imaju više predaja uz dodavanja ili izostavljanja u tekstu ili se razlikuju u izrazu. Predaje su, ponekad, suprotstavljene i nisu sve jednake kada je u pitanju pouzdanost predaje. Neke predaje su vjerodostojne, neke su slabe, a neke izmišljene. Često se toliko razlikuje vrednovanje jednog teksta i jedne predaje da to izaziva nedoumicu i zapitanost o tome koliko je objektivna metoda vrednovanja hadisa, koliko je precizna primjena tog metoda i koliko ima potrebe za ponovnim razmatranjem tog teksta i korištenjem znanstvenih savremenih mogućnosti i sredstava.

Ipak, postoje stotine hiljada navodnih hadisa koji su odbačeni i ne prenose se. Imam Ahmed je pred sobom imao blizu pet stotina hiljada hadisa od kojih pedeset hiljada prihvata da su hadisi pa ih prenosi – ali se mnogi ubrajaju u

slabe hadise. Ovo je važno i bolno pitanje – pokazuje koliko je velik broj lažnih predaja koje se ne uzimaju u obzir.

Poznavanje ove činjenice pokazuje, pored toga što baca svjetlo na trud koji su uložili učenjaci hadisa u njegovom sabiranju, duhovnu i mentalnu psihologiju i žestinu sukoba i struja već uvučenih u biće ummeta, koji su u vjerskom izrazu i svetosti vjerskog teksta našli djelotvoran način otpora i dolaženja do cilja. To je omogućilo iskrivljivanja, unošenje israilijata, praznovjerja i ostaloga što je bilo potrebno kako bi se postigli ideološki i politički ciljevi i namjere – da bi na kraju imali ogromnu količinu navodnog sunneta i navodnih hadisa.

Važno je također uočiti da većina tekstova koji se prenose, izuzev nekoliko desetina hadisa i prakse koje su – zbog njihove prirode – slijedile mase ummeta, ne dostiže stepen neupitno pouzdane predaje za koju se bez ikakve sumnje može reći da je vjerodostojna (*mutevatir*). Nije lahko razumjeti zašto mnogo prenesenog prenosi jedan prenosilac kada se za određenu temu, njen značaj i širinu značenja pretpostavlja da ju je znalo više osoba. Čak se neke predaje po svojoj oprečnosti – čak i kad predaju prenosi jedan prenosilac – razlikuju u izrazu i formi – što je u mnogim slučajevima racionalno neprihvatljivo.

Sustezanje glavnih ličnosti i vođa iz doba poslanstva da prenose hadis te nastojanje da ga mnogo ne šire bilo je zato što su bili svjesni opasnosti njegovog pogrešnog razumijevanja, jer nove generacije nisu znale okolnosti vremena i mjesta koje su pratile hadis, a bez kojih je teško shvatiti namjeru i značenje hadisa. To je posebno važno kada se zna da su uz riječi hadisa rijetko davana pojašnjenja o vremenu, prostoru i okolnostima u kojima je hadis izrečen te o cilju njegovog izricanja.

Ono što se uvuklo u mnoge predaje samo jednog prenosioca a mnoštvo je takvih predaja u kasnijem periodu, bilo da su valjane ili slabe – uz toliko drugih trabunjanja – i uz ideološke i političke ciljeve, bila je misao nemoći i izloacije koja je imala za cilj da prikrije nemoć misli snagom svetosti teksta. Ta pojava se progresivno pogoršavala sa slabljenjem promatranjem, iskustva i prakticiranja. Što je bila veća intelektualna nemoć i nesposobnost za iznalaženje rješenja (*idžtiḥad*) kako bi se pratile promjene, sve više je rasla potražnja za tekstom na račun misli i ciljanog promatranja. To je otvaralo prostor doslovnom slijeđenju, pa su neki davali prednost slabom tekstu nad razmišljanjem.

Razmimoilaženje u pogledu zapisivanja hadisa – bilo da se radi o odvracanju od pisanja ili dopuštanju da se hadis zapisuje – upućuje na razlike u viđenjima da li je uopće ispravno mnoštvo prenošenja bez razumijevanja, zato što nisu poznate okolnosti mjesta i vremena kazivanja. Da li hadisi potpadaju pod kategoriju dostavljanja objave: *I pokorite se Allahu, i pokorite se Poslaniku i oprezni budite; a ako se ipak okrenete – znajte da je Naš Poslanik dužan samo da jasno prenese.* (El-Ma'ide, 92), ili potpadaju pod usmjeravanja vezana za ulogu Poslanika, s.a.v.s., u pitanjima vladanja, vođenja države i brige o podanicima, te poučavanja i prosvjećivanja – kada su u pitanju ljudi i društvo gdje i on sam prosuđuje zavisno o prilikama a u svjetlu upute objavljenog vjerzakona. ... *Pokoravajte se Allahu, i pokoravajte se Poslaniku, i pokoravajte se onima koji vas vode...* (En-Nisa', 59). Mogu se, također, odnositi i na nešto određeno što Kur'an časni nije pojasnio pa je to uradio Poslanik po principu praktičnog sunneta. Kur'an govori o namazu i zekatu: *Namaz obavljajte, zekat dajite i Poslaniku se pokoravajte*

u nadi da će vam se ukazati milost. (En-Nur, 56). Namaz i zekat su dva temelja vjere, ali Kur'an ne govori detaljno kako ih obavljati – za razliku od posta i hadža čiji način obavljanja Kur'an objašnjava svojim tekstom. Stoga je Poslanikov sunnet, posebno onaj praktični dio, osnovni izvor iz koga se doznaje kako praktično obavljati namaz i davati zekat. Kada se radi o riječima i djelovanju Allahova Poslanika, s.a.v.s., vezanim za svakodnevni život, Kur'an kaže: *Reci: "Ja sam samo čovjek..."* (El-Kehf 110) i (Fussilet, 6).³⁹

Mora se obratiti pažnja i na stav pravovjernih halifa, velikih ashaba i onih iz prvog reda kada se pogleda odnos prema pojedincu koji se odvaži sam prenositi riječi Poslanika, s.a.v.s., i njegova uputstva vezana za odnos prema događanjima u određenim okolnostima. Poznato je i njihovo nastojanje da ostanu u Medini da bi mogli samo razgovarati s onima koji su živjeli u doba poslanstva i doživjeli okolnosti predaja.

Nužno je također i razumijevanje cjeline onoga što je sam Poslanik, s.a.v.s., rekao a tiče se zabrane zapisivanja njegovih riječi ili dopuštenja zapisivanja, te na šta je ukazivala ta zabrana ili dopuštenje u svjetlu svega što je usljed toga zadesilo ummet i izazova pred kojima se ummet našao. Mnogi su zloupotrebljavali tekstove hadisa, koristili ih nasumice te za njih vezivali mnoge izmišljotine, priče, interese i hirove. Hadis je korišten i kao sredstvo za ušutkivanje savjesti ummeta, zauzdavanje njegova

39 Muslim sa sendom od Rafia ibn Hadidža prenosi: – Kada je Poslanik, s.a.v.s., došao u Medinu, tamošnji mještani su oprašivali palme pa ih je on upitao: "Šta radite?" "To radimo otprije", rekoše. "Kada to i ne biste radili, bilo bi uredu", reče. Oni su to ostavili i palme nisu rodile ili su slabo rodile i to su spomenuli Poslaniku, s.a.v.s., a on je rekao: "Ja sam samo čovjek. Kada vam nešto iz vjere naredim, toga se držite, a ako vam naredim nešto što ja mislim, ja sam samo čovjek." (*El-Fedail*, knjiga četvrta, strana 1835, hadis broj 140)

razuma, teroriziranje njegove duše, također i kao sredstvo rata, sukoba te kao pomoć i sredstvo u rukama neprijatelja.

Dilemama vezanim za lanac prenošenja hadisa može se dodati i loš pristup u ispitivanju vjerodostojnosti i tumačenju samog teksta hadisa. Djelotvorna kritika izvire iz kritičkog poznavanja prirode teme i iskustva koje kritičar ima – vezano za ono o čemu hadis govori, a što ne poznaju mnogi proučavaoci predaje te što se njihova proučavanja, obično, svode na bukvalne i formalne strane te na pitanje pamćenja hadisa. Uzrečica koja kaže *da je govor poznat po govorniku* kod mnogih je gotovo zamijenjena uzrečicom *govornik se pozna po onome što kaže*. Tako zbog neznanja i nekritičnosti nalazimo da se od jednog prenosioca prenose dva suprotstavljena teksta – što u mnogim slučajevima nije u suglasju sa duhom Šerijata, principima razuma ili zdravog naučnog rasuđivanja.

Nedovoljno promišljanje o hadisu i nekritičnost doveli su dotle da se zanemari sravnavanje vjerodostojnosti teksta hadisa s Kur'anom čija je riječ sveobuhvatna, sveta, mudra, presuđujuća i čije je svjedočenje vjerodostojno. *U Knjizi ništa nismo izostavili* (el-En'am, 38). *Ovo je Knjiga čiji su ajeti čvrsto postavljeni a zatim su od strane Mudroga i Sveznajućeg podrobno izloženi.* (Hud, 1) *I Mi smo im donijeli Knjigu koju smo utemeljili na znanju, kao uputu i milost za pravovjerne ljude.* (El-A'raf, 52). Tako je u vremenima kada je došlo do smanjivanja utjecaja Kur'ana a za njegove ajete je govoreno da sadrže općenitu uputu te da služe kao izvor razumijevanja i upute za sve situacije i za sva vremena. Desilo se da su mjesto Kur'ana zauzeli hadisi koje je prenosio jedan prenosilac i koji su imali vremensku i prostornu dimenziju a od kojih su neki bili ispravni, a neki slabi. Za time se posezalo da bi se

razum riješio napora promišljanja, promatranja, nastojanja i rješavanja novonastalih situacija i izazova koji su se pred njega postavljali. Ovo postaje jasno kada uporedimo koliko je malo tekstova hadisa koje su koristili imami mudžtehidi, a prije svih Ebu Hanife en-Nu'man, u poređenju s velikim brojem hadisa koje su bez znanja, upućenosti i preispitivanja koristile mase grlatih, a sitnih tragalaca za znanjem.

Mnogi od ovih tekstova ticali su se pitanja koja je teško precizirati, provjeriti i tako saznati istinu o ljudima koje oni što su zapisivali hadise nisu poznavali niti su bili njihovi savremenici, nego su o njima samo čuli u vremenima koja su bila puna različitih interesa, puna raznih sekti, ratova i smutnji.

Primjeri upitnosti teksta hadisa:

Znanje o svijetu nevidljivog i kulturološke natruhe

Ne bi bilo loše u vezi s ovim važnim pitanjem navesti jedan primjer koji će pokazati koliko islamska misao i islamska kultura imaju paradoksa. Znamo da je dužnost muslimana da se trudi i radi čvrsto vjerujući i oslanjajući se na Allaha i da tako stiće svoju nafaku. U tome nema mjesta vraćanju, gatanju, proricanju pomoću zvijezda, ptica, loših predznaka, kamenčića, sihra, čarolija ili bilo čega što slično na to a što potpada pod vraćanje i praznovjerja.⁴⁰ Ali i pored toga u zbirci

40 Ebu Davud u svom *Sunenu* sa dobrim senedom prenosi od Kabise ibn el-Meharika, r.a., koji kaže: – Čuo sam Allahova poslanika, s.a.v.s., kako kaže: “Gatanje pomoću ptica, loših predznaka i kamenčića spada u idolatriju.” Ebu Davud kaže da se gatanje pomoću ptica vrši iscrtavanjem linije u pijesku. el-Dževheri u djelu *es-Sihah* kaže da riječ idolatrija podrazumijeva kumire, vračeve, sihribaze i tome slično. Pogledaj: Dr. Subhi es-Salih, *Minhelu-l-varidin Šerhu Rijadi-s-salihin*, Istanbul, str. 913.

Sahihu Muslim nalazimo hadis koji se prenosi od Muavije ibn el-Hakema a u kojem on kaže: “Rekao sam, o Allahov Poslaniče, ja sam bio u džahilijetu ne tako davno. Među nama ima ljudi koji idu vračarima, a on reče: ‘Ne idi im.’ Rekao sam: ‘Ima nas koji nešto smatramo kao loš predznak’, a on reče: ‘To je nešto što ljudi osjećaju u svojim prsima ali im to ne zatvara put.’⁴¹ Rekao sam: ‘Ima nas koji gatamo tako što iscrtavamo linije po pijesku.’ Reče: ‘Jedan od poslanika je iscrtavao linije po pijesku pa kome bude povoljna njegova linija to je to.’”⁴² U tekstu ovog hadisa kao da se želi kazati kako Allahov Poslanik odobrava gatanje iscrtavanjem linija po pijesku i smatra prihvatljivim ono što je rezultat toga tj. znanje o onome što će se dogoditi (*gajb*), a što je u direktnoj suprotnosti s Kur’anom.

Ako je ovo tačno, onda je čudno kako Allahov Poslanik, s.a.v.s., nije poučio ljude kako treba pravilno iscrtavati linije kako bi imali neke koristi od ovog čudnog postupka koji – prema tekstu hadisa – pomaže da se dozna ono šta će se i kako dogoditi, te kako ne bi zbog neznanja kako treba iscrtavati linije postali žrtve zloupotrebe varalica i gatar. Ovakav tekst hadisa, uzme li se da je prenesen od strane jednog poznavaoa Šerijata koji uživa veliki ugled, otvara prolaz i daje argument zlonamjernim osobama.

41 U značenju: ne sprečava od onoga što su naumili da čine

42 Dr. Subhi Salih u knjizi *Minhelu-l-varidin Šerhu Rijadi-s-salihin*, strana 914. objašnjava da iscrtavanje linije u pijesku nije zabranjeno ako ona predstavlja prikladan znak jer se prenosi da su to radili poslanici a posebno Idris. Ako iscrtavanje linija predstavlja gatanje i obmanjivanje, ono je neprihvatljivo. Iscrtavanje linija u pijesku vrši se tako da onaj ko to radi povuče tri linije a zatim na njih baca ječam ili neko sjeme govoreći: ako padne tako i tako, bit će to i to. Jasno je da poslanik islama zabranjuje sve vrste gatanja. Njegov tolerantan odnos prema iscrtavanju linije u pijesku dolazi otuda što se nekim poslanicima pripisuje da su to radili kao Idris, alejhi-s-selam.

A Kur'an časni je objasnio na način koji ne ostavlja nikakve nejasnoće pravu istinu kada se radi o ovim pitanjima. Reci: *"Ja ne mogu ni za se pribaviti koristi niti štete, osim ako to Allah hoće. A da znam gajb, stekao bih mnoga dobra, a zlo me ne bi dotaklo. Ja samo opominjem i donosim radosnu vijest ljudima koji vjeruju."* (El-A'raaf, 188). *On tajne zna i On tajne Svoje ne otkriva nikome, osim onome koga On za poslanika svoga odabere. Zato On i ispred njega i iza njega postavlja one koji će ga čuvati.* (El-Džinn, 26-27). *Allah vam neće ono što je gajb otkriti već Allah (za to) odabere koga hoće od poslanika Svojih...* (Alu 'Imran, 179).

Od ovoga se ne razlikuje puno ono što Buhari i Muslim prenose od Aiše, r.a., koja kaže: – Ljudi su pitali Allahovog Poslanika, s.a.v.s., o vračevima pa je on odgovorio: "Oni ne znaju ništa." Na to su upitali: "O Allahov Poslaniče, oni nam ponekad pričaju o nečemu i to bude istina." Onda je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "To je riječ od istine koju ugrabi džin pa je usadi u uho onoga ko mu je odan, a oni onda pomiješaju uz nju stotinu laži." Buharija prenosi od Aiše, r.a., kako je čula Allahovog Poslanika, s.a.v.s., da kaže: "Meleki silaze u vidljivi dio neba (*'anan*) – a to su oblaci i spomenu stvar koja je presuđena na nebesima a šejtan prisluškuje, čuje to i onda to došapne vračevima a onda oni uz to slažu stotinu stvari od sebe."

Prema ovom hadisu vračevi znaju ponešto od gajba što čuje džin i šejtan i što oni onda to vračevima došapnu a onda oni na gajb (skriveno i neviđeno) dodaju od sebe laži kakve hoće. Međutim, Kur'an jasno ističe da gajb zna samo Allah i potvrđuje da se stanje promijenilo i da je prisluškivanje džina završeno s posljednjom Objavom i ulaskom čovjeka u fazu zrelosti i potpune odgovornosti s kojom nosi emanet

namjesništva na Zemlji i upravljanja pitanjima svog svijeta. Stoga gajb (skriveno i neviđeno) zna samo Allah. *Reci: "Objavljeno mi je da je grupa džina Kur'an slušala, pa su kazali: "Mi smo zaista slušali Kur'an zanosni."* (El-Džinn, 1) *I mi smo težili nebo dotaknuti, ali smo vidjeli da je puno čuvara žestokih i zvijezda padalica. I bijasmo mjesta za slušanje zaposjeli, a onaj ko sada prisluškuje na zvijezdu padalicu, koja vreba, će naići. I mi doista ne znamo da li se onima na Zemlji želi zlo ili im Gospodar njihov želi dobro.* (El-Džinn, 8-10).

Ako Kur'an časni na najočitiji način objašnjava da je svijet nakon objave Kur'ana dostigao fazu zrelosti i počeo nositi punu odgovornost za svoje odluke i volju, onda čovjek – a ne bilo ko drugi, u vremenu knjige i znanja, u vremenu kada je ono što se dešava u svijetu poznato – upravlja svojim svijetom i za njega je odgovoran. Nakon Objave Knjige, nijedna druga sila od sila drugih svjetova ne može se miješati u Allahova određenja i Njegove zakonitosti kada je u pitanju tok čovjekovog života i njegovog svijeta. Stoga niko ne može znati gajb koji se odnosi na čovjeka da bi mogao upravljati tokom njegova života. Nema više slanja poslanika a onaj ko se usudi i pokuša prisluškivati, bit će uništen savršenim sistemom zvijezda padalica koje ne griješe i kojima se ne može suprotstaviti. Nije bez razloga gore navedeni ajet iz sure El-Džinn objavljen u prošlom vremenu (*I bijasmo*). U sljedećem ajetu (*a ko sada prisluškuje*) upotrijebljeno je sadašnje, a ne prošlo vrijeme. Osim toga Poslanik, s.a.v.s., se o džinima obavještava kroz kazivanje o njima a ne kroz njihovo viđenje. *Reci: "Objavljeno mi je ..."*

Ako su ovakvi tekstovi kao što su tekstovi dva naprijed spomenuta hadisa vjerodostojni da li se oni mogu tumačiti kao dijalozi u kojima se određenim osobama obraća na način

primjeren njihovom shvatanju te duhovnim i intelektualnim mogućnostima razumijevanja te stoga imaju poseban status i potpadaju pod kategoriju biranja manjeg zla.

Buhari prenosi da je Alija, r.a., rekao “Obraćajte se ljudima na način koji oni razumiju. Zar želite da oni u laž ugone Allaha i Njegova Poslanika.” Muslim prenosi od Ibn Mesuda, r.a., da je rekao: “Nikada ne možeš govoriti ljudima nešto što njihov razum ne može prihvatiti a da neki od njih time ne izazovu smutnju.” Na nama je dužnost da kritički promatramo ne samo lanac prenosilaca hadisa nego i sam tekst hadisa, da kritički promatramo njegovo tumačenje i metod tumačenja u čemu nam Kur’an časni, njegove nakane i smisao moraju biti presudni u prihvatanju bilo kojeg drugog teksta, pokušaja razumijevanja (*idžtihada*) ili interpretacije. Na taj način ćemo zatvoriti – a u duhu Šerijata – sve izvore iz kojih dolazi zbrka i iskrivljivanje a na koje se talože praznovjerja te idejne i kulturološke natruhe.

Poslanikov vjerodostojni sunnet predstavlja bogatu riznicu i nemamo ga potrebe uvećavati onim za što nismo potpuno sigurni da pripada Poslanikovom sunnetu. Ono, pak, šta je po svom smislu ispravno, ali nije pouzdanim lancem prenosilaca utvrđeno da je to Poslanikov sunnet, prihvatamo kao mudrost i poslovicu, jer je po svom smislu u duhu Šerijata.

Svijet prije i nakon Muhammedova, a.s., poslanstva

Iz cjeline Objave i iz realnosti faze ljudskog roda kroz koju prolazimo shvatamo da se svijet prije Muhammedova, a.s., poslanstva razlikovao od svijeta nakon njegova poslanstva. Svijet prije Muhammedova, a.s., poslanstva obilježen je

čudima, neobičnim pojavama i mudžizama, a obilježen je i praznovjerjima. Svijet nakon Muhammedova, a.s., poslanstva karakterizira Knjiga, znanje i božanski zakoni.

Za očekivati je da će biti od koristi ako ovdje pogledamo kako neki shvataju kur'ansko kazivanje o pokornosti šejtanâ Allahovom poslaniku Sulejmanu, a.s., i o dvojici meleka⁴³ u Babilonu Harutu i Marutu – kazivanje koje su neki uzeli kao oslonac za proturanje velike količine praznovjerja i gatanja, te obmanjivanja običnih i prostodušnih ljudi i njihovom uplitanju u mreže i zamke hvalisavaca, gatara i nadriljekara. Uzvišeni Allah kaže: *I slijedili su ono što šejtani o Sulejmanovoj vladavini kazuju. A Sulejman nije bio nevjernik, nego su šejtani bili nevjernici koji su podučavali ljude magiji (sihru) i onome što*

43 Muhammed ibn Jusuf, poznat pod imenom Ibn Hajjan el-Endelusi el-Garnati, živio u periodu 645-754. po Hidžri, u svom djelu *El-Bahru-l-muhitu* u vezi s čitanjem riječi *el-melekejni* (dva meleka) doslovno kaže: Većina učača Kur'ana čita *melekejni*, i da se zaključiti da se radi o dva meleka. Po nekima to su Džibril i Mikail a po drugima radi se o melekima po imenu Harut i Marut.

Ibn Abbas, el-Hasan, Ebu-l-Esved ed-Dueli, ed-Dahhak i Ibn Ebzi čitaju *el-melikejni* (dva kralja). Ibn Abbas kaže da su to bila dva čovjeka čarobnjaka u Babilonu, jer meleki ne uče ljude magiji. El-Hasan kaže da su to bila dva otpadnika u Babilonu, Iraku. Ebu-l-Esved kaže da su to Harut i Marut što odgovara i tvrdnjama el-Hasana. Ibn Ebzi kaže da su to Davud i Sulejman neka je na njih i na našeg Poslanika Božija milost i mir.

Značenje riječi *unzile* – objavljeno je u značenju *kuzife* – ubačeno. Vezano za čitanje riječi *melekejni* tumači Kur'ana spominju čudne i neshvatljive priče grijeha, strasti i nevjerstva i da su Harut i Marut u Babilonu u patnjama što odgovara tim historijskim periodima u kojima su mnoga praznovjerja i čuda bila prihvatljiva zbog široko rasprostranjenog neznanja i intelektualne nemoći. U svakom slučaju Ibn Hajjan na kraju dolazi do istog zaključka kao i Ibn Abbas u kojem o svim tim neutemeljenim navodima kratko kaže: "Sve ovo je netačno, a meleki su bezgriješni." Pogledaj: Ibn Hajjan, *El-Bahru-l-muhit*, Daru-l-fikr, Bejrut 1992., prvi tom, str. 528.

je objavljeno dvojici meleka – Harutu i Marutu – u Babilonu. A njih dvojica nisu nikoga učili dok mu ne bi rekli: “Mi smo samo smutnja, pa ne budi nevjernik.” I ljudi od njih dvojice naučiše sa čim će muža od žene rastavljati, ali oni time nikome ne mogu nauditi bez Allahove volje. I naučiše ono što im šteti, a ne koristi, a pouzdano su znali da onaj ko to prihvati i po tome radi neće imati na ahiretu nikakve sreće. A doista je jadno ono za što su se prodali, kad bi samo znali. (El-Bekare,102).

Kada dobro pogledamo prethodni ajet, vidimo da on govori o stvarima, događajima i praksi koja je završena prije Muhammedova, a.s., poslanstva. Čovječanstvo je prije ovog poslanstva bilo u primitivnoj fazi, poznavalo je razdijeljene i izolirane narode sa ograničenim znanjem i spoznajom. Tim narodima i skupinama naroda dolazile su u nizu poslanice i upute koje su ih vodile napretku sve do Muhammedove, a.s., *naučne svjetske etape*. Čuda su predstavljala nužna polazišta u primitivnoj fazi i bila su sredstvo poslanika i vjerovjesnika u usmjeravanju života njihovih naroda te sredstvo kojim su dopirali do njihovih srca i i njihova uma, koji je bio primitivan, općenito uzevši.

Navedeni, 102., ajet iz sure El-Bekare objašnjava da šejtani i sile prirode potčinjene Sulejmanu, kao i sve drugo što mu je bilo potčinjeno a spominje se na drugim mjestima u Kur'anu časnom, predstavlja znak Božije pomoći i poslaničkih mudžiza i ne tiče se uvjerenja i vjere Sulejmana, a.s. On nije nastojao na nedozvoljen način uspostavljati kontakt s drugim svjetovima, a posebno ne sa svijetom šejtana, jer za one za koje se kaže da su šejtani – bilo da su ljudskog ili džinskog roda, to znači da su nevjernici, oholi i neposlušni prema naredbi njihova Gospodara – zbog čega su i zaslužili takav nadimak.

Kada se u navedenom ajetu govori o dva meleka – dva kralja Harutu i Marutu, koji su u Babilonu podučavali ljude čarolijama – to se odnosi na vrijeme prije Muhammedova, a.s., poslanstva. Čuda iz tog perioda tiču se odnosa primitivnog čovjeka prema svijetu – bilo da je taj odnos bio stvarni ili umišljeni. Taj period predstavlja period čovjekovog sazrijevanja, stjecanja samostalnosti i put ka preuzimanju pune odgovornosti u borbi između istine i laži, svjetla i tame u sebi i u svijetu. Stoga je neprimjereno shvatiti iz kur'anskog teksta – čak i kada govori o tom periodu – da sami meleki svijet uče zlu i nevjerstvu – što njima ne priliči i što ne prihvata islamski zdravi istančani osjećaj.

Kada se radi o pravilnom čitanju riječ الملکین pravilno je pročitati *el-melekejni* – dva meleka i *el-melikejni* – dva kralja. Ja dajem prednost ovom drugom načinu čitanja a onda to znači da su ta dva kralja bila neka vrsta vračeva starih civilizacija koje su bile prije grčke civilizacije. Vračevi su u tim civilizacijama poznavali određene stvari koje su predstavljale izvor moći i opčinjavanja običnih masa na način kakav je opisan u Kur'anu časnom u kazivanju o Musa, a.s., i faraonovim mađioničarima, koji su svojim trikovima opčinjavali obične mase i obmanjivali njihov vid i čula.

Može se pretpostaviti da su Harut i Marut bili dobri robovi, jer su ljude učili znanjima koja su imali i spoznajama do kojih su došli Allahovim nadahnućem ili predanjem od prošlih generacija i pritom su ih upozoravali da ove spoznaje ne zloupotrebljavaju, jer će izazvati smutnju, počiniti nevaljalo djelo, nauditi nekome, zanijekati blagodat znanja i odvesti ljude na stranputicu.

Kada o ovome govorimo, bit će od koristi da podsjetimo čitaoca na varke pokreta, glasa i svjetla u cirkusu i mađioni-

čarskim predstavama kao i na filmu, a za koje bismo se zakleli da su živi i stvarni pokreti, da pouzdano ne znamo da se radi o pojedinačnim slikama koje se prikazuju određenom brzinom kako bi se stvorio privid.

Ovaj primjer pokazuje koliko su različita viđenja, koliko ima oprečnih misli, koliko su pristupi proturječni, kakvih sve ima dilema i opasnosti, što sve skupa šteti svijesti ummeta. O ovim pitanjima malo kada razgovaraju ljudi upućeni u različita područja kako bi potisnuli ono što nije u redu, kako bi ispunili prazninu i uspostavili temelje pozitivnog i zdravog intelektualnog i odgojnog pristupa, te kako se, na kraju, ne bi kvarila vjerovanja, razum i volja a ummet okretao od upute Kur'ana časnog.

Nužnost programske korekcije i kulturnog pročišćavanja

Zbog nedovoljnosti programa mnogi tekstovi koji nisu valjani zbog nekog propusta – bilo u lancu prenosilaca hadisa ili u samom tekstu hadisa – mogu se koristiti na polju kritike teksta hadisa i na polju uporednog izučavanja prenosilaca teksta hadisa u svjetlu kritike teksta. Neki tekstovi hadisa su, možda, ispravni, ali se ono o čemu oni govore desilo u posebnim okolnostima. Onaj ko danas čita te hadise, ako ne zna u kakvom je stanju bio onaj na koga se odnose i ne zna okolnosti u kojima se nešto desilo, može pogriješiti u razumijevanju teksta...

Cilj naprijed iznesenog nije da odlučno tvrdimo bilo šta o iznesenim pitanjima, nego je cilj da otvorimo vrata naučnog sistematičnog i dostojanstvenog dijaloga između kvalificirane i svestrano obrazovane uleme i mislilaca. U tom dijalogu nužno je utvrditi ciljeve...

Problem odgoja: Metod i polazište

Ako želimo ozbiljno raditi na osposobljavanju ummeta za reformu i promjenu te raditi na jačanju islamskog reformskog projekta kako bi mogao ostvariti svoje uzvišene ciljeve, moramo raditi na rješavanju odgojnog paradoksa.

Ovaj ummet je izrodio veliki broj mislilaca i predvodnika reforme koji su pisali o mnogim nedostacima koji muče ummet, borili se protiv tih nedostataka i skretali pažnju na njih. Ali i pored toga ummet nije uspio proizvesti potrebnu promjenu i riješiti se nedostataka i bolesti koje nas još muče. Po nama, ovi prosvijetljeni umovi nisu obratili dovoljno pažnje na odgojnu dimenziju djeteta koje predstavlja temelj promjene. Tako su dijete i odgojna dimenzija – u velikoj mjeri – ostali marginalizirani u misli ummeta, njegovim politikama te idejnim i društvenim aktivnostima.

Slabljenjem odgojne misli – koja čini jedan segment društvene i humanističke misli bazirane na uvažavanju božanskih zakona – došlo je, bez namjere, do izobličavanja ukupnog društvenog viđenja. Tako su negativnosti i društvene iskvarenosti, zbog sve izraženije bolesti tiranije i sve većeg ugnjetavanja, ovladale politikom, idejama i odgojem, mada je svima potpuno jasno da nema šure (dogovaranja), pravednosti i moći bez kulture i ideja – kao što nema razvoja ni napretka bez odgoja i obrazovanja.

Društvo ugnjetavanja, zastrašivanja i tiranije je društvo podvojenosti i dominacije u kojem su uloga i učešće drugoga beznačajni. Svaka osoba ugnjetava one ispod sebe i pretvara ih u robove, jer svi imaju robovsku svijest i svi su inficirani bolešću pokornosti onome ko je jači od njih. U isto vrijeme,

zbog toga što je sama prezrena i ponižena takva osoba će, ako joj se pruži prilika – jer tako je odgajana – biti nehumana i diktator prema svima koji su ispod nje ili su slabiji od nje. Među pripadnicima zajednice robova nema solidarnosti, niti pomaganja, nego postoji podvajanje, egoizam, žudnja da se neka korist pribavi, izgaranje u slijeđenju, pokornosti i poslušnosti i sve se to odvija lančano sve do najvećeg poglavitice i tiranina koji sam sebe obožava i koji je kao takav pokoran stranom moćnom tiraninu.

Prirodno je da u društvu u kojem vladaju robovska psihologija, piramida tiranije, tutorska i sebična misao da dijete – zbog svoje slabosti – dođe na dno ljestvice prioriteta, jer je malo i nejak i njegova vrijednost i ugled su zanemarivi. Niko ne obraća pažnju da ono predstavlja snagu budućnosti, sjeme napretka i nadu i ideale. Na djetetu je da uvijek sluša i da bude pokorno. Ono nema pravo pitati i raspravljati. Na njegove dječije želje ne treba obraćati pažnju. Na njemu je da bez postavljanja pitanja zašto i bez suprotstavljanja uči napamet, oponaša i slijedi. To su u društvu robova metode i shvatanja odgoja, dok su zastrašivanje i kažnjavanje osnovna sredstva i načini odgoja bilo da su ona javno predložena ili da se podrazumijevaju.

Nužnost vođenja računa o odnosu znanstvenog i emocionalno-odgojnog

U ovakvoj vrsti metoda i sredstava spoznaje, odgoja i obrazovanja nije bilo mjesta Poslanikovom načinu postupanja prema djetetu baziranom na blagosti, pažnji, ljubavi, brizi, poštivanju i podsticanju, niti je bilo mjesta naučnom

proučavanju djetinjstva s društvene i odgojne strane uz otkrivanje njegove snage, mogućnosti i uloge u društvenoj i civilizacijskoj reformi i promjeni.

Stoga idejna reforma mora početi – uz korištenje svih zdravih odgojnih mehanizama i sredstava koja stoje na raspolaganju – s intenzivnim i direktnim ulaganjem u oblasti odgoja kroz koji se vrši ponovno formiranje muslimanske ličnosti i njeno oslobađanje, te izgradnja ravnopravnog i snažnog pojedinca. Samo takav pojedinac može biti djelotvoran član u ravnopravnom, snažnom i solidarnom društvu koje se temelji na pameti koja razmišlja i proučava sa jedne strane, te na slobodnoj vjerničkoj, pozitivnoj, plemenitoj psihologiji koju krase osjećajnost, hrabrost i inicijativa s druge strane.

Da bi mogli ponovno izgraditi psihologiju i svijest muslimanskog djeteta na naučnim osnovama i izazvati pozitivnu promjenu u duhu vjere u jednog Boga i spremnosti na žrtvu, moramo shvatiti šta su konstante a šta su promjenljive stvari u metodi odgoja muslimanskog djeteta. Također moramo razvijati i produbljivati odgojno-zdravstvena istraživanja. Odgojni programi, sredstva, naponi i interesi moraju biti u skladu s razvojem saznanja i iskustava, prirodom promjena i izazova te sredstvima i mogućnostima djeteta da razvija neophodne osobine i sposobnosti, da se natječe i bude bolji na pozornici moći i doprinosa čovječanstvu.

Slabljenje odgojne misli uslijedilo je nakon slabljenja promišljanja o božanskim zakonima

Odsustvo društvenih zanosti i nepostojanje svijesti o prirodi Poslanikovog načina odgajanja doveli su do odsustva

pedagoških znanosti i istraživanja u historiji islamske misli. Pravu sliku tog stanja koje pokazuje dokle je ummet bio dospio i kakve su mu bile sposobnosti i moć pružaju mektebi u kojima su učila djeca običnih muslimana, loše stanje učitelja u tim mektebima i primitivne obrazovne metode. Troškove tih mekteba snosio je obični puk i siromasi.

Naše civilizacijsko uzmicanje prati napredovanje drugih naroda. To se može sagledati i kroz naše nazadovanje u odgoju i obrazovanju pred njihovim napredovanjem. Ako dobro pogledamo koliko su pažnje obrazovanju i odgoju djece običnih muslimana posvetili mislioci i ulema, ustanovit ćemo da se radi o veoma malom broju teoretskih razmatranja i kritičkih opažanja vezanih za metode obrazovanja, stanja mekteba, načina učenja u njima, nastavna sredstva te sposobnosti i obrazovanje učitelja.

Pogrešno je praviti sliku o stanju odgoja i obrazovanja u ummetu kroz jedan broj savjeta koje je upućivala elita, gospoda i visoki službenici odgajateljima njihove djece koja su odgajana u njihovim kućama ili kroz određena meditiranja nekih mislećih ljudi. Sve to nema mnogo veze s realnošću obrazovanja i odgoja u historiji ummeta.

Pojava odvojenog načina obrazovanja i negativna uloga stranaca u tom odgoju doveli su do širenja političkih i idejnih zastranjivanja vođa ummeta u praksi. To je vodilo padu obrazovanja i kulture običnih masa ummeta te padu moći u zemljama islamskog svijeta.⁴⁴

44 Vlastodržačka ohola svijest manjine koja uživa u svim pogodnostima te njena izoliranost od ummeta i potčinjenog puka, omalovaženog, obespravljenog i zapuštenog, karakteriziraju islamski ummet danas. To predstavlja važan uzrok zaostalosti i slabosti bića ummeta te olakšava strano uplitanje i dirigiranje.

Između prošlosti i sadašnjosti: Odgojni temelji i polazišta Lični primjer: Poslanikov metod u odgajanju

Kako bismo mogli razumjeti stanje u kome se danas nalazi ummet, moramo dobro pogledati i objektivno metodološki proučiti kako je umet počeo. Tako ćemo shvatiti suštinu grešaka koje smo počinili, razloge koji su doveli do našeg zaostajanja i uzeti pouku. Ako je kur'anski diskurs temelj naše misli i put našeg života, onda Poslanikov put odgoja mora biti osnova našeg pristupa. Taj pristup ćemo crpiti iz Poslanikove prakse, njegova života, usmjeravanja, karakteristika njegove ličnosti, načina ophođenja s ljudima iz njegova okruženja. Izričiti tekst Kur'ana,

Široko rasprostranjena pojava "kućne posluge" u islamskom svijetu i način ophođenja prema toj posluži predstavlja još jednu ružnu stranu te svijesti. Te osobe u mnogim kućama – i to bez bilo ikakve griže savjesti poslodavaca – nemaju gotovo nikakvih ljudski prava – poniženi su, nemaju prihode, odmor itd. Iz pozicije ohole svijesti prema inferiornijim bićima mnogi u tim bićima ne vide ljudska stvorenja i smatraju da se s njima može ophoditi jedino na surov način i uz ponižavanje. S islamskog stanovišta potpuno je neispravno i neprihvatljivo pokazivati nepoštivanje i grub odnos u ophođenju prema tim jadnim osobama zato što im je prijeko potrebno ono što im se daje da bi održali gole živote.

Nužno je pažljivo proučiti tu svijest, praksu, devijacije i skretanja s principa islama, njegovih shvatanja bratstva među svim ljudima, međuislamskog bratstva, pravednosti, pomaganja i nesebičnosti. Moramo pažljivo proučiti šta se to desilo u našim dušama, kulturi, društvima. Moramo se u odgoju naše djece i njihovom intelektualnom emocionalnom sazrijevanju svemu negativnom suprotstaviti, snažno i hrabro, kako bismo bili snažan ummet, kako bismo stali ukraj pošasti drobljenja i zaglupljivanja muslimanskih masa i njihovog ponižavanja i slabljenja – što u konačnici vodi dominaciji naših neprijatelja i ponižavanju i ugnjetavanju i masa i elite.

Selektivno čitanje historije iz perioda zaostajanja ummeta neće nam pomoći da objektivno i bez straha i bojazni shvatimo nedostatke našeg bića, spoznamo uzroke slabosti i skretanja koje ga nagrizaju.

njegove intencije, vrijednosti i principi uče nas kako da razumjemo Poslanikovu praksu, njegov način ophođenja i misiju.

Kada Kur'an opisuje ličnost Poslanika, s.a.v.s., kaže da je on bio milostiv, ljubazan, suzdržan i lijepog ponašanja. *Tebe smo poslali samo kao milost svjetovima.* (El-Enbija, 107). *Ti si zaista na visokom stupnju morala.* (El-Kalem, 4). ... *A da si grub i tvrda srca – razbježali bi se od tebe...* (Alu 'Imran, 159).

Muslim prenosi od Ibn Mesuda a on od majke pravovjernih, Aiše, r.a., da je rekla: "Allahov Poslanik, s.a.v.s., nikada nije svojom rukom udario ženu, niti dijete, niti je ikada nekoga udario, osim ako to nije bila borba na Allahovom putu." Buharija i Muslim prenose od Enesa, r.a., da je rekao: "Služio sam Poslaniku, s.a.v.s., kada sam bio dijete deset godina i on mi za cijelo to vrijeme nije nikada rekao ni 'uh', niti mi je rekao za nešto što sam uradio zašto sam to uradio, niti za nešto što nisam uradio zašto to nisam uradio." U jednoj predaji stoji: "Nije me nikad grdio, niti bilo kako udario, nije me izružio, niti se na mene namrgodio. Nije mi nešto naredio a ja se skanjivao pa me on zbog toga ukorio, a ako bi me neko od njegove porodice ukorio, on bi rekao: 'Pustite ga, da je nešto moglo biti bilo bi.'" Tirmizi prenosi od Ebu Hurejre da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Najpotpunijeg vjerovanja je onaj vjernik koji je najboljeg morala, a najbolji od vas su oni koji su najbolji prema svojim ženama." Ibn Madždze i el-Hakim prenose da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Najbolji od vas su oni koji su najbolji prema svojim porodicama, a ja sam od vas najbolji prema svojoj porodici." Buharija i Muslim prenose od Aiše, r.a., da je rekla: "Poslanik, s.a.v.s., nije nikada imao izbor između dvije stvari a da nije odabrao lakšu – ako nije bila grijeh, a ako se radilo o grijehu, niko od njega nije bio

dalji od grijeha. Poslanik sebe ne bi kažnjavao niu čemu, osim ako bi uradio nešto što je pokuđeno. Ako bi tako nešto uradio, onda bi se kažnjavao u ime Uzvišenog Allaha.”

Buharija i Muslim prenose od Aiše, r.a., da je rekla: “Allah je uistinu blag i voli blagost u svemu.” Tirmizi prenosi od Ebu Zerra, r.a., da je neki čovjek došao Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., i da je od njega tražio da mu nešto preporuči. Poslanik, s.a.v.s., mu je rekao: “Boj se Allaha gdje god da si.” Taj čovjek je rekao: “Preporuči mi još nešto.” “Iza lošeg djela neka uslijedi dobro djelo pa će ga izbrisati.” Reče: “Preporuči mi još nešto.” Allahov Poslanik reče: “Lijepo postupaj s ljudima.” Ebu Davud i Tirmizi prenose da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Milostivima će se smilovati Milosni. Budite milostivi prema onima koji su na Zemlji, pa će prema vama biti milostivi oni koji su na nebesima.” Imam Ahmed prenosi od Ebu Derde da je rekao: “Nisam vidio ili čuo da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., govorio nešto a da nije bio nasmijan.” Imami Ahmed, el-Hakim i el-Bejheki prenose od Ebu Hurejre da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Poslat sam da upotpunim plemenit odgoj.”

Koja su obilježja ovog metoda i ovog odgojnog načina obraćanja Poslanika milosti i plemenitog morala? Koje su konstante ovakvog načina obraćanja. Koja su polazišta?

**Ljubav, uvjerenost u ispravnost
onoga što se govori i radi uz hrabrost
polazišta su u Poslanikovom odgojnom djelovanju**

Ljubav, naklonost, ljubaznost, blagost, milost i poštivanje osjećanja bili su metod i način Poslanikovog odgajanja djece i njihove psihološke i emocionalne izgradnje. Bez razumijevanja

te dimenzije i njenog značaja u izgradnji bića djeteta nećemo moći shvatiti u čemu je manjkavost projekta reforme ummeta niti ćemo moći shvatiti uzroke nemogućnosti ostvarenja većine velikih ciljeva u izgradnji generacije sposobne da ponese terete izazova koji stoje pred ummetom.

Vidjeli smo kako se Poslanik, s.a.v.s., odnosio prema Ibn Abbasu, r.a., kada je bio dijete i kako je s njim uspostavio odnos ljubavi, međusobne povezanosti i čuvanja, te kako je u njegovu dušu usadio hrabrost i samopouzdanje. U jednom od prethodnih hadisa vidjeli smo kako je Poslanik vodio računa o psihologiji djeteta, čak i kada je bio na namazu.

Poslanik, s.a.v.s., je iskazivao poštovanje prema djeci i uvažavao njihove osjećaje. Kada bi prolazio pored njih, nazivao bi ih selam kao i kada bi prolazio pored odraslih. Obilazio bi djecu kao što je obilazio i odrasle. Razgovarao je s njima i nije ih u društvu zanemarivao. Igrao se s njima i preporučivao plemenit način postupanja. Također, preporučivao je da se prema svakom djetetu pravedno postupi.⁴⁵

45 Sehl ibn Said es-Seadi, r.a., prenosi da je Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., doneseno piće i da je on malo otpio. S njegove desne strane bilo je dijete (Ibn Abbas) a s lijeve strane starije osobe. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: "Dječake, dozvoljavaš li mi da dam ovima?" "Ne, tako mi Allaha, počast koju mi ti ukažeš ne ustupam nikome." (Bilježi Muslim u svome *Sahihu*, 3787.)

Ebu Hurejre prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Ko kaže djetetu dat ću ti to i to pa mu ne dadne, slagao je." (Bilježi Ahmed u *Musnedu*, 9460).

Ono što mi je privlačilo pažnju i izazivalo divljenje bio je odnos mnogih majki Amerikanki prema djeci i način postupanja kada bi ih izvodile na javna mjesta – ulice, parkove, igrališta, markete. Kada se majka obraćala djetetu, kada mu je nešto objašnjavala ili kada ga je ružila i korila zbog nekog postupka, nije mu se obraćala uspravljena iznad glave djeteta, nego se saginjala tako da joj lice dođe naspram lica djeteta a onda bi mu se počela obraćati i razgovarati s njim.

Griješi ko misli da su grubost i sila pravilna sredstva odgoja. Ona u stvari predstavljaju znak nemoći i odgojne neefikasnosti očeva i majki, jer urušavaju ličnost djeteta, njegovo samopoštovanje, ponos, plemenitost i samopouzdanje. Veoma je bolno to što u običajima nekih muslimanskih naroda i u našoj tradiciji nalazimo odlike zakona džungle i slabost duha islama i njegovog morala. U tima narodima fizičko kažnjavanje od strane jačih i većih, ne samo djece nego i svih drugih smatra se pravom i daje pravo da se punoljetni građani udaraju i da im se uništava njihovo ljudsko dostojanstvo. To predstavlja simbol i otjelovljenje intelektualne, civilizacijske i odgojne razorenosti ummeta. A Vjerovjesnika koji je poslan tome ummetu obuzimao je bijes kada bi čovjek podigao ruku na svog roba i ne bi se povlačio dok takav čovjek ne bi oslobodio roba.⁴⁶ I ne samo to, nego on proklinje onog ko nanosi bol i

Neću zaboraviti prizor žene koja je imala punu korpu kupljenih stvari. Kada je platila račun i došla do izlaznih vrata krećući se u pravcu auta, morala je preći ulicu na putu do parkinga. Jednom rukom je pridržavala korpu a u drugoj je držala ruku malog djeteta, mada joj je to pričinjavalo priličnu poteškoću. S ovakvim odgojnim djelovanjem nije čudo što ova djeca poštuju sebe kada odrastu, imaju samopouzdanje, brane svoja prava i ne dozvoljavaju da ih bilo ko krši i gazi.

- 46 Muslim prenosi od Ebu Alija Suvejda ibn Mukrina, r.a., da je kazivao: – Bilo nas je sedam braće a nismo imali sluga, osim jedne žene koju je najmlađi od nas udario po licu, nakon čega je Poslanik, s.a.v.s., naredio da je oslobodimo. Muslim prenosi od Ibn Mesuda el-Bedrija, r.a., da je dok je udarao momka (slugu) bičem, čuo iza sebe glas: “Znaj, Ibn Mesude.” On kaže da glas od bijesa nije razumio, ali kada mu se približio, čuo je riječi: “Znaj, Ibn Mesude, da Allah ima više moći nad tobom, nego ti nad tim slugom.” Rekao sam, kaže Ibn Mesud: “O Allahov Poslaniče, on je od sada slobodan u ime Allaha”. Na to je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Da to nisi uradio, sigurno bi te ožegla ili zakačila džehennemska vatra.” (*Sahihu Muslim*, 3136).

nepotrebno uznemirava životitinja.⁴⁷ Pa šta onda kazati kada se radi o upotrebi sile u odgoju.

Ljubav daje snagu, motivira i predstavlja plodno tlo za djelotvorne odnose

Ljubav rađa povjerenje, smirenost i hrabrost. I ne smo to, nego i pozitivno nastojanje djeteta da udovolji onome koga voli: Gospodaru, vjeri, Poslaniku, roditelju, učitelju. Usto, dijete koje raste u ljubavi nema negativnih osjećaja koji su rezultat straha, gorčine, prkosa i neslaganja koje proizvodi grubost i sila. Ono ne gubi osjećaj ljubavi, poštovanja, samopouzdanja, pravdoljubivo je i plemenito.

Zbog nedovoljne brige većine narodnih masa ummeta prema čitanju i upoznavanju s onim šta se dešava na polju odgoja i zbog toga što je malo pitanja iz toga domena obrađeno naučno, pedagoški i socijalno, a polazeći s islamskog stanovišta, vidimo da očevi, majke i odgajatelji često brkaju pojmove ljubav, sloboda i red. Ovi pojmovi izgledaju im međusobno oprečnim i suprotstavljenim, a oni se zapravo nadopunjuju.

Ljubav ne znači pretjerano maženje niti znači udovoljavanje svim zahtjevima i željama djeteta, ne znači ni zatvaranje

47 Buharija i Muslim prenose od Ibn Omera, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Jedna žena je u patnju stavljena i u džehennemsku vatru ušla zbog mačke koju je zatvorila i ostavila da umre, a nije joj dala ni hrane ni vode niti je pustila da jede kukce (gmizavce) koje nađe po zemlji." (*Sahihu Muslim*, 4160). Buharija i Muslim prenose, također, od Ibn Omera, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., prokleo onoga ko za metu za gađanje uzima nešto što ima dušu." (*Sahihu-l-Muslim*, 3617). Muslim prenosi od Ibn Abbasa da je Poslanik, s.a.v.s., prošao pored magarca koji je bio žigosan po licu na što je rekao: "Prokelo Allah onoga ko ga je žigosao." (*Sahihu Muslim*, 3953).

očiju pred svim greškama koje dijete učini niti popuštanje pred njegovim propustima i prekoračenjima. Pravilna ljubav predstavlja srž odnosa između djeteta i odgajatelja kao izraz osjećaja naklonosti, brige i iskrene pažnje – koja je u interesu djeteta i koja osigurava ambijent za razvoj njegovih sposobnosti i izgradnju ličnosti na zdravim islamskim temeljima. To znači i ulaganje truda i strpljenja u razumijevanje psihologije djeteta i faza života kroz koje prolazi, te poznavanje odgojnih metoda koje se moraju uzeti u obzir u ophođenju prema djetetu da bi ono bilo podstaknuto na pravilno ponašanje.

Sloboda je snaga: Granice slobode i njene norme

Zato što mnogi roditelji nisu upućeni u smisao odgoja te zato što mnogi obrazovani ljudi, intelektualci i odgajatelji nisu izvršili svoju naučnu prosvjetiteljsku ulogu, poimanje slobode njima znači puštanje djeteta da radi sve što mu se prohtije. To je pogrešno i mora dovesti do anarhije, iskvarenosti, degeneracije i urušavanja.

Ljudska sloboda ima svoje granice, norme i konstante koje izviru iz prirode čovjeka i prirode njegove zajednice. Ona se mora pravilno razumjeti i mora se voditi računa o njenim granicama, jer čovjek i društvo u kojem živi čine složen sistem koji ima svoja pravila, konstante i granice o kojima se mora voditi računa i koje se ne smiju prekoračivati jer će se urušiti cijeli sistem. U tome su jednaki sistem ljudske zajednice i sistemi atoma, ćelije i galaksije. Ali to također znači da postoji prostor za slobodu i izbor u granicama sistema ljudske zajednice.

Čovjek nema pravo uskratiti drugom čovjeku pravo izbora i odgovornosti, ali društvo ima obavezu svoje članove

postaviti pred obaveze i odgovornost, ima obavezu obrazovati ih, prosvjećivati i otvarati im put upražnjavanja zakonske slobode u izvršavanja prava i obaveza. Društvo obavezuje svoje članove da poštuju prava svoje zajednice, norme tog društva, principe utvrđene zakonom, a sve to na pricipima međusobnog dogovaranja i dostojanstva. Suštinu slobode predstavlja mogućnost da se izvršavaju obaveze i nosi odgovornost, kao i to da se bude odgovoran u vršenju obaveza koje nalaže uloga čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji.

Stoga nije uzalud data sloboda vjere, uvjerenja i misli u islamskom vjerezakonu i nije bezvrijedna činjenica to što Šerijat i kazneno pravo ne gone ljude za ono što misle i vjeruju ili osjećaju. To je ostavljeno njihovoj savjesti i odgoju. Ljudi se kažnjavaju kada druge uznemiravaju i javno čine zlodjela. Usto, Šerijat kažnjava onoga ko uhodi ljudske propuste, ispituje tuđe sramote, razotkriva ono što je zaštićeno i zastrašuje ljude.

Islam propisuje ono sa čime će se složiti svaki razborit čovjek: cilj slobode je davanje prostora svakom čovjeku da ostvari svoje interese i radi prema svom uvjerenju ne nanoseći štetu drugome. To znači da je cilj upražnjavanja ljudske slobode ostvarenje ličnih interesa u granicama zajedničkih interesa za sve – što se regulira dogovorenim zakonima.

Ono što islam čini drugačijim od drugih zajednica u savremenom svijetu jeste da je islam jedina vjera koja posjeduje sačuvanu božansku objavu koja utvrđuje – po apsolutnom univerzalnom božanskom znanju – šta je to dobro za ljudsku zajednicu i njenu cjelokupnost u mreži međuljudskih odnosa kada se radi o onome što je sada tu i o onome što će doći. To može znati samo Stvoritelj kosmosa, Onaj Koji posjeduje apsolutno znanje o onome šta je stvorio. Istinitost toga potvrđuje i misija

Vjerovjesnika, a.s., uputa koju je donio i istinitost Objave koja se potvrđuje kroz vrijeme i prostor.⁴⁸ *Pokazat ćemo im ajete (znakovlja, dokaze) Naše u prostranstvima svemirskim i u njima samima da bi im bilo jasno da je Kur'an istina. A zar nije dovoljno to što je Gospodar tvoj svemu nazočan?* (Fussilet, 53).

Stoga je bilo nužno da narodi koji slijede iskrivljenu objavu upadnu u zbrku i da ne mogu spoznati granice sloboda ljudske zajednice, jer ne posjeduju temeljne postavke. Također, ne mogu spoznati cjelinu jer se upravljaju prema dijelu. Svi njihovi pokušaji da spoznaju ove granice i konstante doživjeli su neuspjeh. Tako je Evropa postala nemoćna za nalaženje zamjene za naslijeđe i tradiciju koji se raspadaju a nastali su pod utjecajem kršćanstva i islama. Svaka osoba počela je obožavati vlastite prohtjeve. Vizije i uvjerenja su u neredu i došlo je do razaranja korijena. Nemoral i poroci su se rasprostranili. Porodica je urušena. Sile nasilja i razornih strasti su uzmakle kontroli i svaki pojedinac, po svom hiru, odlučuju šta je prihvatljivo a šta nije – bez potrebe za nekim znanjem ili vodičem i bez sposobnosti da pouzdano zna posljedice ili da pretpostavi do čega će sve to dovesti. Čak i pametni ljudi svaki dan imaju različitu viziju i bez božanske upute nagađaju sve i svašta.

Zapad je pokušao otkriti značenje prirodnog zakona, ali nije uspio, jer je to pitanje shvatanja cjeline, a cjelina se ne može shvatiti niti spoznati kroz parcijalno gledanje. Stoga oni i dalje, svaki dan, izlaze sa teorijom; svaki dan se pojavljuju sa dopunama; svaki dan niče nova škola i novi pravac. A ono što je vidljivo su tragovi daljeg raspadanja, sve većeg nasilja,

48 Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, "Te'emmulat fi zahirijje Ibn Hazm ...", *Et-Tedždid*, godina druga, br. 3., 1998.

kriminala i nemoći da se spoznaju nepromjenljive konstante ljudske zajednice, granice slobode i onoga čega se moraju pridržavati članovi jednog društva kako bi očuvali društveni ustroj i zaštitili ga od dezintegracije i urušavanja od čega ga neće spasiti buka mašina, mnoštvo raznoraznih alata, niti razorna oružja i municija. *Zar nisu svijetom hodili pa da vide kako su završili oni prije njih. Oni koji su bili jači od njih, sijali su zemlju i izgrađivali je više nego što su je oni izgradili. I dolazili su im njihovi poslanici s jasnim dokazima. Allah im nije nasilje učinio, nego su oni sebi nasilje činili.* (Er-Rum, 9).

Zapadu je danas nužno potrebna sačuvana islamska objava koja će mu pomoći da spozna granice slobode.

Islamskom svijetu, koji je još uvijek vezan za Objavu i njene univerzalne vrijednosti, potrebno je da se, prije svega, oslobodi idejno i odgojno naslijeđene autokratske misli, da povrati osjećaj prave slobode i hrabrosti te uspostavi zajednicu i ustanove bazirane na *šuri* (dogovaranju). Drugim riječima kazano, islamskim narodima potrebna je sloboda da bi mogli napraviti poredak, dok je zapadnom svijetu potrebno uređenje slobode.

Bit sistema i reda – navikavanje, osjećaj dostojanstva i odgovornosti

Pedagoški – sistem i red ne znače prisilu, ponižavanje, zastrašivanje, slijeđenje i slijepo oponašanje, nego, na prvom mjestu, znače navikavanje ličnosti i njeno podučavanje da uživa prava, nosi odgovornost, upravlja vlastitim uzdama i usmjerava ih u pravom smjeru – kako to dolikuje ljudskom dostojanstvu. U rijetkim slučajevima koji, eventualno, mogu

iziskivati kažnjavanje djeteta, to se mora vršiti u okviru odgojnog programa uz sagledavanje razloga takvog stanja i uklanjanje prethodno učinjenih propusta. Ti propusti mogu biti vezani za sredinu u kojoj je dijete odrastalo ili za druge faktore koji utječu na odgoj i odnos onih koji su bili uključeni u odgajanje. U slučaju potrebe, kažnjavanje mora vršiti staratelj djeteta – i to nakon što budu iscrpljena sva druga sredstva. Ako istinski želimo zdravu psihu djeteta i čuvanje njegovog ljudskog dostojanstva, onda kažnjavanje mora biti postupno. Krenut će se od upozoravanja, ukoravanja, uskraćivanja određenih privilegija itd.

Fizičko kažnjavanje djece je mnogo opasnije od fizičkog kažnjavanja odraslih. Nepridavanje važnosti djetetu, njegovo omalovažavanje, vrijeđanje njegova dostojanstva i njegovo fizičko kažnjavanje kad god napravi bilo kakvu malu ili veliku pogrešku, ne služi nikome na čast i tako – obično – ne radimo s odraslima. Te kazne ostavljaju razorne, negativne posljedice i deformacije u psihi djeteta i njegovoj ličnosti u fazi razvoja i one će se odraziti u budućnosti.

Posvećivanjem više pažnje obrazovnoj strani kroz punjenje dječijih glavica informacijama i tjeranjem djece da te informacije nauče napamet – uz zanemarivanje psihološke emocionalne strane i nedovoljno obraćanje pažnje koliki utjecaj imaju te informacije na psihu i emocije u formiranju svijesti mladih, njihovu psihičku konstituciju i moral – sliči sipanju pitke vode u rezevoar za gorivo. Tako nešto dovodi samo do usporavanja kretanja, uništava energiju, i ne donosi rezultate.

Ljubav predstavlja plodno tlo iz kojeg rastu djelotvorni i plodni odnosi. Kroz te odnose razvija se privrženost, povjerenje i vezanost mladih ljudi za odgajatelje. Onoliko koliko je dijete

vezano za odgajatelja, koliko ima povjerenja u njega, koliko mu nastoji udovoljiti i zadobiti njegovo povjerenje toliko to dijete predstavlja plodno tlo za sisanje. U tom slučaju zadaća razboritog odgajatelja jeste da dijete povede i vodi naprijed, te – u zavisnosti o sposobnosti djeteta – nastoji postići što bolji rezultat.

Osnovne faze djetinjstva i kako se odnositi prema djetetu

Sposoban odgajatelj nastoji, prije svega, upoznati osobine – umne, psihičke, emocionalne i tjelesne sposobnosti djeteta – kako bi ga mogao povesti razvoju njegovih sposobnosti u svakoj fazi razvoja, u formiranju njegovog mentaliteta i izgradnji njegove psihe i osjećaja – kako bi u njega usadio najuzvišenije vrijednosti i probudio maksimalnu energiju. Pri tome odgajatelj mora voditi računa o specifičnosti djeteta i njegovim umnim, psihičkim i fizičkim mogućnostima da ne bi opterećivao dijete više nego što može, ali i da ne ostavlja njegovu energiju neiskorištenom.

Prirodu djeteta mlađeg od sedam godina karakterizira, između ostalog, poklanjanje pažnje ako mu se stariji obraća blagim i prijatnim tonom te podložnost privikavanju na različite radnje. Ovu fazu karakterizira potreba za stjecanjem najjednostavnijih saznanja i njihovim ponavljanjem. Dijete u ovoj fazi ima slabiju sposobnost za koncentraciju, praćenje i sjećanje. Stoga su pjevušenje, razgovor, igranje sa djetetom, strpljenje i ponavljanje osnova odgoja u ovoj fazi. Veoma su važni prisnost, ljubav i povjerenje djeteta prema odgajatelju. Odgajatelj mora biti postojan i znati šta da traži od djeteta da bi dijete formiralo osjećaj sigurnosti i steklo navike. To se dešava

kada su usmjeravanja odgajatelja harmonična, ujednačena i konstantna tako da dijete zna šta se od njega traži.

Zatim dolazi **etapa razlikovanja** koja traje od sedme do desete godine. I u njoj je nužna primijetna atmosfera ljubavi, naklonosti, povjerenja i odanosti u odnosima. Odgajatelj strpljivo prati razvoj djeteta, podučava ga pravilnim navikama i postupcima, lijepom ponašanju u ophođenju s mlađima i starijima oko sebe, usmjerava ga na drugarstvo, partnerski odnos prema drugima, uči ga poštivanju njihovih prava, pomaganju i ulaganju napora u izvršavanju obaveza. Onoliko koliko je dijete uspješno u ostvarenju ovih ciljeva odgoja u svom ponašanju i odnosima prema drugima toliko je uspješan odgoj.

Kada dijete napuni deset godina, počinje faza fizičkog i psihičkog sazrijevanja djeteta. U toj fazi odgajatelj mora početi navikavati dijete da nosi obaveze i odgovornosti, da teži ka pozitivnom natjecanju i isticanju. Također, mora otvarati vidike znanosti pred znatiželjnom dušom djeteta koja teži otkrićima, želi se dokazati i pokazati svoju kreativnost, želi se istaknuti i izložiti opasnostima. Da bi se ovi ciljevi ostvarili, moraju se osigurati sva raspoloživa sredstva i u isto vrijeme nastojati da se dijete zbog toga ne izlaže nepredviđenim opasnostima i frustracijama.

Tako je ljubav u svim fazama djetinjstva temelj pravilnog i uspješnog odgoja u kojem poentu treba staviti na navikavanje i red.

U **periodu puberteta** u djetetu se razvija želja za saznavanjem – traži da argumentirano bude uvjereno u nešto, želi biti neovisno i slijediti svoj put kroz otkrivanje i uzdizanje. To se dešava u fazi kada je dijete izloženo fizičkim, psihičkim i emocionalnim promjenama s kojima nema prethodnog

iskustva i ne zna kako se prema njima odnositi, što izaziva uzrujanost djeteta i pometnju u odnosima s drugima. Osjećaji su mu ćudljivi i mogu ga odvesti u povlaćenje u sebe. Također, mogu ga obuzeti osjećaji sramežljivosti ili suprotno od toga mogu ga odvesti neposlušnosti, konfliktnosti i delikvenciji.

Kroz međusobnu povezanost, otvorenost u razgovorima, davanje prilike djetetu da razvija osjećaj neovisnosti, da realizira određene poslove, da otkriva i stječe znanje pod nadzorom odgajatelja i uz osiguravanje zdrave atmosfere, nenametljivog praćenja, uljudnog usmjeravanja i druženja, moguće je postići pozitivne rezultate. Kroz te rezultate dijete se razvija i vrši se kontrola energija i snaga koje eksplodiraju u mladom biću.

Sa sazrijevanjem i ulaskom u cvijet mladosti, sa eksplozijom energije, čežnje i odvažnosti, djetetu je potrebno ukazati povjerenje, ohrabriti ga i na njegova mlada pleća staviti teret odgovornosti kako bi formiralo iskustvo i sebi krčilo put u životu kao sposoban i koristan član društva. Tom mladom biću mora se dati prilika da pokaže svoju kreativnost, specifičnost, inicijativu, duhovnu energiju i sposobnost, da snažno i sigurno nosi odgovornost koja priliči muslimanu kao Božijem namjesniku na Zemlji.

Ohrabrivanje, podsticanje, uvažavanje i davanje prilike za inicijativu, kreativnost i nošenje odgovornosti čine temelj kolektivne strane u izgradnji pozitivne ličnosti. Ako odgajatelji posvete pažnju i brigu djeci i mladima u ovim fazama, uspjećeće izgraditi snažne, sposobne i sigurne mišice dobra i reforme. Ako to ne učine, onda se nema odakle izroditi generacija koja će nositi misiju islama i nema mjesta društvu snage, solidarnosti, dogovaranja i dostojanstva.

Osobine uspješnog odgajatelja

Ako odgajatelj želi uspjeti u svojoj zadaći, dužan se naoružati i okтити znanjem, ljubavlju, plemenitošću, uvažavanjem, pravednošću, strpljenjem i trudom, jer su to nužne pretpostavke koja mora imati odgajatelj kako bi mogao uspješno odgajati srce i dušu i pripremati ih za nošenje odgovornosti. Te osobine određuju ličnost u svakoj zajednici. “Ljudi su kao metali; najbolji u periodu neznaobštva bit će najbolji i u islamu ako proniknu u bit vjere.”⁴⁹

Pravilan odgoj. Dragocjen materijal i postojana duhovna izgradnja su nešto čemu teži ljudska narav i priroda. Islam i islamsko pravo s njegovim uzvišenim ciljevima usmjeravaju energiju prema dobru i realizaciji onoga u čemu je dobro. Ako ne postoji duhovna izgradnja i emocionalna energija u čovjeku, znanje će veoma malo podstaći čovjeka da radi i da se žrtvuje za opće dobro.

Znanje i spoznaja su neophodni za uspjeh odgajatelja i proces odgoja. Bez znanja i poznavanja psihe djeteta i etapa njegovog stasavanja neće koristiti osjećaji ljubavi, nego čak mogu biti uzrokom nesnalaženja djeteta i njegovom lošem odgoju tako da odraste nesposobno, razmaženo, sebično, narcisoidno, nesposobno da uspostavlja ravnopravne odnose s drugima. Poslovice kaže: “Pametan neprijatelj je bolji od prijatelja neznalice.” Možemo zamisliti medvjeda neznalicu koji iz krajnje privrženosti ubije prijatelja koji spava kako bi mu uklonio s glave muhu da ga ne uznemiri.

Pravednost je čvrsta osnova na kojoj se bazira ljubav, iskazivanje poštovanja i uvažavanja te djelotvornost

49 Bilježe Buhari i Ahmed.

usmjeravanja odgajatelja. Pravednost predstavlja kamen na kome se glača iskrenost osjećaja odgajatelja prema djetetu. Dijete neće slušati izraze ljubavi i uvažavanja ako uz njih ne osjeća da je odgajatelj pravedan, da nije pristrasan i da ne pravi razliku između jednog i drugog djeteta ili između jedne i druge kategorije djece.

Strpljenje i odgoj ne mogu jedno bez drugoga, jer nemoć i nesposobnost, iskustvo i greška, ljubav za saznavanjem novog i eksperimentiranje spadaju u odlike djetinjstva i prema njima se odgajatelj mora odnositi pozitivno. I to je cijena koju mora platiti odgajatelj da bi dijete raslo kroz ponavljanje pokušaja, učenje iz grešaka i otkrivanje vlastitih sposobnosti i okruženja. Bez blagosti i strpljenja ljubav neće dati plodove, savjeti neće koristiti, dobre navike se neće usvojiti, ponašanje se neće popraviti i neće doći do razvoja sposobnosti.

Bez truda i nastojanja da se sačuva dijete i da mu se osigura ono što mu je potrebno ne postoje ljubav, uvažavanje i pravednost. S ljubavlju, nastojanjem i strpljenjem postiže se Džennet koji je pod majčinim nogama,⁵⁰ čini dobročinstvo prema roditeljima i iskazuje lijep odnos.⁵¹

50 Muavija ibn Džahime kazuje da je otišao kod Poslanika, s.a.v.s., i da mu je rekao: "Allahov Poslaniče, htio bih ići u borbu pa sam došao posavjetovati se s tobom." "Imaš li majku?", upitao je. Odgovorio sam: "Da." Rekao je: "Budi s njom, jer je Džennet pod majčinim nogama." (Bilježi Nesai u svom *Sunenu*, 3053). Ovaj hadis prenosi El-Hakim u *El-Mustedreku*, dok Ez-Zehabi za ovaj hadis kaže da je vjerodostojan. El-Munziri također prihvata ovaj hadis.

51 Buhari i Muslim prenose da je neki čovjek došao kod Allahova Poslanika, s.a.v.s., i da mu je rekao: "Ko najviše zaslužuje da budem s njim?" Reče: "Tvoja majka". A zatim ko: Reče: "Tvoja majka". A zatim ko: Reče: "Tvoja majka". A zatim ko: Reče: "Tvoj otac." (*Musned Ahmeda*, 7994).

Dobar izbor odgajatelja, iskazivanje poštivanja prema njima i vrednovanje njihova rada spadaju u najvažnije obaveze roditelja i društva. Narodi koji veliku pažnju posvećuju prosvjećivanju majki i iskazuju im poštovanje i u kojima su odgajatelji posebno cijenjeni spadaju u narode koji su uznapredovali i o kojima se s uvažavanjem govori. Narodi u kojima je pozicija žene zanemarena i omalovažena, u kojima je obrazovanje žene na niskom nivou, u kojima su učitelji na niskom nivou s malim mogućnostima i bez uvažavanja od strane društva – kultura, moral i sposobnosti pripadnika tog naroda su na niskom nivou. Nema boljeg i veličanstvenijeg područja u koje roditelji i narodi mogu uložiti sredstva od odgoja i obrazovanja.

Poslanik, s.a.v.s., je bio primjer i uzor u svojoj kući, džamiji i među ashabima. Muslimanima bi vrijedilo da shvate lekcije iz Poslanikovog odgojnog diskursa kada su u pitanju žena i dijete, kako bi ponovo izgradili muslimanska pokoljenja na uzvišenosti imana, njegovoj snazi i nastojanju da se čini dobro.

PETO POGLAVLJE

Muslimanska porodica izvor duhovne sposobnosti

Ako je cilj uzvišenog islamskog odgoja izgradnja “iskrenog vjernika” i “svjesnog Božijeg namjesnika na Zemlji” snažnog i pouzdanog, onda se taj cilj ne može ostvariti bez čvrste vjere, osjećaja odgovornosti za namjesništvo na Zemlji, hrabrosti srca, iskrenosti, poštenja i savjesnog rada. Te osobine izgrađuju se u djetinjstvu – onda kada se formiraju temelji čovjekova bića. Stoga porodica i zdravi porodični odnosi predstavljaju temelj u odgojnom pristupu Poslanika, a.s., i cilj onoga o čemu je govorio.

Porodica je prvi i najvažniji duhovni i materijalni dom djeteta, jer se dijete nije sposobno brinuti o sebi. Porodica mu osigurava ono što mu je materijalno i duhovno potrebno i brine se o njemu. Stoga izgradnja porodice i specifičnih odnosa u porodici ima izuzetnu važnost za svakog čovjeka i od nje zavisi izgradnja čovjekove ličnosti.

Islam, Kur'an časni i Poslanik islama pridaju porodici i odnosima u porodici najveći značaj i drže je osnovnim jezgrom u formiranju pojedinca i društva. Zato je važno da shvatimo islamsku viziju u izgradnji porodice i odnosima njenih članova kako bismo je mogli postaviti na zdrave osnove. Te zdrave osnove osigurati će zdravo gnijezdo za izgradnju mladih

muslimana. Na taj način otklonit ćemo neka skretanja koja su diktat običaja kojima su svoj doprinos dali zamagljenost islamske vizije i učahurenost misli, posebno u ovom vremenu kada ummet prolazi kroz brojne izazove koji stoje pred njim.

Uzvišeni Allah kaže: *Jedno od znamenja Njegovih je što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; u tome zaista jesu znamenja za ljude koji razmišljaju.* (Er-Rum, 21). *I one koji govore: "Gospodaru naš, u našim ženama i u našem potomstvu Ti nam podari radosti i učini da budemo predvodnici onima koji su bogobojažni!"* (El-Furkan, 74). *I kad Lukman reče sinu svome savjetujući ga: "O sinko moj, ne smatraj druge Allahu ravnim, mnogobojstvo je, zaista, veliko nasilje."* *I Mi smo oporučili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim. Meni se sve vraća.* (Lukman, 13-14). *Čovjeku smo oporučili da roditeljima svojim čini dobro. Majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa, nosi ga i doji trideset mjeseci. A kad dospije u muževno doba i kad dostigne četrdeset godina, on rekne: "Gospodaru moj, Ti mi podari da Ti budem zahvalan na blagodati koju si darovao meni i roditeljima mojim, i pomози mi da činim dobra djela kojima ćeš biti zadovoljan, i učini dobrim potomke moje; ja se, zaista, kajem Tebi i ja sam, zaista, od muslimana."* (El-Ahkaf, 15). *Tvoj Gospodar je odredio da nikoga osim Njega ne obožavate i da prema roditeljima dobri budete: bilo da jedno od njih dvoje ili oboje kad kod tebe starost dožive, ne reci im ni "Uh!" i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima punim poštovanja. Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: "Gospodaru moj, smiluj im se kao što su oni mene nje govali dok sam bio dijete."* (El-Isra', 23-24).

Allahov Poslanik, s.a.v.s., kaže: “Među osobe s najpotpunijim imanom spadaju oni koji su najboljeg ponašanja i koji su najljubazniji prema svojoj porodici.” (bilježi Ahmed). Allahov Poslanik, s.a.v.s., također kaže: “Najbolji od vas je onaj ko je najbolji prema svojoj porodici, a ja sam od vas najbolji prema svojoj porodici.” (Bilježe Ibn Madždže i el-Hakim). Muslim prenosi od Ebu Hurejre, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Ženu udaju četiri stvari: imetak, porijeklo, ljepota i vjera. Pa gledaj da se oženiš onom koja ima vjeru i bit ćeš sretan.” Tirmizi prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: “Kada vam dođe neko sa čijom ste vjerom i pouzdanošću zaodovljni, ženite ga. Ako to ne budete radili, na Zemlji će biti velika smutnja i iskvarenost.” Ahmed, Ebu Davud, en-Nesai i el-Hakim bilježe da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Ženite one koje su umiljate i plodne jer ću se ja vašom brojnošću ponositi na Sudnjem danu.” Buharija i Muslim prenose od Ibn Omera, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Svi ste vi pastiri i svi ste odgovorni za svoje stado. Muškarac je pastir u svojoj porodici i odgovoran je za one o kojima se brine. Žena je pastirica u kući svoga muža i ona je odgovorna za svoje stado. Stoga je svako od vas pastir i svako od vas je odgovoran za svoje stado.”

Briga za porodicu u islamu, kao prvo i najvažnije okrilje čovjekovo nije neobična. To je dokaz da čovjek predstavlja najodabranije stvorenje – on je Božiji namjesnik na Zemlji. Za tu misiju potrebno je čovjeka odgojiti i pripremiti. Duhovno i fizičko čovjekovo djetinjstvo znatno je duže u odnosu na ostala živa bića i traje oko dva desetljeća u kojima se upotpunjuje čovjekova psihička i fizička zrelost. Tokom tog perioda djetetu se pružaju razni oblici pažnje, čuvanja, odgajanja, ispravljanja, upućivanja, podučavanja i vježbanja.

Iz tih razloga shvatamo zašto je islamski vjerovodakon posvetio tako veliku pažnju izgradnji porodice. Shvatamo, također, zašto je islamska porodica postavljena na temeljima ugrađenim u prirodu ljudske duše koju kakarakterizira postojanost. Stoga islamski vjerovodakon detaljno govori o tome koji su to pouzdani temelji za izgradnju porodice i određuje odnose članova porodice bazirane na konstantama ove prirodne konstrukcije.

Tajne šerijata u izgradnji porodice: Temelji i metod

Islamske propise o porodici nije moguće razumjeti niti shvatiti mudrost koja se krije u njima ako se ne shvati šta je vječna, prirodna, uloga muškarca i žene u formiranju porodice i ako se ne shvati suština nadopunjujuće uloge muškarca i žene. Neuvažavanje činjenice da i muškarac i žena imaju vječne i nepromjenljive uloge u formiranju porodice i neuvažavanje njihovih potreba dovelo je do mnogih nesporazuma u pogledu pitanja kako prevazići nove prilike. To je negativno utjecalo na izvršavanje uloga i jednog i drugog supružnika.

Neshvatanje islamskog principa, generalno, o tome da jedinke ljudskog roda jedna drugu nadopunjuju a posebno neshvatanje kakvu uloga ima svaka jedinka u braku, dovodi do nerazumijevanja strukture islamske porodice i uloge svakog člana u njoj. Stoga oni koji govore o jednakim porodičnim ulogama griješe, jer je ta logika pogrešna zbog same prirode ljudskog bića i predstavlja deformaciju uloge porodice i nasilje nad potrebama i pravima supružnika.

Razumijevanje, pomaganje, uvažavanje, ljubav i blagost između roditelja predstavljaju osnovu na kojoj se gradi porodica.

Ako ne postoji nadopunjavanje, pomaganje, ljubav (naklonost) i milost između roditelja, urušavaju se temelji odnosa između roditelja i djece, jer roditelji nisu u stanju ponuditi djeci ono što sami nemaju. Dijete neće imati mira, sigurnosti, pažnje i neophodnog odgoja za svoju snažnu duhovnu i obrazovnu izgradnju ako svaki član porodice ne zadovolji svoje potrebe i ne uradi ono što je njegova uloga. Kada se to ostvari, svi članovi porodice imat će zdravu duhovnu klimu, osjećaj sigurnosti i svako će moći razvijati svoje mogućnosti i sposobnosti.

Imamo li na umu da je žena, u poređenju s muškarcem, fizički slabija i tankočutnija, te da se dijete fizički i duhovno veže za ženu, to čini i nju i dijete ovisnim o brizi i podršci. Na drugoj strani, slabost muškarca prema seksu u poređenju sa ženom, koja može upravljati svojim željama i tako štititi sebe i dijete, čine ženu onom koja u svojim rukama drži uzde odluke o seksu i donosi odluke u skladu s onim u čemu vidi vlastiti interes.

Zbog ovih činjenica, koje se tiču ličnosti žene i muškarca, te zbog onoga u čemu je dobro i žene i muškarca, Šerijat uređuje bračni i rodbinske odnose dajući svakome preciznu ulogu. Tako dijete pripada muškarcu, a muškarac se dužan brinuti o ženi i djetetu. Na osnovu ovog mudrog ustrojstva muškarac nosi – od Allaha podarenom sposobnošću da radi i podnosi teškoće – teret izdržavanja žene i djeteta. Na osnovu tih specifičnosti muškarca i žene, rodbinskih odnosa i privrženosti, odnos muškarca i žene dobija formu međusobne naklonosti i samilosti a porodica predstavlja gnijezdo ljubavi i sigurnosti za njihovu djecu.

Snaga muškarca, njegova izdržljivost i činjenica da nije okupiran ženskim i majčinskim pitanjima daju porodičnoj

vezi čvrstinu i čine ga kadrim da se posveti osiguravanju potreba žene i djeteta te njihovoj zaštiti. Finoća žene i njena osjećajnost predstavljaju odmor, milost i smiraj za nejako dijete i opterećenog muža. Stoga je osiguravanje sredstava za život porodice obaveza muža, pa žena nije dužna raditi van kuće ako to sama ne odluči. To u svakom slučaju ovisi i o stanju, sposobnosti i prirodi posla koji joj se ukazuje. Bilo kakva nepravda prema ženi u tom pogledu ili zakidanje njenih prava predstavljaju nasilje prema ženi i njenom pravu da pomaže i čini dobro.

Ako se ovako postave stvari, onda je lakše shvatiti islamsko poimanje stidnih mjesta muškarca i žene (*‘avret*) te kakva se mudrost krije u tome. To što žena mora biti više pokrivena od muškarca i što se smatra stidnim mjestom žene sve osim šaka i lica ne predstavlja nasilje prema ženi, nego zaštitu i čuvanje obje strane u braku. To što se muškarac može više otkriti je stoga da bi mogao lakše raditi i u tom njegovom otkrivanju nema straha od zavođenja žene ili prelaženja granice kada su u pitanju prava materinstva i porodice. S druge strane, ženi je naređeno da pokrije čari svoga tijela da bi se zaštitila od nasrtaja i agresivnosti muškaraca kada je u pitanju majčinstvo. To štiti i muškarce da ne podliježu kušnji, ne nanose štetu svojim porodicama i ne uskraćuju im njihova prava.

Ovi uzvišeni ciljevi stoje iza odredbe o razlici koja su to stidna mjesta (*‘avret*) muškarca a koja žene. Oni izviru iz prirode svakog od njih dvoje, odgovaraju njihovim potrebama i naravi uloge koja svakome od njih pripada.

Kada je u pitanju zabrana da žena bude udata za više muškaraca, to je stoga što bi to značilo rušenje porodice, jer se ne bi znalo ko je otac kojem djetetu a uloga oca kao staratelja

bila bi uništena. Razlog dozvoljenog višeženstva muškarcu je što se tim činom ne gubi rodoslov, ne ruši porodica, nego se širi. Međutim, višeženstvo bez potrebe, ne dovodi do ljubavi, sloge i odanosti u porodici i nosi sa sobom opasnosti ljubomore i međusobne mržnje među ženama i djecom. Čovjek, u svakom slučaju, ne profitira višeženstvom ni duhovno ni porodično, osim ako za višeženstvo ne postoji stvarna potreba koja se tiče života osobe ili ummeta.

Temelj porodice u islamu čini naklonost (ljubav) i razumijevanje jednog supružnika prema drugom. Temeljno osjećanje na kome počiva porodica jeste ljubav, a dužnosti u okviru porodice oslanjaju se na razumijevanje. Stoga suprug neće tražiti od žene ono što nije u mogućnosti, niti će žena tražiti od supruga više nego što su njegove mogućnosti. Nijedno od supružnika nema pravo prisiliti ono drugo da ostane u braku bez vlastite želje i volje. Zato islam dopušta muškarcu da se može rastaviti od žene i ženi da može tražiti naknadu od muža za razvod – kada između njih dođe do poremećaja odnosa, jer je nepostojanje naklonosti i razumijevanja između supružnika štetnije po njih i njihovu djecu od rastave braka. Ako dijete izgubi jednog roditelja u jednoj fazi odrastanja, lakše će to podnijeti nego da živi s roditeljima koji su u sukobu, mržnji, grubosti i razdoru.

Radi svega iznesenog islam posvećuje pažnju a Kur'an časni pojašnjava, savjetuje i izgrađuje svijest supružnika o prirodi njihova odnosa te pravima i obavezama i jedne i druge strane. Islam ostavlja supružnicima pravo da u ljubavi, međusobnom zadovoljstvu i pomaganju slobodno raspolažu i sobom i svojom imovinom čuvajući se od grijeha, varanja i pretjerivanja. Islam nas uči i upućuje kako ćemo rješavati

nesporazume i prolaziti krize prije nego što pristupimo rastavi, rušenju porodice i uznemiravanju djece. U slučaju kada suprug želi razvod, on ne dobiva ništa materijalno, nego biva kažnjen gubitkom mehra a obavezan je snositi izdržavanje i troškove izgradnje nove porodice.

Porodica u islamskom društvenom sistemu predstavlja temeljnu društvenu instituciju koja osigurava čovjeku osnovni način njegova opstanka. Islam osigurava porodici poseban status primjeren njoj misiji. Svaki član porodice ima funkciju i zadaću primjerenu ulozi i potrebama baziranim na naklonosti, ljubavi, razumijevanju, međusobnom poštivanju.

Uloga pojedinca u porodici i društvu

Brkanje uloge koju svaki pojedinac ima u porodici s ulogama koje ima u društvu i u njegovim drugim ustanovama dovodi do mnogih nesporazuma, sporenja oko uloga, rasipanja energije i gaženja prava.

Položaj, mjesto i pozicija oca u porodici, položaj, mjesto i pozicija majke u porodici, položaj, mjesto i pozicija sina u porodici, nemaju veze s mjestom i pozicijom bilo kog od njih u drugim sferama društva. Odnos oca i sina u porodici zavisi o mjestu uloge oca u sinovoj duši te ljubavi i uvažavanju proizašlim iz toga. Pozicija bilo kog člana porodice u društvu vezana je za njegove sposobnosti i energiju. Tako sposobnost i energija sina može biti veća od sposobnosti i energije oca ili majke. Isto tako pozicija supruge ili kćerke i njihove sposobnosti i energija u društvenom životu mogu biti veće u poređenju s drugima – bilo da se radi o ocu, majci, braći ili sestrama – a sve to ovisi o sposobnostima i energiji svakog pojedinca. Miješanje ovih

stvari dovodi do nesporazuma, rasipanja energije, sporenja oko uloga, gaženja prava, potresanja stabilnosti i efikasnosti porodice.

Mjesto supruge u porodici vezano je za identitet porodice, osjećaj pripadnosti članova porodice porodici, odanosti supružnika porodici te koliko porodica osigurava osjećaj sigurnosti i smiraja za članove porodice. Privrženost muškarca porodici, supruzi i djeci u biti ovisi o tome koliko je žena privrženica i vjerna supruzi i koliko on pokazuje osjećaj sigurnosti i povjerenja prema njoj i djeci te koliko vlada situacijom kada su u pitanju utjecaji sa strane na brak i porodicu. Djeca će imati osjećaj pripadnosti porodici u ovisnosti o privrženosti oca porodici, osjećaju povjerenja u njega i njegove bliskosti.

Važno je, također, shvatiti kako se priroda žene generalno – u većini produktivnih faza njenog života – razlikuje od prirode muškarca. Ovu činjenicu ne mijenjaju neki izuzeci. Žena se odlikuje time da ima dvostruku funkciju – interese i sposobnosti. Dok je na jednoj strani sposobna i kvalificirana da radi, proizvodi i teži kreativnosti u poslu, na drugoj strani je vezana za materinstvo, njegove zadaće i zahtjeve “gnijezda i pilića”.

Za razliku od ženemuškaracima jednu funkciju, sposobnost i interes koji je u osnovi vezan za rad i produktivnost. On je za tu funkciju pripremljen fizički i zahvaljujući svojoj psihičkoj konstituciji pa je, stoga, nužno osigurati sve neophodne uvjete kako bi mogao staviti u funkciju svoje sposobnosti da radi služeći potrebama žene i djece i dijeleći s njima plodove svog rada. Na taj način on osigurava majci svoje djece vrijeme kako bi mogla uložiti neophodni napor u brizi za djecu dok

ne dostignu fazu zrelosti i okruženje u kojem imaju pažnju, čuvanje, usmjeravanje i zdrav odgoj. Takva je suština odnosa muškarca i žene i to je logično. Bilo kakvo odstupanje u vršenju funkcija žene i muškarca mora se vršiti bez remećenja osnovnih obaveza i odgovornosti bilo kojeg od njih dvoje.

Stoga nema mjesta isticanju jednog nad drugim, oholjenju i sukobljavanju kada su u pitanju uloge muškarca i žene. I jedno i drugo imaju svoje uloge u izgradnji porodice i društva. Žena je u izgradnji muslimanskog društva prije svega majka a majčinstvo čini temelj porodice, luku spasa za djecu, gnijezdo sigurnosti i nježnosti pa je, stoga, nužno pomoći porodici i zaštititi je. Porodica je i najpreče mjesto čovjeku gdje će pokazati svoju sposobnost, energiju i darežljivost kako bi zaštitio svoje gnijezdo, pokazao koliko se brine o njemu i bdio zaradi rahatluka u njemu.

Svi propisi islama idu za tim da se ostvari ovaj cilj i nakana. Bilo kakvo drugo shvatanje uloge muškarca i žene u muslimanskom društvu u suprotnosti je s ciljevima i nakanama islama, a također i u suprotnosti sa zdravim razumom – bilo da ta shvatanja naginju ka Zapadu u kojem je žena preopterećena i prisiljena da radi, da se seksualno prodaje i u kojem je sredstvo zabave i jeftinog griješnog besposličarenja, ili naginje prema Istoku gdje se žena – u nekim islamskim zemljama – pod izgovorom da se radi o običajima i tradiciji, muči, teško radi, zatvara, uskraćuje i zaglupljuje, umjesto da se obrazuje, kulturno uzdiže, umjesto da se prema njoj postupa kao prema ravnopravnom partneru, umjesto da se sprema za svoju zadaću brige o porodici, primjerenom odgoju djece, brige o suprugu, i da se višak njene energije usmjeri prema služanju ummetu i društvu.

Udaljavanje muslimanske žene od doprinosa na polju kulture, vjere i društva dovelo je do slabosti u odgoju djece i do slabljenja društvene uloge žene u poređenju čak i sa ženama Hindusa, naprimjer, a žena Hindusa obespravljena je i ne uživa ni minimum prava koja je islam dao ženi muslimanki. U praksi, međutim, žene Hindusa imaju aktivnu ulogu i prisutne su u vjerskom i društvenom životu. Navodim ovdje ono što sam čuo od šejha Muhammeda el-Gazalija, da mu se Allah smiluje, kada je govorio o svojim uspomenama iz djetinjstva i sa sela. On se prisjeća da je ženu mogao vidjeti na svakom mjestu u selu, osim u džamiji.

Kasnije ga je začudilo kada je vidio da i u mnogim muslimanskim zemljama u džamijama nema mjesta za žene, a i ako ga ima, onda je to mjesto iza zastora tako da je ženi teško da aktivno učestvuje u događanjima u džamiji. Ne znam čega se – u ovakvim situacijama kada su žene najpokrivenije, najčišće i nejudsmjerenije prema Stvoritelju – boje oni koji postavljaju pregrade i zapreke kada će ti isti muškarci i žene ubrzo nakon ibadeta biti zajedno u trgovinama ili na radnim mjestima?! Zar u približavanju njihovih duša na duhovnom uljudnom okupljanju u džamiji nije prilika za približavanje njihovih duša za uljudno ponašanje jednih prema drugima kada izađu iz džamije?!

Veoma je, također, čudno da se u mnogim džamijama ne dopušta ženama da prisustvuju džuma-namazu i da slušaju hutbu. Da li to znači da se hutba, prisustvovanje namazu, podsjećanje na ono na što nas vjera duži i iznošenje stanja muslimana uopće, ne tiču žene i da li to znači da ona nema svoju ulogu niti mjesto u društvu. Zabranjivanje ženi da prisustvuje džuma-namazu i džematu proizašlo je iz lošeg

razumijevanja olakšice koja je data ženi. Naime, žena nije obavezna prisustvovati namazu u džematu jer joj priroda njene zadaće nalaže da se brine o porodici i ne omogućava joj da uredi svoje vrijeme tako da bi mogla uvijek prisustvovati džematu. Majka ne može odgoditi dojenje, hranjenje i njegovanje djeteta, ne može ga ostaviti bez roditeljske pažnje i zbog toga nije obavezna namaz klanjati u džematu, posebno se to odnosi na noćne namaze. Ali ako nema nijedne od navedenih zapreka ili nečega drugog što joj onemogućava da prisustvuje džematu, posebno džuma-namaz u hutbi, u tom slučaju su i muškarac i žena članovi društva i podjednako su zainteresirani za ono što se dešava u društvu. Kada je u pitanju neprisustvovanje žene džematu i džuma-namazu radi se o olakšici i dopuštenju Šerijata ženi da nešto ne radi, a ne o zabrani ili oslobođanju od određene obaveze, jer Vjerovjesnik, s.a.v.s., kaže: "I nemojte sprečavati Božije robinje da idu u džamije."⁵²

Majčinstvo i rad u sistemu savremenog muslimanskog društva

Među najpogubnija pitanja sa kojima se muslimani susreću u njihovom materijalno civilizacijskom porazu pred Zapadom spada pitanje slijeđenja Zapada u svemu, bez svijesti o njihovoj i našoj specifičnosti i bez obzira na nakane njihovog i našeg zakona.

Poziv da žena radi pod istim uvjetima koji se traže od muškarca i s istim zahtjevima i ustrojem doveo je do

52 Bilježi Buhari u *Sahihu*, 8490. Muslim u *Sahihu*, hadis broj 673, prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Nemojte uskraćivati ženama njihovu džamijsku radost."

rastakanja porodice, preoptrećivanja žene, gubljenja njenog dostojanstva, trgovanja s njom te izlaganja svim oblicima eksploatacije i devijacije.

Žena nije ista kao i muškarac – svako od njih ima svoju narav, specifičnosti i potrebe. Oni jedno drugo nadopunju, nisu istovjetni. Ophođenje prema njima na istovjetan način upropaštava i jedno i drugo. Muškarcu to nanosi duhovnu štetu, ugrožava njegovu funkciju oca i ključnu ulogu *starješine* u životu porodice – njenog obezbjeđivanja, sigurnosti i potreba. Ženi to šteti, posebno u fazi majčinstva, a ta faza je ključna u životu čovjeka i njegovog odrastanju, u odgajanju djece, u brižnosti i slozi u porodici.

Stoga je muslimansko društvo, posebice njegovi intelektualci i vođe, dužno postavljati sebi pitanje o prirodi uloge muškarca i žene u zakonima, o tome kako zaštititi njihove specifičnosti i udovoljiti ciljevima islamskog vjerzakona, kako iskoristiti potencijale žene i muškarca na najbolji mogući način u interesu zajednice, kako uravnoteženo djelovati i kako se na najbolji način suprotstaviti izazovima.

Da bi se to postiglo, nužno je proučavanje tržišta rada, priprema kadrova za takvo tržište i njegovo organiziranje. Na tržištu rada uz vođenje računa o potrebama, sposobnostima i ulogama koje vrše različiti članovi i kategorije društva nužno je voditi računa i o ciljevima društva i o onome što će mu osigurati stabilnost.

U slučaju žene uloga majčinstva je ključna i predstavlja važan temelj društva. Tržište rada u muslimanskom društvu mora se organizirati tako da na djelotvoran način garantira kontinuitet uloge majčinstva.

Ženi je u periodu odgajanja djece potrebna materijalna zaštita kako bi mogla vršiti svoju funkciju u kući i kako bi se mogla posvetiti odgoju djece. Njoj je potrebna i moralna zaštita kako bi sačuvala bit materinstva, čednost i dostojanstvo.

Postoje mnoga područja u muslimanskom društvu u kojima se prednost mora dati ženi kao što su predškolsko obrazovanje i osnovno obrazovanje jer je žena po svojoj naravi sposobnija za rad s djecom.

Polazeći od prirode žene i njene ključne društvene uloge uočljivo je da ona u dvadesetim godinama završava ili je pri kraju svog osposobljavanja za određeni posao ili stjecanje diplome. Ona je u tim godinama i najspremnija za ulogu majke i najспособnija – s genetske i psihofizičke strane – da rađa zdravu djecu, odgaja ih i brine se o njima.

Stoga je veoma važno za ženu u tim godinama osigurati fleksibilan odgovarajući posao jer je ona u tim godinama zauzeta materinstvom koje traje do četrdesetih godina njenog života – a to je vrijeme kada njena starija djeca postaju sposobna da se oslanjaju na sebe. Do tog perioda žena, uglavnom, pređe kritične periode – fizički i psihički. Žene su na tržištu rada dobrodošle u tim godinama i treba im dati prioritet kod zapošljavanja, cijeniti njihove odlike i priznati svake dvije ili tri godine koje su provele u podizanju djece kao jednu godinu radnog staža. Žena sa svojim iskustvom, uz biološke promjene koje je prate, kada napuni određeni broj godina i završi period u kome je bila sposobna rađati, postaje čvršća i stabilnija – usljed povećavanja količine muških hormon i smanjenja ženskih hormona. S muškarcem se upravo u tim godinama dešava nešto suprotno i on postaje skloniji blagosti i nenametljivosti a postaje i osjećajniiji. Stoga žene trebaju ići u penziju sa šezdeset

pet ili sedamdeset godina, jer nije tajna da žene duže žive od muškaraca i da su fizički čvršće od muškaraca u tim kasnim godinama.

Slijedeći Zapad koji trguje ženom i njenom ženstvenošću i ne pridaje veliki značaj periodu dok žena rađa i odgaja dijete kao da je želimo preopteretiti i odvratiti od uloge majke u mladosti – kada je za to najsposobnija, a onda joj zatvoriti vrata kada sazrije i kada više ne bude okupirana odgajanjem djece. Na taj način ona ostaje bez posla i postaje “svekrvom” – izvorom porodičnih sukoba i problema.

S druge strane, moguće je tržište rada organizirati tako da ženski sektor bude samostalan od muškog sektora po uzoru na samostalnost sektora za različite djelatnosti. To je u biti organizacioni proces kojem u prilog ide vrijednosni poredak čovjeka muslimana i muslimanskog društva. Veoma je važno na tržištu rada da žena nije potčinjena direktnom utjecaju stranca, jer će to spriječiti razvijanje prisnih privatnih odnosa i spriječit će da dođe do poslovnih i materijalnih zavoda koja imaju za cilj utjecaj ili pritisak na ženu. Ako pogledamo odnose nadređenih i podređenih, čak i kada su u pitanju samo muškarci, bit ćemo zaprepašteni koliko taj odnos može imati utjecaja i koliko može podstaknuti mnoge muškarce na poniznost, dvoličnost i činjenje prekršaja kako bi udovoljili nadređenima, izbjegli njihov bijes i utjecaj, osigurali neku korist ili unapređenja.

Priroda ljudske slabosti, dugotrajno druženje nadređenog muškarca i podređene žene, poznavanja slabih i jačih strana uz teškoće i nevolje koje se smjenjuju u porodičnom životu te uz pozitivne i negativne stvari koje nadređeni može uraditi – sve to čini da je čast žene ono najvažnije čemu teži nadređeni

muškarac. U trenucima slabosti upravo čast može biti ono što je podređenoj ženi najlakše dati muškarcu koji joj je nadređen.

Upražnjavanje seksualnih aktivnosti među uposlenicima danas na Zapadu mora biti dovoljno upozorenje nama, posebno stoga što je to po našem vjerezakonu, našim vrijednostima i specifičnostima, mnogo teži prijestup i ima ozbiljnije posljedice – mada se ponekad takve stvari i na Zapadu samatraju sramotom.

Na nama je da obratimo pažnju na društveno planiranje onoliko koliko obraćamo pažnju i na ekonomsko planiranje kako ne bismo skončali i prije nego što počnemo. To stoga što društveno planiranje i njegova efikasnost ima ekonomsko opravdanje – u mnogim slučajevima vodi pravilnom korištenju resursa i efikasnijoj proizvodnji

Putokazi na “Sinaju” ovog vremena: Uloga porodice

Iz naprijed iznesenog jasno je da dijete i briga o njegovom odgoju, unapređenje metoda odgoja i revizija obrazovanja i shvatanja, pod čijim se utjecajem dijete razvija od malehna, nisu bili u centru naučnog interesiranja i unapređivanja od strane znanstvenika, mislilaca i onih koji odlučuju u islamskom svijetu. Kako će onda islamski ummet dobiti bitku na polju islamskog odgoja djeteta kada pati od deformacija u obrazovanju, kada mu je elita površno i jednostrano obrazovana, kada mu misao ne prati mjesto i vrijeme, kada je kultura masa u stalnom padu, kada je u isto vrijeme izložen idejnim i medijskim naježdama sa strane te kolonijalističkim aspiracijama i njihovim moćnim sredstvima. Tim sredstvima

kolonijalisti eksploatiraju zadivljenost muslimanskih masa Zapadom, njihovo nepoznavanje islama i političku i društvenu iskvarenost.

Odgovor na ovo pitanje nalazi se u razumijevanju uloge porodice u odgoju muslimanskog djeteta i formiranju njegove svijesti, oblikovanju njegovih emocija i formiranju njegove ličnosti.

Sistemi i ustanove: Podanička uloga

Očito je da islamski reformatorski sektor u ummetu izražava svijest i osjećaje ummeta. U njegovim su rukama ključevi koji pokreću energiju ummeta, on posjeduje sposobnost obraćanja duši ummeta, sposobnost da ponudi uspješan projekat reforme te ponovo uspostavi i izgradi sponu s dobom poslanstva, njegovim univerzalnim i sveobuhvatnim viđenjem te borbenim reformatorskim duhom.

Ovaj sektor se ne može osloniti na sisteme vlasti niti na političke elite u temeljitoj reformi odgoja i obrazovanja iz islamske perspektive stoga što je interes sistema – pod utjecajem sila koje njima dirigiraju – da se zadrži postojeće stanje u kojem oni uživaju dobra i povlastice. Postojeći politički sistemi nastoje zadržati sadašnje stanje kroz dodvoravanje velikim svjetskim silama koje njima upravljaju i povinovanje njihovim interesima i dobrima. Ovo ne znači da se treba prestati obraćati sistemima i vođstvima islamskih država, niti da treba prestati ulagati napore u njihovom savjetovanju i zadobijanju njihova povjerenja. Također ne znači da treba prestati sarađivati s njima u granicama mogućnosti i u skladu sa naporima koje oni ulažu na polju reforme.

Isto se odnosi i na sredstva informiranja i medijske kuće. Specifičnost kulture i interesa koji vladaju u medijima koče informiranje da se zagrije za projekat islamskog odgoja i ostvarenje njegovih ciljeva, ali i pored toga postoji širok prostor za istinske intelektualce da iskoriste ta sredstva informiranja i ojačaju napore islamske civilizacijske reforme ummeta. Sredstva informiranja i elektronski mediji daju pojedincima i ustanovama širok prostor slobodnog obraćanja masama prelazeći na taj način različite vrste granica i prepreka.

Ako nije moguće mobilizirati sisteme na efikasan način – u okolnostima kakve vladaju – da aktivno rade na projektu islamske reforme, i ako uz to oni koji zagovaraju odgojnu reformu nisu našli za ummet “Sinaj” na kojem bi izolirali mase djece i omladine i odgojili ih na zdrav način za kojim teže – kako su to nekada uradili Musa, a.s., i njegov brat Harun, a.s., na Sinaju – onda islamskom projektu reforme nije preostalo ništa drugo nego da se u svijetu globalizacije i satelitske i elektronske komunikacije, koji je srušio kulturne i carinske barijere, sučeli licem u lice s izazovima na polju kulture i civilizacije. Promjena se vrši u društvu i pred očima vlasti uz opiranje kako onih prozapadno orijentiranih tako i onih tradicionalno orijentiranih.

Rješenje koje se može realizirati u ovakvim okolnostima mora se oslanjati na lični, prirodni i djelotvorni motiv. To je jedini motiv koji čini čovjeka muslimana voljnim da djeluje i sposobnim da ponese svoje “sinajsko” iskušenje – neovisno kakvo bilo njegovo materijalno i društveno stanje. Koji je to onda prirodni motiv? I koji je to ključ koji pokreće promjene u društvu?

Prirodni roditeljski nagon predstavlja ključ za pokretanje društvenih promjena

Pojas za spasavanje, “Sinaj”, doba globalizacije, lična motiviranost muslimana i ključ koji pokreće pozitivne promjene u ummetu mora izvirati iz duše muslimana i ne može se oslanjati na bilo koga osim na Allaha, a zatim na samog sebe – bez naredbe ili odobrenja od strane elita čiji su interesi suprotstavljeni i koje ne vladaju ni same sobom. Ovaj pojas, ključ i “Sinaj” predstavlja porodica koja je djetetu ne samo dom za fizički opstanak nego i mjesto gdje formira osjećaje i mjesto njegove duhovne izgradnje. Prirodni motiv roditelja je da uvijek teži za onim u čemu je interes djeteta. Ako očevi i majke imaju jasna shvatanja i ako su uvjereni da je nešto u interesu njihove djece, onda će oni sve učiniti da to djeci osiguraju.

Prirodni motiv roditelja je da teže onome u čemu je interes njihove djece i to je jedini preostali ključ u ovom vremenu koji može poslužiti kao djelotvorno polazište kulturne i odgojne reforme u muslimanskom svijetu. Na misliocu, odgajatelju i muslimanu koji je okrenut reformi stoji zadatak da izvrše svoju obavezu i podupru roditelje s kulturnim obrascima i zdravim, islamskim, odgojnim mehanizmima. Njihova zadaća je da objasne očevima i majkama u čemu je interes njihove djece te da ih pouče kako da oblikuju duhovno i emocionalno biće djece na zdravim islamskim temeljima koji će im osigurati sreću na oba svijeta te vjeru, moć i dostojanstvo.

Ako škola želi igrati važnu i djelotvornu ulogu u službi ummeta i unapređivati osebnost i sposobnosti generacija, ona može organizirati odgojne programe za roditelje i pripremati ih da oni svoju ulogu vrše kvalitetno – koliko to dozvoljavaju

društvene okolnosti. Škola može uzeti kulturno uzdizanje, podizanje svijesti roditelja njihova znanja i sposobnosti u odgoju djece sastavnim dijelom programa rada škole i njene uloge u društvu.

Visoko obrazovanje može doprinijeti ovoj misiji kroz obavezne i primjerene nastavne programe kroz koje će se studenti obrazovati za formiranje uspješnih islamskih porodica i biti podučeni da sami odgajaju svoju djecu u zdravom islamskom i duhu islamskih civilizacijskih tekovina.

Škole i privatni islamski univerziteti predstavljaju ustanove koje mogu doprinijeti projektu islamske civilizacijske reforme. Ove ustanove mogu praviti dodatne programe koji su u službi budućnosti ummeta a priroitet u tim programima mora predstavljati priprema budućih roditelja, studenata i studentica, kako da pravilno odgajaju svoju djecu.

Odgojna i duhovna uloga roditelja

Djelotvornost utjecaja škole, medija i društva u odgoju djece i mladih ovisi o stavu roditelja jer su oni ti koji pružaju priliku tim utjecajima i društvenim ustanovama da dođu do djeteta i utječu na njega. Roditelji su ti koji pozitivno ili negativno predstavljaju djetetu sve vanjske utjecaje i spremaju dijete da zauzme stav koji oni žele ili su ti koji prepuštaju djecu bez ikakve kontrole svim tim utjecajima sa strane.

Porodica ima snagu i legitimitet da odredi vrstu utjecaja koji mogu vršiti ustanove i ostale društvene snage na dijete, na njegovu duhovnu i emocionalnu izgradnju te na njegove spoznajne sposobnosti. Porodica je u poziciji kakvu imaju naočale u boji na licu djeteta koje mu daju sliku svijeta i sredine

oko njega u ovisnosti o boji naočala. U dubini duše postaje manje važno šta dijete čuje ili vidi a više postaje važno kako to dijete razumijeva i shvata. Djeca se tako, uz razlike u njihovim prirodnim sposobnostima, razlikuju u pogledu interesovanja, temperamenta iako idu u istu školu i uče isti program pred istim nastavnikom. Na prvom mjestu razlog tome je utjecaj porodice, zatim okruženje i društvo u kojem se dijete kreće. Ove stvari imaju presudan utjecaj na duhovnu izgradnju djeteta, njegove sposobnosti i emocionalne karakteristike.

Propusti u odgoju i obrazovanju

Kada danas govorimo o značaju djetinjstva i odgoja u realiziranju korjenitih spoznajnih i emocionalnih promjena, prvo nam pada na um škola i obrazovanje, a na drugom mjestu to je, eventualno, informiranje. Porodica dolazi na kraju i njena uloga gotovo se svela na osiguravanje materijalnih potreba i prohtjeva djeteta: stan, hrana i odjeća.

Ako uporedimo šta se ulaže u škole i obrazovanje – iako je taj procenat veoma mali u zemljama islamskog svijeta – i šta se, također, troši na medije, s onim šta se ulaže u odgojnu ulogu porodice i njeno osposobljavanje kako bi mogla igrati efikasnu odgojnu ulogu, ustanovit ćemo da je ovo posljednje zaista neznatno. Teoretiziranja u obliku savjeta o značaju uloge roditelja koji su uzor djeci i mladima ništa bitnije ne mijenjaju sliku. I sve se završava na tome pa roditelji nemaju snage da promijene svoje unutarnje biće niti znaju kako na praktičan način promijeniti unutarnje biće svoje djece i učiniti ga boljim – iako to po svom prirodnom nagonu žele na sve načine i spremni su učiniti sve što je u interesu njihove djece da bi ona živjela bolje i kvalitetnije.

Žalosno je da su shvatanja roditelja o budućnosti njihove djece sva pod utjecajem zapadne potrošačke kulture koja u centru pažnje ima materiju i pojedinca i u kojoj je važno ono što je danas i što je tu na dohvat ruke. Svemu tome treba pridodati i bolesti našeg stoljetnog zaostajanja. Mase roditelja kod nas teže za što više bogatstva, troše i gomilaju sredstva na sve moguće načine ne osvrćući se na društvo, javni poredak, javna dobra, društvenu solidarnost, islamsko bratstvo, humanizam, ljudsko dostojanstvo, prava i obaveze koje čovjek ima kao Božiji namjesnik na Zemlji. U svijetu dvoličnosti, sukoba, ugnjetavanja, nepravde, izopačenosti, rasipništva i despotizma društvo zakona i vrijednosti, pravda, dobročinstvo, slast spoznaje i kreativnosti smatraju se pitanjima koja više spadaju u mudrovanje i ispraznu retoriku.

Stoga nije čudo što danas imamo škole te obrazovne i medijske ustanove koje u našem svijetu ne vrše funkciju koja se od njih očekuje i ne proizvode generacije dostojanstvenih, snažnih i pouzdanih građana, koji imaju sposobnost, inicijativu i efikasnost koju zahtijeva ovo vrijeme i njegovi izazovi.

Ako pogledamo ustanove visokog obrazovanja, njihov doprinos u pripremi kadrova i njihov udio u obrazovanju, ustanovit ćemo da je taj udio skroman i ograničen i da se svodi na izvođenje generacija nastavnika kojima nedostaju sredstva, programi, istraživanja te neophodna i efikasna energija za rad u obrazovanju. Potcijenjenost mjesta nastavnika, nizak nivo primanja uposlenih u sektoru obrazovanja, sredstva koja im stoje na raspolaganje u radu odvrćaju nadarene kadrove od ovog zanimanja i upuštanja u tu službu. To također negativno utječe na predanost prosvjetnih radnika svom poslu i na kvalitet njihova rada.

Ako pogledamo koliko procentualno napredni narodi ulažu u odgoj i obrazovanje od ukupnog iznosa svog budžeta i nacionalnog dohotka i to uporedimo s onim koliko u odgoj i obrazovanje ulažu zemlje islamskog svijeta, ustanovit ćemo da je taj procent u islamskom svijetu neznatan. Ukupne troškove obrazovanja u islamskom svijetu obično čini “stavka” plate koje su veoma niske, koje vrijeđaju dostojanstvo ljudi u obrazovanju, razorno djeluju na privrženost zanimanju, ubijaju volju za rad i podstiču na bavljenje drugim neugodnim poslovima kako bi se nadopunio dohodak kroz davanje dodatnih časova i ugađanje roditeljima. Što u budžetu namijenjenom obrazovanju preostane nakon izdvajanja za plate, troši se na nužne sanacije ruševnih objekata.

Ako pogledamo programe i odgojna sredstva i ako pogledamo koliko malo pridaju pažnje značaju psihološke i emocionalne izgradnje djeteta te koliko su neprikladni fazama i izazovima kroz koje prolazi dijete a sa kojima se istovremeno susreće ummet, shvatit ćemo uzroke lošeg stanja u odgoju i obrazovanju te njegov konstantni pad. Programi su preopterećeni, djeca se zastrašuju i od njih se traži da uče napamet. Djetetu je uskraćen emocionalni, saznavni i fizički razvoj i nije u prilici da razvija sposobnosti i vještine koje traži duh vremena i izazovi pred kojima se nalazi.

Ako pogledamo obrazovanje roditelja i njihovo poznavanje pedagogije, zaprepastit će nas činjenica da roditelji gotovo uopće ne poznaju pedagogiju i njene metode odgoja – čak ni oni koji se smatraju obrazovanim – i to stoga što su i oni sami bili odgajani na pogrešan način, i u porodici i u školi, i što malo ima odgovarajuće literature iz ovog područja koja je namijenjena roditeljima. I ono malo postojeće literature

svodi se na fikhske propise, na tradicionalne vazove i strane prijevode koji su vezani za vjerovanja drugih i njihovu kulturu i sredinu, a što sve ne pomaže u izgradnji muslimanske ličnosti, efikasnosti u poslu i uspješnom suprotstavljanju izazovima vremena.⁵³

- 53 Lično sam prisustvovao događaju koji pokazuje do koje je mjere zaostala islamska misao i koliko je podređena u shvatanju uloge žene i majke u izgradnji društva i njenog ozbiljnog uključivanja u društvene procese. Ovaj primjer pokazuje nedostatak ideja u sučeljavanju s promjenama, razumijevanju dimenzija promjena i načina sučeljavanja s njima. Kada sam bio dijete, slušao sam radio koji je u to vrijeme predstavljao nešto novo i bio interesantan. Petkom smo slušali vjerski jutarnji program u kojem je govorio jedan od poznatih mekanskih alima. Jednoga jutra govorio je o obrazovanju žene. Dok je on govorio, rahmetli majka je upitala "Je li se vjera promijenila?" Pitao sam je zašto to pita, a ona je odgovorila: "Je li taj što priča taj i taj alim?" Rekao sam da jeste, a ona je odgovorila: "On je izdao fetvu da je haram da se djevojke uče pisati jer će pisanje iskoristiti za pisanje ljubavnih pisama." Ona je čak, poslušavši njegovu fetvu, udarala najstariju kćerku po prstima da joj zabrani pisanje i nastavak obrazovanja – iako je ona već bila naučila osnove pisanja u mektebu. Zatim je majka dodala: "Kako on sada savjetuje djevojke da se obrazuju i podstiče ih na to?" – zapitala se u čuđenju i nevjerici. Evo još jednog primjera koji pokazuje metodološku nemoć u korištenju temeljite analize u cilju shvatanja promjena i osposobljavanja ummeta da se može nositi sa izazovima. Radi se o fotografranju koje su oni koji su izdavali fetve o fotografranju dugo vremena proglašavali haramom a mnogi i do dana današnjega govore da je fotografranje haram. Oni koji su fotografranje smatrali dozvoljenim obrazlagali su to time da ono ne predstavlja posao sličan Božijem stvaranju, nego da se radi o zadržavanju sjene.

Ako shvatimo da slike s kompjutera ne predstavljaju zadržavanje sjene, shvatit ćemo manjkavost fetve i onih koji su odobravali fotografranje i to da ona nije riješila dilemu da li musliman može koristiti sredstva vremena u kome živi.

Pravi odgovor – kako ga ja vidim – nalazi se u korištenju pristupa temeljite analize, jer ako pogledamo o čemu se u biti radi, shvatit ćemo da je razlog zabrane slikanja u prethodnim stoljećima bio isključivo vjerski i da mu je

Važnost literature koja je namijenjena roditeljima

Najvažniju kariku u reformi, kojoj obrazovani ljudi moraju posvetiti punu pažnju, predstavljaju roditelji i porodica i to zbog nekoliko razloga.

Prvo: Porodica ima izuzetnu važnost u formiranju psihološke konstitucije i mentaliteta djeteta i formiranju njegovih sposobnosti, jer je porodica mjesto odrastanja, dom i utočište djeteta. Prema porodičnim shvatanjima dijete formira svoja shvatanja.

Drugo: Roditelji imaju motiv i oni nastoje, i to po svom urođenom nagonu, osigurati sve što je u interesu njihove djece. Uloga roditelja i porodice određuje koliko će ostale obrazovne i odgojne ustanove utjecati na dijete. Roditelji i porodica usmjeravaju i korigiraju utjecaj tih ustanova i njihovu djelotvornost.

Treće: Intelektualci, pisci i reformatori posjeduju znanja, sposobnosti i načine kako da se obrate roditeljima i pomognu im u odgajanju djece. Njihov pristup je značajniji i za roditelje prihvatljiviji time što oni nemaju lične interese. Ostali učesnici u procesu odgoja imaju svoje interese i ciljeve. One nastoje zadržati postojeće stanje. Bilo kakva promjena, po njima, mora biti u službi zadržavanja postojećeg stanja, neremećenja njegove komplicirane ravnoteže i interesa utjecajnih fakotra

cilj da ljude odvraća od idolopoklonstva. Nakon industrijske znanstvene tehnološke revolucije, otkrivanja fotoaparata i elektronskog fotografiranja, slikanje ima naučni, obrazovni, inforamtivni i tehnički cilj. Stanje je slično i u mnogim drugim slučajevima. Tako izraz "sejjare" u Kur'anu časnom označava karavanu za prenošenje robe, ali se on danas koristi da označi automobil koji ima motor koji ga pokreće. Veza između *sejjare* u prošlosti i *sejjare* danas je samo fonetska i opće značenje kretanja i transporta.

u društvu. Bilo kakva institucionalna promjena vrši se kako bi se te institucije očuvale i kako bi se očuvalo postojeće stanje. Najviše što takve institucije mogu učiniti jeste da udovolje zahtjevima za promjene ako dolaze od širokih masa ummeta, ali one, sasvim sigurno, nisu ustanove koje počinju s promjenama, imaju inicijativu u vršenju promjena i izazivaju eksploziju snaga.

Stoga intelektualci i reformatori moraju početi obraćati veću pažnju porodici i njenoj odgojnoj ulozi i moraju početi s produkcijom literature koja će na uvjerljiv način razvijati svijest kod roditelja i učiti ih kako da se osposobe za kvalitetno vršenje svoje odgojne uloge na pravilnim, naučnim i provjerenim osnovama te na zdravoj islamskoj kulturi i vrijednostima.

Porodica, otac i majka, imaju istu odgojnu ulogu za ummet i ovo vrijeme koju je "Sina" imao za Musa, a.s., i Izraeličane za ono vrijeme. Intelektualci i odgajatelji, vjesnici civilizacijske islamske reforme, mogu se – uz trud, predanost i oslanjanje na znanje i iskustvo koje imaju – direktno, bez prepreka i s malo izdataka obraćati roditeljima kao najvažnijoj zainteresiranoj strani za odgoj djece.

U našoj generaciji ima mnogo primjera koji pokazuju kako su očevi i majke uspjeli sa svojom djecom preći sve prepreke i napraviti velike civilizacijske iskorake u toku samo jedne generacije kada im je na uvjerljiv način predočena vrijednost željene promjene te ponuđene potrebne informacije i iskustvo.

Uvjeravanjem očeva i majki povećava se praktični utjecaj i pritisak na različite društvene, odgojne i obrazovne ustanove da poboljšaju kvalitet svoga rada i da udovolje mnogim težnjama roditelja, što doprinosi boljoj efikasnosti ovih ustanova u odgoju mladih.

Ljubav, čežnja, pažnja i sigurnost osnovni su uvjeti za uspjeh naučno-odgojnih napora u pozitivnom usmjeravanju djeteta. Ljubav i čežnja roditelja rađaju ljubav, vezanost i privrženost djeteta prema roditeljima. I kao što roditeljska ljubav za rezultat ima njegu i pažnju prema djetetu tako i ljubav djeteta prema roditeljima rađa želju kod djeteta da udovolji uputama roditelja. Dijete želi zadržati roditeljsku ljubav, njihovo povjerenje u njega i oduševljenje njim i to ga motivira da sluša roditelje, da se maksimalno trudi, ulaže napor i iznalazi dodatnu energiju kako bi im udobrovoljilo.

Stoga moramo razvijati svijest kod roditelja, spremati ih da pravilno shvate svoje pozitivne uloge te da međusobne supružničke odnose izgrađuju na ljubavi i uvažavanju ako žele da takve osobine grade i njihova djeca. Razorena i razrušena kuća koja opstoji na potcjenjivanju, svađi, "lovljenju" međusobnih grešaka i mržnji ne predstavlja dom u kome ima nade da će djeca biti odgajana na lijep način i da će imati sredinu u kojoj će moći razvijati osjećaj za dobro, pomaganja, inicijativu i kreativnost. Takve sredine predstavljaju, zapravo, plodno tlo za mržnju, zavist, zlo i iskvarenost što vodi delikvenciji i odbojnosti prema društvu.

Osvješćivanje porodice i briga o njoj izgrani kroz odgovarajuću literaturu te kroz odgojno-obrazovne i kulturološke programe mora predstavljati važan dio napora intelektualaca i reformatora. Nedopustivo je da savremena porodica bude neupućena u temelje porodičnih odnosa i odgovornosti na uvjerljiv znanstveni način. U sredstvima informiranja nužno je uvođenje posebnih programa o porodici a na univerzitetima održavanje tečajeva o formiranju porodice

i odnosima u porodici kako bi se mladi pripremili za uspješan porodični život.

Sami osjećaji ljubavi i pažnje prema djetetu – bez poznavanja dobro prostudiranih psiholoških i društvenih zakonitosti – ne garantiraju dobar i uspješan odgoj. Slijepa ljubav može biti veoma štetna i djeci i roditeljima. Ona vodi u pretjeranu razmaženost koja rađa nemoć i sebičnost, a to dovodi do upropaštavanja sposobnosti djeteta i emocionalnih poremećaja što ga, na koncu, može odvesti u pobunu, poroke i kriminal.

Djelotvornost poznavanja pedagoških normi: Lično iskustvo

Bit će korisno navesti jedan primjer odgojne lekcije kroz koju sam lično prošao a koja pokazuje kako je moguće da roditelji odgajaju djecu na način koji je u mnogome drugačiji nego što su oni odgajani i da im pokažu pravilan način kako treba raditi, makar i sami roditelji ne radili tako zato što nemaju snage da se odupru nečemu što je loše.

Odrastao sam – Allahu hvala – kao nepušač i nikada nisam imao želju da pušim, iako je moj otac – da mu se Allah smiluje – strastveno pušio nargilu a majka – da joj se Allah smiluje – pušila cigarete na motanje. Poznato je da malo dijete teži da oponaša one oko sebe, posebno roditelje, ali ono što je mene odvratilo od ovog lošeg slijeđenja roditelja bila je odgojna mudrost kojom je otac rješavao to pitanje. Da je on govorio “ne smiješ pušiti” i pritom šutio, dijete bi kada god nema oca, sjelo na njegovo mjesto i oponašalo ga u pušenju. Da je otac ugledao kako dijete puši i proderao se na njega ili ga kaznio,

dijete bi bilo upornije u oponašanju oca, svakako u tajnosti. Ali otac nije zavaljeno pušio, šuteći i uživajući dok se ispred njega motaju oblaci dima, nego se obraćao djetetu i priznavao da to što on radi ne valja i izražavao kajanje i nemoć jer nije u stanju da se oslobodi te loše navike u koju se uvalio. Pritom je molio Allaha da dijete sačuva od pušenja. Dijete je s čuđenjem slušalo ovo priznanje i kajanje.

Jednom, dok je dijete spremalo nargilu i čistilo katran koji se naljepio na njene zidove, desilo se nešto što dijete neće nikada zaboraviti. Naime, otac mu je skrenuo pažnju na katran koji se nakupio po nargili i rekao mu: "Gledaj, dijete moje, ovakav katran i još više nego što ga ima ovdje nakupio se u mojim prsima i on mi izaziva kašalj i škripu u prsima. Taj prizor katrana nalijepljenog na zidove nargile dijete nikad nije zaboravilo – a pametan je onaj koji uči na tuđim greškama.

I tako, i pored toga što oba roditelja nisu bili praktični uzor po ovom pitanju, njihov efikasan odgojni metod sačuvao je dijete od onoga u što su oni upali.

Ovo ne znači da lični primjer nije važan. On ima važnu odgojnu ulogu u odgajanju mladih. U stjecanju mnogih moralnih osobina lični primjer igra ključnu ulogu. Odgajatelj koji teži da djecu okiti lijepim osobinama nalazi u odgojnim metodama značajnu pomoć u postizanju svojih ciljeva i u zaštiti djece da ne upadnu u zablude i ne private loše navike. Bez razumijevanja i odgojne komunikacije sam lični primjer neće postići željeni cilj. Mnogi koji mogu poslužiti kao dobar primjer nemaju odgojnu komunikaciju sa svojom djecom tako da mnogima to što sami mogu poslužiti kao primjer nije pomoglo da dobro odgoje i pravilno usmjere djecu.

Jedan drugi događaj pokazuje razumijevanje odgojnih metoda. Kada je moj najmlađi brat pošao da uzme zapaljenu cigaretu od majke – da joj se Allah smiluje – i da je stavi u usta kako bi je oponašao, skočila je jedna od sestara i počela vikati pokušavajući da mu otme cigaretu. Majka – da joj se Allah smiluje – tražila je od nje da se smiri i da prepusti stvar njoj. Ono je uzela drugi papir, stavila u njega duhan, smotala cigaretu, zapalila je i dala djetetu koje je očekivalo da je cigareta nešto slatko. Dijete je stavilo cigaretu u usta i čim je povuklo njen gorki dim, bacilo ju je na zemlju i više nikada ustima nije primaklo cigaretu.

Sjećam se i prizora koji se desio između majke – da joj se Allah smiluje – i mlađeg brata koji je jednom ušao u kuću mucajući od uzbuđenja i osjećaja radosti zbog onog što je nosio u svojim ručicama. U rukama mu je bio šiš s ukrašenom ručkom u kojem se spremala arapska kahva, a koji je on našao na tijesnom puteljku ispred kuće. Taj šiš je, vjerovatno, ispao nekom od Arapa prolaznika koji su došli s Arapskog poluotoka i koji su tuda često prolazili. Pratio sam šta će majka uraditi s tom nađenom stvari. Ona je – da joj se Allah smiluje – prišla djetetu i, na moje iznenađenje, polahko ga uzela u naručje i odnijela na mjesto gdje je našao šiš rekavši mu da sam svojim rukama ostavi šiš tu gdje ga je našao. Objasnila mu je da ovaj šiš nije naš i da ga stoga ne možemo uzeti. Jasno je kako je njen cilj bio da navikne dijete da u kuću ne donosi stvari koje nisu naše.

Kada sam razmišljao o ovoj lekciji, shvatio sam da ovakvo dijete neće više posezati za onim što nije njegovo i da će u dubini svoje duše shvatiti – i to na veoma uvjerljiv način – da ne uzima tuđe makar bilo bačeno nasred puta. Mnoga djeca postali su lopovi zato što su u kući sa radošću dočekani i bilo

im povjerovano u sve njihove laži, nakon što su pružili svoje male ruke prema nečemu što nije njihovo i neki skromni “plijen” donijeli u kuću. Na taj način djeca zbog neznanja ili nemara porodice, ili zbog toga što porodica ne prati njihovo ponašanje i aktivnosti – savim bezazleno – usvoje naviku da krađu i lažu.

Jasno je da je atmosfera ljubavi, sloge, brige o djeci i osjećaja sigurnosti uvjetovala da roditelji na lijep način mogu utjecati na ličnost djece. S druge strane, ta atmosfera štitila je djecu od druženja sa zlom i lošom djecom. Sve to je omogućilo da se takva djeca brzo i uspješno uključe u sve savremene tokove života – što pokazuje veliku moć pedagoških metoda u odgoju.

S obzirom da znam, s pedagoške strane, da dijete uvijek želi znati šta njegovi roditelji misle o idejama koje mu naumpadaju, dilemama koje ima, situacijama pred kojima se nađe, nastojao sam, koliko sam mogao, biti među djecom dok su gledala televiziju. Moja uloga je bila da kada primijetim da neki prizor šalje ružnu poruku, da ga na odgovarajući način kratko prokomentiram kako bi djeca shvatila u čemu se sastoji ta ružna poruka i kako bi nešto trebalo biti, a nisam im uskraćivao zadovoljstvo praćenja emisije ili programa. Ako se o nečemu trebalo duže komentirati, činio sam to nakon završetka emisije u otvorenom dijalogu uz davanje pojašnjenja i upoznavanja djeteta šta o tome misle roditelji. Ostavljao sam djetetu da razmišlja dok u njegovu dušu, u tišini, ne legne ono što je ispravno.

Taj metod se pokazao djelotvornim u suprotstavljanju negativnim posljedicama televizijskih programa. Odgajatelji su dužni uputiti roditelje kako će se na lijep, praktičan i

efikasan način nositi s izazovima i situacijama u životu djeteta. Izazovi poput elektronskih medija, kompjutera i interneta neće posigurno biti najgori i zadnji izazovi.

Najvažniji elementi odgojnog projekta za koji se zalaže ova knjiga sastoje se u tome da se značajan dio napora intelektualaca, pedagoga i islamskih reformatora usmjeri ka istraživanjima kako se treba na znanstven, islamski i uvjerljiv način obraćati očevima i majkama, kako podići nivo odgojne kulture i objasniti u čemu se ogledaju deformacije u kulturi te u čemu su manjkavosti savremenog odgoja. Također im je potrebno objasniti u kojoj mjeri to utječe na razvoj djece i ummeta s vjerske, psihološke, znanstvene i civilizacijske strane. Treba ih poučiti i metodama i sredstvima koja će im omogućiti da uspješno izvrše ulogu odgajatelja svoje djece – kako bi se ona pravilno razvijala i kako bi se oni pravilno izgradili duhovno, emocionalno i saznavno da bi onda pravilno usmjerili svoju ljubav, pravednost, požrtvovanost i strpljenje prema djeci.

Sramota je da su biblioteke drugih naroda pune stotinama i hiljadama knjiga i naučnih istraživanja iz oblasti pedagogije koje prosvjećuju očeve i majke i uče ih odgojnim metodama da bi valjano izvršili svoju ulogu u odgoju djece, a u isto vrijeme islamske biblioteke oskudijevaju u ozbiljnim naučnim istraživanjima i knjigama vezanim za porodicu i odgoj. Većina od ono malo knjiga što se izdaje uglavnom sadrže toliko puta ponavljane nadmene vazove ili se radi o knjigama koje tretiraju propise o sklapanju braka, propise o razvodu, propise o starateljstvu nad djecom, propise o podjeli nasljedstva. Većina tih knjiga ne tretira suštinu odgoja i međuljudskih odnosa, ne govori o vječnim znanstvenim istinama i ne bavi se kulturom. Široke mase ne zanimaju detalji o mnogim pitanjima koje

retiraju naprijed navedeno knjige, jer sudski opunomoćenici, kadije i vlastodršci izdaju, kada za to dođe vrijeme, potrebne papire i urade kako propisi nalažu.

Bavljenje pitanjima kulture i odgoja u cilju uzdizanja porodice i obrazovanja, te njihovog unapređivanja mora teći kontinuirano kroz studije, istraživanja i pokuse. Također, mora se odgovarati izazovima i promijenjenim odnosima, okolnostima, mogućnostima i novim saznanjima i informacijama. Mora se, također, posvetiti pažnja istraživanjima iz domena psihologije i drugih znanosti koje svoj procvat doživljavaju u našem vremenu otvarajući nove vidike u otkrivanju tajni ljudskih bića i drugih stvorenja.

Učitelj po svom značaju dolazi odmah iza porodice

Roditelji imaju iskonski urođeni motiv da nastoje učiniti sve što je dobro za njihovu djecu. Oni predstavljaju prvi čvrsti temelj na koji se mora oslanjati reforma odgoja. Odmah iza roditelja dolazi učitelj jer je on podrška i prva praktična zamjena za ulogu porodice u odgoju. On je faktor kome društvo prepušta pitanje obrazovanja djece, brige o djeci, usmjeravanja i razvijanja sposobnosti mladih.

Obrazovanje učitelja, njegove pedagoške metode i sredstva koja mu stoje na raspolaganju imaju izuzetnu važnost u saznavnom i emocionalnom razvijanju djeteta. Što su više podudarna shvatanja očeva i učitelja i što su više usklađeni njihovi naponi, to će ti zajednički naponi biti djelotvorniji a rezultati pozitivniji.

Najveći broj grešaka i propusta u efikasnosti učitelja, škola te programa odgoja i obrazovanja u mnogim zemljama

u razvoju nije, nužno, rezultat lošeg promišljanja ili loše namjere koliko je rezultat propusta u realizaciji i slijepog slijeđenje Zapada u pravljenju obrazovnih planova, programa i realiziranju aktivnosti.

Briga o problemima nastavnika, podrška koja im se pruža, kao i briga o pitanjima i programima općeg obrazovanja, sredstvima i propustima u obrazovanju moraju predstavljati jedan od prioriteta ummeta. Odgovorne ustanove moraju korigirati svoja viđenja o odgoju i obrazovanju i shvatiti da je ulaganje u odgoj i obrazovanje ulaganje u budućnost. Trošenje javnih sredstava mora biti uravnoteženo i ummet mora osjetiti utjecaje reformi i programa na razvijanje sposobnosti mladih generacija te na njihovu bolju efikasnost.

Učitelj kao i roditelj mora voditi brigu o interesima djeteta i njegovom uspjehu. Svi moramo biti svjesni da učitelj neće moći izvršiti svoju ulogu ako ne bude dovoljno svjestan, ako mu se ne poboljšaju uvjeti života i društveni status i ako ne bude imao dobre udžbenike i savremena efikasna školska pomagala. Neophodna su mu usto kontinuirana naučna istraživanja i studije na polju pedagogije. Intelektualci, vladine i nevladine odgojne ustanove i naponi reformatora mogu obilato doprinijeti podršci onima koji se bave obrazovanjem djece.

Svetost vjerskog diskursa:

Odnos između kognitivnog i emocionalnog

Nova znanja neprestano će se javljati i neće prestati potražnja za njima, njihovim preispitivanjem i razvijanjem sve dok krv teče u žilama ljudi. Za znanjem se traga i ono se obnavlja od bešike pa do groba. Emocionalne, duhovne i

odgojne strane imaju drugačiji period razvoja i trajanja. U biti, emocionalno i psihološko mora biti osnova na kojoj se gradi vrsta saznavnog i način njegova usvajanja, čak i kada se radi o području podučavanja vjerovanju, vrijednostima i moralu.

U svemu što se nudi djetetu da nauči i sazna – čak i kada se radi o poučavanju Kur'anu časnom – mora se voditi računa koliko to utječe na formiranje njegovog mentalnog sklopa i duhovne i emocionalne izgradnje i to u svim fazama djetinjstva – u skladu s općeprihvaćenim pravilom da “za svaku priliku postoji odgovarajući način šta i kako treba kazati”.

Vjerovatno najvažnije područje u kojem moramo pojasniti odnos spoznavnog i emocionalnog i obratiti pažnju na međusobni utjecaj jednog odnosa na drugi spada područje vjerskog poučavanja – u što spada i poučavanje djeteta Kur'anu časnom. Tradicionalno poučavanje Kur'anu časnom vršeno je stihijski i nasumice. Djeca se učena Kur'anu od ranog djetinjstva i to tako što su prvo učila trideseti džuz Kur'ana napamet. Vjerovatno je razlog tome što se misli da je kraće *sure* (poglavlja) lakše naučiti napamet, nego duža i što je većina tema o kojima govore te mekanske sure vezana za *gajb* (neviđeno) i vjerovanje.⁵⁴ Po našem mišljenju takav se redoslijed učenja mora korigirati i Kur'an časni treba nuditi djetetu na novim metodološkim, znanstvenim i odgojnim osnovama.

Trideseti džuz sadrži Božanski govor kojim se Bog obraća nevjernicima, silnicima, poricateljima i odbijateljima vjere i

54 Trideseti džuz ima trideset sedam sura od kojih su samo tri (En-Nasr, Ez-Zilzal i El-Bejjine) i prva tri ajet sure El-Ma'un medinska, a sve ostale su mekanske. Vidi: Hasanejn Mahluf, *Safvetu-l-bejan li ma'ani-l-Kur'an*, treće izdanje, Kuvajt, Ministarstvo vakufa i islamskih pitanja Kuvajta 1407. god. po H. /1986. god.

u kojem im prijeti poniženjem, patnjom i obećava da će loše skončati. Jezik tih prijetnji i upozorenja veoma je snažan i upečatljiv. U tim ajetima Uzvišeni poziva silnike da shvate svoje stvarno stanje i svoj loš kraj. Taj govor je upućen odraslima i oholima i ima za cilj da im ukaže na njihove odgovornosti, da im ukaže na posljedice njihovih nedjela i da ih vrati na Pravi put. Cilj kur'anskih riječi nije da punoljetne osobe učine strašljivcima, da uruši njihovu psihološku strukturu ili da uništi njihovu snagu i hrabrost, nego je cilj da ih osvijesti, uputi i argumentima primora da priznaju Stvoritelja. Ova poglavlja pozivaju nevjernike i silnike da pažljivo razmotre, razmisle i prouče posljedice nevjerstva i da naprave pravilan izbor.

Ali ako se te iste riječi upućuju malodobnom djetetu, on neće imati isti efekat, jer djetetu nije potrebno prijetiti i zastrašivati ga. Ako pogriješimo i obraćamo mu se govorom kojim se Kur'an obraća poricateljima Objave i nevjernicima, psihološki utjecaj na osjetljivo i nevino dijete bit će za izgradnju njegove ličnosti suprotan od željenog. Takav govor će u njemu potaći strah i zaprepaštenje, umrtviti snagu i hrabrost. Ono će život koji je pred njim shvati kao nešto opasno i bojat će ga se. U tom slučaju dijete će prema životu zauzeti negativan stav i neće živjeti kao Božiji namjesnik na Zemlji, nego će živjeti sa strahom i nagonom da preživi. U duši preplašena i isprepadana čovjeka ne može rasti kreativnost niti sposobnost darivanja. Takav čovjek nije kadar graditi svoj odnos s Allahom, sa životom i sa Sudnjim danom s osjećajima ljubavi, čežnje i pozitivne energije.

Možda to u velikoj mjeri objašnjava zašto je muslimanska duša djelovala pasivno u periodu dekadence. U tom periodu došlo je do slabljenja ljubavi prema Allahu, ozbiljnost života je

iščezla a preplašene i isprepadane duše ahiret su vidjele samo kao džehennemsku patnju, uprkos tome što će musliman – Allahovom milošću – završiti u Džennetu “makar i blud činio i krao”,⁵⁵ jer Uzvišeni Allah ljudima obračunava njihova ukupna djela, a ne samo greške koje poćine. ... *Zaista dobra djela poništavaju nevaljala djela – to je pouka za one koji pouku žele.* (Hud, 114), a kod većine ljudi dobro nadvladava zlo u onome što ćine i u onome što misle i osjećaju. Nije ćudo što su osjećaji straha i preplašenosti u vremenima zaostalosti ovladali dušama većine muslimana u svemu jer nisu razumijevali posljedice pogrešnog odgojnog diskursa. Taj diskurs bio je baziran na zastrašivanju, prijetnjama i kašnjanju a ne na ljubavi, uvaŹavanju, poštivanju, povjerenju, ohrabrivanju, otvaranju oćiju te odgovornosti i povjerenju.

Na odgovatelju je – ako slijedimo primjer Poslanikovog naćina obraćanja djeci i naućna istraŹivanja na polju pedagogije utemeljena na kur’anskom viđenju, njegovim vrijednostima i nakanama – da djetetu ponudi odgovarajući kur’anski tekst primjeren naravi djeteta u razlićitim fazama njegova razvoja. Cilj tih tekstova jeste da dijete pribliŹi Allahu, da u duši njegovoj razvija osjećaje ljubavi i da mu omili islamske vrijednosti. Kada dijete poćinje razabirati, trebamo ga hrabriti – kroz izbor odgovarajućih kur’anskih ajeta – da teŹi dobru i

55 Ahmed biljeŹi u *Musnedu*, hadis (br. 26219) koji prenosi od Ebu Derdaa da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Ko kaŹe: Samo je Allah Bog i njemu niko nije ravan (*La ilahe illallahu vehdehu la řerike leh*) ući će u Džennet”. Ebu Derda kaŹe, upitao sam: “I ako bude ćinio blud i krao?” Reće Poslanik: “I ako bude ćinio blud i krao.” Rekao sam: “I ako bude ćinio blud i krao?” Reće: “I ako bude ćinio blud i krao.” Ponovio sam: “I ako bude ćinio blud i krao?” Reće: “I ako bude ćinio blud i krao makar ne bilo pravo Ebu Derdau.”

onome što je ispravno a da se kloni zla i onoga što je pogrešno. U njegovu dušu trebamo usaditi principe i vrijednosti i u isto vrijeme uklanjati osjećaj straha i bojazni kada upada u svoje male greške, naprimjer, neke laži, uznemiravanje vršnjaka, hvalisanje. Na taj način otvaramo mu – odgovarajući kur'anskim izborom tekstova – načine da se preispita, udalji od grešaka, shvati smisao pokajanja, oprosta i Božije milosti. Takvo dijete se neće osjećati beskorisnim što vodi u bježanje, predavanje pogreškama i povodenje za onima koji griješe. Kada dijete postane punoljetno – kroz izbor odgovarajućih kur'anskih tekstova – objašnjavaju mu se njegove obaveze, ukazuje mu se na posljedice njegovih djela. I snažni i slobodni ashabi Allahova Poslanika, s.a.v.s., su nakon što su prihvatili vjeru stavljeni pred odgovornosti i ukazano im je na posljedice njihovih djela. Oni su snažno, hrabro i bez bojazni ponijeli i nosili svoje odgovornosti.

Obrazovna i odgojna reforma mora se protezati na sve strane kognitivnog, psihološkog i emocionalnog formiranja djece i mladih. Ona se mora staviti u funkciju formiranja zdravog mentaliteta i psihe djeteta, a vjerska i intelektualna strana predstavljaju najvažnije strane čovjekove ličnosti. Poslanikov uljudni način obraćanja baziran na dobrom promišljanju i razumijevanju Božijih zakona mora biti vodič i osnova u izgradnji odgojnih programa kada su u pitanju sazajna, psihološka i emocionalna strana djeteta.

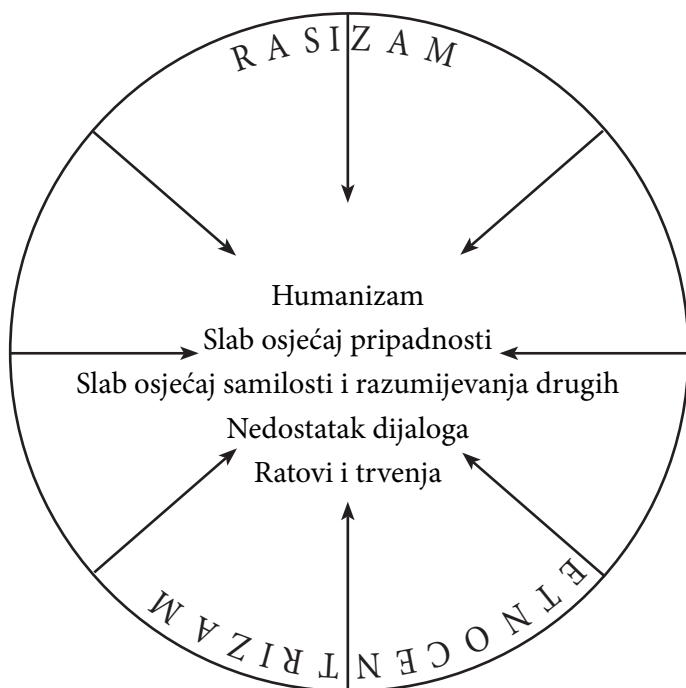
Naša dužnost je da shvatimo vezu spoznajnog sa emocionalno-psihološkim onoga čemu učimo dijete čak i kada ga učimo Kur'anu časnom. Ne mislim da smo u učenju djece Kur'anu slijedili ispravan odgojni put u izboru onoga što

odgovara svakoj etapi odrastanja djeteta i njegovoj duhovnoj izgradnji. Učenje Kur'anu mora početi sa zahvalom Uzvišenom Allahu, zatim iskazivanjem ljubavi prema Njegovoj vjeri, islamskom ummetu, privrženosti Gospodaru i islamskom učenju. Dijete treba postupno voditi kroz etape u kojima će očvrnuti u vjeri i sazrijevati kako bi moglo shvatiti svoju odgovornost i posljedice svojih djela prema sebi i ummetu. Moramo mu se obraćati u formi brižnih savjeta kako bi djetetu *otvarali oči* i ukazivali na Pravi put i prave vrijednosti.

Ovakav odgojni pristup koji vodi računa o posljedicama po emocionalni razvoj mora biti zastupljen u svemu što se nudi djetetu: idejama, kulturi, saznanju, u skladu s različitim nivoima uzrasta. U tome nema razlike između jedne i druge skupine, između elite i obične mase jer su svi braća i pripadnici muslimanskog ummeta, snažnog i časnog.

Na svim segmentima ummeta: intelektualcima, reformatorima, očevima, majkama, odgajateljima, učiteljima, pojedincima i ustanovama je dužnost da odgoju i obrazovanju daju prioritet i ulože trud za njegov napredak. Na njima je dužnost da ponovo izgrade temelje bića ummeta, da probude njegovu energiju u svojoj djeci i da razvijaju ljudske resurse na zdravim, islamskim, spoznajnim i emocionalnim temeljima.

Kako bi se riječi pretvorile u djela a misao u akciju, moramo početi s postavljanjem ozbiljnih i sveobuhvatnih planova na kojima će sarađivati svi Božijoj istini odani ljudi radi uzdizanja generacije vjernika sposobnih, ponosnih i preporođenih.

Skica broj 9. *Rasizam i etnocentrizam: filozofija dominacije i sukob humanog i civilizacijskog*

ŠESTO POGLAVLJE

Plan rada

Pravci djelovanja

Osnova svakog plana rada jeste da ima više dimenzija i da se radi na više uporednih usklađenih frontova koji se međusobno nadopunjuju kako bi na kraju puta dao željene plodove.

Cilj ovog plana – kada je u pitanju djetinjstvo – je psihološka i emocionalna promjena kako bi muslimanska osobnost postala snažna, djelotvorna, konstruktivna i kreativna. To podrazumijeva ponovnu izgradnju muslimanskog mentaliteta da bi imao zdravu vjeru i istinsku znanstvenu snagu.

Da bi se to desilo, moramo povratiti islamsku univerzalnu viziju na sve oko nas iz doba poslanstva i to kroz pročišćavanje kulture od svega što je pogodilo tu viziju i islamsku kulturu kroz stoljeća iscjepkanosti i tiranije. Moramo vratiti Poslanikov odgojni pristup mladima i učiniti da on bude temelj odgojne reforme – taj pristup usađuje sjeme znanstvene i emocionalne reforme u tlo djetinjstva na postojan način i vraća ummetu tu nedostajuću dimenziju u projektu islamske civilizacijske reforme.

Buđenje svijesti kod obrazovanih

Prvi korak u ovom smislu čini razvijanje svijesti o prirodi problema i njegovim kulturološkim i historijskim dimenzijama. Uprkos ogromne predanosti koja je krasila i krasi mnoge obrazovane ljude i ogromnim naporima koji su ulagani kroz stoljeća u okolnostima i izazovima koji su okruživali ummet, ti naponi su imali ograničenog utjecaja, nisu dali željene plodove i nisu ostvarili ciljeve vraćanja energije i sposobnosti ummeta. To se desilo zbog nepostojanja sveobuhvatne vizije i odsustva uloge razuma koji na pravilan način uvažava vječne božanske zakone u promatranju, istraživanju i psihološkom i sociološkom promatranju. Uzrok tome je i grčka metafizika koja je postala dominantna u misli ummeta i njegovim saznavnim vidicima uz žestok politički sukob koji je prisilio mnoge učene ljude da dođu u sukob s političkim despotskim elitama usljed toga što su branili islamske svetinje i stanovišta te što su nastojali sačuvati vlastito naslijeđe. Posljedice tog sukoba su veoma prisutne sve do današnjeg dana i čine slabim duhovnu konstrukciju i emocionalnu snagu ummeta.

Ako osvjешćivanje uspije privući odgovarajući interes mislilaca, odgajatelja i reformatora da shvate značaj djeteta i porodice s odgojne strane, ako se ulože neophodni naponi na kulturnom pročišćavanju i unapređenju odgojnih shvatanja i sredstava, ako se intenziviraju ozbiljne studije u ovim područjima i svjetlo dana ugledaju adekvatna djela na tome planu, suštinska promjena stanja u jednoj generaciji bit će moguća stvar. To je potvrdio odgojni metod koji je slijedio Musa, a.s., u oslobađanju podjarmljenih Izraelićana⁵⁶ kao i

56 Veoma je važno da shvatimo razliku u naravi naroda kome je poslan Musa, a.s., i naravi naroda koji je nosio misiju islama drugim narodima. Važno je

metod koji je slijedio Muhammed, a.s., riječju i primjerom u odgajanju mladih – uz živa iskustva modernih naroda i lična iskustva mnogih od nas kod kojih je nastala velika promjena u shvaćanjima i saznanjima u životu jedne generacije. Sve ovo pokazuje da se ovako nešto i mnogo više po svojoj dubini i domenu moglo desiti tokom jedne generacije nakon nas – ako se budemo trudili i zalagali narednih četrdeset ili pedeset godina – uz Allahovu pomoć.

da imamo na umu kako je to utjecalo na metod koji je slijedio Musa, a.s., u ophođenju sa svojim narodom i na metod koji je Muhammed, a.s., koristio u pristupu svome narodu i značaj svega toga na način na koji se danas mora pristupati muslimanskim narodima. Musa, a.s., je poslan Izraelićanima koji su bili podjarmljeni u Egiptu i sličili su malaksalim konjima od kojih je bitan njihov porod. Metod koji je slijedio Musa, a.s., po naređenju Allahovom, bio je odgajanje slobodne, časne i hrabre generacije u *sinajskom bespuću* u roku od četrdeset godina. Narod Muhammeda, s.a.v.s., bili su Arapi koji su imali čast da nose misiju islama svjetovima. Oni su bili slobodarska beduinska plemena koji nisu bila u pokornosti ni caru ni kralju. Stoga se njima Poslanik, s.a.v.s., obraća na način donošenja radosne vijesti, odgovornosti za vjernike, upozorava ih i prijeti onima koji prkose, ne vjeruju i suprotstavljaju se poruci islama. Ta plemena su snažno i pouzdano ponijela misiju islama, podigla zastavu islama i uspostavila temelje njegove civilizacije. Kada su kraljevi i vlastodršci ponizili islamske narode, desilo se drugo buđenje čiji su učesnici bila slobodarska i hrabra turska plemena koja su ušla u islam i uspostavila Osmansku državu. Danas se odgojni metod koji je slijedio Musa, a.s., može primijeniti na muslimanske narode. Oni moraju ponovo izgraditi svoje temelje i reformirati muslimanski način mišljenja i platformu za odgoj mladih generacija i to korištenjem onoga što je predstavljalo obilježje Poslanikovog načina pristupa djeci i mladima. Potrebno je također povesti računa o *materijalu* onih koji ulaze u islam a pripadaju slobodnim i naprednim narodima koje krasi snaga i hrabrost a koji predstavljaju značajnu snagu islama. Moramo u njima očuvati snagu i hrabrost i sve učiniti da onečišćena kultura koju im nudimo ne bude negativno sredstvo koje će sputavati njihovu energiju i razarati unutrinu njihovih mladih.

Razvoj kritičke islamske društvene misli

Uloženi su mnogi naponi i ponuđene mnoge disertacije u cilju idejne reforme i spajanja u cjelinu saznanja koja nudi uputa Objave i ajeti Knjige s jedne strane i promatranja razuma i ajeti kosmosa s druge strane kako bi se očuvale konstante i aktivirale promjene. Ali izolacija poznavalaca skolastike i njihov tradicionalni način bavljenja naukom i proučavanjem učinili su tlo kulture i islamske misli nepodesnim za razvijanje i aktiviranje sve do danas, a da opasnost ove činjenice i pored sve predanosti i dobrih namjera nisu uočili mnogi ljudi od ovog zanata, reformatori i običan svijet.

Da bi se aktivirao muslimanski um i njegovo tlo učinilo plodnim, mora se ohrabriti kritička islamska društvena misao koja ima za cilj vraćanje univerzalnog islamskog shvatanja kosmosa i spajanje u cjelinu izvora islamskog saznanja, objave, razuma i kosmosa. Na osnovu takvog viđenja nužno je očistiti islamsku kulturu od svih natruha i unaprijediti odgojne metode radi ponovne izgradnje islamske ličnosti i mentaliteta čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji.

Mnogi značajni naponi uloženi su u reformu, ali im nije bilo suđeno da ostvare svoje ciljeve i probude ummet zato što nisu obratili pažnju na ulogu koju ima odgoj djeteta. Ti naponi su bili u formi diskursa zastrašivanja i spoznajnog i polemičkog poziva upućenog odraslima. Među najvažnije takve napore u historiji ummeta spadaju naponi imama Ebu Hamida el-Gazalija koji je rano shvatio potrebu spoznajne reforme u cilju uspostavljanja normalnih odnosa između vjerskog i racionalnog o čemu govori u knjizi *Nekonzistentnost filozofa*. Isti autor u djelu *Oživljavanje vjerskih nauka* teži

harmoniziranju onoga što pripada domenu vjerezakona i onoga što pripada domenima racionalnog i emocionalnog. Međutim, ovo opredjeljenje i ovaj poziv nisu uspješni izazvati promjenu i spoznajnu reformu koja bi dovela do interakcije onog vrijednosnog sa vječnim zakonitostima stoga što je uspjeh te interakcije mora biti postavljen na planskim osnovama s jedne strane a s druge strane uspjeh emocionalnog i odgojnog preobražaja uvjetovan je također time da bude naučno utemeljen i okrenut djetinjstvu.

Šejhu-l-islam Tekijjudin Ahmed ibn Tejmiije (u. 1328. god.) shvatio je važnost koju ima ispravan način vjerovanja u izgradnji ljudske ličnosti, ali dominacija teoretske polemičke i *svađalačke* misli koju su nametale okolnosti i kultura tog vremena nisu dale priliku toj spoznajnoj dimenziji da nađe puta u odgojnoj strani i da urodi plodom u vidu praktičnih i djelotvornih odgojnih programima s ciljem drugačijeg pristupa odgoju u djetinjstvu. I ne samo to, nego su mnogi koji su potpali pod utjecaj ideja Ibn Tejmiije bili veoma daleko od shvatanja značaja duhovnih, emocionalnih i odgojnih sredstava i veoma su im malo pridavali pažnje. Imam Ali ibn Ahmed ibn Hazm (u. 1064. god.) doprinio je izgradnji osnova naučne metodologije u proučavanju društvenih zakonitosti, dok je učenjak Abdurrahman ibn Haldun (u. 1406. god.) postavio temelje sociološke misli. Međutim, misao ove dvojice učenjaka je marginalizirana kao što su marginalizirane i ideje mnogih kreativnih ljudi koji su živjeli u stoljećima slijepog oponašanja i idejne stagnacije. Ibn Hazm je smatran zagovornikom doslovnog tumačenja, dok ono o čemu je pisao Ibn Haldun nije bilo predmetom interesovanja sljedbenika tradicionalne misli. Stoga njihova misao nije

stavljena u funkciju izgradnje islamskih društvenih znanosti, niti je korištena da bi se unaprijedile pedagoške naučne studije i proizvela željena reforma u pristupu pitanjima koja su vezana za period djetinjstva.

Od kasnijih učenjaka šejh Muhammed Abduhu (u. 1905. god.), a nakon njega simboli škole El-Menar (svjetionik) i njeni učenici shvatili su značaj pravilnog vjerovanja, jačanja znanstvenog mentaliteta i čišćenja islamske kulture od praznovjerja. Eš-Šejh Abdurrahman el-Kevakibi shvatio je značaj društvene i političke dimenzije i nužnost njenog postavljanja na čvrste temelje islamskih principa i vrijednosti te nužnost da se stane ukraj tiraniji u društvu. Međutim, sve te reforme nisu dosegle potrebnu dubinu i nisu postigle željene ciljeve jer su ostale u okvirima diskursa namijenjenog starijim. Reformatori se svojom misli i istraživanjem nisu usmjerili ka djetinjstvu, odgoju i promjeni u izgradnji ljudske ličnosti.

Svi ovi napori i oni koji su uslijedili nakon njih nisu urodili željenom promjenom jer su misao perioda stagnacije, obrazovna beživotnost i slijepo oponašanje marginalizirali sve ove pokušaje, ograničili njihove domete ne dopuštajući njihovo razvijanje i interakciju. Zbog toga nije došlo do učvršćivanja islamske naučne misli koja bi počivala na upotpunjenju naučne metodologije, razvoju znanosti kakve su psihologija i sociologija te unaprijeđenju odgojnih metoda.

S druge strane, uvezene ideje i vesternizacija nisu bile u suglasju s osjećajima i psihologijom ummeta i ideologijskim temeljima na kojima ona počiva što je, također, iz objektivnih razloga sponatano marginaliziralo njihov utjecaj na biće ummeta.

Odgojna reforma i didaktička književnost⁵⁷

Ako smo shvatili važnost reforme obrazovanja i odgojnih metoda prilagođenih djetetu, važno je pažnju mislilaca, sociologa, psihologa i pedagoga usmjeriti na značaj didaktičke književnosti, koja poučava roditelje kako da budu uistinu roditelji i osigurava im islamska naučna i sociološko odgojna shvatanja koja im pomažu u izgradnji zdrave porodice i očuvanju doma kao djelotvornog gnijezda za odrastanje djeteta.

57 Međunarodni institut za islamsku misao u sklopu svojih aktivnosti na polju islamizacije znanja i poklanjanja pažnje odgojnoj strani didaktičke književnosti namijenjene muslimanskoj porodici izdao je tokom zadnjih deset godina nekoliko važnih knjiga i održao nekoliko naučnih skupova posvećenih pitanjima odgoja. U ta izdanja spada i knjiga *Delil mektebe el-usre el-muslima* (Vodič za biblioteku muslimanske porodice) čiji je plan izrade i nadzor nad njegovom izradom postavio pisac ove knjige još dok je bio Generalni sekretar Međunarodne skupštine muslimanske omladine (Nedve) u periodu 1973-1979. Treće izdanje ovog vodiča objavili su zajedno Međunarodni institut za islamsku misao i Daru-s-salam iz Kaira 2008. god. Vodič ima za cilj da predstavi najbolje što ima u arapskim bibliotekama. Uz vodič su dati mnogobrojni sadržaji koji pomažu čitaocu da dođe do onoga što želi od ove didaktičke književnosti u zavisnosti od uzrasta, željene uloge, ili specijalnosti na jednostavan način. U vodiču su date i kratke biografije pisaca, koliko je to bilo moguće.

U sadašnjem trenutku Institut sprema enciklopedijsko izdanje *Delil el-kissa el-islamije* (Vodič kroz islamsku priču) koji će pomoći muslimanskoj porodici. Vodič predstavlja čisto islamske priče koje pružaju bezazleno zadovoljstvo čitanja, pomažu društvenom sazrijevanju, usađuju uzvišene principe i podupiru ih kod članova porodice u različitim fazama. Vodič obuhvata sve vrste priča i sve vrste pisaca neovisno o temi priče ili identitetu pisca stoga što je mjerilo priče njen umjetnički kvalitet, njena vrijednost, zabavno-odgojni utjecaj i to koliko doprinosi uspjehu programa islamske reforme.

Institut, također, priprema izbor istaknutih didaktičkih tekstova (Pobožne islamske pjesme) za različite društvene i emocionalne prigode stoga što poezija i pobožna pjesma imaju utjecaja na izgradnju emocionalnih i estetskih ličnosti, što je posebno izraženo kod muslimana.

Ovdje je važno, kada govorimo o književnosti generalno a o književnosti za djecu posebno, skrenuti pažnju na činjenicu da književnost spada u najvažnija umjetnička sredstva koja utječu na omladinu svih naroda. Književnost ističe, pokazuje i kristalizira specifičnosti i kulturu naroda. Shvatanje tih specifičnosti i njihovih simbola ima veliki značaj u shvatanju duha određene civilizacije. Nerazumijevanje ovih specifičnosti i simbola – posebno u periodima dekadencije – spada u pitanja koja su u velikoj mjeri doprinijela idejnom i kulturnom izopačavanju naroda.

Tako nešto desilo se s pogrešnim shvatanjem likova – simbola koji su korišteni u pričama iz kulturne baštine, posebno u pričama *Hiljadu i jedna noć* i njima sličnim. U tim pričama zli, opasni i divlji likovi ljudi i životinja imaju zadaću da spriječe dolazak do blaga i dragocjenosti. Ove zle sile u mašti muslimana predstavljaju simbole zla, iskvarenosti i nasilja i stoje kao brana pred riznicama istine i dobra, ali te sile nestaju pred hrabrošću čestitih i hrabrih tragača za riznicama. Hrabrost, upornost i odvažnost onih koji tragaju za istinom i dobrom pobjeđuje sile zla i ugnjetavanja i time se želi poručiti da su fantazije o nesavladivosti sila zla i iskvarenosti samo privid i opsjena.

Žalosno je što su specifičnosti islamske civilizacije i kulture i njeni književni simboli, zbog neznanja sljedbenika islama i njihovog zaglupljivanja, postali ulazna vrata i plodno tlo za ideje praznovjerja, gatanja, lažne mašte te strepnje i straha od svijeta i sila džina sljedbenika ummeta. Tako se mašta, kreativni književni postupci, umjetničke slike i sredstva razonode, koji razvijaju energiju vjerovanja, hrabrosti, suprotstavljanja nasilju i iskvarenosti mladih, pretvaraju u djelotvorna sredstva

duhovnog zastrašivanja uz jačanje sistema nasilja i tiranije te propagiranje aktivnosti vračeva i gatara.

Reforma visokog obrazovanja

Da bi projekti reforme islamskog mišljenja i obrazovanja uspjeli, nužno je izvršiti reformu visokog obrazovanja, posebno na privatnim univerzitetima, koji posjeduju veću slobodu i inicijativu za obnovu i promjenu, te na onim univerzitetima koji imaju izvjesnu slobodu i neovisnost u donošenju odluka – a kakvih ima u pojedinim zemljama. To stoga što su univerziteti ti koji spremaju visokobrazovane kadrove za sva područja, a posebno za područja političkih, pravnih i društvenih znanosti. Da bi se ti ciljevi ostvarili, nužno je izvršiti reformu metodologije obrazovanja te objediniti i usaglasiti programe i izvore obrazovanja. Na taj način bi obrazovani i stručni ljudi mogli reproducirati islamsku misao i kulturu koja ima jasne ciljeve, koja iznosi ujednačene stavove i koja nudi alternativu.

Univerzalnost komuniciranja i mogućnosti koje nude sredstva elektronske komunikacije i obrazovanja široko otvaraju vrata reformi visokog obrazovanja, podstiču i podupiru naučna istraživanja te omogućuju unapređivanje obrazovanja kvalitativno i kvantitativno. Na taj način moguće je osigurati kadrove i didaktička sredstva koja zadovoljavaju potrebe ummeta, moguće se suprotstaviti izazovima vremena, raditi na čišćenju i otklanjanju deformacija i boriti se protiv kulturne otuđenosti, apatije i razjedinjenosti.⁵⁸

58 Veoma je važno istaknuti važnost obrazovanja u svim sferama humanističkih, društvenih, prirodno-matematičkih i tehničkih znanosti na univerzitetima u arapskom svijetu na arapskom jeziku – što je jedan

Ako želimo pristupiti realizaciji naprijed iznesenog, a posebno pomoći muslimanskoj porodici, onda je nužno odmah krenuti u aktivnosti koje će doprinijeti bržoj produkciji didaktičkih sadržaja utemeljenih na zdravim islamskim, kulturnim i odgojnim vizijama. Ti didaktički sadržaji moraju

od oblika reforme visokog obrazovanja. To stoga što je arapski jezik maternji jezik Arapa te jezik vjere i kulture islamskog ummeta pa ga je nužno obogaćivati leksikom koja pripada svim naučnim otkrićima koja je ostvarila i ostvaruje ljudska civilizacija. Poznato je da se kreativnost najviše može izraziti na maternjem jeziku, a to je u ovom slučaju arapski jezik. Nema sumnje da u razloge našeg neuspjeha da odgovorimo naučnim i tehnološkim izazovima evo već dva stoljeća spada i to što smo i u prošlosti, a još uvijek i u sadašnjosti, predavali prirodno-matematičke i tehnološke znanosti na stranim jezicima. U arterije naše kulture i naših naučnih ustanova neće ući plodovi ljudske civilizacije kroz prevođenje važne periodike u kojoj se objavljuju nova naučna istraživanja i otkrića. Mi smo se zadovoljili prijevodom djela klasične književnosti i priča koje imaju ekonomsku prođu.

Obrazovanje na maternjem jeziku u svim etnima spada u veoma važne stvari pod uvjetom da bude podržano stručnim prijevodima svih novih naučnih istraživanja i otkrića i to kroz ustanove za prevođenje i njene kadrove: studente, profesore postdiplomskih studija i centre za naučna istraživanja čiji uposlenici moraju biti dobro osposobljeni za prevođenje.

Nadam se da ćemo pristupiti osnivanju fakulteta za prevođenje kao i nacionalnih ustanova za prevođenje i izdavaštvo kako bismo obogatili kulturu ummeta, proširili krug opće naobrazbe i učinili prevođenje ekonomski isplativim – a to bi privuklo poslovne ljude da dadnu svoj doprinos obogaćivanju općeg obrazovanja i kulture ummeta. Nadam se, također, da ćemo se okrenuti radu i prestati s jalovim svađama o sposobnosti arapskog jezika da usvoji terminologiju znanosti i tehnologije, jer je arapski jezik prijevodima iz zlatnog doba islama dokazao da je sposoban za takvo nešto. Uostalom, svi narodi u svijetu koji se žele uzdignuti rade na prevođenju iako nemaju jezičkog bogatstva, mogućnosti i strukture kakvu ima arapski jezik. Jezičke akademije i sredstva informiranja moraju uraditi svoj dio posla u izgradnji termina, njihovom objedinjavanju i propagiranju kroz obrazovanje i sredstva informiranja.

biti lahko dostupni i moraju biti u svim formama medijskog izražavanja – pisanim, audiovizuelnim, elektronskim. Dužnost nam je pobuditi interes mladih za te sadržaje – od njihovog čitanja, slušanja, gledanja do njihove primjene u praksi. Nužno je raditi na podizanju svijesti o značaju didaktičkih sadržaja te o njihovom ulaženju u temelje kulture i prakse muslimana – njihovih mislilaca, odgajatelja, nastavnika, obrazovanih ljudi, izdavača – posebice u ovoj fazi uspravljanja ummeta.

Plan islamizacije znanja i vraćanja temeljima islamske misli

Naše razumijevanje pravaca mišljenja u savremenom islamskom svijetu, naše shvaćanje napora koji se ulažu u islamsku civilizacijsku reformu i ponovnu izgradnju ummeta uz aktiviranje njegove civilizacijske uloge neće biti potpuno ako ne shvatimo prirodu islamizacije znanja, ciljeve kojima teži i napore ulagane prethodnih desetljeća kako bi se potakle idejne, kulturne i odgojne strane islamske civilizacijske reforme.

U svakom slučaju, ono što ovdje navodimo nema za cilj detaljno objasniti sve napore koji su uloženi u islamizaciju znanja i iskustva koja smo stekli, nego ima za cilj ponuditi sažetu predstavu o dimenzijama ovih napora i težnjama kojima stremimo.

Nastanak i putanja kretanja

Islamizaciju znanja pokrenuli su mladi, oni koji su objedinili u sebi islamsku i “konvencionalnu” kulturu. Prvi plodovi te ideje pojavili su se u njihovim ranim aktivnostima, pisanjima i disertacijama prije nego što su se okupili, počeli sarađivati i raditi na polju islama i u službi islamskog preporoda.

Među te prve plodove spada knjiga *Islamska teorija ekonomije: Filozofija i savremena sredstva*, čiji je autor pisac ove knjige, a koju je 1960. god. u Kairu objavila izdavačka kuća Daru-l-hatemi.⁵⁹ Knjiga govori o osnovama programa islamske misli, njegovom značaju i mogućnostima u oživljavanju savremene islamske misli.

Viđenja ovih mladića pretočena su u program rada kada se prva generacija njih sastala šezdesetih godina prošlog stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama u okviru vala studenata iz islamskog svijeta, posebice iz država koje su malo prije toga bile stekle nezavisnost. Početak sastajanja ove grupe predstavljao je rad na osnivanju islamskih studentskih kulturnih ustanova koje će okupljati mlade u sredini koja je za njih bila strana s vjerske, kulturološke i sociološke strane a u cilju očuvanja identiteta studenata muslimana, zaštite njihovog vjerovanja, usmjeravanja energije i napora u pravcu koji će biti u službi njihova ummeta te ostvarenja njegovih ciljeva i težnji.

Sa svojim prethodno stečenim znanjem i sa širenjem kulturnih horizonata ovi studenti su shvatili značaj idejne dimenzije u krizi do koje je dovelo naučno i civilizacijsko zaostajanje ummeta. Shvatili su, također, značaj ponovnog osposobljavanja ummeta kroz reformu i unapređenje odgojnih i obrazovnih programa i pristupa kako bi se razvila duhovna i emocionalna energija te nužna znanstvena i tehnološka

59 Shvativši značaj metodologije, tema mog naučnog istraživanja za stjecanje zvanja doktora nauka iz međunarodnih odnosa na Univerzitetu Pensilvanija u Filadelfiji bila je "Islamska teorija međunarodnih odnosa: novi pravci islamske metodologije i mišljenja" (1973). Knjigu je na arapski jezik preveo i objavio prof. dr. Nasir el-Burejk, profesor političkih znanosti na Univerzitetu Kralj Suud u Rijadu.

sposobnost za nošenje tereta projekta islamske obnove i civilizacijske promjene.⁶⁰

Ambicioznošću ovih mladića i njihovim providenjem prvo je 1963. god. formirana Asocijacija studenata muslimana u Sjedinjenim Državama i Kanadi (MSA of the US and Canada). Ovo udruženje je tokom jednog desetljeća svog postojanja postalo najveće kulturno-obrazovno islamsko studentsko udruženje na Zapadu i u svome članstvu je okupljalo hiljade obrazovanih ljudi iz svih dijelova islamskog svijeta – uglavnom onih na postdiplomskim studijima.

Tokom ovog period iz Asocijacije studenata muslimana nastalo je nekoliko strukovnih naučnih islamskih udruženja od kojih je najznačajnije Udrženje muslimanskih naučnika za društvene nauke koje je zvanično osnovano 1972. god. Cilj ovog udruženja bio je objedinjavanje napora studenata muslimana koji proučavaju društvene i humanističke znanosti kako bi njihova naučna znanja i vještine bili stavljeni u funkciju vraćanja autentičnoj islamskoj misli i reformi njenih metoda. Cilj udruženja bio je također i osnivanje islamskih socioloških i humanističkih znanosti utemeljenih na traganju za ciljevima Šerijata (*mekasid eš-šeri'a*) i temeljnim učenjima islama, njegovim shvatanjima i polazištima te iznalaženje zajedničkog znanstvenog jezika sa studentima savremenih

60 Neki vole iz neznanja ili praveći se da ne znaju pitati kako mogu postojati islamske znanosti i matematika i neislamske znanosti i matematika? Odgovor je da se pod terminom *islamizacija znanja i tehnologije* podrazumijeva ono što se u filozofiji znanosti naziva *svrha i cilj rada*. Primijenjeno na ova područja, to se odnosi na načine njihova usmjeravanja i korištenja u pozitivne svrhe i u duhu odgovornosti čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji tako da ne postanu sredstvom nasilja, nepravde, razaranja sredine i uništavanja dobara.

socioloških i humanističkih znanosti. Usljed nedostatka znanstvene stručnosti i usljed naučne površnosti, kod većine onih koji su pisali u islamskim časopisima dominirao je odbrambeni i lahkomisleni misionarski duh. To je dovelo do jaza i otuđivanja između nosilaca islamske misli, zagovarača islamske reforme i studenata savremenih društvenih znanosti s jedne strane i ljudi na vlasti, političke elite i zagovarača promjena, razvoja i modernizacije s druge strane i to zbog formiranja prozapadnog načina razmišljanja ovih posljednjih i njihove praktične odgovornosti.

U narednim decenijama veliki broj muslimana koji su dolazili na studij u Ameriku ostao je i živjeti u Americi. Također dolazilo je i do široke migracije muslimanskih mozgova u Ameriku zbog pogoršanja političkog i društvenog stanja u mnogim muslimanskim zemljama. Iz Asocijacije studenata muslimana 1980. nastalo je Islamsko društvo za Sjevernu Ameriku (ISNA) čiji je cilj bio rad na polju kulture i identiteta islamske dijasore u Sjevernoj Americi i Kanadi.

Početkom petnaestog stoljeća po Hidžri (1401/1981. god.) osnovan je Međunarodni institut za islamsku misao (*el-Ma'hed el-'alemi li el-fikr el-islami*) kao naučna, kulturna, islamska, specijalizirana i neovisna ustanova koja radi u službi islama, ponovnoj izgradnji njegove islamske metodologije, "čišćenju" islamske kulture i njenog postavljanja na zdrave islamske naučne osnove uz uklanjanje svih deformacija islamskog univerzalnog viđenja, a prije svega zaštite od praznovjerja i gatanja. Ovaj institut radi na ponovnoj izgradnji islamske ličnosti, njenom oslobođanju od svih stega sa znanstvene, psihološke i emocionalne strane te vraćanju shvatanja njene društvene dimenzije i civilizacijske kreativne

energije. U ovim aktivnostima Institut sarađuje s Udruženjem muslimanskih naučnika za društvene nauke služeći islamskoj kulturi i misli.

Međunarodni institut za islamsku misao prešao je važnu etapu čija je osnova reforma metoda i integriranje izvora islamske znanosti – s ciljem pripreme kulturnog i akademskog prostora – kako bi mogao vršiti svoju ulogu u ponovnoj izgradnji metodologije islamske misli i “čišćenja” islamske kulture. Islamsko obrazovanje ne znači školsko poznavanje određene materije napamet, nego znači proces koji se bavi pitanjima političkog, društvenog, ekonomskog, odgojnog i naučnog života u svjetlu konstanti božanske objave i njenih uzvišenih ciljeva.

Institut je do danas izdao više od tri stotine i pedeset knjiga u različitim područjima vjerskih, socioloških, ekonomskih i pedagoških znanosti. Bavio se i još uvijek se bavi odnosom muslimana prema Kur'anu časnom i Poslanikovom sunnetu – prema tradiciji, zapadnoj misli te znanostima koje proučavaju vječne zakone u životu i kosmosu, bavio se također i pitanjima metodologije, puteva aktiviranja islamske misli i korištenja izvora islama u izgradnji društvenih, humanističkih, pedagoških i ekonomskih znanosti.

Institut je u tu svrhu organizirao stotine naučnih predavanja, seminara i konferencija u velikom broju znanstvenih metropola u različitim zemljama svijeta i za tu svrhu angažirao jedan broj prijateljskih udruženja i udruženja koji s njim sarađuju kako bi poruka Instituta i pitanja islamske kulture, dilema o islamskoj misli i putevima njene reforme doprla do što većeg broja mislilaca, obrazovanih ljudi i univerzitetskih profesora iz različitih oblasti znanosti.

Međunarodni institut za islamsku misao – radi olakšanja misije onima koji pišu o pitanjima islamizacije znanja, reformi programa islamske misli i izgradnji islamskih društvenih znanosti – izdaje dva periodična časopisa – jedan na arapskom jeziku *Islamijjet el-ma'rife* (Časopis za islamizaciju znanja) i jedan na engleskom *American Journal of Islamic Social Sciences* – *AJISS* (Američki časopis za islamske društvene znanosti), uz lokalna izdanja i brošure koje izdaju prijateljska i udruženja koja sarađuju s Institutom.

Specijalizirane ustanove za izučavanje i brigu o djetinjstvu

Primarna uloga islamizacije znanja časopisa za obrazovanje i nauku te ustanova za naučno istraživanje i visoko obrazovanje jeste rekonstrukcija idejne arene, priprema muslimanskog uma, rješavanje metodoloških nedoumica, reforma obrazovanja i izgradnja i priprema kadrova koji rade u kulturi i znanosti kako bi mogli izvršiti svoju ulogu i ići ukorak s promjenama. Uz sve navedeno postoji velika i hitna potreba za znanstveno-odgojnu aktivnost usmjerenu na pitanja islamskog odgoja i pružanje pomoći roditeljima, školama i odgovornima u društvu u formi istraživanja i didaktičkih tekstova koji će pojašnjavati islamsko viđenje, ponuditi iskustvo i sugerirati koja su sredstva neophodna kako bi se na odgovarajući način moglo odgovoriti promjenama i izazovima i kako bi se roditelji, učitelji i odgovorni u društvu mogli upoznati šta se to novo i korisno pojavilo a s ciljem poboljšanja saznanjnih i duhovnih kvaliteta mladih i podizanja njihove efikasnosti.

Fondacija za razvoj djetinjstva

Kako bi se istakao značaj odgojne strane i njene uloge u islamskoj reformi, pokrenula ofanziva i mobilizirale neophodne snage u službi odgojne misli i društvene promjene te obnove i izgradnje stručnih, znanstvenih, istraživačkih, odgojnih ustanova koje rade na istraživanjima i proučavanjima, Međunarodni institut za islamsku misao zajedno s Međunarodnim islamskim univerzitetom u Maleziji osnovao je samostalnu istraživačku fondaciju za bavljenje pitanjima odgoja u Sjedinjenim Američkim Državama i nazvao je *Child Development Foundation* (CDF) – Fondacija za razvoj djetinjstva. Ova Fondacija i njeni odgojni projekti integrirani su u Međunarodni institut za islamsku misao zbog razloga vezanih za djelovanje u Americi nakon septembarskih događaja.

Institut i Fondacija nalaze se danas pred problemom odgojne reforme i promjena u korijenima društva i vrše neophodne pripreme kako bi do toga došlo kroz ponovnu izgradnju islamskog univerzalnog viđenja baziranog na vjeri u jednog Boga, moralnim principima i čovjeku kao Božijem namjesniku na Zemlji. Institut i Fondacija teže izgradnji islamskog mentaliteta, rade na reformi obrazovanja i oslobađanja naslijeđa od natruha praznovjerja i gatanja, te zaštiti muslimana od pogrešnog shvaćanja džina i drugih nevidljivih svjetova koji su spomenuti u Kur'anu u kontekstima vezanim za periode prije poslanstva Mummeda, a.s., i mu'džiza drugih Božijih poslanika.

Muslimanski um dužan se okoristiti civilizacijskim naslijeđem čovječanstva koje mu stoji na raspolaganju u svim područjima ljudskog znanja – bilo da se radi o društvenim i humanističkim znanostima ili o fizici i civilizacijskim krea-

tivnim iskustvima. Savremeni muslimanski um ima, također, obavezu da uzme pouku iz iskustva prethodnih generacija koje su platile visoku cijenu stihijskog i nepromišljenog prihvatanja, posebno grčke filozofije, bez bilo kakve naučne zdrave metodologije. To stihijsko i nepromišljeno prihvatanje nečega što nije islamsko odvelo je muslimane do bespuća metafizičkih filozofija koje su iscrpile energiju muslimanskog uma na pitanjima od kojih nema nikakve koristi. Štaviše, to je dovelo i do cijepanja jedinstvenog tkiva ummeta te okrenulo ummet nagađanjama o hipotetičkim pitanjima.

Bit će mnogo obrazovanih ljudi i s jedne i s druge strane puta koji će shvatiti dimenzije potrebne promjene, njenih nakana i potrebnih sredstava. Dužnost tih ljudi je da pokažu hrabrost, siđu u arenu i late se posla. Oni su ti čija je zadaća spremanje nove generacije sposobne da po svojim znanstvenim i duhovnim kvalifikacijama nosi misiju islama, digne bajrak i nastavi hod.

Iskustvo s islamizacijom znanja u pripremi alternativnih kadrova

Iskustvo s islamizacijom znanja na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji iz perioda 1988-1999. god. i planovi priprema islamski obrazovanih akademskih kadrova spada u vodeća naučna praktična iskustva na ovome planu.

Realizacija projekta prepuštena je jednom od osnivača Međunarodnog instituta za islamsku misao. To je utjecalo da ideja islamizacije znanja ima važne dimenzije i pokaže u praksi svoju vrijednost i metodološku ispravnost.⁶¹

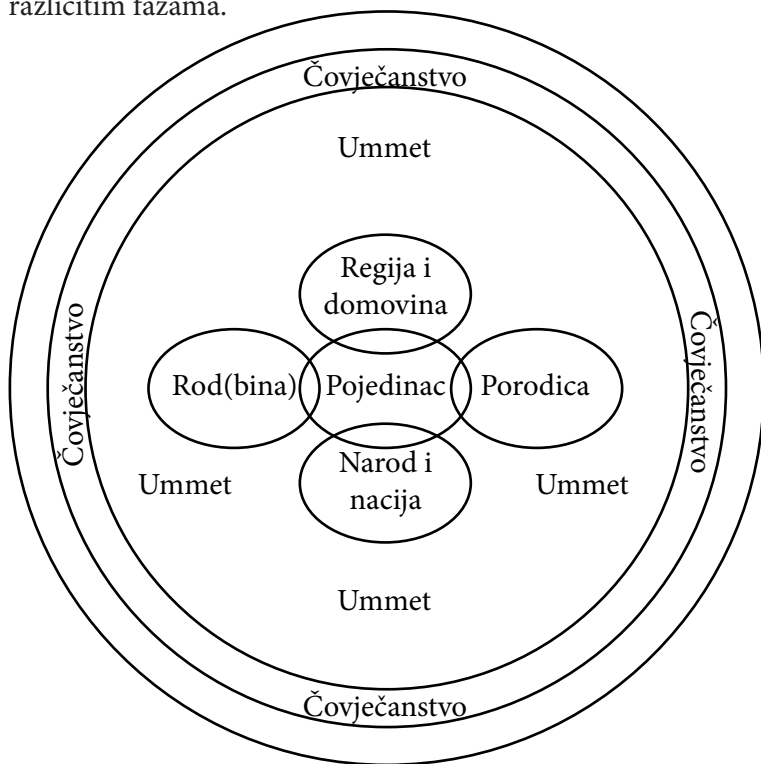
61 Da bi se shvatile neke dimenzije eksperimenta i njegova idejna pozadina, treba pogledati izdanja Međunarodnog instituta za islamsku misao i neka

Važno je da shvatimo da su djelovanje Međunarodnog instituta za islamsku misao i djelovanje Fondacija za razvoj djetinjstva u okviru iskustva islamizacije znanja dvije aktivnosti koje se međusobno nadopunjuju. To je stoga što se kulturna i odgojna reforma međusobno nadopunjuju. Ako je aktivnost Instituta usmjerena na rad na polju intelektualnog i metodološkog rada na preispitivanju odgoja i obrazovanja, rad Fondacije – u saradnji s Institutom – usmjeren je na odgojni rad i kulturnu reformu u korijenu strukture ličnosti čovjeka muslimana u različitim fazama djetinjstva na djelotvoran odgojni način. U svakom slučaju, pobuda za odgojno djelovanje nije različita.

Koliko će naučni metod koji je u službi reforme i promjene u ovoj fazi života ummeta biti uspješan ovisi o tome koliki se odgojni napori ulažu, koliko su ispravna viđenja, vrijednosti

od djela pisca ove knjige kao što su: *Islamska teorija ekonomije: filozofija i savremena sredstva* (1960), *Islamska teorija međunarodnih odnosa: Novi pravci u islamskoj metodologiji i mišljenju* (1972). Također treba pogledati i radove: "Politika i vlast" – rad prezentiran na Drugom međunarodnom susretu Međunarodne skupštine muslimanske omladine (1973) i objavljen u sklopu publikacija s tog susreta; "Islamizacija političkih znanosti" rad prezentiran na Prvom međunarodnom kongresu za islamsko obrazovanje održanom u Mekki (1977); "Islamizacija znanja: Novi metod u reformi savremenog znanja" rad prezentiran na Drugom svjetskom kongresu za islamizaciju znanja održanom u Islamabadu – Pakisatan (1982) i objavljen u radovima kongresa koje je izdao Međunarodni institut za islamsku misao. Pogledati i knjigu *Islamizacija znanja: Plan i dostignuća* koju je za štampu pripremio šehid dr. Ismail el-Faruki, da mu se Allah smiluje, a izdao Međunarodni institut za islamsku misao nakon dopuna i korekcija koje je unio pisac za izdanja na arapskom i engleskom jeziku (prev. Hilmija Čerimović, El-Kalem, 2004.), zatim knjigu *Kriza muslimanskog mišljenja* (1986), izdanje Međunarodnog instituta za islamsku misao (prev. Sabina Berberović, El-Kalem, 2004.).

i principa koji se usađuju u dijete; koliko se radi na ravnoteži ličnih i kolektivnih strana u islamskoj ličnosti; koliko se razvija epska hrabrost; koliko se ugrađuje u dijete zdrava svijest i potpaljuje – od početka ranog djetinjstva – duh inicijative, kreativno kritičko čulo te dotjeruju i prave poboljšanja u različitim fazama.

Skica broj 10. *Dijagramski prikaz islamskog poimanja odnosa među ljudima: isprepletenost i neraskidiva povezanost ljudskog i civilizacijskog*

Ako prvi korak predstavlja islamizacija znanja kroz reformu programa obrazovanja, ako drugi korak predstavlja rad na reformi uloge porodice i odnosa roditelja na islamskim osnovama ljubavi, povjerenja i sigurnosti te osiguranja poželjnog doma za odgoj u kojem će se razvijati dijete zaokružene ličnosti, snažno, sposobno i pouzdano, onda treći korak predstavlja pedagoško osvješćivanje koje pretvara mogućnosti porodice da pruži ljubav, povjerenje i sigurnost u pozitivan i djelotvoran odgojni program. Taj program vodi dijete i brine se o njemu radi razvijanja njegovih sposobnosti i nadarenosti uz formiranja znanstvenog mentaliteta i žive društvene svijesti.

Četvrti korak predstavlja osiguranje znanstvenih i odgojnih sredstava nastavnicima koja im pomažu u vršenju njihove zadaće. To se vrši tako što se opremaju sa svim što je novo i korisno na odgojnom planu, uz produkciju didaktičke književnosti koja pomaže i produbljava njihova shvatanja. Njima moraju stajati na raspolaganju programi koji im nude odgovarajuće spoznaje i znanja za svaku fazu djetinjstva.

Ova četiri koraka moraju biti međusobno tijesno povezana, uravnotežena i istovremena uz vraćanje dimenzije obnove i promjene u historiji misli ummeta i njegovoj civilizacijskoj borbi. Ova četiri koraka moraju činiti osnovnu odgojnu dimenziju djeteta po ugledu na način odgojnog djelovanja časnog Poslanika.

Uz plan rada Instituta – da bi mogao zaokružiti svoj prototip projekta – potrebno je osnivanje međunarodne obrazovne ustanove pod čijom vizijom bi bio postavljen lanac islamskih škola u različitim dijelovima svijeta koje će oličavati jezgro filozofije, programa i metoda Instituta i biti model za

aktiviranje uloge porodice i škole. U tim školama programi rada se ne zaustavljaju na djetetu i njegovim aktivnostima samo unutar zidova škole i za vrijeme nastave, nego se njihov utjecaj, interes i briga protežu na porodicu i njena odgojna shvatanja.

Institut pravi odgojne planove, obrazovne programe i aktivnosti škola u emocionalnom, kulturnom, saznajnom i tjelesnom domenu učenika. Ti planovi, programi i aktivnosti planiraju se na temelju zdravog kur'anskog univerzalnog viđenja i čiste islamske kulture čiji je uzor Poslanik, s.a.v.s. Programi vode računa o duhovnoj, emocionalnoj i saznoj strani učenika i o tome da se te strane harmonično nadopunjuju te da sva područja u svim etapama budu u funkciji željenog odgoja.

Međunarodne islamske škole

Međunarodni institut za islamsku misao počeo je ovaj hod kroz iskustvo Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji. Univerzitet je ustanovio Centar za istraživanje programa i nastavnih planova općeg odgoja i obrazovanja s ciljem da radi na izgradnji škole pri Univerzitetu koja će poslužiti kao prototip. Centar je preko jednog broja profesora specijaliziranih za odgoj, na osnovu utvrđenog plana, uz direktan nadzor uprave Univerziteta, te u saradnji sa nekoliko specijaliziranih komisija sastavljenih od univerzitetskih profesora iz različitih akademskih područja uradio prve nacрте programa odgoja za različite faze općeg obrazovanja. I stvarno je uspostavljena škola pri univerzitetu koja obuhvata različite faze općeg obrazovanja. U školi se realiziraju postavljeni programi i nadati se da će škola nastaviti djelovati na način i s ciljevima na kojima je utemeljena te da će Centar za istraživanje programa i nastavnih planova nastaviti unapređivati te

programme i uspjeti izraditi sve udžbenike koje predviđaju ti unaprijeđeni programi.

Cilj odvajanja Centra za istraživanje programa i nastavnih planova od Univerziteta i uprave škole bio je da se Centar posveti istraživanjima odgoja i obrazovanja i zaštiti od administrativnih pitanja i svakodnevnih briga. S ciljem izgradnje veza te naučne i odgojne saradnje između Univerziteta i Centra, ustanovljena je krovna uprava. Nešto slično se može očekivati i između “lanca islamskih međunarodnih škola” ili “lanca civilizacijski i odgojno superiornih škola”. Institut će u saradnji sa svim zainteresiranim stranama u Americi i u islamskom svijetu nastaviti rad i naučna istraživanja u cilju razvoja i unapređenja odgoja i obrazovanja te izradi potrebnih programskih udžbenika. Institut će također raditi na osnivanju lanca islamskih međunarodnih škola i neophodnih odgojnih ustanova za nadzor nad njima te postavljanju neophodnih organizacionih planova za njih, ako Bog da, uspjeh i širenje.

Kako bi program islamizacije znanja bio kompletiran i izvršena reforma islamske misli u službi projekta islamske civilizacijske reforme, veoma je važno da Međunarodni institut za islamsku misao, Fondacija za razvoj djetinjstva i Fondacija islamskih međunarodnih škola rade pod krovom jednog saveza ustanova islamske civilizacije i misli i da sarađuju s različitim idejnim i civilizacijskim centrima koji u svom radu imaju isti cilj.

Veoma je važno za projekat islamizacije znanja da oni koji prihvataju ovaj projekat i njegove programe – bilo gdje da se nalaze u svijetu – svoj napor usmjere u djelotvorno proučavanje društvenih, humanističkih, ekonomskih i strateških pitanja s islamske tačke gledišta. Aktivnosti ustanova programa islamizacije znanja moraju biti posebno usmjerene

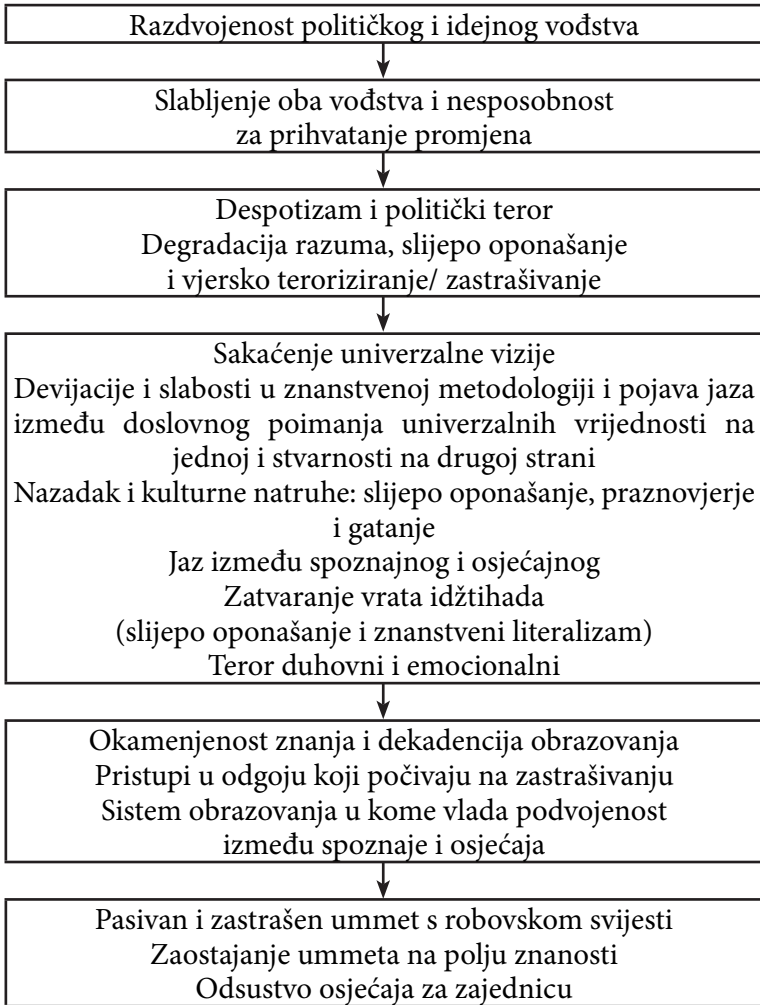
na pitanja filozofije znanosti i praćenje nuačnih, tehnoloških i civilizacijskih usmjerenja uz iznošenje islamskog viđenja po tim pitanjima. Istraživači, također, moraju posvetiti punu pažnju pitanjima prava čovjeka muslimana te nuditi vjerodostojne studije i informacije o njima stvaljajući ih iskreno i vjerno pred ummet, njegova vodstva i sredstva informiranja.

Potreba za obznanjivanjem programskih i idejnih principa

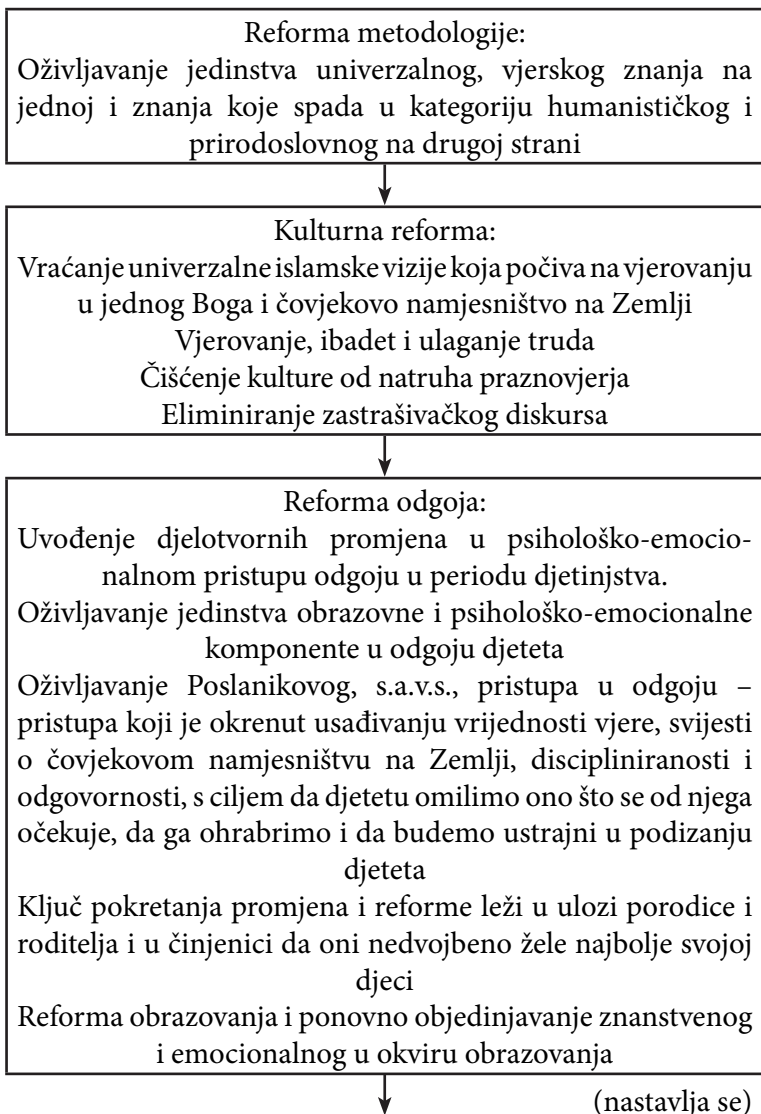
U ovoj fazi u kojoj se nalazi islamska misao i stanja u kojem se nalaze narodi koji pripadaju ovom ummetu i njegove društvene i obrazovne ustanove, smatram da je došlo vrijeme da se elita mislilaca, znanstvenika i obrazovanih ljudi sastanu na dobro pripremljenoj konferenciji s koje će izaći pred ummet s proglasom općih principa koji se tiču temeljnih pitanja života ummeta. Na toj konferenciji bi bili postavljeni temelji i razmotrene težnje, opća načela, principi, prioriteti i izazovi. Taj proglas bi predstavljao vodič rada s metodološkim pravilima, davao bi okvir i na uvjerljiv način osvjetljavao put promjena, kretanja i reformi u područjima znanja, kulture, odgoja i obrazovanja, te zatvarao put lošem razumijevanju, zabudama i obmanama.

Nepostojanje ovakvog vodiča u vremenu zaostalosti, tumanaranja i lutanja u kojem se nalazi ummet i od čega pati misao ummeta predstavlja ogromnu grešku i neoprostiv propust.

Činim dovu Uzvišenom Allahu da nadahne umne i mudre ljude ummeta da požure sa zatvaranjem pukotine i usmjeravanjem ummeta na Pravi put u službi ummeta i u službi čovječanstva i da izvrše svoju ulogu prenošenja poruke islama, a On uistinu sve može.

Skica broj 11. *Posljedice devijantnosti u znanstvenoj metodologiji i pristupu odgoju*

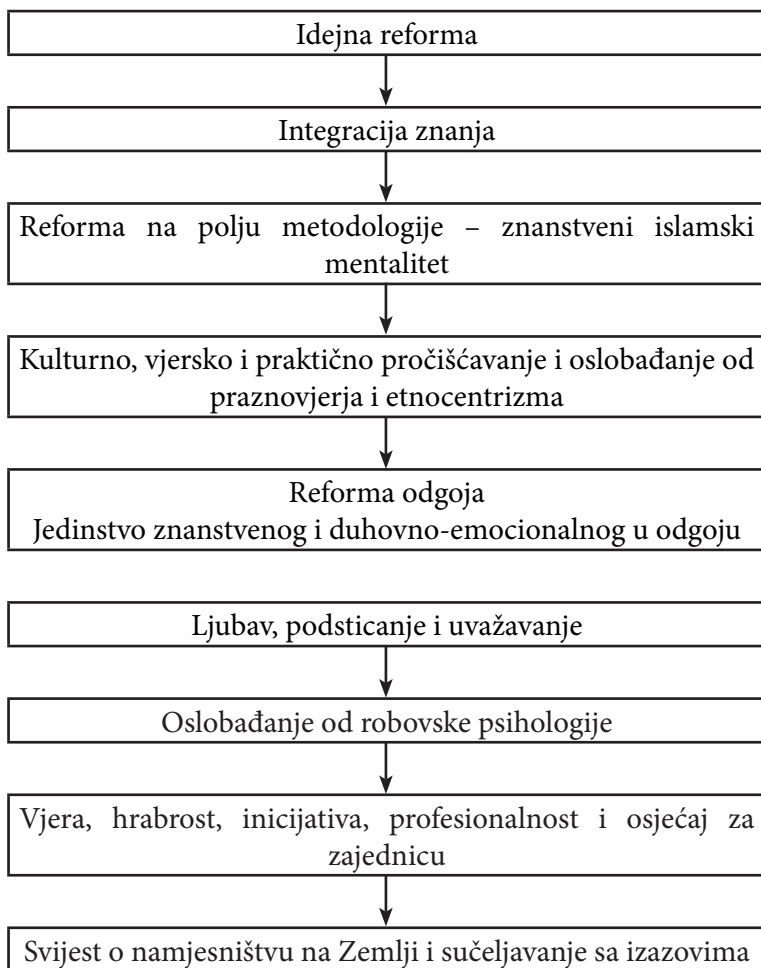

(nastavak)

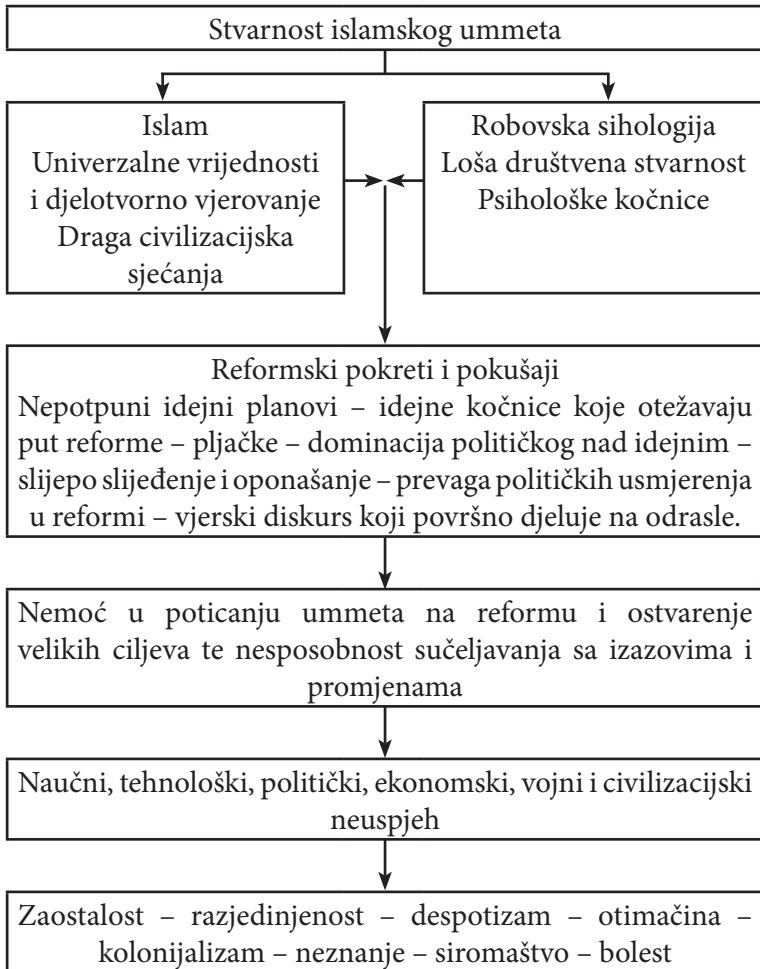

Ummet trebaju krasiti:
Pozitivan duh i odvažnost
Sposobnost, kolektivna inicijativa, dosljednost i preciznost
Psihologija slobodnih ljudi i oslobađanje od robovske
psihologije, egoizma i malodušnosti

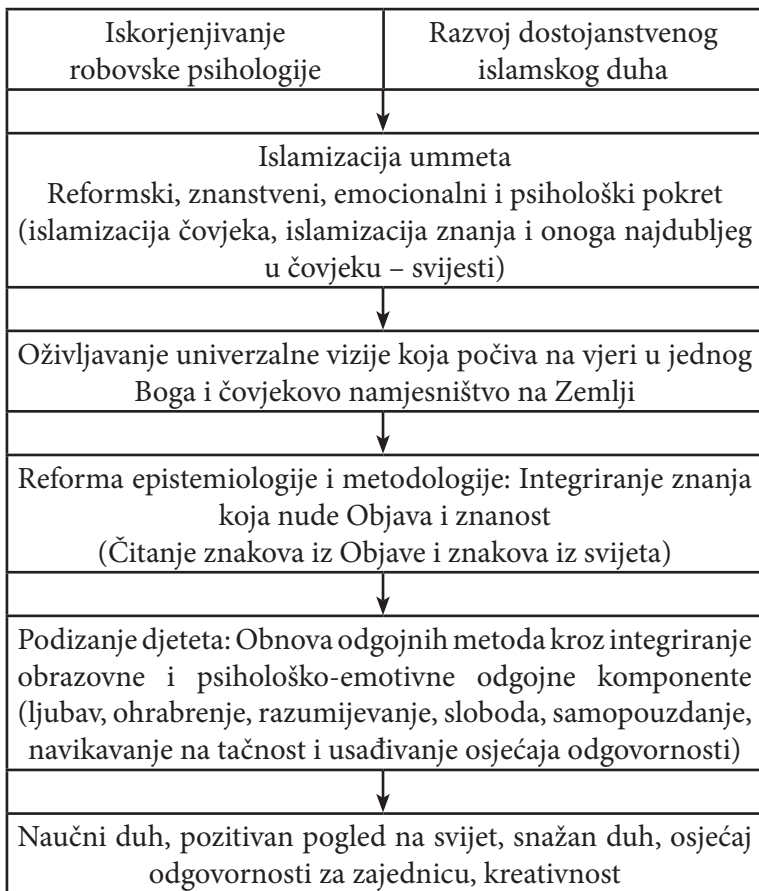
Skica broj 12. *Temeljne pretpostavke za uspjeh reforme ummeta: dijete koje vjeruje i koje je samouvjereno, koje ima jasan pogled, koje se osjeća jednakim, dijete koje je slobodno, snažno i sposobno*

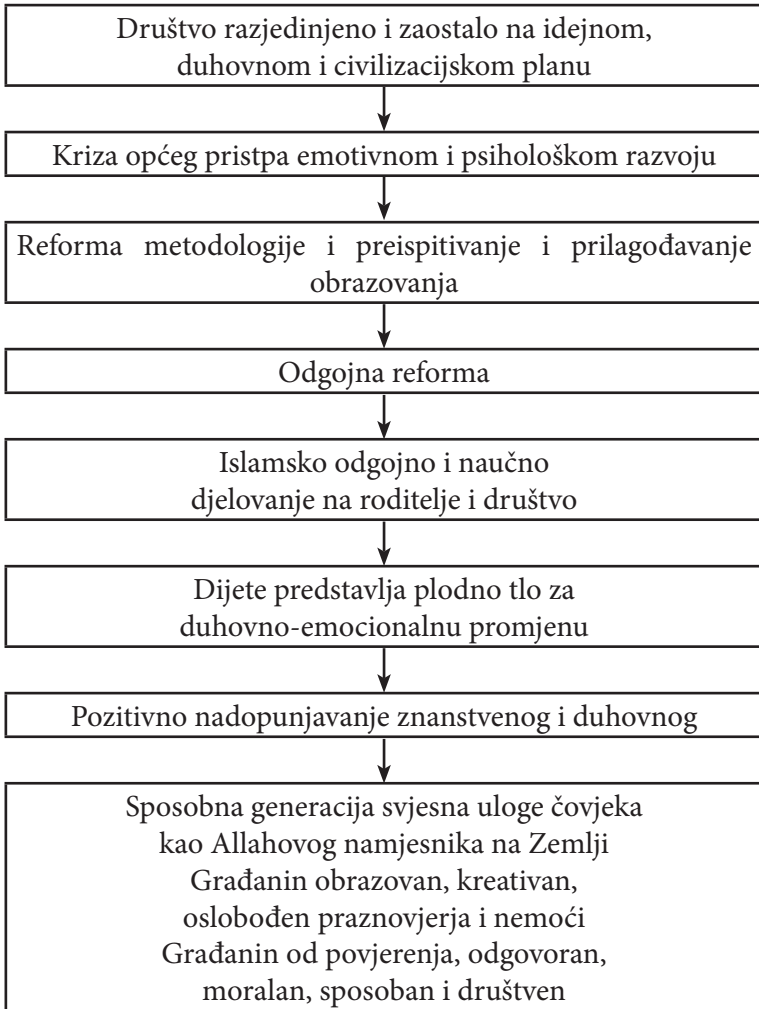
Skica broj 13. Pozitivne posljedice idejne i odgojne reforme

Skica broj 14. *Ograničeni reformski pokreti koji nisu uspjeli ostvariti cilj*

Skica broj 15. *Reforma ummeta: Korjenit, efikasan, reformski pokret*

Skica broj 16. *Dijete: Dimenzija koja nedostaje u projektu reforme ummeta*

(nastavak)

Ključ zdrave i korjenite odgojne reforme predstavljaju roditelji i porodica te njihovi prirodni motivi da se angažiraju u onome u čemu je korist za njihovu djecu. Usto, oni imaju izuzetnu snagu utjecaja na psihologiju i način razmišljanja djece, a ta se snaga i energija u sadašnjem vremenu ne koristi dovoljno zbog neznanja roditelja i nepostojanja lijepih i atraktivnih književnih islamskih tekstova koji uvjerljivo i efikasno djeluju na djecu.

Nužno je osigurati atraktivne književne tekstove i obaveznu lektiru te djelotvorne odgojne materijale, islamski orijentirane kako bi olakšali zadaću onima koji rade u obrazovanju i odgoju te ostalim kategorijama društva.

Nužno je otvarati naučne centre i institucije koje će težiti i biti sposobne da obnove i uzdignu misao ummeta.

Skica broj 17. *Roditelji predstavljaju ključ reforme te djelotvorne a mirne promjene društva.*

ZAKLJUČAK

Šta moramo znati i raditi

Korisno je da na kraju puta rezimiramo osnovnu viziju iznesenu u ovoj knjizi te opće pravce i cilj koji postavlja pred čitaoca. U biti knjiga predstavlja osvjetljavanje i razumijevanje krize ummeta te potcrtavanje elemenata koji nedostaju u projektima priželjkivane islamske reforme.

Islamski ummet nosi misiju upute i svjetla. U prošlosti je taj ummet izvršio korekciju toka ljudske civilizacije i uzdigao je na najviše visine moralnosti, naučnosti i univerzalnosti dajući joj polazišta koja stoje iza svih dostignuća savremene ljudske civilizacije.

Uprkos veličanstvene i uzvišene civilizacijske snage vjerovanja koje je razbuktao islam, talozi tradicija, kultura i filozofija te promjena političke baze u plemensku i etničku utjecale su na iskrivljivanje islamske vizije, razaranje metodologije misli i islamskog poimanja znanja te zagađivanje kulture islama. To je učinilo da ummet izgubi svoju univerzalnu dimenziju te omogućilo mentalitetima praznovjerja, gatanja i etnocentrizama da ovladaju ummetom.

Ta ideološka i intelektualna zamagljenost i kulturna deformiranost doveli su do apatije i zaostalosti te do slabosti i nemoći kod vodećih ljudi ummeta, što je za rezultat imalo

zaostajanje te političko i vjersko zastrašivanje.⁶² U ummetu se rodila “robovska psihologija” koju karakterizira individualnost, strah i nepostojanje inicijative, a što je ummet pretvorilo u indiferentno tijelo bez težnji za jedinstvom i solidarnošću, bez duha hrabrosti, bez moći kreativnosti i inicijative. Tako je ummet postao žrtvom svakog neprijatelja i pohlepnika.

Usljedili su pokušaji reforme koji su – uprkos predanosti i žrtvama – ostali parcijalni i politički. I uprkos tome što takvi pokušaji uvijek teže ka buđenju težnji, suprotstavljanju i odbijanju nasrtaja na ummet, nisu imali potpunu svijest o pravom stanju epistemoloških, kulturnih, psiholoških i emocionalnih bolesti ummeta.

Priroda političkog diskursa je da radi na zbijanju redova i oživljavanja nade, ali ako on ne ostavi prostora za kritički intelektualni diskurs, ummet neće uspjeti obnoviti energiju, neće je moći razvijati i neće se moći suprotstaviti izazovima. Tada je njegova sudbina sudbina napora i reformskih pokreta koji dovode do iscrpljivanja i dodatnog slabljenja.

Neshvatanje problema spoznaje a time i neshvatanje odnosa spoznajnog s psihološko-emocionalnim jedan je od najvažnijih razloga u cijepanju znanosti u muslimana na vjersku i građansku, suprotstavljenih jedna drugoj. One se međusobno odbijaju i ne slažu se. Tako su i jedna i druga skončale u “nekonzistenosti filozofa” i “beživotnosti vjerskih znanosti” – to jest u sveopćem intelektualnom mrtvilu, kržljivosti, neplodnosti i apatiji. To nam je u naslijeđe ostavilo da se brinemo o nevažnim informacijama i da ne shvatamo

62 Pogledaj: “İskaliye el-istibdad ve-l-fesad fi el-fıkr ve et-tarih es-sijasi el-islami”, pisca ovog djela, *El-Muslim el-mu’asir*, br. 122, godina XXXI, Kairo 2006.

kakav je njihov odnos s praktičnim i emocionalnim te kakve su njihove posljedice po samu ljudsku ličnost. Tako smo zanemarili humanističke znanosti, zanemarili smo djetinjstvo i odgoj koji predstavljaju područje promjene, područje razvoja energije, iskorištavanja sposobnosti i osiguranje skladišta jedinstvene rastuće energije koja je neophodna kako bismo se nosili s promjenama i suprotstavili izazovima.

Kako bismo pokrenuli točkove preporoda i napretka te ponovo izgradili psihičku i emocionalnu energiju koja pokreće čovjekovu volju i napore neophodne za preporod ummeta, intelektualci, učenjaci, univerzitetski profesori, obrazovani ljudi i vođstva u ummetu moraju izvršiti svoju ulogu u ponovnom uspostavljanju temelja tamo gdje su se desili propusti te pripremiti sve što je znanstveno i kadrovski potrebno radi mobilizacije sljedbenika ummeta i realizacije projekta izgradnje i civilizacijske islamske reforme.

Mora se ponovo vratiti islamska civilizacijska vizija bazirana na vjeri u jednog Boga te civilizacijskoj kreativnosti i dobru. Mora doći do reforme planova obrazovanja i spajanja njegove dvije strane – vrijednosno-vjerske i prirodno-znanstvene; mora se očistiti islamska kultura od svih mrlja neplodnosti i zagađenosti.

Nakon toga slijedi međusobno djelovanje znanstvenog, psihološkog i emocionalnog u formiranju čovjeka muslimana kako bi bio čestit vjernik, kreativan i sposoban da osigura snagu i neophodne vještine radi suprotstavljanja izazovima.

Mišljenje i intelektualci, obrazovani ljudi predstavljaju jezgro iz kojega treba krenuti reforma. Pedagogija i odgajatelji predstavljaju polazište psihološke i emocionalne reforme. Na

taj način univerzitetski profesori i visoko obrazovanje postaju ključni akteri u procesu reforme, a odgoj i opće obrazovanje podupiru porodicu na polju psihološke i emocionalne reforme.

Ustanove različitih vrsta moraju paziti na aktuelno stanje, voditi računa o kontinuitetu i nadgledati promjene u okviru postojećeg stanja. To drugim riječima znači da nema nikakvih rušilačkih aktivnosti. Oni koji žele reformu i promjene moraju znati ključ pokretanja procesa promjena. Bez poznavanja ključa procesa promjena i svega onoga što pokretanje promjena iziskuje, ne može se izvršiti željena promjena, a reformatori će sličiti onima koji rukama pokreću točkove kola promjene.

Ključ pokretanja promjena mirnim putem u društvu nabolje nalazi se u prirodnoj pobudi koja se nalazi u dušama roditelja i u njihovom nastojanju da urade sve što mogu a što je u interesu njihove djece. To je podsticaj koji je Allah ugradio u ljudske duše i on ima moć i najveći utjecaj u formiranju mentaliteta osobe i njene psihologije u fazi djetinjstva.

Stoga je neophodna solidarnost ljudi od nauke i odgajatelja u izvršavanju svojih uloga u razumijevanju roditeljstva i djetinjstva te u naučnim istraživanjima na polju odgoja. Nužno je, također, ponuditi roditeljima didaktički djelotvorne tekstove kako bi shvatili i razumjeli značaj onoga što se od njih traži.

Stoga je Međunarodni islamski univerzitet u Maleziji, stojeći na poziciji nužnosti islamizacije znanja, uvrstio tri obavezna predmeta za svoje studente: Porodica i roditeljstvo, Kreativna misao i rješavanje problema te Uspon i pad civilizacija. Ta tri predmeta su uvjet za stjecanje diplome na ovom univerzitetu za sve studente koji na njemu studiraju.

Spoznajna (kognitivna) uloga škole i učitelja slijedi i nadopunjuje emocionalno-odgojnu ulogu očeva i majki. Uloga učitelja se nadopunjuje s ulogom roditelja tako što se učitelj, obično, brine za dijete, nastoji ga osposobiti da bude uspješno u životu probudeći u njemu energiju kojom će se suprotstavljati izazovima i savladavati ih.

Iz svega iznesenog jasno je da u najvažnije razloge neefikasnosti reformskih pokreta u historiji ummeta spada neshvatanje značaja emocionalne strane u ispravljanju duhovne truhlosti koja je zadesila ummet, a time i neshvatanje značaja uloge djetinjstva u pokretanju duhovne i emocionalne reforme i oslobođanja ummeta od “robovske psihologije”.

Kao što se da na kraju zaključiti, odgovornost je intelektualaca, odgajatelja, obrazovanih ljudi, profesora i učitelja da uzmu inicijativu u svoje ruke i stave u funkciju ključ koji pokreće mirne promjene i korjenite reforme. Istu tu ulogu vrši vozač auta u pokretanju auta i njegovom upravljanju prema cilju. U ovom slučaju to znači aktiviranje faktora djetinjstva koji predstavlja nužnu dimenziju za aktiviranje duha ummeta. Tom djetinjstvu nužno je osigurati sve za njegov zdrav i nesmetan razvoj, osloboditi ga i razviti u njemu energije i sposobnosti. Bavljenje djetinjstvom mora biti stručno i uvjerljivo i u tome smislu neophodno je ustanoviti centre za naučno istraživanje kako bi djetetu bili ponuđeni živi odgojno-obrazovni programi. Na izradi tih programa i na njihovom marketingu moraju sarađivati svi odani obrazovani i sposobni kadrovi, oni koji rade u reformskim pokretima, vode društva i civilne ustanove društva. To je jedini način na koji musliman može uzeti u svoje ruke uzde kreativne inicijative i samo u tom slučaju će se odazvati ustanove društva – one

će, ustvari, nužno postati pomagači u ostvarenju navedenih ciljeva. (Onakvi kakvi ste onakve ćete imati za upravitelje).

Na roditeljima je da shvate da su oni u ovoj fazi ključ i osnova za oslobađanje ummeta, izgradnju njegovih mogućnosti i budućnosti njegovih pokoljenja i da bez njihova napora u ispravnom smjeru nema puta mogućnostima, dostojanstvu i izbavljenju.

Posljednje što želim reći intelektualcima, obrazovanim ljudima i reformatorima o vrsti njihovih napora i uloge jeste da je veoma važno za uspjeh njihovih napora da rade marljivo u vršenju svoje pionirske uloge u pokretanju ključa promjena u ummetu kroz predstavljanje islamske civilizacijske vizije, reforme odgoja i obrazovanja, otvaranja očiju pred duhovnim bolestima i otvaranja očiju za načine liječenja od tih bolesti i njihovo iskorjenjivanje.

Život Poslanika, s.a.v.s., najbolje pokazuje kako dolaze plodovi ustrajnosti i strpljenja. Trinaest godina je u Mekki u sebi i ashabima kroz rad, strpljenje i ustrajnost učvršćivao temelje, izgrađivao ličnosti i spremao kadrove da bi nakon toga krenula energija reforme koja je u deset godina promijenila lice zemlje i historije, isprala sve nanose i uklonila prepreke pred ummetom, civilizacijom i novim osvitom. Tako su se odvijali svi veliki pokreti promjena u historiji.

Bez oslanjanja na sebe i oslobađanja od snova da će nas neko drugi spasiti i snova da postoji lahko i brzo rješenje, ummet će desetine i stotine godina ići putem straha od drugoga i putem poniženja i bit će nemoćan, poražen i ponižen. U budućnosti ne možemo – kao što nismo mogli ni u prošlosti – očekivati ništa manje kriza i katastrofa koje iscrpljuju svaki dan i u svakoj

generaciji ovo malo snage i sposobnosti koja nam je potrebna kako bismo se ispravili i razvili naše potencijale. Molim Allaha da nam pomogne da se probudimo – prije svega da se probude intelektualci, obrazovani ljudi i reformatori te da oni izvrše svoju zadaću, postave pokret reforme ummeta na prave tračnice za vlastiti preobražaj i učvrste temelje za izgradnju generacija koje će krasiti razum te slobodne, ispravne i zdrave emocije. Uzvišeni Allah u Kur'anu časnom kaže: *Zaista Allah ne mijenja stanja jednog naroda dok taj narod ne izmijeni ono što je u njihovim dušama...* (Er-Ra'd, 11). *Tako Mi vremena, doista je čovjek na gubitku, osim onih koji vjeruju i čine dobra djela preporučujući jedni drugima istinu i preporučujući jedni drugima strpljenje.* (El-'Asr, 1-3)

Molim uzvišenog Allaha za pomoć, pravi put i dobrobit.

I posljednja naša dova je da zahvala pripada Allahu, Gospodaru svjetova.

ISLAMSKA - BIBLIOTEKA.NET